

Güney Asya'ya Jeopolitik Bakış

GÜNEY ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SOUTH ASIA STRATEGIC RESEARCH CENTER

GÜNEY ASYA'YA JEOPOLİTİK BAKIŞ

GÜNEY ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SOUTH ASIA STRATEGIC RESEARCH CENTER

GÜNEY ASYA'YA JEOPOLİTİK BAKIŞ

Yazarlar

Dr. Sayyad Sadri Alibabalu	Dr. Emrah Kaya
Doç. Dr. Ömer Aslan	Dr. Ghulam Farooq Keskin
Aslan Balcı	Sayed Sulaiman Nabil
Prof. Dr. Yılmaz Çatal	Mehmet Öztürk
Suhaib Rahman Ghaffary	Doç. Dr. H.Hilal Şahin
Doç. Dr. Md. Nazmul Islam	Dr. Hayati Ünlü

Editör

Prof. Dr. İsmail Ermağan

Yayın Kurulu

Ahmet Ünüvar	Cemal Demir	Mahsun İmece
Ali Şahin	Fatih Tuna	Müzemmil Hevadpal
Ayhan Küçük	Lokman Ayva	Selim Öztürk

Grafik-Tasarım

M. Ediz Altındış

ISBN: 978-605-72072-2-7

Baskı

Yener Matbaa / Sertifika No: 43383
İstanbul 2025

İletişim

Merkez Mah. Çiftecevizler Cad. İnanca İş Merkezi No 9/3
Şişli / İstanbul-TÜRKİYE

GÜNEY ASYA'YA JEOPOLİTİK BAKIŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ...13

1. BÖLÜM

BÖLGESEL EKONOMİK KORİDORLAR

ÇİN - PAKİSTAN EKONOMİK KORİDORU (CPEC).....	17
Giriş	17
CPEC'e Bakış ve Gwadar Limanı	18
Çin'in CPEC Politikası.....	19
Pakistan'ın CPEC Politikası	22
CPEC'e Yönelik Eleştiriler ve Endişeler.....	23
Sonuç	24
Kaynakça	27
 HİNDİSTAN-ORTA DOĞU-AVRUPA	
EKONOMİK KORİDORU (IMEC).....	29
Giriş	29
Jeopolitik Etkileri	30

Hindistan ve Çin Rekabeti	32
Pakistan	32
Bölgesel Savaşlar ve Projeye Etkisi.....	34
Türkiye Üzerindeki Etkileri	34
Sonuç	35
Kaynakça	37

TÜRKMENİSTAN-AFGANİSTAN

PAKİSTAN-HİNDİSTAN DOĞALGAZ BORU HATTI (TAPI) 39

Giriş	39
TAPI'ya Bakış ve Ülkelerin Politikaları.....	40
Fırsatlar.....	44
Riskler	45
Sonuç	46
Kaynakça	48

ORTA ASYA-GÜNEY ASYA ELEKTRİK İLETİM ve

TİCARET PROJESİ (CASA-1000) 51

Giriş	51
Ekonomik Etkileri	52
Jeopolitik Etkileri	52
Çin ve Hindistan	53
Rusya	54
Pakistan ve İran	55
Türkiye.....	57
Sonuç	57
Kaynakça	60

BANGLADEŞ, ÇİN, HİNDİSTAN, MYANMAR EKONOMİK

KORİDORU (BCIM)..... 63

Giriş	63
-------------	----

BCIM ve Jeopolitik: Bölgesel ve Küresel Bağlama İşaret Eder	65
BCIM Koridorundan Beklentiler ve Koridorun Faydaları	66
BCIM'nin Önündeki Engeller ve Zorluklar.....	68
Sonuç	69
Kaynakça	71

2. B Ö L Ü M

BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATLARI

GÜNEY ASYA BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (SAARC).....	75
SAARC'ın Doğuşu	75
SAARC'ın Yapısı.....	76
SAARC'ın Kuruluş Amacı	77
Örgütün Etkinliği.....	78
Bölgeye Faydaları	79
Örgüte Yöneltilen Eleştiriler	80
Örgütün Başarısız Olmasını Arzulayanlar	81
SAARC Dağınık Yapısını Değiştirebilir mi?.....	82
Kaynakça	85

BREZİLYA, RUSYA, HİNDİSTAN, ÇİN ve GÜNEY AFRİKA

CUMHURİYETİ İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (BRICS).....	87
BRICS Doğuşu.....	87
BRICS'in Amacı.....	89
Örgütün Önemli Organları	90
BRICS'in Etki Alanı ve Stratejisi	90
Ortak Para Birimi Mümkün mü?.....	91
Üyelerin Özellikleri ve Ayrıldıkları Konular	92
BRICS'in Genişlemesi ve Türkiye'nin Örgüte Ortak Olması	93
Sonuç	95
Kaynakça	96

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (ŞİÖ).....	99
ŞİÖ Doğuşu.....	99
Örgütün Amacı	100
Üyelerin Farklı Çıkarları	102
ŞİÖ'nün Temel Organları	102
Türkiye'nin ŞİÖ ile İlişkisi	104
Örgütün Geleceği ve Bölgeye Faydası	106
Kaynakça	108
 GELİŞEN SEKİZ ÜLKE (D-8) TEŞKİLATI	 111
D-8 Doğuşu	111
D-8'in Amaçları ve Hedefleri	113
D-8'in Organları ve İşleyişi.....	115
D-8 Hangi Temeller Üzerine Kuruldu?	116
D-8 Hedefine Ulaştı mı?	117
Kaynakça	120

3 . B Ö L Ü M

BÖLGESEL ÇEVRE SORUNLARI

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KRİZİ.....	123
İklim Değişikliğinin Afganistan Üzerindeki Etkileri	125
İklim Değişikliğine Karşı Afganistan'da Alınacak Tedbirler	125
İklim Değişikliğinin Bangladeş Üzerindeki Etkileri	126
İklim Değişikliğine Karşı Bangladeş'te Alınacak Tedbirler	126
İklim Değişikliğinin Bhutan Üzerindeki Etkileri.....	127
İklim Değişikliğine Karşı Bhutan'da Alınacak Tedbirler.....	128
İklim Değişikliğinin Hindistan Üzerindeki Etkileri.....	128
İklim Değişikliğine Karşı Hindistan'da Alınacak Tedbirler.....	129
İklim Değişikliğinin Maldivler Üzerindeki Etkileri	129

İklim Değişikliğine Karşı Maldivler’de Alınacak Tedbirler	130
İklim Değişikliğinin Nepal Üzerindeki Etkileri.....	131
İklim Değişikliğine Karşı Nepal’de Alınacak Tedbirler	132
İklim Değişikliğinin Pakistan Üzerindeki Etkileri	132
İklim Değişikliğine Karşı Pakistan’da Alınacak Tedbirler	133
İklim Değişikliğinin Sri Lanka Üzerindeki Etkileri.....	133
İklim Değişikliğine Karşı Sri Lanka’da Alınacak Tedbirler.....	134
Sonuç ve Öneriler	134
Kaynaklar	137

AFGANİSTAN - PAKİSTAN ARASINDAKİ SU SORUNUN

TARİHSEL SÜRECİ ve GÜNCEL DURUMU	139
Giriş	139
Afganistan ve Pakistan’ın Su Kaynakları, Coğrafi Dağılımı ve Önemi	141
Afganistan ve Pakistan’ın Su Sorunu	142
Sonuç	144
Kaynakça	146

AFGANİSTAN - İRAN ARASINDAKİ SU SORUNUN

TARİHSEL SÜRECİ ve GÜNCEL DURUMU	149
Giriş	149
Helmand Nehri ve Su Kaynaklarının Stratejik Önemi	150
Modern Dönemde Helmand Nehri Sorunları ve Çatışmalar	151
Su Anlaşmazlıklarının Tarihi ve Hukuki Çerçevesi	152
İklim Değişikliğinin İki Ülkenin Su Kaynaklarının Üzerindeki Etkisi.....	153
Afganistan’ın Helmand Nehri Konusundaki Tutumu	155
İran’ın Afganistan Su Projelerine Karşı Tutumu	155
İran’ın Helmand Nehri Konusundaki Tutumu.....	156
Sonuç	156
Kaynakça	157

HİNDİSTAN - BANGLADEŞ ARASINDAKİ SU SORUNUN	
TARİHSEL SÜRECİ ve GÜNCEL DURUMU	159
Giriş	159
Su Paylaşımından Su Anlaşmazlığına- Bir Jeopolitik Meselesi....	161
Farakka Barajı Siyaseti ve Siyaseti	161
Teesta Nehri Su Paylaşımı Meselesinin Siyaseti ve Siyaseti.....	163
Sonuç	164
Kaynakça	166

HİNDİSTAN - PAKİSTAN ARASINDAKİ SU SORUNUN	
TARİHSEL SÜRECİ ve GÜNCEL DURUMU	169
Giriş	169
Su Savaşları	170
Hint Alt Kıtada Su Krizi Tarihçesi	171
Hindistan ve Pakistan Arasında Su Bölüşümü	171
Hindistan - Pakistan Arasında Su Krizi ve Uluslararası Öneriler	172
İndus Su Havzası	173
İndus Su Anlaşması	174
Kazananlar ve Kaybedenler	174
Anlaşmazlık ve Çözüm	176
Mevcut Durum.....	177
Sonuç	178
Kaynakça	180

4. BÖLÜM

BÖLGESEL SOSYAL VE KÜLTÜREL HAREKETLER

ETNİK, DİNİ, SOSYAL ve KÜLTÜREL TOPLUMLAR	183
Afganistan	183
Bangladeş	186
Bhutan	187

Hindistan.....	188
Maldivler	190
Nepal.....	191
Pakistan	192
Sri Lanka	194
Sonuç	194
Kaynakça	196
HİNDİSTAN’DA İSLAMOFOBİ	199
Giriş	199
Tarihsel Kökenler	202
İngiliz Sömürge Yönetimi ve Alt Kıtanın Bölünmesi.....	205
Kurumsal, Sosyolojik ve Kültürel Faktörler.....	208
En Büyük İslamofobik Şiddet Patlamaları.....	211
21. Yüzyılda Hindistan’da İslamofobi	213
İslamofobinin Uluslararasılaşması.....	216
Hindistan’daki İslamofobi’ye Uluslararası Tepkiler	218
Sonuç	223
Kaynakça	225
GÖÇ ve MÜLTECİ HAREKETLİLİĞİ.....	231
Giriş	231
Körfez-Güney Asya İlişkilerinde Göç	234
Pakistan-İran-Afganistan Arasında Afgan Mülteciler	236
Avrupa-Güney Asya İlişkilerinde Göç	238
Sonuç	239
Kaynakça	241

YAZARLAR HAKKINDA...243

ÖNSÖZ

Dünya siyasi coğrafyası, doğal, beşeri, siyasi ve ekonomik olayların dağılışı, evrensel değerler ile devletlerarasındaki ilişkiler esas alınarak tanımlanmaktadır. Güney Asya, topografik olarak güneyde Hint okyanusu, kuzeyde Himalayalar ve Karakurumu çevreleyen doğal sınırları olan, hem coğrafi hem de etno-kültürel terimlerle tanımlanan Asya kıtasının güney bölgesidir. Güney Asya, bir dönem coğrafi literatürde “Alt Kıta/Hint Alt Kıtası” olarak da tarif edilmiştir. Son yüzyılda ise “Güney Asya” terimi kullanılmaktadır.

Güney Asya, Dünya kara yüzölçümünün %3.5’ini, Asya kıtasının %11,71’i olan yaklaşık 5.2 milyon km² yi kapsamaktadır. Toplam nüfusu 2 milyar bandında olan ve dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birini oluşturan Güney Asya, dünyanın en kalabalık ve en yoğun nüfuslu coğrafi bölgesidir. Güney Asya’da yer alan ülkeler, Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka’dır.

Bu eserin kaleme alınma sebebi, dost ve kardeş ülkelerin yer aldığı, Güney Asya Bölgesi’nin jeopolitik konumu, ulusal ve

uluslararası siyaset içerisindeki anlam ve önemini yorumlamak, bölge ülkelerinin toplumsal, etnik, dini, kültürel, ekonomik alanlarda ‘güçlü ve zayıf’ yönlerini keşfetmektir. Güney Asya ülkeleri ve Türkiye arasındaki potansiyel kaynakları araştırmak ve güçlü iş birliklerini keşfetmek, bölgesel ve küresel farkındalığı oluşturmak, siyasi erk, bürokrasi, akademi ve entelektüellerin faydalanabileceği, toplumun her katmanına hitap edecek, bir eseri meydana getirmek için detaylı bir çalışma yaptık.

Bir milletin veya milletler topluluğunun yaşadığı bölgenin, jeopolitik değişen ve değişmeyen unsurları dikkate alınarak, toplumsal ‘fayda-zarar’ tecrübe aktarımlarını güncellemek ve bilinirliğini artırmak önem arz etmektedir. Bölgesel ve küresel güç merkezlerinin etkisini inceleyen, değerlendiren, hedefleri ve hedeflere ulaşma şartları ve aşamalarını belirleyen metodolojik bir çalışmayı sizlere ulaştırmak adına ulusal ve bölgesel 12 yazar ile “Güney Asya’ya Jeopolitik Bakış” adlı kitabı şu ana başlıklarla yazmaya mutabık kaldık.

- Bölgesel Ekonomik Koridorlar
- Bölgesel İşbirliği Teşkilatları
- Bölgesel Çevre Sorunları
- Bölgesel Sosyal ve Kültürel Hareketler

Kitabı okuduğunuzda, bölgenin önemi hakkında düşünce dünyanıza yeni ufuklar açacağını ümit ediyoruz. Günümüzün eleştirel jeopolitik dünyasında, mekanın ve söylemin hayallerin ötesinde siyasallaşması, hegemonyal gücün yeni küresel mücadelelere evrilmesi sebebiyle Türkiye ve Güney Asya bağlamında bölgeyi yeniden analiz etmek toplumların faydasına olacaktır.

Bu nedenle Güney Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi olarak, küresel ve bölgesel gelişmeleri yakından takip edip, Türkiye ve Güney Asya ülkeleri arasında sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri en iyi seviyeye çıkarmak, bölgesel ve küresel kalkınmaya, huzur ve barışa kalıcı katkı sağlamak önceliğimiz ve şiarımızdır.

Eserin hayata geçirilmesinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen tüm şahıs ve kurumlara teşekkür ederiz.

Cemal Demir
GASAM Başkanı

BÖLGESEL EKONOMİK KORİDORLAR

ÇİN - PAKİSTAN EKONOMİK KORİDORU (CPEC)

Dr. Emrah Kaya

Giriş

Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), Çin ile Pakistan arasında kurulan ulaşım, lojistik, liman ve enerji temelli bir projedir. Temmuz 2013'te Pakistan Başbakanı Navaz Şerif, Çin'e düzenlediği ziyaret sırasında taraflar arasında enerji, ticaret ve iletişim konusunda çeşitli anlaşmalar imzalandı. Anlaşmalar ayrıca Doğu Türkistan olarak da bilinen Çin'in batısı ile Pakistan arasında bir koridor inşasını içeriyordu. Nisan 2015'te Çin Devlet Başkanı Şi Cinping, İslamabad'ı ziyaret etti ve iki ülke arasında CPEC de dahil olmak üzere 51 anlaşma imzalandı (Ali, 2020: 101).

Kuşak-Yol Projesi'nin ana hatlarından biri olan CPEC, Çin'in Pakistan üzerinden Hint Okyanusu, Umman Denizi, Basra Körfezi, Kalkınma Yolu, Kızıldeniz, Körfez ülkeleri ve Afrika'ya ulaşmasına imkan tanıyor. CPEC, sadece Çin için güzer-

gah ve Pakistan için yeni yatırımlar anlamına gelmiyor. Ayrıca küresel ve bölgesel rekabette, riskleri bertaraf etmede, maliyetleri düşürmede ve nüfuz oluşturmada bir araç demektir. Bu nedenle CPEC'in ekonomik boyutuyla birlikte jeopolitik açıdan incelenmesi önemlidir. Çalışmada CPEC hakkında bilgiler verilecek ve proje farklı boyutlarıyla değerlendirilecektir.

CPEC'e Bakış ve Gwadar Limanı

CPEC, önce Çin'in Kaşgar şehrinden Pakistan sınırına, ardından Gwadar Limanı'na ulaşan yaklaşık 3000 km'lik bir projedir. Proje kapsamında karayolu, demiryolu, fiber optik ağlar ve enerji boru hatları yapılacaktır. Ek olarak Özel Girişim Bölgeleri (SEZ'ler), kuru limanlar ve çeşitli enerji projeleri hayata geçirilecektir. Buna Gwadar Limanı'nın inşası ve geliştirilmesi de dahildir. İlk başta 46 milyar dolarlık bir proje olması planlanan CPEC'in maliyeti, 2017'de 62 milyar dolara çıkarıldı (McCartney, 2022: 180-181). Günümüzde 75 milyar dolara mal olacağı ve özel sektör yatırımları da düşünüldüğünde ise bu miktarı aşacağı belirtiliyor (Zhao ve Munadi, 2023: 495). CPEC bünyesinde enerji, altyapı ve ekonomik bölgeler kilit başlıklar (Ali, 2020: 101-104). Bütçenin %4'ü Gwadar Limanı, %21'i demiryolu ve karayolu ve %71'i enerji sektörü için ayrıldı (McCartney, 2022: 181).

Çin ile Pakistan, CPEC çerçevesinde ilişkileri koordine etmek amacıyla "Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru için Uzun Vadeli Planı (2017-2030)" onayladı. Planın Pakistan Vizyonu 2025 ile uyumlu olduğu belirtilirken, proje üç aşamaya ayrıldı. Kısa vadeli projeler için 2020, orta vadeli projeler için 2025 ve uzun vadeli projeler için 2030 takvimi kabul edildi (CPEC Secretariat Office, 2017: 2). Bu süreçte CPEC'in ana hedefi, Çin'in farklı bir güzergah üzerinden denizlere ulaşmasını sağlamak. Sınırları ve karasuları etrafında yaşanan olaylar ve gerilimler, Çin'i bu projeye itiyor. Çin'in denize ulaşmasını sağlayacak olan ana yapı ise Gwadar Limanı. Limana projede stratejik önem atfediliyor. Çin'in Gwadar'a olan ilgisi 2015 öncesi dönemde başladı. Şubat 2014'te taraflar limanın inşasına odaklanacaklarını açıkladılar (Deng ve Xiang, 2021: 13). Plan çerçevesinde ilk aşamada limanın lojistik altyapısı güçlendirildi, kapasitesi arttırıldı ve serbest ticaret bölgesi kuruldu. İkinci aşamada liman endüstrisi geliştirilmekte ve limanın çevresine yeni bir şehir inşa edilmek-

tedir. Üçüncü aşamada ise CPEC kapsamında küresel bir tedarik zincir sistemi kurulacak ve bir ürünün ticareti sırasında en az masraflı, en kısa zamanı alan ve en verimli lojistik hizmet sağlanacak (Deng ve Xiang, 2021: 16-19). Bu arada Gwadar'ı 40 yıl boyunca Hong Kong merkezli China Overseas Port Holding Corporation yönetecek (Khetran, 2018: 44).

Plana göre CPEC, sadece tek taraflı ticari akış için kullanılmayacak. Afrika ve Körfez ülkeleri gibi zengin yeraltı kaynakları olan bölgelerden madenler, enerji kaynakları ve hammaddeler CPEC üzerinden Pakistan'a ve Çin'e aktarılacak. Çin de ürettiği ürünleri bu hat üzerinden ihrac edecek. Bu noktada CPEC'in çift yönlü işleyeceği söylenebilir. Bu amaçla Gwadar'a petrol/petrokimya ile LNG/LPG terminalleri, rafineriler, maden elleçleme terminali, cevher hazırlama bölgesi, çelik fabrikası, kimyasal işleme bölgesi ve Gwadar Limanı Denizcilik Enstitüsü (GPMI) kurulması planlanmaktadır. Ayrıca bölgenin üretim ve ihracat noktasında da bir merkeze dönüşmesi için çelik üretimi, çimento fabrikası, otomobil montajı, tersane ve tekstil fabrikası gibi sektörlerle yatırım yapılmasının önemli avantajlar sağlayacağı belirtilmektedir. (United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, t.y.).

Gwadar, CPEC kapsamındaki altyapı yatırımlarının merkezinde bulunuyor. Zira Çin, enerji temelli hareket etse de Gwadar, Çin'in Basra Körfezi'ne, Afrika'ya, Kızıldeniz'e ve Akdeniz'e ulaşmasını sağlayacak olan en kritik merkez olarak görülüyor. CPEC ve Gwadar, Pekin'in Güney Çin Denizi ve Malakka Boğazı gibi riskli ve uzun mesafeli bölgelere olan ihtiyacın azaltılmasında büyük önem taşıyor. Bu nedenle Gwadar'ın inşası ve gelişimi Çin için önemli bir projedir. Pakistan da yapılan yatırımlarla, Gwadar'ın önemli bir merkez olmasını ve ekonomik gelir elde etmesini planlamaktadır. Çin, Afrika ile Basra'ya ulaşarak maliyetleri ve riskleri azaltmayı, Pakistan ise, bölgeye yapılan yatırımlarla ekonomisini, altyapısını ve Belucistan gibi sorunlu bölgelerde otoritesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Çin'in CPEC Politikası

Çin'in küresel bir güce dönüşme sürecindeki en önemli araçlarından biri Kuşak-Yol Projesi'dir. Bu süreçte Çin, kazanımlar elde etme, nüfuz oluşturma ve olası tehdit kaynaklarını etkisiz hale getirme motivasyo-

nuyla hareket etmektedir. Proje sayesinde çeşitli ülkelerle siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler geliştirebildi. Çin, CPEC’le birçok amaca ulaşmak istemektedir. Bu bağlamda CPEC, Çin’in siyasi, ekonomik ve güvenlik temelli çıkarlarının ve hedeflerinin iç içe geçtiği bir projedir.

Çin, Asya’nın yükselen merkezlerinden biri olurken, kıtada Hindistan ve Japonya ile çeşitli sorunlu ilişkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte ABD ve Avustralya’nın etkisiyle birlikte bölgede Dörtlü Güvenlik Diyalogu (QUAD) oluşumuna gidildi. Bu oluşumun Çin’e karşı olduğu (Jaffery ve Pervez, 2024) ve çevreleme amacı taşıdığı söylenebilir (Sarkar, 2020: 122). Çin’in bu noktada üç strateji benimsediği görülüyor. İlk olarak CPEC’le alternatif bir güzergah yaratmaya çalışıyor. Zira, hemen güneyinde denizden çevrilen bir Çin, ticaret ve enerji tedariki sürecinde büyük bir engelle karşılaşabilir. Günümüzde dünya ticaretinin %90 ile %95’i denizlerden gerçekleşiyor. Çin de yoğun bir şekilde denizleri kullanıyor ve petrol ihtiyacının %80’i Malakka Boğazı’ndan geçiyor. Bu Malakka İkilemi’ne yol açan önemli bir risk demektir (Zhao ve Munadi, 2023: 492). Çin, Güneydoğu Asya’ya olan jeopolitik bağımlılığını azaltmak ve riskleri bertaraf etmek için ticaretinin ve enerji tedarikinin bir kısmını CPEC üzerinden gerçekleştirmeyi planlamaktadır. (McCartney, 2021: 363).

İkinci olarak Çin, QUAD nedeniyle Güneydoğu Asya’yı, Bengal Körfezi’ni ve Hint Okyanusu’nu rakiplerinin kontrolüne bırakmak istemez. Bu noktada Çin, kendi sahillerinden itibaren Güney Çin Denizi, Malakka Boğazı, Hint Okyanusu, Kızıldeniz, Süveyş Kanalı ve Akdeniz güzergahında ilerleyen rotada çıkarları ve güvenliği kapsamında nüfuz inşa etmeyi hedeflemektedir. Kuşak-Yol Projesi’nin deniz boyutunda, İnci Dizisi Stratejisiyle önemli gördüğü ülkelerde, yönetimlerle anlaşarak limanlar inşa etmeye veya kontrol altına almaya çalışmaktadır. Bu ortamda Gwadar’ın kritik bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu sayede Çin, dizi serisi içinde bağlantı oluşturarak hem ticari hattın kontrolünü sağlayabilir hem askeri faaliyetlerini arttırabilir hem de rakipleriyle daha güçlü bir şekilde rekabet edebilir (McCartney, 2022: 181).

Üçüncü olarak Çin, Pakistan’la birlikte yakınlaşırken bölgedeki en önemli rakiplerinden biri olan Hindistan’ı çevrelemeye çalışıyor. (Rehman, 2009). Pekin, uzun bir süredir bu politikasını sürdürürken özel-

likle İslamabad'la geliştirdiği ilişkiler önemli bir kazanım sağlıyor. Bu temelde taraflar arasındaki ilişkiler, nükleer konusunu da içerek çok boyutlu bir şekilde gelişirken amaç Yeni Delhi'nin bölgede dengelenmesiydi. (Rehman, 2009: 117). Günümüzde de Çin, CPEC'le ekonomik açıdan hem Pakistan'ı destekleyerek hem de Pakistan'daki nüfuzunu arttırarak, yükselen bir güç olan Hindistan'ı engelleme ve dengelemeye çalıştığı söylenebilir.

Çin'in Gwadar üzerinden gerçekteşen ticareti, bölgenin güvenliği konusunda çeşitli süreçleri akıllara getirmektedir. Örnek olarak Gwadar'ın ve bölgedeki gemilerin güvenliği önem taşıyor. Çin, denizlerde olan etkinliğini sürdürmeyi ve koridorlar da dahil olmak üzere ABD ile Hindistan gibi rakiplerine karşı deniz güvenliğini sağlamayı hedefliyor. Bu süreçte Çin'in hedeflerinden biri de "aktif savunma" stratejisi kapsamında da Gwadar gibi kritik bölgelerde alan edinmektir (Mihir ve Weiffen, 2022: 248). Bunun nasıl olacağı ise Çin'in Pakistan gibi kırılğan bir ekonomiye neden yatırım yaptığı sorusunun cevaplarında gizli. Zira, Sri Lanka örneğinde görüleceği üzere eğer Pakistan kredi borçlarını ödeyemezse Çin, Gwadar Limanı'na, varlıklara ve arazilere el koyabilecek. Pakistan'ın beklentisi ise CPEC'in de katkısıyla ülkenin gelirinin artması ve büyümesinin sürmesi neticesinde geri ödemede sorun yaşamamasıdır (Husain, 2018: 7-8). Ancak, Gwadar'ın kontrolünün Çin'e geçmesi, Çin'in İnci Dizisi Stratejisi'nde önemli bir kazanım anlamına gelmektedir.

Güvenlik temelinde yine Pakistan'daki terör örgütlerinin, Çin yatırımlarını hedef aldığı bilinmektedir. Ancak, Pakistan'ın saldırıları engellemek konusunda başarılı olmadığı eleştirileri yapıılıyor. Bu nedenle Pekin, İslamabad üzerindeki baskısını arttırırken, Pakistan'ı askeri konularda iş birliğine ve anlaşmaya zorlayabilir. Bu durum, Çin'in Pakistan'da çeşitli askeri üs ve liman elde etmesi ihtimalini beraberinde getirmektedir. Cibuti örneğinde görüleceği üzere Çin, farklı ülkelerdeki askeri varlığını arttırmak için yatırımlarının güvenliğini bir argüman olarak kullanabilir (Younus, 2023).

Çin'in CPEC'e olan bakış açısı, aynı zamanda ekonomi ile jeopolitikanın iç içe geçtiği çerçeveden şekillenmektedir. Zira Sincan-Uygur Özerk Bölgesi olarak bilinen Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'de üretilen bir ürünün dünyaya pazarlanması sırasında bu kent ile Çin'in doğu limanları arasındaki mesafe yaklaşık olarak 4.500 km mesafededir. Ürünün

daha sonra deniz yoluyla Güney Çin Denizi gibi riskli bölgeleri ve Hint Okyanusunu aşması gerekmektedir. Bu hem süreyi hem maliyetleri hem de riski arttırmaktadır. Buna karşı Urumçi ile Gwadar arası yaklaşık olarak 2.400 km uzaklıktadır. (China Overseas Ports Holding Company Pakistan, t.y.). Aynı zamanda, Gwadar üzerinden dünyaya pazarlanan bir ürünün riskli bölgelerden geçmesine ve uzun yol katetmesine gerek kalmayacaktır. Bu da Çin için maliyetlerin düşmesi ve sürenin azalması demektir (Sun, 2010/2011: 44).

Çin, bununla birlikte Uygur Türklerine karşı CPEC’i bir etki aracı olarak kullanmaya çalışmaktadır. Otoriter anlayışla yönetilen Çin, Uygurları asimile etmeyi hedeflemektedir. Çine karşı örgütlenen Uygurların bir kısmı ise radikal gruplara dahil olabilmektedir. Bu radikal grupları gerekçe olarak kullanan Çin, Pakistan’ı ekonomik yatırımlarla etkileyerek Uygurlara ve çeşitli radikal gruplara yönelik politikasını şekillendirmektedir. Çin, bu politikasını Pakistan’ın yanı sıra Türkistan ve Orta Doğu ülkelerinde de izlemektedir (McCartney, 2021: 363-364).

Pakistan’ın CPEC Politikası

Pakistan, Güney Asya’nın orta büyüklükteki devletlerinden biri olmasına rağmen hem ekonomik sorunlar yaşamakta hem de ülkenin altyapısı birçok açıdan zayıf durumdadır. Dünya Bankası’nın (DB) verilerine göre, Pakistan 240 milyon nüfusa sahip bir ülke olmakla birlikte Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) 338 milyar dolar civarındadır. Kişi başına düşen milli gelir 1.400 dolar ve ülkedeki enflasyon %30’dur (The World Bank, 2023). Bu, önemli bir sorunu beraberinde getirirken İslamabad yönetimi, ülkedeki ekonomi, enerji, ulaşım, iletişim ve altyapı sorunlarını aşmasını sağlayacak projeler ve ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. 62 milyar dolarlık CPEC’in, Pakistan’a nefes aldırırken ayrıca 2 milyon insana istihdam yaratacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, Pakistan’a ulaşım konusunda sağlayacağı avantajların yanı sıra bu ülkenin İran, Afganistan ve Türkistan’ı da içerecek şekilde bölgenin bir bağlantı ve ticaret merkezine dönüştürüleceği belirtilmektedir (Ali, 2020: 102; McCartney, 2022: 181). Özellikle denize kıyısı olmayan Türkistan ülkeleri, Trans-Afgan Ulaştırma Koridoru gibi projelerle Pakistan üzerinden denizlere ulaşabilirler.

Pakistan, jeopolitik açıdan İran ve Hindistan arasında sıkışmış halde.

Hindistan'la ilişkileri kötü olan Pakistan, İran'la ise rekabet içindedir. Küresel siyasette ve ekonomide Hindistan'ın artan etkisi Pakistan'da rahatsızlık yaratmaktadır. Bu ortamda CPEC, Pakistan'a ekonomik açıdan yükselen Hindistan'la rekabet etme imkanı sağlamaktadır. Ayrıca Çin, Hint Okyanusu'nda askeri açıdan dengeleyici aktör olarak görülmektedir. İran noktasında ise İslamabad ile Tahran'ın bölgedeki terör tehditleri nedeniyle birbirlerini suçladıkları bilinmektedir. Çin'le CPEC üzerinden sağlanan uzlaş ve Gwadar'ın geliştirilmesi, İran'la aradaki rekabeti körükledi. Pakistan, bölgede Gwadar'ı bir merkez haline getirmeye çalışırken; İran ise Gwadar'ın 70 km ötesindeki Çabahar'ı merkez olarak konumlandırmayı hedeflemektedir. Ayrıca Pakistan ile Çin arasında kurulan iş birliğine karşılık, İran ile Hindistan Çabahar üzerine anlaştı (Khetran, 2018: 44). Bu ortamda, Çin ve Pakistan'ın güçlü ilişkiler geliştirmesine karşı, iş birliği yapan iki rakibi, Pakistan için stratejik önem taşımaktadır.

Pakistan, günümüzde CPEC'e büyük bir önem vermekte ve iktidarlar değişse bile bu tutum değişmemektedir. Ancak Pakistan'ın önemli endişesi, CPEC'in terörize edilmesi ve bunun Çin'le olan ilişkileri olumsuz etkileme ihtimalidir. Zira, CPEC'ten önceki dönemde farklı grupların Pakistan'da, Çinli şirketlere, yatırımcılara ve işçilere saldırması üzerine Çin, Pakistan'ın bazı bölgelerinden çekildi ve açık bir şekilde İslamabad yönetiminden güvenliği sağlamasını istedi. Bu dönem Çin, çıkarları güvence altında olmadığı söylemiyle Pakistan'a olan askeri desteğini azalttı. Bu durum terör örgütleri için önemli bir başarı olurken İslamabad için Hindistan gibi bir düşmanın olduğu bölgede, Çin'in desteğini çekmesi büyük bir kayıptı. Pakistan, terör saldırıları nedeniyle Çin'le olan ilişkilerinin bozulmasını istemezken bu amaçla güvenlik kuvvetleri içinde CPEC ve Çin yatırımlarını koruyacak özel birimler oluşturdu. Ayrıca, taraflar ordu, donanma, paramiliter güçler ve özel askeri şirketler üzerinden iş birliği yapmakta ve koordineli bir güvenlik stratejisi oluşturmaktadır (Basit, 2018).

CPEC'e Yönelik Eleştiriler ve Endişeler

CPEC, Çin ve Pakistan için önemli fırsatlar barındıran bir proje olsada, önemli eleştirileri ve tartışmaları beraberinde getirdi. Her şeyden önce gerek CPEC'in güzergahındaki bölgeler gerekse de Gwadar'ın altyapısı

ve ulaşım sistemi yetersiz durumdadır. Altyapı konusu, maliyetin artmasına ve sürecin uzamasına yol açabilir. Bu da ciddi risklere neden olabilir. Daha sonra Gwadar'da küresel bir tedarik zinciri kurulması planlansa da bölgedeki kamu hizmetinin yetersiz olduğu söylenmektedir. Bölgenin sağlıklı bir şekilde denetimi ve yönetimi gerçekleştirilmediği için gümrükleme ve nakliye hizmetinden beklenen verim alınamadığı belirtilmektedir (Deng ve Xiang, 2021: 19).

CPEC güzergahı incelendiğinde aslında oldukça sorunlu bölgelerden geçtiği görülmektedir. Örneğin, CPEC'in bir kısmı Keşmir'den geçtiği için, bu Hindistan'da rahatsızlık yarattı. Bununla birlikte, Çin'in gerek CPEC hattında gerekse de Gwadar'da askeri varlık gösterme ihtimali, Hindistan için önemli endişe kaynağıdır (Collin, 2019: 15-16). Ayrıca, terör tehdidi CPEC hattında önemli sorunlardan bir tanesidir. Bölgede dini ve etnik-ayrılıkçı saldırılar düzenleyen örgütler, Pakistan'ın güçlenmesini ve istikrara kavuşmasını istememektedir. Bu nedenle, Pakistan'daki çeşitli projeleri hedef alarak güvensiz bir ülke imajı yaratmaya ve yatırımcıların geri çekilmesini sağlamaya çalışmaktalar. Bu durum, CPEC'in hedef haline gelmesi anlamına gelmektedir (Khan ve Ahmed, 2024; Fayyaz ve Malik, 2019: 436).

CPEC, temel olarak iki devletin çıkarları çerçevesinde şekilleniyor. Ancak, Pakistan'da halkın CPEC'e ve Gwadar'da yapılan yatırımlara karşı çeşitli protestolar düzenlediği bilinmektedir. Protestocular, proje ve inşaat sürecinde bölgeye zarar verildiğini dile getirmektedir. Bununla birlikte, Çinli balıkçıların aşırı avlanması ve Gwadar'ın güvenliği nedeniyle bölgedeki yerel balıkçıların engellenmesi tepkilere neden olmaktadır. Ayrıca, Gwadar'a yapılan yatırımlardan, kurulan yeni şehirden ve çeşitli yapılardan Pakistanlılardan ve bölge halkından ziyade Çinlilerin faydalandığı eleştirileri artmaktadır (Demir, 2022: 107). Bu noktada, CPEC'in Çinliler ile Pakistan'ın elit kesimine hizmet ettiği, yerel halka faydası olmadığı ve neo-sömürgeci bir yaklaşım barındırdığı izlenimi vermektedir. Bu nedenle Pakistan'da, CPEC'e karşı toplumsal eleştiriler yükselmektedir (Khan ve Ahmed, 2024).

Sonuç

CPEC, iki devlet arasındaki ilişkinin ötesinde, bölgesel ve küresel dinamikleri etkileme kapasitesine sahip olan bir projedir. Zira, CPEC'in ha-

yata geçmesinin ardından Çin'in, Malakka Boğazı gibi riskli ve maliyetli alanlara olan bağımlılığı azalacak. Bu süreçte bölgede artan tansiyona karşı alternatif koridor ile ticaret yolunu garanti altına aldığı için rakiplerine karşı daha özgüvenli bir şekilde politika izleyebilecek. Ayrıca Çin, QUAD gibi oluşumlarla kendisine karşı izlenen çevreleme politikasını büyük oranda açmış olacak. Bununla birlikte Çin, komşusu olan Hindistan'a karşı jeopolitik açıdan büyük bir avantaj elde edecek. Zira, Pakistan'la kurduğu ilişkiler neticesinde, Pekin-İslamabad birlikteliği, Hindistan'ı çevreleyerek bu ülkenin hareket alanını da kısıtlamaktadır. Pakistan'ında, CPEC üzerinden başta ekonomik olmak üzere elde etmeye çalıştığı siyasi ve güvenlik temelli kazanımları olacaktır. Ancak, CPEC'in ana yürütücüsünün ve yatırımcısının Çin olması, projede Pakistan'ın etkisini ve beklentilerini sınırlamaktadır.

CPEC, Çin ve Pakistan'da yarattığı olumlu beklentilerin yanı sıra kendisiyle birlikte çeşitli soru işaretlerini de getirmektedir. Bu soru işaretlerinden biri ise, Pakistan'ın Çin tarafından borç tuzağına çekilip çekilmediğidir. Günümüzde, iki taraf da kurulan ilişkiden memnun görünmesine rağmen, ileriki süreçte Pakistan'ın kredileri ödeyemediği zaman, Sri Lanka'nın akıbetine maruz kalabileceği, yani Gwadar Limanı'na Çin'in el koyabileceği belirtilmektedir. Bu durum, Çin'e karşı önyargıyı beslerken, bu çerçevede olası bir gelişme, günümüzde dost olan iki ülkenin ilişkilerini çok farklı bir kapsamda şekillendirebilir. Diğer yandan, Pakistan içindeki çeşitli güvenlik tehditlerinin CPEC'e ve ikili ilişkilere zarar verme durumu, proje maliyetlerinin artmasına, projenin gecikmesine ve Pakistan'ın daha fazla Çin'in baskısına maruz kalması, güvenlik ve askeri çerçevede bu ülkenin nüfuzuna girmesine neden olabileceği belirtilmektedir.

Gwadar, CPEC için Hint Okyanusu'na, Basra Körfezi'ne, Kızıldeniz'e ve Afrika'ya açılan bir kapı konumundadır. Aynı zamanda, Kalkınma Yolu'na da ulaşması mümkün olacaktır. Bu nedenle CPEC, Kalkınma Yolu'na dahil olursa Türkiye, Çin, Pakistan ve Irak arasında güçlü bir ilişki kurulabilir. Bu durumda, Türkiye'nin jeopolitik önemi ve kazanımları artacaktır. Ancak CPEC, Orta Koridor'un potansiyelini azaltma ihtimalini de barındırmaktadır. Bununla birlikte Çin, CPEC'ten sonra Kalkınma Yolu'na yönelmezse ve Kızıldeniz üzerinden Avrupa'ya ulaşmaya çalışırsa, Türkiye'nin jeopolitik önemi azalabilir ve Türkistan-Hazar Denizi-Kafkasya güzergahının da önemi zarar görebilir. Ancak, Çin'in tek

bir koridora bağımlı olmak istemediğı ve alternatif koridorlara yöneldiğı düşünöldüğünde, Çin'in hem Orta Koridor'u hem Kalkınma Yolu'nu hem de Kızıldeniz'i aktif olarak kullanmaya devam edeceği öngörölebilir. Bu da Türkiye için önemli bir avantaj demektir.

Kaynakça

- Ali, M. (2020). China–Pakistan Economic Corridor: prospects and challenges. *Contemporary South Asia*, 28(1), 100-112. <https://doi.org/10.1080/09584935.2019.1667302>
- Basit, S. H. (2018). Terrorizing the CPEC: managing transnational militancy in China–Pakistan relations. *The Pacific Review*, 32(4), 694-724. <https://doi.org/10.1080/09512748.2018.1516694>
- China Overseas Ports Holding Company Pakistan. (t.y.). Why Gwadar. <https://www.cophcgwadar.com/whygwadar.aspx>
- Collin, K. S. L. (2018). China-India Rivalry at Sea: Capability, trends and challenges. *Asian Security*, 15(1), 5-24. <https://doi.org/10.1080/14799855.2019.1539820>
- CPEC Secretariat Office. (2017). Long Term Plan for China-Pakistan Economic Corridor. <https://cpec.gov.pk/brain/public/uploads/documents/CPEC-LTP.pdf>
- Demir, Y. (2022). Çin'in Deniz İpek Yolu Projesi: Gwadar Limanı. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 55, 101-117.
- Deng, A. ve Xiang, S. (2021). Research on Logistics Development Mode of Gwadar Port under the Background of the Belt and Road and China-Pakistan Economic Corridor. *World Journal of Research and Review*, 13(2), 13-21.
- Fayyaz, S. ve Malik, S. (2019). China-Pakistan Economic Corridors Security Concerns. *Global Regional Review*, IV(IV), 432-440. [http://dx.doi.org/10.31703/gr-r.2019\(IV-IV\).47](http://dx.doi.org/10.31703/gr-r.2019(IV-IV).47)
- Husain, I. (2018). CPEC & Pakistani economy: an appraisal. The Centre of Excellence for CPEC. https://cpec.gov.pk/brain/public/uploads/documents/CPEC-and-Pakistani-Economy_An-Appraisal.pdf
- Jaffery, T. ve Pervez, M. S. (2024). Conceptualising a Heterarchical Regional Security Complex: The Case of the QUAD. *The International Spectator*, <https://doi.org/10.1080/03932729.2024.2371589>
- Khan, S. ve Ahmed, Z. S. (2024). Impact of the China-Pakistan Economic Corridor on Nation-Building in Pakistan: A Case Study of Balochistan. *Journal of Contemporary China*, 28(117), 1-15. <https://doi.org/10.1080/10670564.2023.2299770>
- McCartney, M. (2021). The prospects of the China–Pakistan Economic Corridor (CPEC): the importance of understanding western China. *Contemporary South Asia*, 29(3), 358-375. <https://doi.org/10.1080/09584935.2020.1855112>
- McCartney, M. (2022). The China-Pakistan Economic Corridor (CPEC): Infrastructure, Social Savings, Spillovers, and Economic Growth in Pakistan. *Eurasian Geography and Economics*, 63(2), 180-211. <https://doi.org/10.1080/15387216.2020.1836986>

Mihr, A. ve Weiffen, B. (2022). China's Belt and Road Initiative: Curse or Blessing for Democracy in Eurasia?. A. Mihr, P. Sorbello ve B. Weiffen (Eds.), *Securitization and Democracy in Eurasia: Transformation and Development in the OSCE Region* (ss. 245–254), Springer.

Rehman, I. (2009). Keeping the Dragon at Bay: India's Counter-Containment of China in Asia. *Asian Security*, 5(2), 114-143. <https://doi.org/10.1080/14799850902885114>

Sarkar, M. G. (2020). China and QUAD 2.0: Between response and regional construct. *Maritime Affairs: Journal of the National Maritime Foundation of India*, 16(1), 110-130. <https://doi.org/10.1080/09733159.2020.1794526>

Sun, J. (2010/2011). Gwadar Port from the Perspective of Xinjiang Province of China [Unpublished master's thesis]. Erasmus University.

The World Bank. (2023). Pakistan. <https://data.worldbank.org/country/pakistan>

United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. (t.y.). Gwadar Port. https://www.unescap.org/sites/default/files/1.12_Country%20presentation_Pakistan_Naseer%20Khan%20Kashani.pdf

Younus, U. (2023). With Pakistan's economy in freefall, Chinese economic and military influence is likely to grow in the country. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/southasiasource/with-pakistans-economy-in-freefall-chinese-economic-and-military-influence-is-likely-to-grow-in-the-country/>

Zhao, P. W. G. ve Munadi, S. M. (2023). The role of Gwadar in China's maritime strategy: A geostrategic dialogue between Mahan and Mackinder. *Comparative Strategy*, 42(4), 489-508, <https://doi.org/10.1080/01495933.2023.2219192>

Khetran, M. S. (2018). Gwadar and Chabahar: Competition or Cooperation. *Strategic Studies*, 48(2). 43-55.

HİNDİSTAN-ORTA DOĞU-AVRUPA EKONOMİK KORİDORU (IMEC)

Dr. Sayyad Sadri Alibabalu

Giriş

Hindistan-Ortadoğu-Avrupa Ekonomik Koridoru projesi, Asya, Ortadoğu ve Avrupa arasında ticaret, enerji ve altyapı bağlantılarını güçlendirmeyi amaçlayan stratejik bir projedir. Bu girişim, 9 Eylül 2023'te Hindistan'daki G20 Zirvesi'nde ABD, Hindistan, Suudi Arabistan ve Avrupa Birliği'nin desteğiyle duyurulmuştur. IMEC'in hedefi, Hindistan'dan Avrupa'ya kesintisiz bir ulaşım hattı kurarak, deniz ve demiryolu altyapılarını entegre etmek ve ticaret yollarını çeşitlendirmektir (IISS, 2023). Proje iki ana hattı kapsamaktadır: Doğu Koridoru, Hindistan ile Ortadoğu arasında bağlantı sağlayacak, Kuzey Koridoru ise Körfez'den Avrupa'ya mal taşımacılığını hızlandıracaktır. IMEC, taşımacılığın ötesinde, enerji boru hatları ve dijital bağlantılar da dâhil olmak üzere, çok yönlü bir altyapı kurmayı amaçlamaktadır. Özellikle temiz enerji taşıyan

boru hatlarının planlanması, IMEC'i çevre dostu bir girişim haline getirmiştir (Eurasia Review, 2023).

IMEC'in küresel ticarete etkisinin ciddi olacağı tahmin edilmektedir. Proje, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne (BRI) karşı bir alternatif olarak sunulmakta ve BRI'nın Ortadoğu'daki etkisini dengelemeyi hedeflemektedir (ERF, 2023). Öngörülere göre, IMEC üzerinden taşınan mallar Süveyş Kanalı rotasına göre %40 daha hızlı ulaştırılabilecektir. Bu sayede hem maliyetlerin düşmesi hem de küresel tedarik zincirlerinde yaşanabilecek kesintilerin önüne geçilmesi beklenmektedir (Eurasia Review, 2023; IISS, 2023). Bu proje, katılımcı ülkeler için stratejik bir fırsat sunmaktadır. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), enerji ve altyapı yatırımları ile projeye katkıda bulunmaktadır. Bu ülkeler, ekonomilerini çeşitlendirme stratejileri çerçevesinde IMEC'i bir kalkınma aracı olarak kullanmayı planlamaktadır (ERF, 2023). Ayrıca, Hindistan'ın projedeki rolü, ülkenin küresel tedarik zincirlerinde artan önemini pekiştirmektedir.

Ancak, projenin karşılaştacağı diplomatik ve lojistik zorluklar da dikkate alınmalıdır. IMEC'in geçeceği güzergâhlarda altyapı standartlarının farklı olması, taşımacılık süreçlerinde koordinasyon sorunlarına yol açabilir (IISS, 2023). Buna ek olarak, katılımcı ülkeler arasındaki siyasi gerilimler, koridorun sürdürülebilirliğini tehdit edebilir. Türkiye'nin IMEC'e dâhil edilmemesi de dikkat çekicidir. Türkiye, bu girişime karşılık olarak, Irak Kalkınma Yolu projesini ortaya atmıştır. Böylece, IMEC ve alternatif projeler arasındaki rekabetin Ortadoğu'daki ticari dengeleri değiştirebileceği öngörülmektedir (Eurasia Review, 2023). Bu dinamikler, IMEC'in gelecekteki başarı veya başarısızlığını belirlemede önemli rol oynayacaktır. Proje genel olarak hem ekonomik hem de jeopolitik boyutlarıyla dikkat çeken çok yönlü bir girişimdir ve hayata geçirilmesi, altyapıların bütünleşmesi ve siyasi iş birliğinin sağlanmasına bağlıdır. Aynı zamanda, enerji güvenliği, karbon emisyonlarının azaltılması ve ticaret rotalarının çeşitlendirilmesi gibi küresel hedeflere ulaşmak için stratejik bir fırsat sunmaktadır. Ancak, IMEC'in başarılı olabilmesi için katılımcı ülkelerin arasındaki iş birliğinin ve siyasi iradenin sağlanması kritik öneme sahiptir.

Jeopolitik Etkileri

Projenin jeopolitik boyutları, çok kutuplu bir dünyaya uyum sağlama

çabasındaki Körfez ülkeleri açısından önemlidir. Bu aktörler, BRICS ve Şanghay İşbirliği Örgütü gibi oluşumlara dâhil olurken, aynı zamanda IMEC gibi projelerle Batı ile de yakın ilişkilerini sürdürmektedir. Suudi Arabistan ve BAE'nin, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'yle olan ekonomik iş birliklerine rağmen, ABD ile IMEC aracılığıyla bir denge oluşturma çabaları yeni dünya düzeninde artan bağımsızlıklarını ve stratejik önemlerini vurgulamaktadır. ABD'nin IMEC'e desteği, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne karşı bir alternatif oluşturma ve Ortadoğu'daki müttefikleriyle ilişkilerini güçlendirme arzusunu yansıtır. Ancak Körfez ülkeleri, ABD'nin bu stratejik bakış açısını paylaşmamakta, bunun yerine hem Batı hem de Doğu ile ilişkilerini aynı anda geliştirmeyi amaçlayan çok yönlü bir dış politika izlemektedir. Bu denge politikası, Körfez'in küresel güçler arasındaki konumunu daha da güçlendirecektir. IMEC, ayrıca Hindistan'ın Suudi Arabistan ve BAE ile olan ilişkilerini daha da sağlamlaştırarak, Çin'in bölgedeki etkisine karşı bir alternatif oluşturmaya sağlayacaktır. Hindistan, IMEC sayesinde bölgeyle olan ekonomik bağlarını genişletirken, aynı zamanda Çin ve Pakistan'a karşı stratejik bir üstünlük elde edebilir. Sonuç olarak, IMEC sadece ticari bir proje değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel dengeleri değiştirme potansiyeli olan çok boyutlu bir girişimdir (Cafiero, 2023).

Proje Batılıların ve destekçilerinin Çin'in etkisine karşı koyma ve alt-yapı girişimlerini daha somut programlara dönüştürme yönündeki tamamlayıcı bir çabadır. Bu projenin amacı, Hindistan'dan Basra Körfezi üzerinden Avrupa'ya giden eski Baharat Rotası boyunca bağlantıyı güçlendirmektir. Bu, ABD'nin Çin ile rekabetinde ve Suudi Arabistan ile İsrail arasındaki ilişkileri normalleştirme hedefinde işe yaramaktadır. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşı deneyimi göz önüne alındığında, bu proje Avrupa'nın ekonomik ve enerji güvenliğini artırmakta ve Küresel Güney ile ilişkilerini güçlendirmesine yardımcı olacaktır. Proje ayrıca Körfez ülkelerinin enerji pazarlarını Avrupa'ya bağlayarak onların Doğu ile Batı arasında bir köprü görevi görme amacına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, Hindistan'ın küresel üretim zincirlerinde daha büyük bir rol oynamasına ve Pekin ablukasını kırmasına yardımcı olacak (Rizzi, 2024). Bu politikanın Orta Doğu'daki iki ana güç üssünü, yani İran ve Türkiye'yi izole etmeyi amaçladığı açıktır ve Hindistan'ın Pakistan ve ABD'nin İran rotasına karşı çıkması nedeniyle, proje Batı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Proje planlandığı gibi ilerlerse, özellikle

7 Ekim 2023'te başlayan Gazze'deki savaşın ardından Körfez ülkelerini ve İsrail'i bir sistem içerisinde Batı ile derinlemesine bütünleştirecektir.

Hindistan ve Çin Rekabeti

Hindistan ve Çin arasındaki devam eden gerilimler, IMEC etrafındaki jeopolitik dinamikleri önemli ölçüde şekillendirmektedir. İki ülkenin sınır anlaşmazlıkları nedeniyle ilişkileri gergin bir hal almış durumda ve bu rekabet, Güney Asya ve Himalayalar'daki nüfuz mücadelelerini daha da keskinleştirmektedir. Yeni Delhi, IMEC üzerinden Çin'in bölgede artan etkisini dengelemeye çalışırken, özellikle Suudi Arabistan ve BAE gibi önemli Körfez ülkeleriyle bağlarını güçlendirmektedir. Hindistan'ın bu projeye katılımı, hem bölgesel hem de küresel rekabet açısından stratejik bir hamle olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca IMEC'in, Hindistan'a Çin ve Pakistan karşısında stratejik bir avantaj sağlayacağı düşünülmektedir. Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun (CPEC) tartışmalı Pakistan Keşmir topraklarından geçmesi nedeniyle Hindistan, IMEC'i Batı ile ekonomik bütünleşmeyi artırmak için bir fırsat olarak görmektedir. Bu koridor, Hindistan'ın Pakistan'ı devre dışı bırakarak Batı ile daha yakın ekonomik bağlar kurmasına imkân tanımakta ve dolayısıyla Çin ile olan rekabetinde Hindistan'ın pozisyonunu güçlendirebilir (Caffero, 2023).

IMEC'in ortaya çıkışı, aynı zamanda Ortadoğu'da İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki normalleşme süreçlerini hızlandırabilir. Suudi Arabistan ile İsrail arasındaki ilişkilerin gelişmesi, bu koridorun ekonomik boyutunu daha da genişletebilir ancak, Suudi Arabistan'ın Çin ile olan derin bağlarını kopararak Batı yanlısı bir pozisyon alması pek olası görünmemektedir. Körfez ülkeleri, çok kutuplu dünya düzeninde hem Batı hem de Doğu ile dengeli ilişkiler kurmaya yönelik bir strateji izlemektedir.

Pakistan

Pakistanı dışlamanın nedenleri ve sonuçları dikkat çekicidir. IMEC, Hindistan'ı Ortadoğu ve Avrupa ile ekonomik olarak bağlamayı hedefleyen büyük bir girişimdir ve birçok ülkenin ticaret, enerji ve ulaşım alanındaki iş birliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Pakistan'ın bu projede yer almaması ise Hindistan ile olan derin jeopolitik çatışmaların

bir yansımasıdır. Hindistan ve Pakistan arasında özellikle Keşmir sorununu gibi çözülmemiş meseleler, iki ülkenin ekonomik işbirliğini zora sokmaktadır (Rajagopalan, 2023). Hindistan'ın IMEC'de ilk aktör rolü, Pakistan'ın projeye dahil edilmemesi yönündedir. İki ülkenin siyasi gerilimleri göz önüne alındığında, böylesine büyük bir ekonomik girişimde bir araya gelmeleri zayıf bir olasılıktır.

Ayrıca, Pakistan'ın Çin ile olan güçlü ekonomik ilişkileri de IMEC'e katılmamasının önemli nedenlerinden biridir. CPEC projesi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin en önemli ayaklarından biridir ve Pakistan için büyük stratejik öneme sahiptir. CPEC, Çin'in enerji ve ticaret yollarında kilit bir bağlantısını oluştururken, Gwadar Limanı üzerinden Ortadoğu, Afrika ve Orta Asya'ya erişimini sağlamaktadır (Small, 2015). Bu durum, Pakistan'ın IMEC'ten uzak durmasına yol açmaktadır, zira IMEC, Batı ve Hindistan tarafından, Çin'in BRI girişimine karşı bir alternatif olarak geliştirilmektedir (Sohail, 2024).

IMEC'in enerji ve ticaret rotalarını yeniden yapılandırma hedefi, Pakistan'ı bypass ederek Hindistan'ı Ortadoğu ve Avrupa'ya doğrudan bağlamayı amaçlamaktadır. Bu durum, Pakistan'ın bölgesel enerji ve ticaret rotalarındaki stratejik konumunu zayıflatabilir. IMEC, Güney Asya'dan geçen önemli bir kara ve deniz ticaret yolunu içerirken, Pakistan'ın bu rotalar üzerindeki etkisini kaybedebilir. Bununla birlikte, Pakistan'ın Çin ile olan stratejik ortaklıkları, özellikle de CPEC kapsamındaki projeler, ülkenin bu olası etkileri dengeleme çabalarının bir parçasıdır. Buna karşın, Pakistan, enerji kaynaklarına erişim ve ticaret yollarında çeşitlendirme yaparak kendi jeopolitik stratejisini güçlendirmeye çalışmaktadır (Cafiero, 2023).

Pakistan'ın IMEC dışında kalması, Hindistan ve Batı ile olan ilişkilerinin yanı sıra Çin'e olan bağlılığını da derinleştirmektedir. IMEC, Hindistan için büyük bir ekonomik fırsat yaratırken, Pakistan, Çin ile olan stratejik ilişkilerini derinleştirerek bu projeye karşı kendi alternatiflerini geliştirmeyi tercih etmektedir (Small, 2015). Çin, Pakistan ile olan ekonomik bağlarını güçlendirmekte ve CPEC'i genişleterek Hindistan'ın IMEC üzerinden elde edeceği jeopolitik avantajları dengelemeyi amaçlamaktadır. Böylece Pakistan, Hindistan'ın bölgesel etkisini dengelemek için Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne bağlı kalmayı sürdürecektir (Rajagopalan, 2023).

Bölgesel Savaşlar ve Projeye Etkisi

Gazze'deki savaş ve bunun sonuçları IMEC planlarını sekteye uğrattı. Bu yüzden Hindistan Başbakanı Narendra Modi'nin İsrail'e olan güçlü desteği ve Hamas'ı terörist ilan eden açıklamaları, IMEC üzerindeki gelişmelerin Hindistan açısından önemini gözler önüne sermektedir. Hindistan, İsrail'e açık destek vermektedir. Öte yandan Çin, bu tür uluslararası çatışmalarda genellikle daha tarafsız bir politika izlerken, bu sefer hem resmî arenada hem de medya aracılığıyla Hamas'a ve Filistin halkına daha yakın bir tavır almıştır. Bu yaklaşım, IMEC'e rakip olan BRI'nin güçlenmesini sağlama ve Hindistan'ın liderlik ettiği bu ekonomik koridora darbe vurma stratejisi olarak da görülebilir (Alavi, 2023). Bu doğrultuda, Filistin'in ve Ortadoğu savaşlarının kaderi bilinmediği sürece, IMEC'in geleceği belirsizliğini korumaktadır (Basak ve Solta-nieh, 2023; Korkmaz, 2023).

Mısır da IMEC'i Süveyş Kanalı'na rakip olarak gördüğü için bu projeden rahatsızlık duymaktadır. Zira IMEC başarılı olursa, bu kanalın stratejik önemini zayıflatacaktır. Ayrıca Mısır, Gazze'nin hayati bağlantı noktalarından biri olan Refah sınır kapısının kontrolünü elinde tutmaktadır. İsrail'in bu bölgeye yönelik saldırılarının arkasında, Mısır'ın IMEC'e olan soğuk tutumu ve Gazze üzerindeki olası bir ablukada Refah kapısını tamamen kapatmaya gönülsüz olabileceği düşüncesi yatmaktadır (Alavi, 2023). Dolayısıyla, İsrail'in Gazze'ye yönelik topyekûn savaşının yalnızca Hamas'ı ortadan kaldırmayı değil, aynı zamanda bu koridorların gelecekteki güvenliğini sağlamayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Türkiye Üzerindeki Etkileri

Türkiye'nin bu projeye kasıtlı olarak dâhil edilmediği anlaşılmaktadır. Zira, Türkiye'nin Pakistan siyaseti Hindistan tarafından hoş karşılanmamış ve Türkiye'nin Batı ve özellikle Yunanistan ile olan anlaşmazlıkları, Batılı ülkelerin bu projede Türkiye'yi görmezden gelmelerine yol açmıştır. Türkiye'nin bu projenin dışında kalması, aslında projenin bir jeopolitik bir rekabetin sonucu olduğunu ispat etmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 'Türkiyesiz bir koridor olmaz! Doğudan batıya trafik için en uygun hat Türkiye üzerinden geçmek durumunda' (Anadolu Ajansı, 2023) açıklamaları aslında Türkiye'nin bu projeye çok olumlu baktığını

göstermektedir. Projenin, Türkiye'yi dışarıda bırakmasının, ülke üzerinde bazı önemli etkileri bulunmaktadır.

Ekonomik açıdan bakıldığında, Türkiye'nin IMEC dışında bırakılması, hızla küreselleşen bir dünyada (Bagır, 2024), ülkenin büyük bir küresel tedarik zinciriyle bütünleşmesini ve ticaret açısından önemli bir geçiş merkezi olma fırsatını sınırlandırmaktadır. Buna karşın Yunanistan, İsrail ve İtalya gibi bölgesel rakipler koridorda yer alarak ticaret ve ulaşım altyapılarında avantaj kazanıp Türkiye'nin bölgesel etkisini azaltmış olacalardır. Türkiye, projeye Pakistan ve İran'ı da kapsayarak Türkiye üzerinden geçecek ikinci bir rota sunabilir. Eğer bu gerçekleşirse, Türkiye için büyük bir jeopolitik başarı haline gelebilir, Çünkü, bu projeye girerek hem ekonomik fayda sağlamış olur hem de Pakistan ile Hindistan'ı koridorla birbirine bağlayarak bölgesel barışa ciddi katkı sağlayacaktır.

Sonuç

IMEC, küresel ticaret ve enerji nakil hatlarını dönüştürme potansiyeline sahip bir ekonomik koridor olarak ön plana çıkmaktadır. Bu proje, Hindistan ve Çin'in rekabeti bağlamında, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne (BRI) güçlü bir alternatif sunma amacını taşımaktadır. Aynı zamanda Güney Asya, Ortadoğu ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yeni bir ticaret ağı yaratmayı hedeflemektedir. Projede öne çıkan en önemli konu ise, Batı ile uyum sağlamayan tüm aktörlerin bu girişimden dışlanmış olmasıdır.

IMEC, Hindistan'ın ekonomik ve diplomatik gücünü artırma çabasını hedefleyerek, Hindistan'dan Avrupa'ya uzanan bir ekonomik koridor olarak ön plana çıkmaktadır. Bu proje, Hindistan ve Çin'in rekabeti bağlamında, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne güçlü bir alternatif sunma amacını taşımaktadır. Buna ek olarak, Güney Asya, Ortadoğu ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yeni bir ticaret ağı yaratmayı hedeflemektedir. Proje, Hindistan'ın Çin ve Pakistan ile yaşadığı sınır sorunları ve rekabetten kaynaklanan jeopolitik endişelere de çözüm getirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Hindistan, proje sayesinde hem bölgesel hem de küresel rekabet avantajını yakalamayı ve büyük güçlerden bu rekabette aldığı desteği artırmayı planlamaktadır.

Ancak, Gazze'deki son gelişmeler gibi beklenmedik çatışmalar, IMEC'in

uygulanabilirliğini tehdit etmektedir. Özellikle İsrail ve Arap dünyası arasındaki gerilimler, Haifa Limanı'nın güvenliğini zayıflatabilir ve bu koridorun en önemli avantajı olan güvenlik faktörünü sorgulatabilir. IMEC'in uzun vadede başarılı olabilmesi için, bölgedeki ülkeler arasında istikrarlı ilişkiler ve barışçıl çözümler gerekmektedir. Koridor, pek çok ülke için ekonomik kazançlar vaat etse de, Ortadoğu'daki mevcut çatışmalar ve siyasi belirsizlikler IMEC'in geleceğini belirsiz kılmaktadır.

Kaynakça

- Alavi, M. (2023). The Gaza Crisis and the India-Middle East-Europe Economic Corridor. *Institute of Political and International Studies*. <https://www.ipis.ir/en/subject-view/734328/the-gaza-crisis-and-the-india-middle-east-europe-economic-corridor>
- <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2023/11/obstacles-to-the-india-middle-east-europe-economic-corridor/>
- Alhasan, H. & Solanki, V. (2023). Obstacles to the India–Middle East–Europe Economic Corridor. *International Institute for Strategic Studies (IISS)*.
- Anadolu Ajansı (2023). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Hindistan-Orta Doğu-Avrupa Ekonomi Koridoru Türkiyesiz Olmaz. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaşkanı-erdogan-hindistan-orta-dogu-avrupa-ekonomi-koridoru-turkiyesiz-olmaz/2989082>
- Bagir, M. (2024). Globalization's Challenge to Nation-State Sovereignty and Conflicts in the Middle East. *Nous Academy Journal*, (3), 66–80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13920057>
- Basak, S. and Soltanieh, A. A. (2023). Israel-Hamas War: Ambiguous Future of India-Middle-East-Europe Economic Corridor. *Vienna International Institute for Middle East Studies*. <https://viimes.org/publication/israel-hamas-war-ambiguous-future-of-india-middle-east-europe-economic-corridor/#president>
- Cafiero, G. (2023). The Geopolitics of the India-Middle East-Europe Economic Corridor. *Arab Center Washington DC*. <https://arabcenterdc.org/resource/the-geopolitics-of-the-india-middle-east-europe-economic-corridor/>
- ElDoh, M. (2023). The India-Middle East-Europe Corridor: Challenges Ahead – Analysis. *Geopolitical Monitor*. <https://www.geopoliticalmonitor.com/the-india-middle-east-europe-corridor-challenges-ahead/>
- Korkmaz, H. (2023). İsrail'deki Savaş IMEC Projesini Rafa Kaldırabilir. TASAM - Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/72436/israildeki_savas_imec_projesini_rafa_kaldirabilir
- Monroe, S. L. (2023). The India-Middle East-Europe Economic Corridor: An Early Assessment. *Economic Research Forum (ERF)*. <https://theforum.erf.org.eg/2023/10/30/the-india-middle-east-europe-economic-corridor-an-early-assessment/>
- Öztop, M. (2024). Koridor Savaşları: Kuşak Yol & Kalkınma Yolu & IMEC. Türkiye Araştırmaları Vakfı (TAV). <https://turkiyearastirmalari.org/2024/04/24/yayinlar/analiz/analiz-koridor-savaslari-kusak-yol-kalkinma-yolu-imec/>
- Rajagopalan, R. P. (2023). The Geopolitics of the New India-Middle East-Europe Corridor. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2023/09/the-geopolitics-of-the-new-india-middle-east-europe-corridor/>

Rizzi, A. (2024). The Infinite Connection: How to Make the India-Middle East-Europe Economic Corridor Happen. *European Council on Foreign Relations*. <https://ecfr.eu/publication/the-infinite-connection-how-to-make-the-india-middle-east-europe-economic-corridor-happen/>

Small, A. (2015). *The China-Pakistan Axis: Asia's New Geopolitics*. Oxford: Oxford University Press.

Sohail, A. (2024). India Middle East Economic Corridor (IMEC) and Pakistan. *Institute for Strategic Studies, Research and Analysis*. [https://www.issra.pk/pub/insight/2024/India-Middle-East-Economic-Corridor-\(IMEC\)-and-Challenges-for-Pakistan/India-Middle-East-Economic-Corridor-\(IMEC\)-and-Challenges-for-Pakistan.html](https://www.issra.pk/pub/insight/2024/India-Middle-East-Economic-Corridor-(IMEC)-and-Challenges-for-Pakistan/India-Middle-East-Economic-Corridor-(IMEC)-and-Challenges-for-Pakistan.html)

TÜRKMENİSTAN-AFGANİSTAN PAKİSTAN-HİNDİSTAN DOĞALGAZ BORU HATTI (TAPI)

Dr. Emrah Kaya

Giriş

TAPI; Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ı içeren bir doğalgaz enerji boru hattı projesidir. Projenin ismi söz konusu ülkelerin isimlerinin İngilizce baş harflerinden oluşmaktadır. Proje, 1990'lı yıllarda Türkmen gazının Afganistan ve Pakistan'a transferi kapsamında ortaya atıldı. 2008 yılında Hindistan da projeye dahil oldu. Bölgesel açıdan birbirleriyle rekabet halinde olan aktörleri aynı masada buluşturan TAPI, Trans-Afganistan Boru Hattı'nın yanı sıra Barış Boru Hattı olarak da bilinmektedir (Strand vd., 2010: 11).

TAPI, bulunduğu bölge itibariyle çeşitli fırsat ve riskleri barındıran bir projedir. Projenin, taraflara büyük avantajlar ve faydalar sağlayacağı bilinmekle birlikte, bölgedeki istikrarsızlıklar ve çatışma riskleri, projenin hayata geçip geçmeyeceği konusunu sürekli gündeme getirmektedir. Taliban'ın Afga-

nistan'da kontrolü sağlamasının ardından inşa süreci tekrar başladı. Bu çalışmada, TAPI'nın incelenmesi ve bölgeye sunduğu riskler ile fırsatların değerlendirilmesi yapılacaktır. Bölgede süren jeopolitik rekabet, TAPI'ı incelenmesi gereken konulardan biri haline getirmektedir.

TAPI'ya Bakış ve Ülkelerin Politikaları

1.814 km uzunluğunda olan TAPI, 33 milyar metreküp Türkmen doğal gazının 30 yıl boyunca Afganistan, Pakistan ve Hindistan'a taşınması için hazırlandı. TAPI'nın planlanan boru hattı, Türkmenistan'ın Merv bölgesindeki Galkınış gaz sahasından başlayacak. Türkmenistan topraklarındaki 214 km'lik güzergahın ardından Afganistan sınırına ulaşacak. Afganistan'da Kandahar ve Herat otoyoluna paralel bir şekilde 774 km'lik bir boru hattı inşa edilecek ve boru hattı, Pakistan sınırına ulaşacak. Pakistan ise 826 km'lik hattı Ketta ve Multan şehirlerinden geçirerek Hindistan sınırındaki Fazilka'ya ulaştıracak (Hydrocarbons Technology, t.y.).

Projenin hayata geçirilmesi için Kasım 2014'te TAPI Boru Hattı Şirketi (TPCL) konsorsiyumu kuruldu. TPCL'deki hisse oranları %85 Türkmenistan, %5 Afganistan, %5 Pakistan ve %5 Hindistan şeklinde paylaştırıldı. Türkmengaz, projenin ana üstlenicisidir ve projenin maliyeti yaklaşık 10 milyar dolardır. Asya Kalkınma Bankası (ADB) da projeyi destekliyor. Türkmenistan, 2017 yılında TAPI kapsamında İslam Kalkınma Bankası'ndan 700 milyon dolar kredi alırken diğer ülkeler ise başlangıçta 200 milyon dolarlık bir yatırımda bulundular. Proje kapsamında Afganistan yaklaşık olarak 5,11 milyar metreküp gaz alacak. Ayrıca Hindistan ile Pakistan, Kabil yönetimine geçiş ücreti olarak 400 milyon dolar ödeyecek. Geriye kalan 28 milyar metreküp gazı, Pakistan ile Hindistan yarı yarıya bölüşecek (Hydrocarbons Technology, t.y.).

Türkmenistan, 2018'de hattın kendi topraklarındaki kısmının inşasını bitirdi. Projenin en kısa zamanda hayata geçmesini isteyen Türkmenistan, istikrarlı bir ülke olması sayesinde inşa sürecini sorunsuz tamamladı. Ancak TAPI'nın Afganistan kısmı, çeşitli güvenlik tehditleri ve çatışmalar nedeniyle inşa edilemedi. 11 Eylül 2024'te TAPI'nın Afganistan kısmındaki inşası başladı. Türkmenistan, sınırdan Herat'a kadar olan kısmını inşa edecek. Daha sonra ise hattın diğer kısımları tamamlanacak (Fazl-e-Haider, 2024).

TAPI, öncelikle Türkmenistan için büyük bir önem taşıyor. 2000'lerde Türkmenistan ile Rusya, enerji ve yeni boru hattı inşası için anlaşmalar imzaladı. Ancak ikili ilişkilerdeki sorunlar, çeşitli patlamalar, 2008 Ekonomik Krizi ve elindeki gaz fazlası nedeniyle Rusya, bu ülkeden gaz alımlarını azalttı. Bunun üzerine Aşkabat, Batı ve Çin gibi yeni pazarlara yöneldi (Lee, 2017: 7-8). Ancak Türkmenistan, ihracat konusunda Çin'e bağımlı hale geldi. Türkmenistan, Çin'le yaşayacağı olası bir sorun nedeniyle önemli bir ekonomik baskı altına girebilir. Bu yüzden pazar konusunda kendisini garanti almaya çalışmakta ve yeni pazarlara ihtiyaç duymaktadır. Dünya ekonomisinde ve jeopolitiğinde önemi artan Güney Asya ise bu noktada ön plana çıkmaktadır.

Bölgeye gerçekleştireceği ihracatla Türkmenistan, ekonomik kazanç elde edecek. Bilindiği üzere Türkmenistan, dünyadaki en zengin doğalgaz rezervlerine sahip dördüncü ülkedir. Enerji kaynaklarının farklı ülkelere ihraç edilmesiyle Türkmenistan, bölgede enerji merkezine dönüşebilir. Bunun için Çin, Rusya ve İran'ın ötesinde diğer Türkistan devletlerine, Güney Asya'ya, Avrupa'ya enerji ihraç etmesi gerekiyor. Bu durumun farkında olan Türkmenistan, ayrıca Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa, Hindistan, Pakistan, İran ve Çin gibi devletlerarasında bir rekabet sahası olarak görülüyor (Roy, 2011: 665). Günümüzde Rusya ve Kazakistan gibi ülkelerin TAPI'ye dahil olmak istemesi, Türkmenistan'ın merkeze dönüşme potansiyelini artırmaktadır.

Türkmenistan aynı zamanda Güney Asya özelinde kurduğu ilişkilere güvenlik çerçevesinde bakmaktadır. Afganistan'ın bölgede tehdit merkezi olması Türkmenistan'ı rahatsız etmektedir. Taliban, terör örgütleriyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle güvenilir aktör olarak görülmemektedir. Bu ortamda Türkmenistan gerek Afganistan'a enerji ithal ederek gerekse de TAPI projesiyle bu ülkeye ekonomi kazanım sağlayarak hem Kabil üzerinde nüfuz inşa etmeyi hem de Afganistan'ın istikrarına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Afganistan, uzun zamandır yabancı müdahalelere, çatışmalara ve terör tehditlerine maruz kalmaktadır. Bu durum Kabil'i hem ekonomik ve siyasi olarak zorlarken hem de ülkenin çeşitli bölgesel projelere dahil edilememesine ya da projelerin bir türlü hayata geçirilememesine yol açtı. Farklı dönemlerde Kabil yönetimleri, çeşitli projelere katılmak

için irade gösterse de, bu adımların neticelendiğini söylemek mümkün değildir. Bunun somut örneklerinden biri TAPI'dır. TAPI'nın inşası gerçekleşmezken uzun bir süre askıda kaldı. Bu nedenle de Afganistan'daki sorunlar kronik hale geldi, ülkenin jeopolitik önemi azaldı ve projelere dahil olamadığı ya da projeler gerçekleşmediği için ekonomik kazanım elde edemedi.

Eylül 2024'te Afganistan'da TAPI'nın hayata geçirilmesi amacıyla yeni bir süreç başlatıldı. Taliban, proje sayesinde hem yeni istihdam sağlarken hem de temiz enerji kaynağına ulaşabilecek. Ülkenin enerji ihtiyacının yaklaşık %80'ini ithal ettiği (Kanapiyanova, 2022: 238) düşünüldüğünde TAPI, Afganistan'daki enerji krizini kısmen de olsa azaltabilir. Diğer yandan TAPI kapsamında Pakistan ile Hindistan'ın Afganistan'a transit ücreti olarak yıllık 400 milyon dolar ödeyecek. Bu da Afgan ekonomisine önemli bir gelir sağlayacak (Anceschi, 2017: 411). Kısaca Afganistan, jeopolitik konumunu çok boyutlu bir kazanç için değerlendirmeye çalışmaktadır.

Afganistan, TAPI'nın hayata geçmesi durumunda Türkistan-Güney Asya arasında bir köprü olmayı planlamaktadır. Enerji ile kurulan bağların enerji iletim hatları, demiryolu, karayolu ve fiber kablolarla güçlendirilmesi düşünülmektedir. TAPI gibi bir projenin sağlayacağı kazanımların politik tutumları etkileyeceği ve ortak çıkar algısını güçlendireceği beklenmektedir. Bu bağlamda diğer beklentilerin gerçekleşme ihtimali de artmaktadır (Yıldırım, 2023: 370).

Pakistan, Güney Asya'nın orta büyüklükteki devletlerinden biridir. Demografik açıdan kalabalık bir ülke olmasıyla birlikte çeşitli sorunlarla boğuşmaktadır. Sorunlar arasında enerji krizi de yer almaktadır. Enerji ihtiyacının %40'ını ithal eden Pakistan'da insanların %25'i enerjiye ulaşmada sorun yaşıyor (Arab News, 2022). Ayrıca ülkedeki kirlilik oranı oldukça yüksektir. Bu nedenle temiz enerjiye ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu etkenler Pakistan'da sosyal ve ekonomik sorunları beraberinde getirirken, TAPI'nın ise bir nebze çözüm olacağı düşünülmektedir (Mehrzaei ve Safai, 2019: 11). Bununla birlikte, Türkmen gazının bir kısmı sıvılaştırılmış doğalgaz olarak Pakistan'ın Gwadar Limanı'ndan dünyanın çeşitli bölgelerine ihraç edilmesi için bir konsorsiyum oluşturulması planlanmaktadır. Bu sayede Türkmenistan daha fazla gazı dünyaya ihraç edebilir, TAPI'nın kapasitesi arttırılabilir

ve Pakistan da enerji ticaretinde önemli bir ülkeye dönüşebilir (Yıldırım, 2023: 372).

Pakistan, Hindistan'ın kendisine olan jeopolitik bağımlılığını arttırmak için TAPI'yı kullanabilir. Zira güçlü ilişkilere sahip olduğu Pekin'le birlikte hareket ederek İslamabad, Yeni Delhi'yi kuzeyden çevrelemiş durumdadır. Bu, Pakistan'a jeopolitik ve psikolojik üstünlük kazandırmaktadır. Hindistan, Türkistan'la en kısa güzergah olan karadan coğrafi bağ kurmak istediğinde, Pakistan'ın onayına ihtiyaç duyacak ve Pakistan'a ödeme yapması gerekecektir. Örneğin Pakistan ile Hindistan, Afganistan üzerinden gelecek Türkmen gazı için bu ülkeye ödeme yapacak. Benzer bir şekilde Hindistan, Pakistan'a geçiş ücreti ödeyecek. 2012'de taraflar günde milyon fit küp gaz başına 50 cent üzerinden anlaşmıştı (Bhutta, 2012).

Hindistan, Güney Asya'nın olduğu kadar dünya ekonomisinin de yükselen güçleri arasındadır. Çin'e karşı bir alternatif olarak görülmesi sayesinde günümüzde dünyanın yeni fabrikalarından birine dönüşmektedir. Ülke, üretim konusunda yükselişe geçerken enerji ihtiyacı artmaktadır. Yeni Delhi ise çeşitli alternatif enerji kaynaklarına yönelmektedir. Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde, enerji kaynaklarına ulaşarak enerji güvenliğini sağlamaya çalışan Hindistan (Dadwal, 2009: 665) için yakın bölgede bulunan Türkmen gazı kritik önem kazanmış bulunmaktadır (Roy, 2011: 665). Yakın coğrafya, daha az masraf da demektir. Ayrıca Çin'i bölgede dengelemek, Türkistan'a açılmak ve temiz enerji kaynaklarına ulaşmak istemektedir. Çin konusu, Hindistan için oldukça önemlidir. Hindistan hem kendisini Türkistan ile Güney Asya'da kanıtlamak hem de şirketlerine kazanç ve tecrübe kazandırmak için boru hattının inşasında Hintli şirketlerin önemli bir rol oynamasını istemektedir. Ancak, Çin'in TAPI'ya dahil olma ihtimali Hindistan'ı endişelendirmektedir (D'Souza, 2011: 4).

Hindistan için TAPI ve Türkmenistan'ın önem taşımasının nedenlerinden biri, Rus enerjisine ulaşabilmektir. Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle yaptırıma maruz kalan Rusya, Hindistan'la olan ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. İki devlet arasında coğrafi mesafe oldukça fazla ve Rusya, Hindistan'a Türkistan üzerinden ulaşabilir. Bu süreçte Moskova, Yeni Delhi'ye enerji ihracatı için Aşkabat'la arasındaki boru hattı ile TAPI'yı kullanabilir (Strokan, 2023: 14-15). Bu da Hindistan

açısından, Türkmenistan ve TAPI'nın önemini arttırmaktadır.

TAPI'nın biteceği tarihe dair farklı iddialar yer almaktadır. Ancak, hala inşa sürecinde olduğu için birkaç yıl daha hayata geçmeyeceği anlaşılmaktadır. Sürecin sekteye uğramasının nedenleri arasında, 2001 Afganistan müdahalesi, Afganistan'ın kapasite yetersizliği, coğrafi zorluklar, bölgeler arası entegrasyonun sınırlı olması, çeşitli güvenlik tehditleri ve finansal sorunlar sayılabilir (Kocak, 2016).

Fırsatlar

Türkistan ile Güney Asya devletleri arasında son dönemde artan bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Pakistan, bir yandan Özbekistan'la anlaşarak Afganistan üzerinden Trans-Afgan Ulaştırma Koridoru'nu hayata geçirmeye çalışıyor. Diğer yandan Hindistan da Orta Asya Türk devletleriyle siyasi, ekonomik ve güvenlik temelinde ilişkileri güçlendirme adımları atıyor. Orta Asya Türk devletleri, genel olarak Afganistan'la olan ilişkilerini güçlendirme niyetindeler. Bu noktada, bölgesel ilişkilerin daha da gelişmesi ve tarafların kazan-kazan çerçevesinde kazanımlarını arttırması için TAPI, önemli bir etki yaratacak bir proje olarak görülmektedir. Zira, ülkelerin enerji güvenliğine katkı sağladığı ve yeni ekonomik imkanlar ile istihdam yarattığı için önem taşımaktadır (Gaur, 2023: 55).

Bölgeler arasında kurulan enerji temelli ilişki, iki bölgenin de ekonomik açıdan güçlenmesine ve özellikle Güney Asya ülkelerinin enerji boyutuyla istikrar kazanmasına katkı sunacaktır. Bu durum sadece Türkmenistan ile sınırlı kalmayacak ve diğer Orta Asya ülkeleri de farklı projelerle bölgeye yönelebilecektir. Örneğin Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan arasında hayata geçirilmeye çalışılan CASA 1000 bunun somut göstergesidir. Bununla birlikte Güney Asya'ya ulaşmak isteyen Rusya, bölgeye enerji transferi sırasında gerek yeni yatırımlarla gerek ucuz enerjisiyle gerekse de altyapı katkılarıyla bölgenin kazanımlarını arttırabilir. TAPI üzerinden Güney Asya'ya enerji satmayı planlayan Rusya, geçmişte bu gibi projelere dahil olmak istediğini açıkladı (Chandra, 2011: 554-555).

TAPI, aslında birbirine rakip ya da düşman olan aktörleri bir proje etrafında buluşturmaktadır. Zira Afganistan, Pakistan ve Hindistan

arasında çeşitli sorunlar ve önyargılar bulunmaktadır. Bu durum bölgede tansiyonu arttırmakta ve iş birliklerini de zora sokmaktadır. Örneğin, Afganistan ile Pakistan arasında Durand Hattı mevzuu tarihsel bir sorun olarak duruyor. Pakistan ile Hindistan arasında ise Keşmir bölgesine dair çeşitli tartışmalar sürmektedir. Hindistan uzun bir süre, radikal grup olduğu için Taliban'a karşı cephe aldı. Ancak TAPI, tarafları ortak bir projede buluşturarak iş birliğinin mümkün olabileceğini göstermiş bulunmaktadır (Taye ve Ahmed, 2021: 565).

Riskler

Pakistan ile Hindistan, her ne kadar TAPI kapsamında bir masada buluşsalar da taraflar arasında önemli sorunlar ve düşmanlıklar bulunmaktadır. Bu durumun TAPI'yı etkileme olasılığı yüksektir. İki devlet, retorikte kazan-kazan noktasında buluşsada, aradaki düşmanlığın boyutu, projenin tamamlanma ihtimalini zayıflatmaktadır. Pakistan'ın kendi toprakları üzerinden, Hindistan'ın enerji ihtiyacını gidermesine ve bölgede bir güç merkezi olarak yükselmesine imkan tanıyacak olan bir projeyi hayata geçirme ihtimalinin zayıf olduğu düşünülmektedir. Hindistan'da da Pakistan üzerinden gelen enerjiye bağımlı olma ve enerji güvenliğini bu çerçevede sağlama düşüncesi önemli bir rahatsızlık konusudur. Ayrıca taraflar arasındaki sorunun yanı sıra, Çin'in bölge politikasının ve Pakistan-Çin ilişkilerinin nasıl bir etki uyandıracığı da önemli soru işareti olarak durmaktadır. Bununla birlikte Türkmenistan'da, projenin hayata geçmesi için çeşitli adımlar atarak, tarafları baskı altına almaya çalışmaktadır (Strokan, 2023: 8-9). Kısaca Pakistan ile Hindistan arasındaki sorunlu ilişkiler, tarafların TAPI'ya olan yaklaşımını olumsuz etkilemektedir.

Proje kapsamında, birbiriyle sorunlu olan aktörler arasında, Afganistan ile Pakistan da yer almaktadır. Öncelikle taraflar arasında, Durand Hattı olarak bilinen bir sınır sorunu bulunmaktadır. Afganistan'da yönetimler değişse, sınıra yönelik düşünceleri aynı kalmakta ve Peştunların amacı büyük bir Peştunistan devleti kurmaktır. Bu durum, günümüz sınırları çerçevesinde, Pakistan'ın toprak bütünlüğüne aykırıdır. Pakistan ise, hattı Afganistan'daki yöneticilere kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle, taraflar arasında farklı dönemlerde çatışmalar bile yaşanmaktadır. İkinci olarak Pakistan, geçmişte Hindistan'ın bir

parçasıydı ve bu ülke İngilizlerden bağımsızlığını kazandı. Taliban, her ne kadar isminde “İslam Cumhuriyeti” olsa da Pakistan’ın İngilizlerin mirası olduğunu ve dini bir özelliğinin bulunmadığını düşünmektedir. Üçüncü olarak bölgede bir terör tehdidi söz konusudur. Özellikle Tehrik-i Taliban Pakistan (TTP), Pakistan’a çeşitli saldırılar düzenlemekte ve örgütün Taliban’la ilişkileri söz konusudur (Kaya, 2023: 302-304; Kaya ve Başaran, 2023: 415-417). Bu üç ana etken Pakistan ile Taliban arasındaki ilişkileri sorunlu hale getirirken olası bir çatışma durumu TAPI’yı riskli bir hale getirebilir.

Güney Asya, günümüzde bir Orta Doğu kadar önemli riskleri ve tehditleri barındıran bir bölge konumundadır. Örneğin, DEAŞ’ın yapılanmaya ve örgütlenemeye çalıştığı bir bölgedir. El Kaide, TTP ve ayrılıkçı Beluç gruplar gibi terör örgütleri de bölgede çeşitli saldırılar düzenlemektedir. Hem hattın inşa süreci hem de sonrası için güvenlik noktasında çeşitli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Taliban, Afganistan’da geçen kısmın güvenliği için gerekli adımları atacağını açıkladı (Fazl-e-Haider, 2024). Ancak projenin Pakistan kısmı da sorunludur. Ayrılıkçı Beluç grupların, bölgede çeşitli yatırımları ve projeleri hedef aldığı bilinmektedir (Saira ve Javed, 2022: 296-297). Bu nedenle, TAPI’nın güvenliği önemli bir tartışma konusudur.

Bölgede göz ardı edilmemesi gereken ayrıntılardan biri de enerji zengini İran’dır. ABD’nin, İran’ın bölgedeki enerji avantajını zayıflatmak amacıyla TAPI’yı desteklediği bilinmektedir (Dadwal, 2011: 579). Hem ABD etkisi hem de Türkmenistan ile İran gibi enerji zengini ülkeler arasında oluşacak rekabet, Tahran’ın projeye karşı cephe almasına yol açabilir. Zira İran-Pakistan-Hindistan (IPI) güzergahında da bir boru hattı projesinin hayata geçirilmesi konuşulmaktadır. Bu nedenle TAPI’yı İran, IPI’ye rakip olarak görebilir. Ayrıca ABD, TAPI’yı destekleyerek, İran’ın bölgedeki enerji denkleminde önemini azaltmaya çalışırken, Rusya ise, İran ve Türkmen gazının Batı’ya akmaması için bu iki projeye katılmak istemektedir. Türkmenistan ise, en azından 2010’lu yıllarda Rusya’nın eline böyle bir koz vermemek için, projelere katılım isteklerine soğuk yaklaşmıştır (Yenikeyeff, 2011: 73).

Sonuç

TAPI, Türkmenistan ile Güney Asya arasında önemli bir bağ ve köprü olma potansiyeline sahiptir. Afganistan, Pakistan ve Hindistan hattın-

da sorunlu ilişkiler olsa da Türkmenistan, projenin hayata geçmesi için çeşitli girişimlerde ve temaslarda bulunmaktadır. Taliban'la sağlanan göreceli istikrar neticesinde Afganistan, tekrardan bölgesel projelerde adı anılan ülkelerden birine dönüşmüş bulunmaktadır. Jeopolitik konumu itibariyle Afganistan, çeşitli projelerde köprü olurken Türkmenistan ile Güney Asya arasındaki ilişkilerin çok boyutlu bir şekilde gelişeceği söylenebilir.

Proje, bütün ülkelere önemli avantajlar sağlasa da kendi içinde riskleri de barındırmaktadır. Bu riskler ise uzun bir süre TAPI'nın inşasını sekteye uğrattığı bilinmekte ve günümüzde bu ihtimali barındırdığı aşikardır. Bu nedenle çeşitli uzmanlar, TAPI'ya uzun süre boyunca, hayal ya da gerçekleşme ihtimali olmayan bir proje olarak baktılar. Günümüzde, devletlerin gösterdikleri siyasi irade projenin hayata geçme ihtimalini arttırırken, terörizm veya devletler arası sorunlar hala soru işareti yaratmaktadır. Ayrıca İran, Çin, Rusya ve ABD gibi ülkelerin projeleri etkileme veya projelere dahil olma politikaları, bölgesel ve küresel rekabeti de getirme potansiyeli taşımaktadır.

TAPI, Türkiye içinde önemli bir projedir. Türkiye, Türkmenistan'ın enerji pazarlarını arttırmasını ve ekonomik istikrarını sağlamasını desteklemektedir. Bu nedenle, Aşkabat'ın birden fazla pazara enerji kaynaklarını ihraç etmesini savunmaktadır. Türkiye'nin hedeflerinden biri, Türkmen gazının Batı'ya aktarılması sürecinde, boru hatlarının Türk topraklarından geçmesi yönündedir. Türkmenistan-Hazar Denizi-Kafkasya güzergahının ardından Türkiye topraklarından geçen boru hattı, Türkiye'ye ekonomik ve jeopolitik kazanımlar sağlayacaktır. Ayrıca Türkiye, Türkmen gazınının doğrudan müşterisi olabilecektir. Diğer yandan Türkiye, Afganistan ile Pakistan gibi ülkelerin istikrara kavuşmasını istemektedir. Hindistan'ın da dahil olacağı şekilde, bölgesel barışın tesis edilmesi gerektiğini ve devletlerin kazan-kazan çerçevesinde ilişkilerini güçlendirmesini desteklemektedir. Bu nedenle de Türkiye, TAPI projesini önemli bir proje olarak kabul etmektedir.

Kaynakça

- Anceschi, L. (2017). Turkmenistan and the Virtual Politics of Eurasian Energy: The case of the TAPI Pipeline Project. *Central Asian Survey*, 36(4), 409-429. <https://doi.org/10.1080/02634937.2017.1391747>
- Arab News. (2022). *Pakistan's reliance on energy imports due to lack of investment in domestic exploration – ADB*. <https://www.arabnews.com/node/2221231/%7B%7B>
- Bhutta, Z. (2012). *TAPI pipeline: Pakistan, Afghanistan and India agree on transit fee*. The Express Tribune. <https://tribune.com.pk/story/366126/tapi-pipeline-pakistan-afghanistan-and-india-agree-on-transit-fee>
- Chandra, V. (2011). Russia's Growing Afghan Re-Engagement. *Strategic Analysis*, 35(4), 552-558. <https://doi.org/10.1080/09700161.2011.576091>
- D'Souza, S. M. (2011). *The TAPI Pipeline: A Recipe for Peace or Instability?*. ISAS Brief. 194. https://www.isas.nus.edu.sg/wp-content/uploads/media/isas_papers/ISAS%20Brief%20194%20-%20Email%20-The%20TAPI%20Pipeline%20-%20A%20Recipe%20for%20Peace%20or%20Instability.pdf
- Dadwal, S. R. (2009). India's Energy Security: Challenges and Opportunities. *Eurasian Geography and Economics*, 50(6), 665-681. <https://doi.org/10.2747/1539-7216.50.6.665>
- Dadwal, S. R. (2011). Can the South Asian Gas Pipeline Dilemma be Resolved through a Legal Regime?, *Strategic Analysis*, 35(5), 757-769. <https://doi.org/10.1080/09700161.2011.591251>
- Fazl-e-Haider, S. (2024). *Turkmenistan Resumes Work on TAPI Pipeline Despite Geopolitical Hurdles*. The Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/turkmenistan-resumes-work-on-tapi-pipeline-despite-geopolitical-hurdles/>
- Gaur, P. (2023). *Changing Connectivity Dynamics in Central Asia and India's Growing Engagement*. Indian Council of World Affairs. <https://www.icwa.in/pdfs/SHPChangingConnectivityDynamicsWeb.pdf>
- Hydrocarbons Technology. (t.y.). *Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) Gas Pipeline Project*. <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/turkmenistan-afghanistan-pakistan-india-tapi-gas-pipeline-project/>
- Kanapiyanova, Z. (2022). Türkmenistan'ın Doğal Gaz İş Birlikleri ve Projeleri. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 225-242. <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.8.15.112>
- Kaya, E. (2023). Ripeness Levels and Their Relations with the Success of the Negotiation Method: CPP-NPA, TTP, IRA. *Gazi Akademik Bakış*, 16(32), 293-314. <https://doi.org/10.19060/gav.1315180>

Kaya, E. ve Başaran, D. (2023). Pakistan'ın Afganistan Politikası: Bölgesel Güç Olmanın Onaylanacağı Coğrafya. İ. Karakaya ve Y. U. Uzun (Eds.), *Afganistan: Tarih, Sosyokültürel Yapı, Ekonomi ve Dış Politika* (ss. 411-424), Nobel Akademik Yayıncılık.

Kocak, K. A. (2016). *TAPI natural gas pipeline project: Boosting trade and remedying instability?*. European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/593554/EPRS_BRI\(2016\)593554_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/593554/EPRS_BRI(2016)593554_EN.pdf)

Lee, Y. (2017). Turkmenistan's East–West Gas Pipeline. *Problems of Post-Communism*, 66(3), 1-13. <https://doi.org/10.1080/10758216.2017.1366273>

Mehrzaei, M. E. ve Safai, M. (2019). Economic benefits and importance of TAPI Project. *IJRDO*, 1(1), 1-14.

Roy, M. S. (2011). Strategic Importance of Turkmenistan for India. *Strategic Analysis*, 35(4), 661-682. <https://doi.org/10.1080/09700161.2011.585791>

Saira, B. ve Javed, A. (2022). Turkmenistan Afghanistan Pakistan India Gas Pipeline and Foreign Policy of Pakistan. *Journal of Development and Social Sciences*, 3(4), 290-298. [https://doi.org/10.47205/jdss.2022\(3-IV\)28](https://doi.org/10.47205/jdss.2022(3-IV)28)

Strand, A., Hakim, M., Newrozi, S., Sarwari, A. ve Williams, A. (2010). *Afghan Hydrocarbons: A Source for Development or for Conflict?*. CMI Report. <https://www.cmi.no/publications/file/3763-afghan-hydrocarbons.pdf>

Taye, S. ve Ahmed, Z. S. (2021). Dynamics of Trust and Mistrust in the Afghanistan–Pakistan Relationship. *Asian Studies Review*, 45(4), 1-19. <https://doi.org/10.1080/10357823.2021.1910798>

Yenikeyeff, S. M. (2011). Energy Interests of the “Great Powers” in Central Asia: Cooperation or Conflict?. *The International Spectator*, 46(3), 61-78. <https://doi.org/10.1080/03932729.2011.601115>

Yıldırım, A. (2023). The Idea of Transmitting Central Asian Energy through Afghanistan: TAPI Natural Gas Pipeline Project. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 362-380. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.1245451>

ORTA ASYA-GÜNEY ASYA ELEKTRİK İLETİM ve TİCARET PROJESİ (CASA-1000)

Dr. Ghulam Farooq Keskin

Giriş

Orta Asya'dan Güney Asya'ya elektrik ticaretini kolaylaştırmayı amaçlayan 1,2 milyar dolarlık bölgesel bir elektrik iletim projesidir. Bu projenin ana hedefi, elektrik fazlası üreten Orta Asya ülkelerinden (Kırgızistan ve Tacikistan) elektrik açığı olan Güney Asya ülkelerine (Afganistan ve Pakistan) güvenilir bir elektrik arzı (yaklaşık 1,300 megavat (MW)) sağlamaktır (World Bank, 2024). Projenin temelleri, 2000'li yılların başında, Orta Asya ülkelerinin enerji fazlasını değerlendirme ve Güney Asya ülkelerinin enerji açığını kapatma gereksinimi üzerine yapılan bölgesel işbirliği görüşmeleri ile atıldı. 2006 yılında, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan arasında yapılan anlaşma ile CASA-1000 projesi resmen başlatıldı. Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası ve İslam Kalkınma Bankası gibi uluslararası finans kurumları, projeye finansman

sağlamak için destek verdi. Projenin resmi başlangıcı 2014 yılında Duşanbe'de, katılımcı ülkelerin liderlerinin de hazır bulunduğu bir törenle gerçekleştirildi (Daily Times, 2023).

Ekonomik Etkileri

Proje, Orta Asya ve Güney Asya bölgelerinde önemli ekonomik etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Öncelikle, projenin gerçekleştirilmesi, enerji arz güvenliğini artırarak ekonomik büyümeyi teşvik edecektir. Afganistan ve Pakistan, enerji açığı nedeniyle endüstriyel üretimde ve ekonomik kalkınmada sınırlamalar yaşamaktadır. CASA-1000'in sağladığı ek elektrik arzı, bu ülkelerdeki enerji kıtlığını hafifletecektir. Sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinde daha istikrarlı ve verimli üretim yapılmasına olanak tanıyacaktır. Projenin ekonomik etkilerinden bir diğeri, enerji ticaretinin artması ve buna bağlı olarak bölgesel işbirliğinin güçlenmesidir. Kırgızistan ve Tacikistan, enerji fazlasını satarak gelir elde ederken, Afganistan ve Pakistan enerjiyi ithal ederek ekonomik faaliyetlerini kolaylaştıracaklardır. Bu tür enerji ticareti, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirecek ve karşılıklı bağımlılığı artıracaktır. Ayrıca, bölgesel iş birliği, siyasi istikrarı ve barışı teşvik edebilir, bu da uzun vadede ekonomik kalkınmayı olumlu yönde etkileyebilir (Abbas vd., 2019).

CASA-1000 projesinin bir diğer önemli ekonomik etkisi, doğrudan ve dolaylı istihdam yaratma potansiyelidir. Proje, inşaat ve işletme aşamalarında binlerce kişiye iş imkanı sunmaktadır. Ayrıca, proje kapsamında gerçekleştirilen altyapı yatırımları, yerel ekonomilere katkı sağlamakta, küçük ve orta ölçekli işletmeler için yeni iş fırsatları yaratmaktadır. Bu durum, projenin uygulandığı bölgelerde ekonomik kalkınmayı hızlandırarak bölgedeki yaşam standartlarını yükseltebilir.

Jeopolitik Etkileri

Proje, birçok fayda sağlamayı hedeflemektedir. Öncelikle, Afganistan ve Pakistan için enerji kaynaklarını çeşitlendirerek bölge çapında enerji güvenliğini artıracaktır. Bunun yanı sıra, bölgede istikrarlı bir enerji arzı sağlayarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı teşvik etmektedir. Proje aynı zamanda, katılımcı ülkeler arasında, özellikle Afganistan'ı teşvik

ederek bölgesel işbirliği ve karşılıklı bağımlılığı güçlendirmeyi hedeflemektedir (Iqbal, 2023). Afganistan'da uzun yıllar süren iç savaş, ülkenin tüm bölgesel dinamiklerin dışında kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu gibi projeler Afganistan'ı modern devlet sistemine kazandırma açısından kritik derecede önemlidir.

Proje, Orta Asya ve Güney Asya arasındaki enerji bağlantısını güçlendirerek, bu bölgelerin birbirine daha fazla bağımlı hale gelmesini sağlamak ve dolayısıyla bu durum, enerji ticaretinin artmasına ve bölgesel entegrasyonun güçlenmesine katkıda bulunacaktır (Bagir, 2024). Afganistan, proje ile önemli bir enerji transit ülkesi haline gelecektir. Bu, ülkenin jeopolitik önemini artırarak uluslararası arenada daha fazla söz sahibi olmasına olanak tanıyacaktır. Aynı zamanda, büyük altyapı projeleri Afganistan'ın ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacak ve ülkenin istikrarını destekleyecektir (Khan, 2023).

Çin ve Hindistan

CASA-1000 projesi, Çin'in Orta Asya ve Güney Asya'daki stratejik ve ekonomik çıkarları için önemli bir role sahiptir. Çin, bu projenin hem finansal hem de teknik yönlerine katkıda bulunmaktadır. Çin'in Orta Asya ve Güney Asya'daki enerji projelerine katılımı, bölgedeki enerji güvenliğini artırmayı ve kendi enerji arzını çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır. Çin, bu projelere yatırım yaparak bölgedeki nüfuzunu artırmakta ve Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) kapsamındaki stratejik hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır (Besada, 2024). Çin'in Orta Asya'daki varlığı, sadece ekonomik değil, aynı zamanda jeopolitik etkiler de yaratmaktadır. Çin, bölgedeki enerji güvenliğini artırarak, Orta Asya'nın jeopolitik önemini ve istikrarını güçlendirmektedir. Bu durum, bölge ülkelerinin uluslararası alandaki konumlarını pekiştirmekte ve Çin'in Orta Asya'daki stratejik etkisini artırmaktadır (Otorbaev, 2024).

Çin'in Hindistan ile CASA-1000 üzerindeki rekabeti, enerji güvenliği ve bölgesel etkiler açısından önemlidir. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Çin ve Hindistan, beş eski Sovyet Cumhuriyeti olan Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan ile resmi ilişkiler kurdular. Son yıllarda hem Hindistan hem de Çin, top- luca Orta Asya Cumhuriyetleri olarak adlandırılan bu kaynak zengini

ekonomilerle bağlarını güçlendirmek için farklı stratejiler geliştirdiler. Çin'in stratejisi iddialı Kuşak ve Yol Girişimi (BRI), Hindistan'ın ise 'Orta Asya'yı Bağla' politikasıdır. Çin'in Orta Asya Cumhuriyetlerine yakınlığı, mali gücü ve politikasının tutarlılığı, Çin'in Hindistan'dan daha hızlı ilerlemesine neden oldu (Wani, 2020).

Aralık 2017'de, projenin uygulanmasına ilişkin sözleşme, Breshna Company'nin yönetim kurulu başkanı ve iki Hintli şirket olan KEC ve KPTL'nin yöneticileri tarafından Kabil'de dönemin Cumhurbaşkanı Ashraf Ghani'nin huzurunda imzalandı. Dolayısıyla Hindistan bu anlaşmayla birlikte Afganistan başta olmak üzere bölgedeki jeopolitik çatışmaya daha aktif olarak girmiş oldu ve taraflar arasında bir jeoekonomik ortam oluştu. Pakistan'a giden elektriğin Hintli şirketler tarafından altyapı çalışmalarıyla sağlanması, Hindistan'ın Afganistan'daki jeopolitik ve jeoekonomik üstünlüğünü sağlamış ve Pakistan ile Hindistan arasında az da olsa yakınlaşmanın bahanesini oluşturdu.

Bu proje, Hindistan'ın Orta Asya ile olan ekonomik ve stratejik bağlarını güçlendirmesine yardımcı olabilir. Bu, Hindistan'ın bölgedeki etkisini artırma ve Çin'in etkisine karşı denge sağlama stratejilerinin bir parçasıdır. Ayrıca, Hindistan, Çin'in Orta Asya'daki etkisini sınırlamak ve kendi stratejik hedeflerini gerçekleştirmek için bu tür projelere yatırım yapmaktadır. Hindistan, bu projelerin ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu etkilerini de göz önünde bulundurarak bu tür projelere katılım göstermektedir.

Rusya

CASA-1000 projesinin Rusya üzerindeki etkisi çok önemlidir. Zira, Rusya'nın Orta Asya'daki jeopolitik ve ekonomik çıkarları açısından önemli bir tehdit olarak öne çıkmaktadır. Rusya, geleneksel olarak Orta Asya'daki enerji kaynakları ve altyapı projeleri üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Ancak, CASA-1000 gibi projeler, Rusya'nın bu bölgedeki enerji arzı üzerindeki kontrolünü zayıflatabilir ve bölgesel etkisini azaltabilir (Nikolaevsky, 2024). Öncelikle proje, Orta Asya'dan Güney Asya'ya elektrik enerjisi taşımayı amaçlayan bir altyapı girişimi olarak, Orta Asya'nın enerji ihracatını çeşitlendirmesine olanak tanımaktadır. Bu durum, Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azal-

tabilir ve Rusya'nın bölgedeki enerji tedarikçisi konumunu zayıflatabilir. Özellikle Tacikistan ve Kırgızistan gibi ülkelerin CASA-1000 projesine dâhil olması, bu ülkelerin Rusya dışındaki pazarlara açılmasını kolaylaştırabilir ve Moskova'nın bu ülkeler üzerindeki nüfuzunu sınırlandırabilir (Keskin et al., 2020).

İkinci olarak, bu proje Orta Asya'nın enerji altyapısına yapılan yatırımların artması anlamına gelir ki bu da Rusya'nın bölgedeki stratejik üstünlüğünü zayıflatabilir. Çin ve Hindistan gibi ülkeler, bu tür projelere yatırım yaparak bölgedeki varlıklarını artırmakta ve enerji güvenliklerini sağlamaktadırlar. Rusya, bu tür projelerin bölgede yeni bir enerji dengesi kurmasına ve kendi enerji ihracatına rakip olmasına karşı temkinli yaklaşmaktadır.

Pakistan ve İran

Pakistan, ithalatçı olarak bu projede kritik bir rol oynamaktadır. Proje, yaz aylarında Pakistan'a ihtiyaç duyduğu ek elektrik kaynağını sağlayarak enerji krizini hafifletmeye yardımcı olacak önemli bir adım olarak görülmektedir. Taliban'ın, Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmesinin ardından durdurulan bu proje, 2022 yılında yeniden çalışmaya başladı ve Pakistanlı yetkililer tarafından büyük memnuniyetle karşılandı (Ahmed, 2024). Pakistan'ın enerji güvenliği açısından bu gibi projeler, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmada hayati bir rol oynayabilir. Aynı zamanda Pakistan'ın bölgesel iş birliği ve diplomasi stratejileri açısından da önemlidir. Zira, Güney Asya ile Orta Asya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkileri güçlendirme potansiyeline sahip olup, Pakistan'ın bölgedeki rolünü pekiştirmektedir (World Bank, 2021).

Aynı zamanda proje Pakistan'ın, Çin ile olan stratejik ortaklığını güçlendirmektedir. Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) projesinde yakın işbirliği yapan Pakistan, bu projede de Çin'in bölgesel etkisini artıracak bir strateji izlemektedir. Proje çerçevesinde Pakistan, Hindistan ile Orta Asya enerji kaynaklarına erişimdeki rekabeti de göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısıyla Pakistan'ın bu projede Çin ile işbirliği yaparak stratejik avantaj elde etmesi, Hindistan ile olan rekabeti daha da derinleştirebilir (Pandita, 2024).

Ancak Pakistan'ın karşılaştığı en büyük zorluklardan biri, projenin Af-

ganistan üzerinden geçecek enerji iletim hatlarının güvenliğini sağlamaktır. Afganistan'daki güvenlik durumu, özellikle Taliban'ın kontrolü ele geçirmesinden sonra daha da kırılgan hale gelmiştir. Bu durum, enerji iletim hatlarına yönelik potansiyel saldırılarla ilgili endişeleri artırmaktadır. Projenin başarısı, Afganistan'daki güvenlik sorunlarının çözülmesine ve bölgesel güvenlik işbirliğinin güçlendirilmesine bağlı kalacaktır (Faizi, 2022). Pakistan'ın iç enerji altyapısındaki zayıflıklar ve teknik zorluklar da CASA-1000 projesinin başarılı bir şekilde uygulanmasını engelleyebilir. Yüksek maliyetler ve altyapı eksiklikleri, projeyi yavaşlatan faktörler arasında yer almaktadır. Ülkenin mevcut enerji altyapısının, Orta Asya'dan gelen elektriği, tam kapasiteyle işleyip iletebilme yeteneği üzerinde de bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Sonuç olarak, Pakistan için bu proje, sadece bir enerji projesi olmaktan öte, bölgesel işbirliği, ekonomik kalkınma ve jeopolitik kazanım açısından çok boyutlu etkileri olan bir girişimdir. Zira, bu girişim Pakistan'ın enerji güvenliğini sağlarken, bölgedeki siyasi ilişkilerini de şekillendirecek bir potansiyele sahiptir.

İran'ın, Güney Asya'ya yönelik enerji ihracatında aktif bir rol oynama isteği uzun süredir bilinmektedir. Özellikle Hindistan ve Pakistan gibi enerjiye büyük ihtiyaç duyan ülkelerle İran, doğal gaz ve petrol ihracatı konusunda işbirliği yapmaya çalışmaktadır. Ancak CASA-1000 gibi projeler, Orta Asya enerji kaynaklarının İran'ın dışında alternatif yollarla Güney Asya'ya ulaşmasını sağladığı için, İran'ın enerji ticaretine rakip oluşturabilir.

İran'ın coğrafi konumu, projede yer alan ülkelerle olan sınır bağlantıları ve Orta Asya enerji kaynaklarına yönelik mevcut altyapıları, İran'ın bu projeden dolaylı olarak etkilenmesine yol açmaktadır. İran, bölgedeki enerji dinamiklerinde aktif kalmak ve jeopolitik rekabette geri kalmamak için kendi enerji altyapısını güçlendirmeye devam etmektedir. Ancak, bu proje Batı ile İran arasında yaşanan sorunlar nedeniyle, İran'ı bir kenara bırakıp izole edilmesine neden olmakta ve bu da doğal olarak İran'ı rahatsız etmektedir (Alibabalu, 2018). İran kaynakları incelendiğinde, bu rahatsızlığı kolayca görmek mümkün ve hatta bu projenin İran'a karşı ABD ve Türkiye tarafından tasarlandığı iddia edilmektedir (Alavizade, 2016).

Türkiye

Türkiye, bu projede doğrudan bir oyuncu olmasa da stratejik kültürü çerçevesinde Orta Asya'da tarihsel etkisini artırmaya yönelik uzun vadeli stratejik hedefleri doğrultusunda bu tür projelere ilgi gösterebilir (Sadri Alibabalu, 2020). Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik ve siyasi bağlarını güçlendirme yolunda CASA-1000 gibi projelerde, teknoloji transferi ve insan kaynağı temini konusunda katılım sağlayarak bu amacı kolaylaştırabilir. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında Orta Asya'daki enerji altyapılarına yaptığı yatırımlar, Türkiye'nin bölgedeki enerji projelerindeki rolünün sorgulamasına neden olabilir. Bu sebeple Türkiye, hem enerji nakil hatları hem de bölgesel işbirlikleri açısından benzer projelere stratejik ortaklıklar yoluyla katılabilir.

Bu tür projeler, Türkiye'nin enerji ve ekonomik diplomasisini güçlendirmesine ve bölgesel enerji piyasasında daha etkili bir rol oynamasına katkı sağlayacaktır (Mirzaee et al., 2014). Sonuç olarak, Türkiye, bu gibi bölgesel enerji projelerine stratejik bir bakış açısıyla yaklaşmalı ve bu projelerden dolayı olarak stratejik katılımını artırmalıdır. Kısaca özetleyecek olursak, bu gibi projeler, Türkiye'nin Orta Asya ile ilişkilerini pekiştirerek bölgesel rekabette önemli bir oyuncu olarak konumlanmasını sağlayacak, aynı zamanda Orta ve Güney Asya ile olan tarihi bağlarını pekiştirecektir.

Sonuç

CASA-1000 projesi, hem Orta Asya hem de Güney Asya için büyük bir enerji girişi olup, bölgesel işbirliğini teşvik eden ve enerji güvenliğini artıran bir girişimdir. Bu projede Çin, Hindistan, Rusya ve Pakistan gibi büyük aktörlerin yer aldığı çok yönlü bir jeopolitik rekabet gözlemlenmektedir. Çin, Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde enerji altyapılarına büyük yatırımlar yaparak bölgedeki etkisini artırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, CASA-1000 gibi projeler, Çin'in bölgedeki stratejik çıkarlarını destekleyen önemli fırsatlar sunmaktadır. Hindistan ise hem enerji kaynaklarına erişim hem de Çin'in Orta Asya'daki etkisini dengelemek adına CASA-1000'e ilgi duymaktadır. İki ülke de bu projeyi kendi stratejik hedeflerine uyarlamaya çalışmakta ve bölgesel nüfuzlarını artırmayı amaçlamaktadır.

Bununla birlikte Rusya, Orta Asya üzerindeki tarihsel ve stratejik etkisini sürdürme çabasında olan önemli bir aktördür. CASA-1000, Rusya'nın enerji egemenliğine bir tehdit olarak algılanmaktadır. Çünkü, Orta Asya ülkeleri, Rusya ile iş birliği yerine Güney Asya'ya enerji ihraç etmeyi hedeflemektedir. Ancak Rusya, bu tür projelere doğrudan karşı çıkmak yerine, bölgedeki enerji kaynakları ve tesislerindeki kontrolünü korumayı ve projeleri dolaylı bir şekilde etkilemeyi tercih edebilir. Ayrıca Rusya, Orta Asya'da sahip olduğu nüfuzu kaybetmemek için Çin ile işbirliği yapabilir veya Hindistan'ın projede daha aktif olmasına destek verebilir. Bu stratejik dengeler, Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu koruma çabalarını güçlendirmektedir.

Pakistan, CASA-1000 projesinde kritik bir hedef ülkesi olarak stratejik bir pazar konumundadır. Pakistan bu projede, ABD ve Çin tarafından destekleniyor ve bu yüzden Pakistan açısından, enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji altyapısını geliştirmek için bu projeye katılımı büyük önem taşımaktadır. Ancak Pakistan'ın projenin güvenliğini sağlama noktasında ciddi sorunlar yaşaması olasıdır, özellikle Afganistan üzerinden geçecek enerji hatları, bölgedeki güvenlik zaafiyetlerinden etkilenebilir. Bununla birlikte, Pakistan, Çin ile stratejik ortaklığı sayesinde CASA-1000'den önemli kazanımlar elde etmeyi hedeflemektedir. Çin'in Pakistan'a yaptığı yatırımlar ve Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), Pakistan'ın enerji altyapısını güçlendirebilir ve CASA-1000'in etkili bir şekilde hayata geçmesine katkı sağlayabilir.

İran açısından bakıldığında bu proje, İran'ın çıkarlarına aykırı bir adımdır. Esasında İran, Pakistan'a ve hatta Hindistan'a en fazla enerji ihrac eden ülke olmayı arzulamaktadır. Ancak, bu gibi projeler, bu arzusunun önüne geçmektedir. Sonuç olarak CASA-1000 projesi, enerji güvenliğini artırmayı ve bölgesel işbirliğini teşvik etmeyi amaçlayan büyük bir girişimdir. Projede yer alan ülkeler için ekonomik ve stratejik faydalar sunduğu kadar, jeopolitik rekabetin de derinleşmesine yol açmaktadır. Çin ve Hindistan arasında artan rekabet, Orta Asya'daki enerji kaynaklarına erişim mücadelesini kızıştıırken, Rusya ve Çin gibi ülkelerin bu projedeki rolleri de bölgesel dinamikler üzerinde belirleyici olacaktır. Çin, enerji altyapılarına yaptığı yatırımlarla bölgesel etkisini artırırken, Hindistan bu etkiye karşı dengeleyici bir güç olma çabasıdadır. Pakistan ise enerji ihtiyaçlarını karşılamak ve Çin ile olan stratejik ortaklığını güçlendirmek için bu projede kilit bir oyuncu konumundadır.

Ancak bu projeyle ilgili en büyük risk, Afganistan'daki güvenlik durumu ve projenin altyapısal zorluklarıdır. Bu zorluklar aşılabılırsa, CASA-1000 hem Güney Asya hem de Orta Asya'nın enerji güvenliğini artıracak ve ekonomik büyümeyi teşvik edecektir. Aynı zamanda, bölgedeki enerji kaynaklarının dağılımı ve kullanımına yönelik stratejik rekabeti de şekillendirmeye devam edecektir.

Kaynakça

- Abbas, Z.; Kalim, I. and Malik, M. S. (2019), CASA-1000: It's Potential for Regional Trade and Development. *Global Political Review*, IV(III):39-48.
- Ahmed, K. (2024). Pakistan Welcomes Resumption of CASA-1000 Power Line in Afghanistan by World Bank, *Arab Nwes*. <https://www.arabnews.com/node/2469766/pakistan>
- Alavizade, M. (2016). "Casa-1000" Projesinin Karşılaştığı Sorunlar, the Institute of East Strategic Studies (IESS or Eastern Studies). <https://www.iess.ir/fa/analysis/213/>
- Alibabalu, S. S. (2018). The Relationship between Economy and Foreign Policy: The Case of Iran (2011-2016). *InTraders International Trade Academic Journal*, 1(1), 66-76.
- Bagir, M. (2024). Globalization's Challenge to Nation-State Sovereignty and Conflicts in the Middle East. *Nous Academy Journal*, (3), 66–80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13920057>
- Besada, H. (2024). Navigating the pathways, *China Daily*, <https://www.chinadaily.com.cn/a/202404/09/WS66148073a31082fc043c0d7f.html>
- Daily Times (2016). Casa-1000 formally inaugurated. <https://dailytimes.com.pk/81955/casa-1000-formally-inaugurated/>
- Faizi, W. A. (2022). The Future of The CASA-1000 Electric Megaproject in the Context of the New Afghanistan, *Central Asia Program*. <https://centralasiaprogram.org/future-casa-1000-electric-megaproject-context-afghanistan/>
- Iqbal, K. (2023). The Resurgence of CASA-1000 in Energy Diplomacy. *Eurasia Review*. <https://www.eurasiareview.com/28112023-the-resurgence-of-casa-1000-in-energy-diplomacy-oped/>
- Keskin, G. F.; Alibabalu, S. S. & Fatah, M. (2020), Russia's and Iran's Policy towards Afghanistan Crisis. *Trames: A Journal of the Humanities and Social Sciences* 24 (2): 215–229. <https://doi.org/10.3176/tr.2020.2.06>
- Khan, A. A. (2023). Recommencement of Energy Initiatives (CASA-1000, TAPI, and TUTAP): A Shared Destiny for Pakistan and Afghanistan. *South Asia Journal*. <https://southasiajournal.net/recommencement-of-energy-initiatives-casa-1000-tapi-and-tutap-a-shared-destiny-for-pakistan-and-afghanistan/>
- Mirzaei, J., Abbaszadeh, F.M. and Ali, B.S.S. (2014). The Achievements and Dimension of Turkish Economic Diplomacy (2003-2013). *Political and International Scientific and Research Quarterly*, 6(20):175-205.
- Naseem, M. Y. & Alibabalu, S. S. (2017). Saudi-Pak Defense Partnership: Past and Present. *Middle Eastern Studies*, 9 (2): 44-65.

Nikolaevsky, M. (2024). Orta Asya – Körfez İşbirliği Konseyi Zirvesi. Rusya'nın Bölgedeki Alanı Daralmaya Devam Ediyor. *Top War*. <https://tr.topwar.ru/240727-sammit-ca-ssagpz-aprel.html>

Otorbaev, D. (2023). Win-win plans bind China, Central Asia. *China Daily*. <https://global.chinadaily.com.cn/a/202305/25/WS646e9c7aa310b6054fad4eeb.html>

Pandita, K. N. (2024). Pakistan 'Blocks' Its Own Access To 'Energy Rich' Central Asia; Taliban Holds The Key To Pak's Problems, *The EurAsian Times*. <https://www.eurasian-times.com/pakistan-has-blocked-its-access-to-central/>

Sadri Alibabalu, S. (2020). Strategic Culture of Turkey before the AKP Rule and Its Reflections to Turkish Foreign Policy. *St. Theresa Journal of Humanities and Social Sciences*. 6 (1): 56-75.

The World Bank. (2024). Q&A: CASA-1000 Resumption in Afghanistan. <https://www.worldbank.org/en/news/statement/2024/02/23/casa1000resumptionafghanistan>

Wani, A. (2020). India and China in Central Asia: Understanding the New Rivalry in the Heart of Eurasia. *ORF Occasional Paper*. No. 235, Observer Research Foundation.

World Bank (2021). Pakistan Community Support Project (CASA1000) (P151075), <https://documents1.worldbank.org/curated/en/454401610485927628/pdf/Pakistan-Community-Support-Project-CASA-1000.pdf>

BANGLADEŞ, ÇİN, HİNDİSTAN, MYANMAR EKONOMİK KORİDORU (BCIM)

Doç. Dr. Md. Nazmul ISLAM

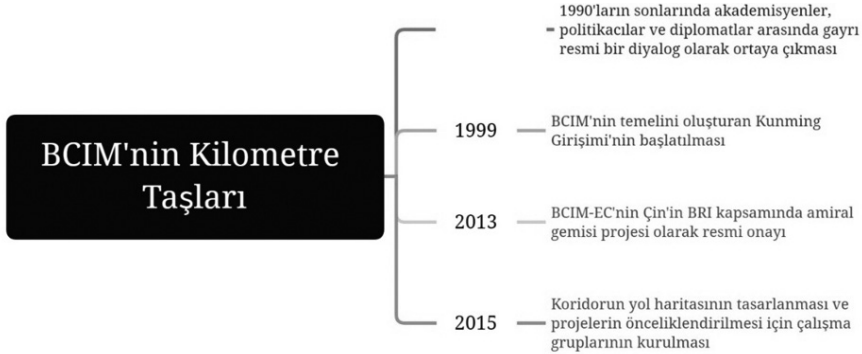
Giriş

Başlangıçta önemli bir girişim olan Bangladeş, Çin, Hindistan, Myanmar Ekonomik Koridoru (BCIM), o zamandan beri kendine daha kademeli bir yol seçmiştir. Bir koridor, genel olarak ticaret, iş, altyapı, enerji, kültür ve diplomasi etkileşimlerinin başarısı için önemli bir rota demektir. Ancak devletin öncelikleri nedeniyle bu tür girişimler ivmesini kaybedebilir. BCIM ekonomik koridoru bu tür girişimlerden biridir. Jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik öneminin yanında, BCIM programı Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Doğu Asya bölgeleri için en kârlı koridor olmaya devam etmektedir. Bu nedenle, bu bölüm BCIM ekonomik koridorunun jeopolitik bir bakış açısından önemini ve potansiyelini ve bu hayati girişimin başarılı olması için ele alınması gereken müstakbel sorunları inceleyecektir.

1990'lerde akademik bir tartışma olarak ortaya çıkan (Rah-

man, 2015) Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru (BCIM), bölgesel bağlantılılık için dönüm noktası bir girişim haline gelmiştir. Proje, 2013 yılında Çin Başbakanı Li Keqiang ile Hindistan Başbakanı Manmohan Singh arasında gerçekleşen önemli bir toplantının ardından kayda değer bir ivme kazanmıştır (Rashid, 2013). Bu toplantı sırasında liderler, Güney Asya, Güneydoğu Asya ve Doğu Asya'yı birbirine bağlayan etkili bir ticaret koridoru kurmanın yollarını tetkik etmişlerdir.

BCIM koridorunun birincil odak noktası jeoekonomi ve jeopolitiktir ve Çin'in Yunnan Eyaleti'nin başkenti Kunming'den başlayarak ortak ülkeleri fiziksel olarak birbirine bağlamak üzere tasarlanmıştır. Ayrıca, bu eyalet, Çin, Hindistan ve Bangladeş için jeostratejik öneme sahip olan Myanmar'a yakın bir noktadadır. Koridorun Myanmar'ın Kunming şehrinden Kalküta'ya kadar sabitlendiği ve ardından Myanmar'daki Mandalay'ı Bangladeş'teki Dakka ve Chittagong şehirlerine bağladığı bu inisiyatifle bu dört ülke (Bangladeş, Çin, Hindistan ve Myanmar) birbirine bağlanmıştır (Krishna, 2013).

Tablo 01: BCIM'nin Dönüm Noktaları

Çin, Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) aracılığıyla, ticaret katılımı, altyapı geliştirme, ekonomik ortaklık ve kültürel iş birliği konuları üzerinden esasen Asya'ya odaklanan Bangladeş, Çin, Hindistan, Myanmar Ekonomik Koridoru'nu (BCIM) genişletmeyi amaçlamıştır. Bölgede belirli jeopolitik güçlükler olsa da BCIM bölgede potansiyel bir girişim olmaya hala devam etmektedir. Güney Asya, Doğu Asya ve Güneydoğu Asya gibi üç

bölgeyi birbirine bağlamak, BCIM'nin kuşkusuz çok mühim bir stratejik yönüdür. Bu nedenle, bu bölüm, BCIM koridorunun fırsat alanlarını ve olası zorluklarını üç bölgenin bakış açılarından inceleyecektir.

BCIM ve Jeopolitik: Bölgesel ve Küresel Bağlama İşaret Eder

BCIM koridoru, jeopolitik ve jeoekonomik olarak Güney Asya'nın Bangladeş ve Hindistan ülkelerini, Doğu Asya'da Çin'i ve Güneydoğu Asya'da Myanmar'ı kapsayacak şekilde dünyanın üç önemli bölgesine yayılmıştır. Ayrıca, Bengal Körfezi, Hint Okyanusu ve Hint-Pasifik bölgesi gibi jeostratejik alanları da içermektedir. Bunun dışında, lojistik, ticaret ve iş için önemli bağlantı noktaları olan Kunming, Kalküta, Dakka ve Mandalay gibi Asya'nın önemli mega şehirleri, bu koridor tarafından birleştirilecektir (The Daily Star, 15 Mart 2015).

Ancak önerilen haliyle BCIM çok yavaş ilerleyen bir durumdadır, bunun sebebi de büyük ölçüde Hindistan'ın Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin (BRI) amiral gemisi projesine girmekten sakınmasıdır. Ayrıca, Çin'in Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) ve Çin-Myanmar Ekonomik Koridoru (CMEC) gibi diğer amiral gemisi projelere öncelik vermesi, BCIM'nin gerçekleştirilmesini daha da karmaşıklaştırmıştır. Yine de BCIM'nin jeoekonomik faydaları hala ortadadır. Koridorun etkinliğini artırarak, üye ülkeler ticaret engellerini ve ulaşım maliyetlerini azaltabilir ve malların kesintisiz hareketini, lojistik desteği ve üretim sürekliliğini sağlayabilir (Singh, 29 Nisan 2021).

Dahası, BCIM, ortak tarih, medeniyet, siyaset, kültür, ekonomi ve diplomasi bağlarına dayanarak halklar arası bağlantıları güçlendirme potansiyeline sahiptir (Islam, 2023; Islam, 2024). Hem Çin hem de Hindistan uluslararası politikada önemli güçler olarak ortaya çıktıkça (Basmajian, Schutt, Tajik ve Véissid, 2024; Fuad, 2024a; Fuad, 2024b), bu girişim büyük pazarlara daha fazla erişim sağlayabilecektir. Bu da, katılımcı dört ülkenin ve komşularının ekonomik ve altyapısal gelişimlerini ilerletmelerini sağlayacaktır (Xinhua, 21 Şubat 2012).

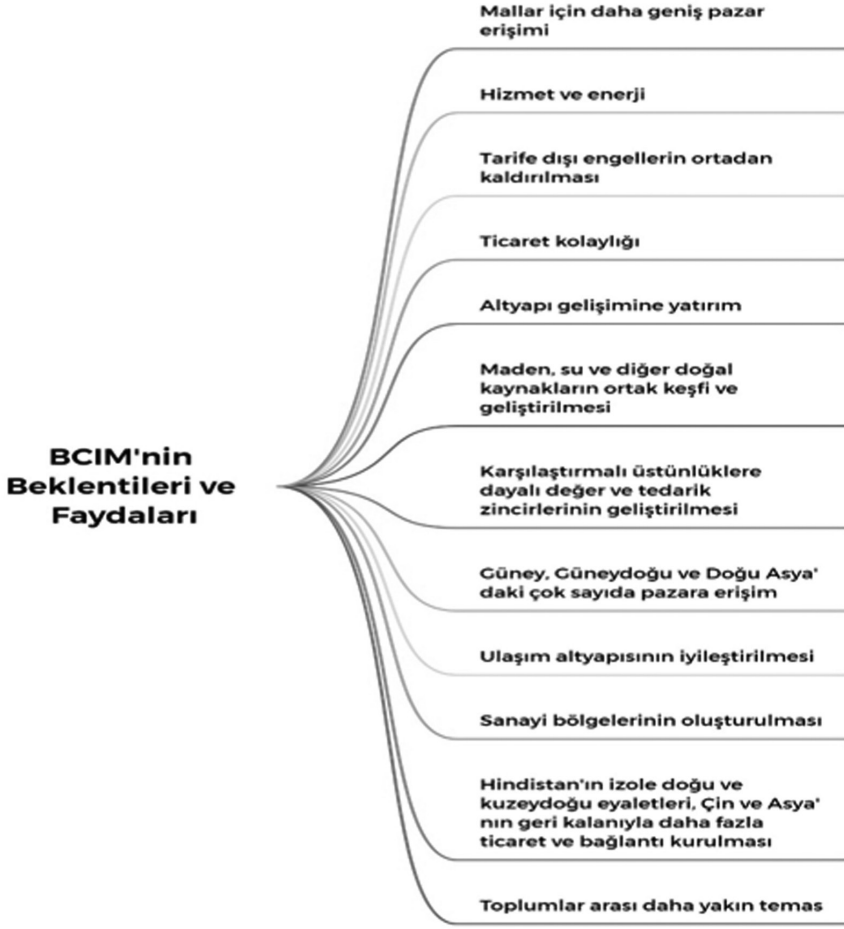
Hindistan'ın Doğu'ya Eylem Politikası ve Çin'in Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) gibi stratejik öncelikleri arasında BCIM koridoru önemli stratejik rekabete maruz kalmıştır. Hem Çin hem de Hindistan, girişimi rekabet açısından ele almakta ve bunu gelecekteki kendi

projeleri için potansiyel bir meydan okuma olarak görmektedir. Ancak BCIM, Bangladeş ve Myanmar için dikkate değer faydalar sağlamakta ve gelecekteki iş birliklerini ve ortaklıkları teşvik eden değerli bir aracı teşkil etmektedir (Barlow, 2013).

BCIM Koridorundan Beklentiler ve Koridorun Faydaları

Jeopolitik açıdan bakıldığında, ittifaklar, ortaklıklar ve işbirlikleri, ulusların konumlarını güçlendirmeleri ve çağdaş dünya düzeninde etkili oyuncular olarak ortaya çıkmaları için temel araçlardır. Bu bağlamda, BCIM koridoru, Çin ve Hindistan da dahil olmak üzere, daha yakın ilişki kurduklarında tarihi bir değişime işaret edebilecek birkaç etkili ülkeyi bir araya getirerek önemli bir potansiyele sahiplik yapmaktadır. Koridor, projelerinde başarı kaydederse yalnızca büyük oyunculara fayda sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda Güney ve Güneydoğu Asya'daki daha küçük uluslar için önemli ticari ve ekonomik fırsatlar sağlayarak bölgesel büyüme ve gelişmeyi destekleyecektir.

BCIM koridoru, Yunnan, Bangladeş, Myanmar, Batı Bengal, Bihar ve kuzey Hindistan eyaletleri gibi bölgelerde tahmini 440 milyon insanı kapsayan 1,65 milyon kilometrekarelik bir alana yayılmıştır (Barlow, 2013). Bu ekonomik koridor, yalnızca kara yollarını değil, aynı zamanda kayda değer jeostratejik ve jeoekonomik öneme sahip olan kritik deniz yollarını da içeren üç bölgeyi kapsamaktadır. Buna, Hint Okyanusu'ndaki Bengal Körfezi ile Andaman ve Nicobar Adaları'nı birbirine bağlayan deniz ticaret yolları da dahildir; ki bu alan, bölgenin geleceğinde hayati bir rol oynamaya teşnedir. Tüm üye ülkeler için mavi ekonomi en önemli öncelikler ve bu deniz yollarının geliştirilmesi, ekonomik büyüme ve bölgesel entegrasyon için devasa bir potansiyel sunmaktadır (Yesmin, 2019).

*Tablo 02: BCIM'den Beklentiler ve Koridorun Faydaları
(Tablo: Yazar tarafından oluşturulmuştur.)*

Ülkelerin kendi bakış açılarından baktığımızda, örneğin, Hindistan bağlamını ele alırsak, BCIM koridoru, Hindistan'ın Kuzeydoğu eyaletlerini dış dünyayla küresel pazarlar için bağlayacak önemli bir koridor olacaktır. Ayrıca, BCIM koridoru sayesinde, bu bölgelerdeki birçok işletme, özellikle ulaşım ve ticaret koridoru aracılığıyla, Çin'in Yunnan eyaleti üzerinden ürünlerini ve mallarını uluslararası pazarlarda sunabilir ve tanıtabilir.

Çin için BCIM, Yunnan eyaletini Çatogram'a bağlayacağı için oldukça faydalı ve harikulade bir koridor olacaktır; bu da denize kıyısı olmayan bu eyaletin Bengal Körfezi'ne ve nihayetinde Hint Okyanusu'na bağlanmasına yardımcı olacaktır. Hatta Myanmar üzerinden bu koridor aracılığıyla Çin, Güneydoğu Asya bölgesiyle daha geniş ortaklıklar kurabilir.

Bangladeş'in perspektifinden baktığımızda, BCIM, Bangladeş'i Hindistan'ın Kuzeydoğu bölgesi, Myanmar ve Çin ile kapsamlı bir şekilde bağlayabileceği için muazzam bir fırsattır; bu da Bangladeş için sınır ötesi ticareti ve yatırımı şüphesiz artıracaktır. Ayrıca, bu koridor hem Bangladeş hem de Myanmar için Çin ve Hindistan gibi büyük güçlere kapsamlı bir erişim sağlayacak ve böylece bu ülkelere önemli katkılar sunacaktır. BCIM projeleri başarıyla uygulandığı takdirde koridorun daha fazla uluslararası ortak çekmesi olasıdır ve bu, bölgeyi uluslararası bir ticaret ve iş merkezi haline getirecektir. Sonuç olarak, bu girişim Çin ve Hindistan'a fayda sağlamanın yanı sıra Bangladeş ve Myanmar'ın mal ve hizmetlerini küresel pazarlara sunmalarına büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

BCIM koridorunun Bangladeş'e sağlayacağı ekonomik faydalar kayda değer olacaktır. Doğu-Batı koridoru, Bangladeş için özellikle önemlidir, çünkü Hindistan ile ticaretinin çoğu kara limanları üzerinden yürütülmektedir ve Çin ile arasındaki kara yolu faaliyete geçtiğinde ulaşım maliyetlerini düşürmek için önemli bir fırsat doğacaktır. Ancak Kuzey-Güney Ekonomik Koridoru, BCIM hinterlandını Çitagong ve Mongla limanlarına bağlayarak ticari ve ekonomik beklentileri daha da artıracığı için Bangladeş için kilit bir çıkar meselesi olmalıdır (Rahman, 2015).

BCIM'nin Önündeki Engeller ve Zorluklar

BCIM ekonomik koridoru büyük bir potansiyele sahip olsa da, özellikle müdahil ülkelerin öncelikleriyle ilgili olarak birkaç önemli engelle karşı karşıyadır. Bu zorluklar arasında jeopolitik karmaşıklıklar, düşük düzeyde karşılıklı güven, jeoekonomik rekabet ve bölgeler arası ticari rekabet yer almaktadır.

Jeopolitik karmaşıklıkların yerini saptamak BCIM üye ülkelerinin önceliklerini kavramak için oldukça önemlidir. Örneğin, BCIM'nin esas üye-

lerinden biri olan Çin, yakın zamanda Kuşak ve Yol Girişimi'nin (BRI) amiral gemisi projesi olan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) gibi diğer bölgesel önceliklere yönelmiştir. Dahası, Çin BCIM'yi gelecekteki öncelikli proje listesine dahil etmemektedir. Çin, Çin-Myanmar Ekonomik Koridoru (CMEC) veya Çin-Bangladeş Ekonomik Koridoru (CBEC) gibi çok ülkeli koridorların kurulması yerine belirli ülkelere öncelik vermektedir; bu da Çin'in BCIM gibi daha karmaşık girişimlere yer verme konusundaki tereddütünü yansıtmaktadır.

Hindistan, BCIM ekonomik koridorunun bir diğer merkez ülkesidir ve bu koridoru başlatanlardan biri olmasına rağmen; Hindistan Kuşak-Yol Girişimi'ne ilgi göstermediği için Çin tüm girişimi arka plana itmiştir. Ayrıca Hindistan bu girişimi Çin ile jeopolitik ve ticari bir rekabet olarak görmektedir ve bu rekabette ticaret, yatırım ve altyapı söz konusu olduğunda Çin'le mücadele etmenin Hindistan için zorlu bir süreç olacağını farkındadır. Hindistan, Çin ile beraber çalışmak ve ortaklık kurmak yerine Bangladeş ve Myanmar gibi diğer üye ülkelerle kendi ortaklığını genişletmeyi amaçlamaktadır.

Bir diğer jeopolitik gerçek ise, büyük balığın her zaman küçük balığı yemesi veya öldürmesidir. Dolayısıyla, hakikatte, diğer ülkeler için Çin veya Hindistan ile rekabet etmek, jeopolitik rekabet alanında yalnızca küçük birer balık oldukları için gerçek bir sorundur. Karşılıklı güven olmadan, BCIM'nin geleceği için umut ışığı görmek oldukça zordur.

Sonuç

BCIM Ekonomik Koridoru'nun en övgüye değer yönlerinden biri, kayda değer jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik öneme sahip dört ülkeyi birleştirme ve birbirine bağlama becerisidir. Bu, özellikle Güney Asya, Doğu Asya ve Güneydoğu Asya olmak üzere üç kritik bölgenin kavşağında yer alması dikkate alındığında oldukça önemlidir. Dahası, girişimin öncülüğünü, ticaret, ekonomi, yatırım ve altyapı geliştirmede küresel bir lider olan Çin yapmaktadır ve bu da girişimin potansiyel başarısına ivme ve iyimserlik kazandırmaktadır.

Doğrudan sermaye yatırımlarını teşvik ederek, istihdam fırsatları yaratarak, pazarları genişleterek ve istihbarat paylaşımını kolaylaştırarak, BCIM koridoru yalnızca katılımcı ülkeler ve bölgeler için değil, aynı za-

manda küresel ekonomi için de muazzam umut vaat etmekte ve küresel ekonominin büyümesine ve gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Yine de özellikle iki önemli üye devlet olan Çin ve Hindistan arasındaki devam eden çatışmalar gibi zorluklar halen mevcuttur ve bu çatışmaların kaynağı her bir ülkenin kendi ulusal öncelikleri ve çıkarlarıdır. Eğer bu ülkeler dar milliyetçi gündemleri bir kenara bırakıp dört ülke arasında daha geniş bir iş birliğine ve bağlantıya öncelik verebilirlerse, BCIM Ekonomik Koridoru küresel çapta en başarılı bağlantı girişimlerinden biri olarak ortaya çıkma potansiyeline sahiptir.

Kaynakça

Barlow, N. (2013). "The Bangladesh-China-India-Myanmar Trade Corridor". Asia Briefing, June 7, 2013. Dezan Shira and Associates. <https://www.asiabriefing.com/news/2013/06/the-bangladesh-china-india-myanmar-trade-corridor/> (Erişim tarihi: 8 Kasım 2024)

Basmajian, H., Schutt, M., Tajik, E., & Véissid, L. (2024). *Recent Publications. The Middle East Journal* 77(3), 517-518. <https://muse.jhu.edu/article/931416>.

Fuad, A. R. (2024). "Md. Nazmul Islam, Power of Bonding and Non-Western Emerging Great Powers Engagement: Comparing China and India's Soft Power Strategy in Pakistan (London, Lexington Books, 2023)", Uluslararası İlişkiler, Erken Çevrimiçi Erişim, ss. 1-3.

Fuad, A. R. (2024). Commissioned Book Review: Md. Nazmul Islam, Power of Bonding and Non-Western Soft Power Strategy in Iran: Comparing China and India's Engagement. *Political Studies Review*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/14789299241280468>

Islam, M.N. (2023). Power of Bonding and Non-Western Emerging Great Powers Engagement: Comparing China and India's Soft Power Strategy in Pakistan. New York: Lexington, Rowman & Littlefield. <https://rowman.com/ISBN/9781666920994/Power-of-Bonding-and-Non-Western-Emerging-Great-Powers-Engagement-Comparing-China-and-India%E2%80%99s-Soft-Power-Strategy-in-Pakistan>

Islam, M.N. (2023). Power of Bonding and Non-Western Soft Power Strategy in Iran. Cham: Palgrave Macmillan. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-19867-0>

Krishnan, Anant (21 Aralık 2013). "BCIM corridor gets push after first official-level talks in China". Kasturi & Sons Ltd. The Hindu. Available at <https://www.thehindu.com/news/international/world/bcim-corridor-gets-push-after-first-officiallevel-talks-in-china/article5483848.ece> (Erişim tarihi: 17 Kasım 2024)

Rahman, Mustafizur (15 Mart 2015). "BCIM-economic corridor: An emerging opportunity". The Daily Star. Retrieved June 9, 2014. Available at <https://www.thedailystar.net/bcim-economic-corridor-an-emerging-opportunity-15533> (Erişim tarihi: 17 Kasım 2024)

Rashid, Harun Ur (12 Kasım 2013). "BCIM Economic Corridor: A Giant Step towards Integration". Institute of Peace and Conflict Studies. <https://www.ipcs.org/article/india/bcim-economic-corridor-a-giant-step-towards-integration-4172.html>

Singh, R. (2021). BCIM-EC: Foundation, Prospects and Deadlocks, Nepal Institute for International Cooperation and Engagement (NIICE), 29 Nisan 2021. <https://niice.org.np/archives/6984> (Erişim tarihi: 10 Kasım 2024)

Xinhua (21 Şubat 2012). “Experts hope for greater integration among Bangladesh, India, China and Myanmar in trade, investment”. Xinhua. 21 Şubat 2012. https://web.archive.org/web/20160304131333/http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-02/21/c_131422592.htm (Erişim tarihi: 22 Kasım 2024)

Yesmin, S. (2019). Tapping the potential of BCIM-EC. The Financial Express, 19 Şubat 2019. <https://thefinancialexpress.com.bd/views/views/tapping-the-potential-of-bcim-ec-1550415602> (Erişim tarihi: 15 Kasım 2024)

BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATLARI

GÜNEY ASYA BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (SAARC)

Aslan Balcı

SAARC'ın Doğuşu

Güney Asya ülkeleri tarih boyunca sınır güvenliği, iç çatışma, doğal kaynakların paylaşımı, din ve kültür gibi konularda kendi aralarında birçok problemle karşı karşıya kalmışlardır. Buna rağmen, söz konusu ülkeler bir araya gelerek 'Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü'nü' (SAARC) kurdular. Bu platformun dünya ve bölge barışı için faydalı olacağı umut edilmektedir.

SAARC, Güney Asya'da bölgesel ekonomik birlik olarak, Avrupa Birliği (AB) ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi, uygulanabilir ve etkili bir blok olarak kabul ediliyor. Nüfus açısından 2 milyara hitap eden örgüt, muadili olan grupların büyüklükleri arasındaki yerini aldı.

İddialı hedeflerle yola çıkan SAARC, komşu ülkeler arasında bölgesel işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulum çalışmalarına 1980 yılında Sri Lanka'da başladı. Daha sonra Dışişleri Ba-

kanlarının çalışmalarıyla SAARC'ın iskeleti oluşturuldu.

Halkların refahını arttırmak ve yaşam kalitesini yükseltmek; bölgede ekonomik büyümeyi hızlandırmak, sosyal ve kültürel kalkınmayı teşvik etmek, bölge insanının potansiyelini ortaya çıkarak onurlu bir yaşam sürmesini sağlamak amacıyla 8 Aralık 1985'te altyapısı oluşturuldu. Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla Dakka'da örgütün tüzüğü kabul edildi. Örgütün sekreteryası Katmandu'dadır (1).

Afganistan 2007 yılında Yeni Delhi'de düzenlenen 14. zirvede örgüte kabul edildi. ABD, AB, Çin, Avustralya, Japonya, Güney Kore, İran, Myanmar ve Mauritius gibi ülkeler ise organizasyonda gözlemci olarak yer aldı (2).

Türkiye'nin Hindistan ile son yıllarda üst düzeyli ziyaretlerle giderek hız kazanan yakın temas ve işbirliği, Afganistan'ın istikrara ve barışa kavuşmasına yönelik aktif abaları, Pakistan ile mevcut yakın ilişkiler ve bölgeye verilen önem çerçevesinde, SAARC'taki gelişmeleri yakından takip eden ülkemiz 2011 yılında SAARC'a gözlemci üye sıfatıyla katılmak için başvuruda bulundu. (3).

SAARC'ın Yapısı

Örgüt farklı komisyonlarla çalışmasını yürütür.

Kurul: Devlet ve Hükümet Başkanları'ndan oluşur. Normal şartlarda yılda bir kez toplanan SAARC'ın en yetkili organıdır. Önemli kararlar bu toplantıda oybirliğiyle alınır. İhtilafli konular müzakerelerin dışında tutulur.

Bakanlar Konseyi: Dışışleri Bakanlarından oluşur. Yılda iki kez toplanır. Üyelerin isteği doğrultusunda olağanüstü toplanabilir. Örgütün en aktif ve önemli komisyonudur. Söz konusu konsey örgütün politikalarını, üyeler arasında işbirliklerini geliştirir, yeni işbirliği alanlarının oluşturulmasını ve örgütün menfaatini gözeterek yeni konuları ele almayı sağlar.

Daimi Komite: Dışışleri Bakanlarının Sekreterlerinden oluşur. İşbirliği programlarının izlenmesini ve koordinasyonunu sağlar. Gerek görüldüğü sıklıkla toplantı yapar. Finans başta olmak üzere muhtelif program ve projelerin onaylanmasını, önceliklerin belirlenmesini, kaynakların

oluşturulmasını ve yeni işbirliği alanlarının oluşturulmasını sağlar. Hazırlanan raporlar, talep ve sorunlar Bakanlar Konseyine sunulur. (4)

Entegre Eylem Programı: Teknik Komite tarafından yürütülür. Komisyon, aşağıda belirtilen farklı proje alanlarında çalışır: Tarım ve Kırsal Kalkınma, Çevre ve Ormancılık, Sağlık ve Nüfus Faaliyetleri, Meteoroloji, Posta Hizmetleri, Uyuşturucu Trafikini ve Kullanımını Önleme, Kırsal Kalkınma, Bilim ve Teknoloji, Spor, Sanat, Kültür, Eğitim, Turizm, İletişim, Ulaşım, İnsan Kaynakları Geliştirme, Kalkınma alanında kadınlar, Gençler ve Çocuklar. (5)

Sekreterlik: Organizasyon, hukuki destek ve bilgi aktarımının yanında günlük işleri yürütür.

Programlama ve faaliyet komisyonlarıyla çalışma grupları da bulunan platform, Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Biyoteknoloji, Fikri Mülkiyet Hakları, Turizm ve Enerji alanlarında işbirliğini güçlendirmek için üst düzey Çalışma Gruplarını (6) da barındırır.

Teşkilatın faaliyetlerine yönelik üye devletler için belirlenen bir ücret ödemesi yoktur, her üye, gönüllülük esasına göre fonlara ödeme yapar. Örgüte üye 18 farklı meslek grubu bulunur.

SAARC'ın Kuruluş Amacı

SAARC, kuruluş amacını şöyle tanımlamaktadır: “Güney Asya halklarının refahını arttırmak, yaşam kalitesini yükseltmek; bölgede ekonomik büyümeyi hızlandırmak, sosyal ve kültürel kalkınmayı teşvik etmek ve bölge insanın potansiyelini ortaya çıkararak onurlu bir yaşam sürmesini sağlamak. Bölge ülkelerinde özgüveni yükseltmek, ülkelerin birbirlerine duydukları güveni geliştirmek ve birbirlerinin sorunlarına anlayışla yaklaşımlarına yardımcı olmak. Üye ülkeler arasında ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel ve teknik alanlarda aktif işbirliğini güçlendirmek; gelişmekte olan diğer ülkelerle işbirliğini güçlendirmek; üyeler arasında ortak çıkar alanlarında ve uluslararası platformlarda dayanışmayı geliştirmek; aynı amacı taşıyan uluslararası ve bölgesel örgütlerle işbirliği yapmak.” (7)

Platformun kuruluş amacının başında, komşu ülkelerle ekonomik bütünlüğü ve işbirliğini teşvik etme, aralarındaki ayrılıkları ve sınır an-

laşmazlıklarını giderme, en önemlisi de muhtemel çatışmaların önüne geçme (8) bulunur.

Araştırmacılar, SAARC'ın kuruluş amacına tam olarak ulaşamadığını ve bölgesel işbirliğini etkin bir şekilde sağlama konusunda çeşitli zorluklar yaşadığını öne sürer. Bu durum, örgütün bölgesel kalkınma, barış ve işbirliği hedeflerine ulaşmasını zorlaştırmaktadır.

İngiliz sömürge döneminden sonra Güney Asya ülkeleri bölgesellik uygulamasını tatbik ederek SAARC, ASEAN gibi ekonomik ve siyasi işbirliğine imza attılar. Her iki örgüt, bölgesel kalkınmayı artırmak ve refahı halka yaymak amacıyla kurulmuştu. Soğuk savaşın bitmesiyle Güney Asya, yeni dünyada kendine yer bulmaya başladı. Yabancı sermayeye karşı tutum içerisinde olan Hindistan, bugün bölgenin en çok yabancı sermaye çeken ülkesi konumuna gelmiştir. Hindistan'ın tecrübe ve imkânlarını komşularıyla paylaşmak istememesi, birliğin zayıflama nedenleri arasında yer almaktadır.

Örgütün Etkinliği

SAARC'ın başlıca hedefi ekonomik büyümeyi hızlandırmaktır. Üyeler, birbirlerinin pazarlarına girmenin yollarını ararken bu konuda başarılı oldukları söylenemez. Küçük ülkeler, ekonomisi iyi olan ülkelere serbestçe mal satmakta zorlanmaktadır. Bölgede Hindistan ve Pakistan dışında ciddi üretim yapan olmadığından, diğerlerinin elinde satılacak katma değeri yüksek ürünler bulunmamaktadır. Ancak halk, imal ettiği yöresel ürünleri Hindistan ve komşu ülkelere serbestçe satabilirse, ekonomilerinde bir canlanma yaşanabilir.

Teşkilat, ekonomik altyapılarını güçlendirmek için doğrudan yabancı yatırımları çekmek amacıyla yöntemler geliştirirken, özellikle enerji ve jeotermal alanında yabancı sermayenin girmesi beklenmektedir.

SAARC, bazı bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla karşılıklı olarak yararlı işbirliğini sürdürme yönünde adımlar attı. İslam Kalkınma Bankası, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı, Avrupa Komisyonu gibi 25 farklı kuruluşla mutabakat zaptı imzaladı.(9)

Zirvelerde ülkelerin gıda politikaları, giyim, barınma, eğitim, temel sağlık hizmetleri, nüfus planlaması, çevre koruması, Narkotik Uyuşturucu-

lar ve Psikotropik Maddeler için önlemlerin alınması gibi onlarca konu başlığında anlaşma (10) kayıt altına alındı.

Üyeleri bekleyen onlarca sorun bulunmaktadır. Bunların başında sınır sorunları ve terörizm gelir. Her ne kadar liderler bu konularda anlaşma sağlasa da sahada karşılığı tam anlamıyla görülmemiştir. Kuruluşundan beri bölgesel yoksulluğa çare aramış olsalar da önemli bir gelişme sağlanamadı. İslamabad'da imzalanan ve 2006 yılında yürürlüğe giren serbest ticaret anlaşması, ülkeler arasındaki ticarete canlılık getirdi. (11)

Lider zirvelerinde birtakım projelerin hayata geçirilmesi adına güzel adımlar atıldı. Ancak aralarındaki sorunlar nedeniyle etkileşim istenilen seviyeye gelmedi. Devletlerin sınır ötesi ticareti, ekonomik işbirliğini ve bölgesel entegrasyonu teşvik etmesi beklenirken, daha çok bireysel güvenlik ve silahların geliştirilmesi konuları öne çıktı.

Bölgeye Faydaları

SAARC, Güney Asya'da bölgesel işbirliğini teşvik ederek ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel alanlarda önemli faydalar sağlamaktadır. Üyeler arasında ticaretin ve ekonomik işbirliğinin artmasını teşvik eden örgüt, bölgesel ticaret anlaşmalarını, ekonomik işbirliği projelerini ve ülkelerdeki ekonomik büyümeyi desteklemektedir..

Üyeler arasında kültürel değişim programları ve eğitim projeleriyle bölgedeki kültürel zenginliklerin paylaşılmasını ve eğitim kalitesinin artırılmasını sağlamaktadır, bu da halklar arasında yakınlaşmayı getirmektedir.

Doğal afetlerle mücadele ve afet yönetimi konularında işbirliği nispeten sağlanmıştır. Bölge ülkeleri, afetlere karşı daha etkili çözümler bulma konusunda anlaşmıştır. Hava kirliliği en çok Çin ve Hindistan'da yaşanmaktadır. Sanayide ve kentlerde çevresel zararları azaltan tavsiyeler verirse de bu alanda başarılı olunduğu söylenemez.

Platform, bölgesel barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla siyasi işbirliği ve diplomatik diyalog geliştirmeye gayret etse de yeterli olmadığı görülmüştür. Küresel terörizm, uyuşturucu bağımlılığı ve kaçakçılıkla mücadeleye daha fazla yoğunlaşılması gerekmektedir.

Örgüte Yöneltilen Eleştiriler

SAARC, bazı olumsuz yönleri nedeniyle eleştirilmektedir. Muhatapları, bölgeye sağladığı faydaların yanında birtakım olumsuz yönlerini de gündeme getirmektedir. Dışarıdan ve bölgeden gelen bazı itirazlar şunlardır:

Üyeler arasındaki siyasi ve askeri gerilimler, özellikle Hindistan ve Pakistan arasındaki sorunlar, SAARC'ın etkinliğini azaltmakta, forumun işleyişini ve karar alma süreçlerini zorlaştırmaktadır.

Ortaklar arasındaki ekonomik farklılık ve dengesizlikler, müşterek ekonomik politikaların ve projelerin uygulanmasını çıkmaza sokmaktadır. Büyük ekonomilerle daha küçük ekonomiler arasındaki işbirliği süreçlerinde farklılık ve eşitsizlik mevcuttur.

Platformun bürokratik yapısı, yönetim sorunları, karar alma mekanizmalarının yavaş ve etkisiz olması, kurumun hedeflerine ulaşmasını ve etkin çalışmasını zorlaştırmaktadır. Üyeler arasında yeterli işbirliği ve koordinasyonun sağlanamaması, projelerin hayata geçirilmesinin önündeki en büyük engeldir.

Bölgeyle ilgili olan ülkeler, bazı SAARC üyeleri arasındaki güvenlik sorunları ve terörizmle mücadele konularında endişe duymaktadır. Bu tür sorunlar, bölgesel ve küresel güvenliği tehdit ederken, Hindistan'da son yıllarda artan İslamofobi hareketleri ciddi anlamda bölgeyi ve komşuları rahatsız etmektedir.

Hindistan ve Pakistan'ın nükleer kapasiteleri, bölgedeki nükleer gerilimi artırırken küresel güvenlik için tehlike oluşturmaktadır. Bağımsız ülkeler, özellikle Hindistan'da son yıllarda aşırı sağcı ve Hindu milliyetçilerinin iktidara gelmesiyle ortaya çıkan gerilimin kontrol altına alınmasını istemektedirler.

Örgüt içindeki bazı ülkelerde insan hakları ihlalleri, din ve vicdan hürriyetinin kısıtlanması, gösteri ve protesto hakkının engellenmesi, halkın doğrudan yönetimde söz sahibi olamaması gibi konularda ciddi eleştiriler bulunmaktadır.

Siyasi gerilim, ekonomik dengesizlik, işbirliği eksiklikleri ve bürokrasi gibi sorunlar nedeniyle platform yavaş ilerleme kaydetmektedir. Kumar Surendra makalesinde, "Bölge içi ve bölge dışı pek çok ülke bu forumun

bir parçası olmayı arzuluyor. SAARC, tam teşekküllü üyelere daha fazla gözlemci üyeye sahip olan dünyadaki tek örgüt” olduğunu söylemektedir. (12)

Örgütün Başarısız Olmasını Arzulayanlar

Bölgede ve dünyada SAARC’ın başarılı olmasını isteyenler kadar, istemeyenler de vardır. Lehte ve aleyhte olanların dayanağı genellikle jeopolitik, ekonomik ve stratejik çıkarlarla ilgilidir.

Güney Asya jeopolitik olarak stratejik bir bölgedir. Burada etkili olan bir forumun bazı ülke ve kuruluşların çıkarlarını tehdit edebileceği düşüncesinde olanlar vardır. Bölgedeki istikrarsızlık ve rekabet, bölge dışı aktörlerin çıkarlarına hizmet etmektedir.

Hindistan’ın rakibi olan ve platforma tam üye olamayan Pekin yönetimi, teşkilatın güçlü ve başarılı olmasını istemeyenlerin başında gelmektedir. Çünkü Çin, bölgede tek hakim güç olmak istemektedir. Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, 27 Nisan 2021 tarihinde, Hindistan’ı dışarıda tutarak, üye ülkelerle BIMSTEC’i kurduklarını ilan etti. (13) SAARC’ın etkinliğinin azalması, Çin’in bölgede daha güçlü olacağı anlamına gelmektedir.

ABD de Güney Asya’daki jeopolitik çıkarları nedeniyle, özellikle Pakistan ile Hindistan arasındaki gerginlikten yararlanarak bölgedeki stratejik dengeyi koruyor gibi gözükken rolünün kaybolmasını istememektedir. SAARC’ın başarılı olması, ABD’nin bölgedeki etkisini zayıflatır.

Batılı ekonomik kuruluşlar, birliğin bölgesel ekonomik entegrasyonunu artırarak kendi ekonomik çıkarlarına zarar verebileceğini düşünmektedir. Üyeler arasındaki ticaretin artması, Batılı ülkelerin bölgedeki ekonomik etkisini azaltır.

Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar da bölgedeki fakir ülkelere yüksek faizle para verirken, üye ülkelerin kendi bölgesel finans mekanizmalarını kurmaları durumunda bu kuruluşların ciddi gelir kaybına uğrayacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişme, söz konusu kuruluşları endişelendirir.

Güney Asya’daki ekonomik entegrasyon, bölge ülkelerinin küresel ekonomide daha rekabetçi hale gelmesi anlamına gelir. Bu durum, Batılı ülkelerin ve şirketlerin bölgedeki ekonomik çıkarlarına zarar vereceğinden, forumun güçlü olmasını istemezler.

SAARC Dağınık Yapısını Değiştirebilir mi?

Örgüt, yapısal ve işleyiş bakımından sorunlarını tam anlamıyla çözemediği için dağınık yapıdadır. Alınan kararlar genellikle bağlayıcı değildir ve üye ülkeler üzerinde zorlayıcı etkisi yoktur. Bundan dolayı, üye ülkeler kararları uygulamada isteksizdir. Hindistan ve Pakistan'ın birbirlerine dair siyasi algıları, platformun başarısız olmasında büyük rol oynamaktadır.

İslamabad ve Yeni Delhi yönetimleri, geçmişte yaşanan olumsuz olaylar, işgal ve ilhak edilme endişelerini göz önünde bulundurarak güç siyaseti izlemekte ve göreceli güçlerini artırmaya çalışmaktadır. Söz konusu ülkelerin birbirleri hakkındaki siyasi bakış açıları, bölgede bitmek bilmeyen silahlanma yarışına neden olmaktadır.

Birlik içerisindeki iç çekişmeler, üyeler arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel farklılıklar ortak politikaların geliştirilmesini zorlaştırır. Keşmir sorunu başta olmak üzere Hindistan ve Pakistan arasındaki siyasi ve askeri gerilimler, kırk yılı aşkın süredir SAARC'ın etkili çalışmasını zorlaştırmaktadır.

İngiliz sömürgecilerinin 1947'de bölgeden çıkmasından bu yana, Güney Asya'da Hindistan, Pakistan ve Çin'in dahil olduğu dörtten fazla büyük savaş yaşandı. SAARC girişimi, Hindistan ile Pakistan arasındaki düşmanca ilişkiler nedeniyle esasen işlevsiz kalmaktadır. (14) Bundan dolayı, uzlaşmadan yana olmayan Hindistan SAARC'tan ayrılmak istemektedir. Pakistan'ın olmadığı diğer bölgesel ve uluslararası girişimlerle ilişki kurmaya çalışmaktadır. (15)

Ülkeler arasında tam anlamında işbirliği ve koordinasyon olmaması nedeniyle, teşkilat dağınık yapısını onarmakta güçlük çekmektedir. Aralarındaki güvensizlik, rekabet, ortak proje ve politikaların uygulanmaması, örgütün etkinliğini azaltmaktadır. Bürokratik yapısından kaynaklanan karar alma süreçlerinin yavaşlaması, forumun düzensiz bir yapıda kalmasına yol açmaktadır. Bu durum, örgütün bölgesel kalkınma, barış ve işbirliği hedeflerine ulaşmasını zorlaştırmaktadır.

SAARC'ın başarılı olması için tarafların samimi bir şekilde birbirlerinin egemenlik haklarına saygı göstermesi ve işgal altında bulunan topraklardan çekilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin SAARC'la İlişkisi

Bölgenin kendine özgü bir yapısı vardır. Forumun birçok yapısal eksikliği bulunmaktadır. Dr. Nuri, makalesinde, “Bu yapısal eksikliğin ana sebebi küçük ülkeleri etkisi altına almayı isteyen Hindistan’ın bölgesel hegemonik politikalarıdır. Hindistan’a yakın olan tüm ülkelerin bu dev ülkeyle problemleri vardır” (16) şeklinde ifade eder.

Dünyayı ve bölgeyi tehdit eden terörizmle ortak mücadele, sömürge döneminden beri devam eden fukaralığa karşı işbirliği ve refahı topluma yayma konusunda fikir birliği vardır. Bunun için örgüt, “Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi’ni” oluşturarak nispeten tarafları yakınlaştırmıştır.

Ancak Hindistan’da BJP ve Başbakan Narendra Modi’nin olumsuz politikaları, yakınlaşmaya engel olmuştur. İsrail, ABD ve Avrupa ülkelerinin yakın ilişkiye geçmesiyle Yeni Delhi kendine yeni bir rota oluşturmuştur. Tarafların “Keşmir’e operasyon yapmama” kararı almalarına rağmen, Hindistan’ın Keşmir’i tamamıyla ilhak etmesi barış çabalarını sekteye uğratmaktadır.

Yılda bir kez yapılan SAARC toplantılarında önemli deklarasyonlar yayımlanmakta, ancak kimse sorumluluğu üzerine almadığı için bir türlü sonuca ulaşılamamaktadır. Fikirlerin eyleme geçirilmesi için önemli mekanizmaların olmaması, istenilen sonuçların alınmasının önündeki en büyük engeldir.

Üyeler arasındaki ticaret, küresel ticaretin ancak %1’ini oluşturmaktadır. Ayrıca bu ülkeler, dünyadaki en yoksul kesimden oluşmakta ve dünyada okuma yazma bilmeyen insanların %50’si yine bu ülkelerde yaşamaktadır. (17)

Açlık, yoksulluk ve aşırı nüfus yoğunluğunun yaşandığı Güney Asya’da kalıcı ve etkili işbirliğinin kurulabilmesi için hakların refahını düşünen bir bilincin oluşması, sivil toplum kuruluşlarının artması ve yoksullukla yolsuzluğun ortadan kaldırılması için bir zihniyet, iyi niyet ve proje gerekmektedir.

Kazan-kazan mantığıyla hareket eden Türkiye, bölgeye yabancı ve uzak değildir. Bölgede milyonlarca dost ve akraba vardır. Türkiye, üye ülkelerle dostluğu ilerletmek ve kalıcı barışın sağlanması amacıyla SAARC’a

gözlemci olmuştur. Ülkemizdeki ekonomi koridorlarının faaliyete geçmesiyle bölge ülkeleri Ankara'ya daha fazla ilgi göstermeye başlayacaktır.

Kaynakça

- (1)- (South Asian Association for Regional Cooperation, About SAARC, <https://www.saarc-sec.org>, 12.07.2020)
- (2)- (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC), Uluslararası Örgüt Künyesi, <https://www.mfa.gov.tr/guney-asya-bolgesel-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, 13. 09.2024)
- (3)- (Aziz Can Şensazlı, Mornota, <https://www.mornota.com/guney-asya-bolgesel-isbirligi-orgutu>, 21.04.2016).
- (4)- (Aziz Can Şensazlı, Mornota, <https://www.mornota.com/guney-asya-bolgesel-isbirligi-orgutu>, 21.04.2016).
- (5)- (South Asian Association for Regional Cooperation, About SAARC, <https://www.saarc-sec.org>, 12.07.2020,)
- (6)- Buju's Exam Prep, South Asian Association for Regional Cooperation, SAARC An Overview, <https://byjus.com/free-ias-prep/> 13.09.2024)
- (7)- (South Asian Association for Regional Cooperation, About SAARC, <https://www.saarc-sec.org>, 12.06.2020)
- (8)- (Mostafa Hosain and Dr. Ershadul Karim, Nyu Law, GlobaLex, Objectives of SAARC, A Research Guide on the South Asian Association for Regional Cooperation, <https://www.nyuawglobal.org/globalex/saarc1.html>, Eylül/Ekim 2023.
- (9)- (Tomislav Delinić, Kas International Reports, SAARC – 25 Years of Regional Integration in South Asia, www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=8a368f4117.12.2010)
- (10)- (Aydın Güven, Asya, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü, İlim ve Medeniyet, <https://www.ilimvemedeniyet.com/guney-asya-bolgesel-isbirligi-orgutu-saarc.html>, 07.08.2018)
- (11)- (NTI, South Asian Association for Regional Cooperation, <https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/south-asian-association-regional-cooperation-saarc/> 05.08.2018)
- (12)- (S.Y. Surendra Kumar, Bangalore University, Chin's SAARC membership: The debate, 6 (3): S.299-311, www.researchgate.net/ 15.12.2015)
- (13)- (Bipin Ghimire and Apoorva Pathak , The Diplomat, China Is Providing an Alternative Regional Framework for South Asia, <https://thediplomat.com/>, 30.7.2021)
- (14)- (Muhammed Tariq Niaz ve Muhammed Riaz Shad, Margalla Papers, Dynamics of Reginal Integration in South Asia: Lesson from the European Union, VolHYPERLINK

“<https://margallapapers.ndu.edu.pk/site/issue/view/30>”. 27 No. 2, 31.12. 2023HYPERLINK “<https://margallapapers.ndu.edu.pk/site/issue/view/30>”)HYPERLINK “<https://margallapapers.ndu.edu.pk/site/issue/view/30>”

(15)- (K.Yhome and Rajeev Ranjan, Emerging Trans-Regional Corridors: Perspectives from South and Southeast Asia, 2017, Observer Research Foundation, Mohit Enterprises, New Delhi)

(16)- (Dr. HYPERLINK “<https://tasam.org/tr-TR/Yazar/680/dr-maksudul-hasan-nuri>”MaqsudulHYPERLINK “<https://tasam.org/tr-TR/Yazar/680/dr-maksudul-hasan-nuri>” Hasan NURİ, Güney Asya’da Beklentiler ve Sorunlar, tasam.org/tr-TR/HYPERLINK “<https://tasam.org/tr-TR/HYPERLINK>” - 22.12.2013)

(17)- (Dr. HYPERLINK “<https://tasam.org/tr-TR/Yazar/680/dr-maksudul-hasan-nuri>”MaqsudulHYPERLINK “<https://tasam.org/tr-TR/Yazar/680/dr-maksudul-hasan-nuri>” Hasan NURİ, Güney Asya’da Beklentiler ve Sorunlar, tasam.org/tr-TR/HYPERLINK “<https://tasam.org/tr-TR/HYPERLINK>” - 22.12.2013)

BREZİLYA, RUSYA, HİNDİSTAN, ÇİN ve GÜNEY AFRİKA CUMHURİYETİ İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (BRICS)

Aslan Balcı

BRICS Doğuşu

Sanayileşmesini tamamlayan Batılı ülkelerin ekonomilerinde gerileme yaşanırken, gelişmekte olan ülkelere ciddi hareketlenmeler olmakta ve bu durum, ülkeleri yeni ittifaklar kurmaya yönlendirmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası konularda daha çok söz sahibi olmasını isteyen Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin 2006'da, "BRIC" grubunu kurdu. Kurucuların İngilizce isimlerinin baş harflerinden oluşan BRICS, 2001'de Goldman Sachs'ın baş ekonomisti Jim O'Neill tarafından kaleme alınan bir araştırma makalesinden ilham alarak kuruldu ve literatüre kazandırıldı.

BRICS, Batı'nın tek taraflı ekonomik işbirliğine alternatif olarak ortaya çıktı. Üye ülkeler arasında hem ekonomik hem de kültürel işbirliğini amaçlıyordu ve kurulduğu günden bu yana

devamlı olarak pazar hacmini artıran bir organizasyon oldu.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 20 Eylül 2006'da New York'taki BM Genel Kurul Birleşimi sonrasında bir öneri yaptı ve bakanlar düzeyinde ilk BRIC(S) "Bakanlar Toplantısını" düzenledi. Toplantıya Rusya, Brezilya ve Çin dışışleri bakanları ile Hindistan Savunma Bakanı katıldı ve BRIC oluşturuldu. (1)

Aralarındaki işbirliğini güçlendirmek ve ortak problemlere çözüm bulabilmek amacıyla, Rusya'nın girişimiyle, 2009'da bir araya geldiler ve ortak bir platform oluşturma kararı aldılar. 2010'da Güney Afrika'nın da katılımıyla üye ülke sayısı 5'e çıktı ve BRICS ismini aldı. (2)

Güney Afrika'nın başkenti Johannesburg'da Ağustos 2023'te düzenlenen BRICS Zirvesi'nde alınan kararla, 1 Ocak 2024 tarihi itibarıyla Birleşik Arap Emirlikleri, Etiyopya, İran, Mısır ve Suudi Arabistan'ın birliğe katılması onaylandı ve böylece üye sayısı 10'a ulaştı. (3)

22-24 Ekim 2024 tarihleri arasında Rusya'nın Tataristan, Kazan şehrinde yapılan zirvede yeni üye alımı konusu gündeme gelmeyerek "ortak ülke" statüsü onaylandı. Böylece grubun genişlemesinin önü açıldı.

Türkiye'nin "ortak ülke" olduğu BRICS, coğrafi temele dayanmayan bir organizasyondur. Batılı finans kurumlarının dayattığı aşırı liberal şartlardan doğan hoşnutsuzluk, yükselen ekonomileri yeni işbirliği yolları aramaya yönlendirmektedir. BRICS, bu bağlamda kurallarını Birleşmiş Milletler şartlarına dayandırarak oluşturur. Bu durum, üyeler arasında daha eşitlikçi bir ilişki kurmayı ve küresel ekonomideki gücü dengelemeyi amaçlar. (4)

Yükselen piyasa ülkelerinin kurduğu BRICS, kısa zamanda dünyanın çok sesli ekonomik gücü haline geldi. Hatta "G20'ye alternatif olabilir" görüşünü savunanlar vardır. Çok kutuplu küresel sistemi savunan BRICS grubu, Batı merkezli mevcut sisteme karşı Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri açısından önemli bir alternatif örgüt olarak kabul edilmektedir.

Jeopolitik analistler, BRICS'i G7 ülkelerinden daha etkili bir blok olarak tarif eder. Bu platform, küresel GSYİH'nin neredeyse %31,5'ini oluştururken G7'deki bu oran %30,7 düzeyinde kalır. The Economist'e göre bu, BRICS ülkelerinin gücünü ve önemini açıkça göstermekte ve Batı etkisine karşı güçlü bir denge unsuru olarak değerlendirilmektedir. (5)

Doç. Dr. Ali Oğuz Diriöz, makalesinde, “BRICS her ne kadar bazı kesimler için küresel sisteme alternatif olarak görülsede, henüz kendi içinde teşkilat ve kurumsal statüsünü tamamlamadığını unutmamak gerekir” (6) demektedir. Batı eksenli gelişen yeni dünya düzenine meydan okuyacağı tahmin edilen BRICS, çok sesli ve renkli bir güç haline geldi ve sömürgeye dayanmayan alternatif çözümler sundu. Bu nedenle platform, Batı’nın baskıcı tavrından bıkanlar için güvenli bir liman haline geldi.

BRICS’in Amacı

Dünya genelinde gelişmekte olan ülkelerin sesi olmayı hedefleyen BRICS, bu ülkelerin küresel arenada daha güçlü pozisyona gelmelerini amaçlamaktadır. Özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika’daki gelişmekte olan ülkeler üzerinde önemli bir etki oluşturmayı, jeopolitik konuların yanı sıra, ekonomik işbirliği, çok taraflı ticaret ve kalkınmayı hedeflemektedir.

Örgütün esas amacı, üye ülkelerin ekonomik büyümesini desteklemek, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini artırmak, uluslararası ekonomik düzen içinde daha fazla söz sahibi olmaktır. BRICS, üye ülkeler arasında ekonomik, politik ve sosyal işbirliği geliştirmeye odaklanır. Platform, ayrıca Batı merkezli finansal kurumlara alternatif sunar ve küresel ekonomik sistemin daha adil ve dengeli bir şekilde yönetilmesini sağlamayı amaçlar.

Mehmet Can Demir’e göre, örgüt, Batı’nın hakim olduğu uluslararası finansal kurumlar, özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların yapısındaki istikrarsızlığa karşı bir denge unsuru oluşturmaktadır. BRICS, söz konusu uluslararası finans kurumlarındaki yerleşmiş yapıyı geliştirmek ve gelişmekte olan ekonomilere daha fazla ‘temsil ve söz hakkı verilmesini sağlamak’ için kurulmuştur. (7)

Kalkınmakta olan ülkelerin “daha büyük ağırlığa ve temsile” sahip olması çağrısı yapan (8) BRICS ülkeleri arasındaki ikili ilişkiler eşitlik, karşılıklı devlet işlerine karışmama ve ortak fayda ilkeleri üzerine inşa edilmiştir.

Örgütün Önemli Organları

BRICS'in işleyişinde önemli rol oynayan organlar, üyeler arasında çok taraflı işbirliği ve koordinasyonu sağlar, uluslararası arenada birlikte hareket etme imkânı verir.

BRICS Zirvesi: BRICS'in en üst düzey karar alma organıdır. Üyelerin dönüşümlü olarak başkanlığını üstlendiği grubun devlet ve hükümet başkanları yılda bir kez toplanır. Kararlar oy birliğiyle alınır ve toplantılarda açıklık, şeffaflık, dayanışma, eşitlik, karşılıklı anlayış, çok taraflılık, toprak bütünlüğüne saygı, egemenlik ve bağımsızlık gibi iç işlerine karışmama (9) prensiplerine özen gösterilir.

BRICS Dışişleri Bakanları Toplantısı: Bu toplantılar üye ülkelerin dışişleri bakanları tarafından düzenli olarak yapılır. Zirveye hazırlık, uluslararası meselelerde ortak tutum geliştirme, bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği gibi konular burada ele alınır.

BRICS İş Konseyi: İş dünyası temsilcileri arasındaki işbirliğini teşvik etmek amacıyla kurulan konsey, ekonomik kalkınma, ticaret ve yatırım gibi alanlarda işbirliği projeleri üzerinde çalışır.

Yeni Kalkınma Bankası: 2014 yılında 250 milyar dolarlık sermayeyle Çin'de kurulan bu banka, üye ülkelerdeki altyapı projelerini ve sürdürülebilir kalkınma projelerini finanse etmeyi amaçlar. Kuruluşundan bu yana temel altyapı sektöründe yüzlerce projeyi finanse eden banka, alternatif kredi kaynakları arayan ülkeleri cezbetmekte ve Dünya Bankası ile İMF gibi Batı'nın hâkimiyetindeki finansal kuruluşlara karşı bir denge unsuru (10) olarak öne çıkmaktadır.

BRICS İşbirliği Fonu: Bu fon, üye ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma projelerini desteklemek içindir.

BRICS Araştırma ve Geliştirme Merkezi: Bilimsel araştırmalar, yenilikçilik ve teknoloji transferi alanlarında iş birliğini teşvik eden bir organ olarak faaliyet gösterir.

BRICS'in Etki Alanı ve Stratejisi

Gayri resmi kuruluş olan BRICS ülkeleri, küresel ekonomi, siyaset ve diplomasi üzerinde önemli bir etki oluşturmaya hedeflemektedir. Üye

sayısını artırarak toplam yüzölçümünü 45 milyon metrekareye çıkaran grup, IMF verilerine göre, dünyanın gelişmekte olan en büyük ekonomileri arasında yer alır. Ekonomik büyüklüğü 29,5 trilyon doları aşan ve küresel ekonomideki payını yüzde 28'e yükselten BRICS, OPEC verilerine göre, günlük petrol üretimini 45 milyon varile ulaştırmıştır.

Ancak BRICS ülkeleri, büyük ekonomik güçlerine rağmen yoksulluk sorunlarıyla karşı karşıyadır. Üyeler, gelir eşitsizliği ve sosyal kalkınma konularında işbirliği yaparak, refahı artırmayı hedeflemektedir.

Bölgesel güvenlik konusuna da büyük önem veren BRICS, istikrar sağlamak amacıyla ortak politika geliştirmekte, terörle mücadele ve siber güvenlik alanlarında etkin olmayı istemektedir. Platform, bu geniş alanlarda işbirliğini artırarak küresel güç dengesinde daha büyük bir rol oynamaya odaklanmaktadır.

Putin, örgütün yakın gelecekteki stratejisini şöyle açıklar: "BRICS Ekonomik Ortaklık Stratejisi 2025 ve Yenilikçi İşbirliği Eylem Planı 2021-2024'ün uygulanması, enerji ve gıda güvenliğinin sağlanması, BRICS'in uluslararası para ve finansal sistemdeki rolünün güçlendirilmesi, bankalar arası işbirliğinin geliştirilmesi ve karşılıklı ticarete ulusal para birimlerinin kullanılması ana hedeftir." (11)

Ayrıca BRICS, ticaret, yatırım ve teknoloji transferinde Afrika'nın kalkınmasına ve entegrasyonunu artırmaya yardımcı olabilecek yeni fırsatlar sunarak, Afrika ülkelerini desteklemektedir. (12)

Tek kutuplu Batı hegemonyasının zayıfladığına dair artan tartışmalarla birlikte, güç dengesinin Batı'dan BRICS gibi ülkeler lehine kaydığı gözlenmektedir.

Ortak Para Birimi Mümkün mü?

Birlik üyeleri, ticarete hala ABD doları kullanmaktadır. Rus ve Brezilyalı bazı siyasiler, uluslararası ticaret ve finans piyasalarında dolara rakip olmak için ortak para birimine geçilmesini savunsa da, 2023 yılındaki zirvede bu görüş diğer üyelerce kabul görmedi. 2024'teki zirvede ise yeni para birimi ve ödeme konusunda çalışma kararı alındı. Farklı ekonomi modellerine sahip ülkelerin ortak para birimine geçmesi şu an için zor görünse de gelecekte alternatif ödeme sisteminin geliştiril-

mesinin, ticaretteki riskleri azaltması ve tekelliliği kırarak büyük başarı sağlaması öngörülmektedir.

Jim O'Neill, Financial Times'a verdiği röportajda, BRICS üyeleri arasında geçerli yeni para birimi fikrini "saçmalık" olarak nitelendirmiştir.

Öte yandan, BRICS'in yeni ödeme sistemini değerlendiren Avrupa Merkez Bankası Başkanı Christine Lagarde, "Buna hazır değiller" demiştir.

BRICS grubu ile G20'nin birlikte çalışabileceğini düşünen Dr. Irene Mia, gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliği için daha fazla para verilmesi ve ABD dolarının gücünün azaltılmasını savunmaktadır. (13) Gelişmekte olan birçok ülke, ABD'nin küresel finans sistemi üzerindeki hakimiyetinden ve özellikle de doların gücünden yakınmaktadır. (14)

Putin, yeni rezerv para birimi yerine, devletler arasındaki ödemeleri sağlamak için bir sistem kurmanın daha önemli olduğunu belirtmiştir.

BRICS ülkeleri, ucuz iş gücü nedeniyle maliyetlerini düşük tutarak ihracatlarında rekor artışlar yaşamaktadır. Böylece ülkeler döviz rezervlerini istenilen seviyenin üzerinde tutmayı başarmaktadır. Mehmet Enes Aşçı, "İdari yapı başta olmak üzere farklı özellikler göstermelerine rağmen örgütün ana unsurları uluslararası ticaretteki payları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının oranına bağlı olarak elde ettikleri döviz rezervlerinin büyüklüğü bakımından benzer özelliklere sahip (15)" olduğunu ifade eder.

Ortak ödeme sistemin hayata geçirilmesi durumunda dünya nüfusunun yarısı bu sistemden yararlanmış olacaktır.

Üyelerin Özellikleri ve Ayrıldıkları Konular

BRICS ülkeleri kendi bölgelerinde önemli birer mihenk taşıdır. İlk dört kurucu farklı kültürleri temsil eder. Dördü de küresel kapitalist ekonominin dışında gayri resmi faaliyet gösterir. Otoriter, Marksist, bölgeye has demokrasi gibi farklı yönetim şekilleriyle birlikte iç politikaları ve ekonomileri birbirinden farklıdır.(16)

Çin ile Hindistan imalat ve hizmet sektöründe önemli aktörlerken, Brezilya ve Rusya da hammadde zenginlikleriyle dikkati çeker.

Brezilya, Güney Amerika'nın en büyük ekonomisine sahip olmasına

rağmen ABD ile yakın ilişkiler sürdürmektedir. Yeni katılan üyelerin özellikle petrol ve doğalgaz alanındaki zenginlikleri örgütün gücünü artırmakta ve uluslararası alanda daha cazip hale getirmektedir.

BBC'deki haberde, aralarında sınır gerginliği olan Hindistan, Çin'in Asya-Pasifik bölgesinde ana rakibi konumundadır. Yeni Delhi hükümeti, Pekin'in nüfuz alanını daraltmak için ABD ve İsrail gibi ülkelerle ortak proje çabası içindedir. (17)

Öte yandan, Rusya ve yeni katılan İran, BRICS'i Batı'ya karşı bir blok oluşturmak için kullanmak istemektedir. Diğer üyeler ise örgütü açıkça Batı karşıtı bir platform haline getirmeye yönelik hamlelerden kaçınmaktadır.

BRICS'e üyelikle ilgilenen ülkeler, örgütü geleneksel Batılı güçlerin baskın olduğu küresel camiaya alternatif olarak görmektedirler.

BRICS'in Genişlemesi ve Türkiye'nin Örgüte Ortak Olması

Türkiye'nin BRICS'e katılma isteği, uluslararası arenada önemli bir gelişme olarak öne çıkmıştır. Dönem başkanı olan Rusya Devlet Başkan Yardımcısı Yuri Uşakov, Türkiye'nin örgüte tam katılım için resmi başvuru yaptığını duyurarak, bu durumun üyeliğin resmîyet kazandığı anlamına geldiğini bildirdi. Türkiye, BRICS grubundaki ilk NATO üyesi olma potansiyeliyle dikkati çekmektedir.

Jeopolitik konumu, geniş pazar potansiyeli ve güçlü sanayisiyle Türkiye'nin foruma ortak ülke olmasıyla örgütün ekonomik gücüne önemli katkılarda bulunacağı öngörülmektedir. Uzmanlar, Türkiye'nin gelişen ekonomisi ve imalat sektörüyle BRICS ülkelerine yeni iş fırsatları oluşturduğunu belirtmektedir.

Gelişmekte olan ekonomiler grubu BRICS, Güney Kore, Meksika, Türkiye gibi ülkelerle ekonomik işbirliği ve ortaklık kararı aldı. (19) Rusya Devlet Başkanı Putin, Türkiye'yi BRICS'e davet ederek bu sürecin önemini artırdı. Cumhurbaşkanı Erdoğan da Türkiye'nin BRICS'e katılmasının gerekliliğini vurguladı. (20) Ayrıca, Azerbaycan'ı da birliğe davet eden Putin, Erdoğan'ı BRICS 2024 liderler zirvesi için Rusya'ya davet etti. Erdoğan zirvede, "BRICS ailesiyle diyalogumuzu ilerletmeye kararlıyız" dedi.

Tarihçi Mehmet Perinçek, Sputnik'e yaptığı açıklamada, "Türkiye BRICS'e katılırsa, bu gruba katılan ilk NATO ve OECD ülkesi oluyor. Bunu istemeyenler haksızca 'eksen kayması' olarak nitelendiriyor. Batılılar çıkarı olan bir gruba üye olabiliyorsa aynı hakkı Türkiye'nin kullanması da gayet doğaldır" (21) dedi.

26 Haziran 2024'te Kremlin Sarayı'nda Dışişleri Bakanı Hakan Fidan ile gerçekleşen görüşmede, Başkan V. Putin, Türkiye'nin BRICS'e olan ilgisinden memnuniyet duyduğunu ve "Örgüt ülkeleriyle birlikte olma isteğini mutlaka destekleyeceğini" (22) bildirdi.

Türkiye önündeki engelleri gördüğünden dolayı üyelik için Eylül ayını bekledi ve engelleri aşmaya çalıştı. Üyelikle ilgili olumsuz tavır takınacak ülkelere hazırlıksız yakalanmamak için bu süreyi değerlendirdi.

Çin ve Rusya, küresel nüfuzlarını artırmak için BRICS üyeliğini genişletme konusunda istekliyken Hindistan ve Brezilya şüpheli yaklaşmaktadır. Hindistan, nüfuzunun azalmasından ve bloğun Çin egemenliğine girmesinden endişe ederken, Brezilya ise yeni üyelerin şeffaf bir şekilde ve mevcut üyeler arasında fikir birliğine dayalı olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır. (23)

Güney Afrika, aralarında 22 Müslüman ülkenin de bulunduğu 40'tan fazla ülkenin BRICS'e katılım yolunda irade beyanında bulunduğunu, (24) ve bir o kadar ülkenin de gayri resmi olarak BRICS üyeliğine ilgi duyduğunu (25) belirtmektedir.

"Ortak ülke" statüsünde olan Türkiye'nin örgüte katılması, platformun ekonomik gücüne ve ticaret hacmine önemli katkılar sağlayacaktır. Türkiye'nin güçlü sanayisi ve gelişen ekonomisiyle BRICS üyeleri için fayda sağlayacağını belirten uzmanlar, katılımı pazarın büyüyeceğini, ithalat-ihracat ve ticaret hacminin genişleyeceğini, dolayısıyla yeni iş fırsatlarının oluşmasına zemin hazırlanacağını öngörmektedirler. Türkiye'nin jeopolitik gücü, BRICS'e dinamik ve avantajlı bir katkı sunacaktır.

Kremlin sözcüsü Dmitriy Peskov, NATO üyeliğinin Türkiye'nin BRICS üyeliğine engel olmadığını açıkladı. NATO Genel Sekreteri Mark Rutte ise "Türkiye'nin BRICS ülkeleriyle işbirliği yapması egemenlik hakkıdır" ifadesini kullandı. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Hande Fırat'a yaptığı açıklamada, "Türkiye'nin BRICS'in daha da geliştirilmesine önemli katkı sağlayacak güçte olduğundan eminim" dedi. (26)

Sonuç

BRICS, geniş toprakları, zengin doğal kaynakları ve büyük nüfuslarıyla birçok alanda işbirliği yapabilme potansiyeline sahip önemli bir platform haline gelmiştir. Üyelerinin ekonomik ve sosyal bütünleşme talepleri, politik arenada daha yakın ilişkiler geliştirmelerine imkân tanımaktadır.

ABD'nin öncülüğünde küresel gerilimlerin arttığı bir ortamda, birlik ülkeleri birbirlerinin siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruma çabasıdır ve savaş ile işgallere karşı çok taraflılığı güçlendirmek için örgütü yeniden yapılandırma çalışmalarına odaklanmaktadır.

Batı merkezli dünya ekonomisine alternatif olarak ortaya çıkan BRICS kur krizleri, yaptırımlar, ticaret savaşları ve bölgesel güvenlik endişelerinin yükseldiği bir dönemde Batılı ülkelere kıyasla işbirliğine daha yatkın bir oluşum olarak kendini göstermektedir. (27)

Üye ülkeler arasında çelişki ve çekişmeler yaşanmadığı ve ülke içi sorunlar minimize edildiği takdirde BRICS'in gelişimini sürdüreceği ve üst sıralara çıkacağı öngörülmektedir. Bu nedenle platform üyesi ülkeler "Yükselen Güç" olarak adlandırılmaktadır.

Bazı uzmanlarca, üyeler arasında birlik, enerji ve emtia fiyatlandırması olmadığı gibi reformist bakış açısına sahip olmadıklarından dolayı etkili ve güçlü bir örgüt olamayacağı öngörülmektedir. Kuruluşundan beri üzerinde çalışılan birçok alanda işbirliği sağlanamadı. Bazı üyelerin otokratik yapıları ve farklı dünya görüşleri nedeniyle gerçek anlamda ortak karar almanın zor olduğu, birçok üyenin insan hakları alanında karnesinin zayıf olduğu iddia edilmektedir.

Her ne kadar çok kutupluktan ve ABD'nin dayatmalarından şikâyet edilmiş olursa da kendi bünyelerindeki eksikleri gidermek konusunda hevesli olmadıkları gözlemlenmektedir. Bir başka eleştiri de BRICS üyelerinin gerçekten neo-liberal ekonomiye karşı olup olmadıklarıdır. Üyelerin bu alanda kafaları net değildir. Çünkü ABD ve Batı ile güçlü ekonomik ilişkileri vardır. Ancak örgütün varlığının Batılı kuruluşlara meydan okumada hala birinci sıradaki yerini koruduğunu unutmamak gerekir.

Kaynakça

- 1- (Jeremy Howell, Ekonomi Muhabiri, BRICS: Hangi ülkeler üye, grubun amacı ne? BBC, 20.08.2023)
- 2- (BRICS portal, History of BRICS, What is BRICS, National Rubrics, www.infobrics.org, 08.06.2024)
- 3- (Emre Gürkan Abay, Üye ülke sayısını iki kat artıran BRICS, küresel ekonomi ve enerjideki rolünü büyütüyor, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi>, 05.01.2024)
- 4- (Yavuz Akbulak, BRICS' Nedir? Legal Blog, 28 Ağustos 2023 ve infobrics.org, 22.4.2024)
- 5- (Manzoor Ul-Hasan, News Byet, Neden Kırktan Fazla Ülke 'BRICS'e Katılmak İstiyor? Tercüme, Yavuz Akbulak, Legal Bloc, 28.8.2023)
- 6- (Doç. Dr. Ali Oğuz Diriöz, Independent Türkçe, "Türkiye'nin BRICS ilişkileri «eksen kayması» olarak yorumlanmamalı", 5.7.2024)
- 7- (Mehmet Can Demir, Listelist, BRICS: Topluluğun Amacı Ve Önemi Ne, Üye Ülkeler Hangileri? <https://listelist.com/brics-nedir/>, 5.6.2024)
- 8- (Fırat Çelik, BRICS nedir? BRICS'in amacı nedir? Türkiye BRICS'e üye olacak mı?, <https://sanayigazetesi.com.tr>, 04-06-2024)
- 9- (Murat Poyraz (Arş. Gör.), BRICS: Bir alternatif düzen arayışı mı?, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Yıl: 2019, Cilt: 10, Sayı: 24, s. 440)
- 10- (Manzoor Ul-Hasan, News Byet, Neden Kırktan Fazla Ülke 'BRICS'e Katılmak İstiyor? Tercüme, Yavuz Akbulak, Legal Bloc, 28.8.2023)
- 11- (Kenan Biter, Yeni şafak, Türkiye'nin üye olacağı BRICS nedir? 2.1.2024)
- 12- (Kenan Biter, Yeni şafak, Türkiye'nin üye olacağı BRICS nedir? 2.1.2024)
- 13- (BBC, Brics: What is the group and which countries have joined?, <https://www.bbc.com/news/world-66525474>, 1 Şubat 2024)
- 14- (EURO NEWS, "İran, Suudi Arabistan, Arjantin ve diğerleri: Hangi ülkeler, neden BRICS'e katılmak istiyor? 21.08.2023)
- 15- (Mehmet Enes Aşçı, BRICS ülkelerinin küresel güç olma potansiyelleri ve Türkiye, Dergi Park Akademik, Yıl 2019, Cilt: 1 Sayı: 1, 39 -60, 20.07.2019)
- 16- (Armijo, Leslie Elliott, "The BRICS Countries (Brazil, Russia, India, and China) As Analytical Category: Mirage or Insight? Asian Perspective, Vol. 31, No. 4, Special Issue [https://www.leslieelliottarmijo.org/wp-content/uploads/ The-BRICS-Countries.pdf](https://www.leslieelliottarmijo.org/wp-content/uploads/The-BRICS-Countries.pdf), 08.2018)

- 17- (Jeremy Howell, Ekonomi Muhabiri, BRICS: Hangi ülkeler üye, grubun amacı ne?, BBC, 20.8.2023)
- 18- Bloomberg, Rusya: Türkiye BRICS'e tam üyelik başvurusu yaptı, <https://www.bloomberg.com/rusya-turkiye-brics-e-tam-uyelik-basvurusu-yapti-2359582>, 04 Eylül 2024)
- 19- (Müjdat Yumak, Türkiye ve BRICS, Strassburg, 08.07.2024, ve BRICS nedir, ne demek? BRICS üyeleri hangi ülkeler? İşte BRICS açılımı ve anlamı!, Hürriyet Gazetesi, 23 Ekim 2024)
- 20- (Sputnik Türkiye, Kremlin'den resmi açıklama: Türkiye BRICS'e tam üyelik başvurusu yaptı, <https://anlatilaninotesi.com.tr/20240904/> 04.09.2024)
- 21- (Sputnik Türkiye, Elif Sudagezer ve Kerimcan Malaz, BRICS 10 üyeye ulaştı: 'Dolar hegemonyasının tehditlerine karşı ortak para birimi birincil önemde' 04.01.2024)
- 22- (Fokus, Gündem, Türkiye'nin BRICS Üyeliği Ekonomik Avantajlar Sağlayabilir, <https://www.fokusplus.com>, 26 Haziran 2024)
- 23- (Manzoor Ul-Hasan, News Byet, Neden Kırıktan Fazla Ülke 'BRICS'e Katılmak İstiyor? Tercüme, Yavuz Akbulak, Legal Bloc, 28.8.2023)
- 24- (Euronews, BRICS ülkeleri 'kapılarını yeni üyelere açma konusunda anlaştı' <https://tr.euronews.com>, 23.08.2023)
- 25- (Murat Özgür Güvendik, Anadolu Ajansı, www.aa.com.tr/tr/dunya/guney-afrika-da-duzenlenen-15-brics-zirvesi-sona-erdi/2975848, 25.8.2023)
- 26- (Hande Fırat, Hürriyet Gazetesi, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusya-dissisleri-bakani-dunya-basinin-dan-hurriyete-konustu-turkiye-bricse-onemli-katki-saglayacak-gucte-bir-ulke-42577189>, 01.11.2024)
- 27- (Deniz İstikbal, Seta, <https://www.setav.org/brics-nedir/yeni-jeostratejik-guc-brics>, 29.10.2019)

ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ (ŞİÖ)

Aslan Balcı

ŞİÖ Doğuşu

Avrasya bölgesinde kurulan uluslararası bir organ olan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), ilk toplantısını Şanghay'da yaptığı için kentin adını aldı. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısını (3,4 milyar), dünya ekonomisinin dörtte birini ve dünya petrol rezervlerinin %20'sini kontrol eden önemli bir işbirliği alanı olan ŞİÖ, “çok kutuplu dünya” görüşünü savunarak dünyadaki ABD hegemonyasını kırmaya çalışan bir platform oldu.

Ticari, askeri, diplomatik, kültürel, savunma, güvenlik alanlarında bilgi alışverişi ve işbirliğini amaçlayan ŞİÖ, ilk olarak 1996'da Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından “Şanghay Beşlisi” adıyla kuruldu. 2001'de Özbekistan'ın katılımıyla adını Şanghay İşbirliği Örgütü olarak değiştirdi. Dokuz üyeli örgüte, Hindistan ve Pakistan 2017 yılında, İran ise 4 Nisan 2023'te tam üye oldu. (1)

Komünist Doğu Blok'u 1991'de yıkıldığında ve soğuk savaş bittiğinde NATO'nun bu bölgelere genişlemesi Rusya ve Çin'i tedirgin etti. Böylece Rusya eski Sovyet cumhuriyetleriyle işbirliğini derinleştirme kararı aldı.

Aslında ŞİÖ, tek kutuplu dünyada ABD'nin kendini tek süper güç olarak görmesine tepki olarak Rusya ve Çin'in öncülüğünde kurulduğu için kısa zamanda etkisini artırdı ve uluslararası arenada ilgi çekerek etki alanını genişletti.

Örgüt, üye ülkeler arasında askeri, ekonomik, kültürel işbirliğini sağlamayı ve özellikle sınır güvenliği konusunda ortaklığı geliştirmeyi amaçladı.

Rusya ve Çin, ŞİÖ çerçevesinde Orta Asya Cumhuriyetleriyle geliştirdiği işbirliğinin sonucunda ABD'nin bölgedeki askeri varlığı ve çıkarlarını asgariye indirdi, Batı'nın da Orta Asya Cumhuriyetleriyle temasları minimum seviyeye indi.

Platform kendisini NATO, AB ve Batı'ya karşı kurulmuş bir örgüt olarak görmedi ama Batı'nın da kendi bölgesinde söz sahibi olmasını istemedi. Prof. Süleyman Kızıltoprak makalesinde örgütü, "Batı'nın Asya'da kendileri aleyhinde etki oluşturmaya karşı savunma pozisyonunu koruyan bir anlayışa sahiptir. Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninin oluşumunda örgütün yeri ve rolü önemli ölçüde sınırlıdır. Bunun temel nedeni, örgütün uluslararası siyasetin ve küresel ekonominin güncel sorunlarına genel yaklaşımları konusunda üye devletlerin fikir birliğinin olmasıydı" (2) şeklinde ifade etti.

Örgüte üyelik, diyalog ortağı, gözlemci ve tam üye şeklinde üç aşamada gerçekleşmektedir. Gözlemci ülkeler: Afganistan, Belarus ve Moğolistan'dır. Diyalog ortakları ise Türkiye, Azerbaycan, Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Ermenistan, Kamboçya, Kuveyt, Maldivler, Myanmar, Nepal, Sri Lanka ve Katar'dır. ABD'nin gözlemci olma talebi 2005'te kabul edilmemiştir.

Örgütün Amacı

Kuruluş amacı her ne kadar sınır güvenliği olsa da, ekonomik ilişkiler ve dış ticaret birliğin önemli amaçları arasında yer aldı. ŞİÖ'nün kurulmasıyla uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm, uluslararası suçlar, yasadışı

göç, AIDS ve benzeri bulaşıcı hastalıklar gibi diğer sorunların çözülmesi amaçlandı.

Ülke liderleri Haziran 2002’de St. Petersburg’da yapılan toplantıda platformun tüzüğünü imzaladı. Buna göre örgüt temel amaçlarını; üye ülkeler arasındaki dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı güvenin kuvvetlendirilmesi; ekonomik-ticari, bilim-teknik, kültür, eğitim, enerji, ulaşım, çevre ve diğer alanlarda etkin işbirliğinin geliştirilmesi; bölgesel barış ve istikrarın sürdürülmesi için ortak hareket edilmesi olarak sıraladı. (3)

Dış politika konularında koordinasyonu artırmak, uluslararası arenada ortak hareket etmek ana hedeflerinin başında geldi. Ayrıca, platformun temel hedefleri arasında Uluslararası ve bölgesel meselelerle geleceğe yönelik “Kalkınma Stratejisi ve Enerji İşbirliği” gibi çeşitli alanlarda çalışma yapmak (4) yer aldı.

Tek kutuplu dünyanın yüksek sesle eleştirilmeye başlandığını hatırlatan Erdem Hepaktan makalesinde, Vladimir Putin’in 2007 yılında Bışkek Zirvesi’nde “Tek kutuplu dünya kabul edilemez” (5) diyerek bir anlamda birliğin misyonunu vurguladığını ifade etti.

Forum NATO ve Batı’nın Asya’ya nüfuzunu engellemek ve karşıt güç dengesi oluşturmakla suçlandı. İddialara cevap veren liderler, örgütün NATO’ya alternatif olmadığını ancak genişlemeye devam eden ŞİÖ’nün Rusya ve Çin’in gittikçe daha fazla dile getirdiği “çok kutuplu dünya düzeni”nin önemli merkezlerinden biri olduğunu belirtti. (6)

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü’nün eski direktörü Bates Gill, Brookings Enstitüsü için yazdığı makalede, örgütün kuruluşunda Rusya ve Çin’in ABD’nin Asya’daki muhtemel müdahalelerine karşı ortak hareket etme isteğinin yattığını kaydetti.

Örgütün amaçlarına baktığımızda askeri, siyasi ve ekonomik hedeflerinin olduğunu gördük. Temel eksikliklerinin başında örgütün esaslı bir hedefinin olmayışı ve daha da önemlisi Çin ve Rusya’nın örgütten beklentilerine dair farklılıkları bulunuyordu. Rusya, askeri işbirliği için daha fazla fırsat ararken, Çin Avrasya bölgesindeki enerji potansiyelleri vasıtasıyla ekonomik entegrasyonu artırma hedefini sürdürdü. (7)

Kuruluşundan sonra örgüt amacını yenileyerek bölgesel kalkınma ve istikrar için önemli bir platform haline geldi.

Üyelerin Farklı Çıkarları

Hükümetler arası bir örgüt olan ŞİÖ'nün temelinde Rusya ve Çin'in Asya bölgesinde kendi kontrollerindeki alanda güvenliği korumak ve aralarında işbirliğini artırmak yatar. Çin, Doğu Türkistan, Rusya ise Kafkasyadaki bağımsızlık yanlısı oluşumlardan endişe etmektedir. Uyuşturucu baronlarıyla mücadele etmeyi amaçlayan ülkeler askeri tatbikat dahil çok yönlü ilişkiyi hedeflemektedir. ŞİÖ'nün kurulmasında Çin'in hızlı ekonomik büyümesi ve artan enerji ihtiyacının rolü büyüktür. (8)

Örgütün insan, sermaye ve ürünlerin serbest dolaşımı, kendine has bayrağı, ekonomi, politika, insan hakları, güvenlik gibi konularda üyeleri bağlayıcı bir yapısı ve serbest ticaret anlaşması oluşmamıştır.

Birliğin Rusya ve Çin'in bölgesel liderliğini pekiştirmek ve sınır güvenliğini korumak için kurulduğu ve bu iki güç tarafından kontrol edildiği iddiası vardır. Platformun dokuz üyesi bulunmasına rağmen Rusça ve Çincenin resmi dil olması bunun en belirgin göstergelerinden biridir.

Üyelerin her birinin farklı çıkarları olduğuna dikkati çeken İlyas Kemaloğlu makalesinde, “zayıf ekonomiye sahip olanlar söz konusu ülkelerin hegemonyasına ses çıkarmıyor. Örgüt sayesinde kendi çaplarında küçük de olsa çıkar elde etmeleri onları tatmin ediyor” demektedir.

Kemaloğlu, “Afganistan'daki Taliban yönetimi, ŞİÖ sayesinde iktidarını meşrulaştırır; Batı ile sorun yaşayan İran, uluslararası arenada yalnızlıktan kurtulmaya çalışıyordu; Rusya ile Çin arasında sıkışan Moğolistan ise komşu devletlerle ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çabalıyordu. Kaldı ki Rusya ve Çin gibi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne üye iki ülkeyle aynı safta yer almanın diğer ülkeler için siyasi getirisinin olduğunu” (9) belirtmektedir.

Çin ve Rusya, Batı yaptırımlarını aşabilmek için dış ticarete dolar yerine yerel para biriminin kullanılmasını teşvik etmek için çalışma yapsa da henüz somut ve alternatif bir sistem getirilmedi.

ŞİÖ'nün Temel Organları

Birliğin verimli çalışabilmesi için 2003 yılında düzenlenen Moskova zirvesinde alınan kararla bazı ana organlar oluşturuldu ve zamanla faaliyete geçirildi.

Devlet Başkanları Konseyi; Örgütün temel amaçları ve üye devletler hakkındaki kararlar bu organ tarafından alınır. Konsey Rus alfabetik sırasına göre üye ülkelerde her yıl Haziran ayında düzenli toplanır. Üye ülke başkanı bir sene boyunca örgütün başkanlığını yürütür. Diğer konseylerin önceden istişare ettikleri önemli meseleler burada karara bağlanır.

Hükümet Başkanları Konseyi; Her sene bir defa toplanan, bütçenin onaylanması ve ekonomik antlaşmalar yapılması gibi temel sorumlulukları olan ikinci en önemli alt mekanizmadır.

Dışişleri Bakanları Konseyi; Örgüte üye devletlerin dışişleri bakanlarından oluşur. Bu Konsey, Devlet Başkanları Konseyi'nden bir ay önce toplanır ve Devlet Başkanları Konseyi'nin gündemini belirler. Uluslararası meselelerin yoğunlukta görüşüldüğü örgütün en işlevsel organlarından biridir.

Güvenlik Konseyi; Toplantı, üye ülkelerin dış ticaret, savunma, ekonomi, ulaştırma, eğitim, kültür, sağlık ve adalet bakanlıklarındaki üst düzey kişilerden oluşur.

Milli Koordinasyon Konseyi; Örgütün tüm faaliyetlerini koordine eden, yılda en az üç kez toplanan ve diğer organları yönlendiren bir yürütme organıdır.

Temsilcilikler Konseyi; üye ülkelerin işbirliği yaptıkları alanlarda temsilcilerin adalet ve savunma bakanları ile polis teşkilatlarının katıldığı, kapsamlı görüşme ve antlaşmaların altyapısının oluşturulduğu önemli bir konseydir.

Sekreterlik; Çin'in Başkenti Pekin'de bulunan sekreterlik teknik, hukuki ve organizasyon gibi konularda örgütün tüm işlerinin belgelendiği, takip edildiği ve sonraki aktiviteler için belgelerin hazırlandığı daimi bir kurumdur.

Anti-Terör Yürütme Komitesi; temel görevi ülkelerarası terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılık faaliyetlerine karşı ortak hareketi koordine etmek ve yürütmektir. Merkezi Taşkent'tedir. (10)

Taşkent'te yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde elektronik ticaret, gümrük, kalite kontrol, yatırıma teşvik ve ulaştırma konularında beş komite oluşturulmasına karar verildi ve bu kapsamda "Şanghay Kalkınma Fonu" ve "Şanghay İş Kurulu" oluşturulması kabul edildi. (11)

Türkiye'nin ŞİÖ ile İlişkisi

Asya ve Avrupa kıtalarının kesişim noktasındaki Türkiye, ŞİÖ'ne 2011 yılında başvurdu. 6-7 Haziran 2012 tarihlerinde Pekin'de düzenlenen ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde oy birliğiyle Diyalog Ortaklığı'na kabul edildi. Diyalog ortağı statüsü tanınmasına ilişkin muhtıra Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylandı ve 24.05.2017 tarih ve 30075 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı. (12) Böylelikle anılan muhtıranın ülkemizdeki iç hukuk onay süreci tamamlandı.

Söz konusu belge, Diyalog Ortağı Türkiye ile ŞİÖ arasında, başta bölgesel güvenlik, terörle mücadele, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçların önlenmesi ile ekonomik ve kültürel alanlar olmak üzere çeşitli konularda işbirliğinin geliştirmesini öngörür.

Türkiye bölgeye “Yeniden Asya Girişimi” nedeniyle önem vermektedir. Başbakanlığı döneminde Recep Tayyip Erdoğan, 2005'teki Rusya ziyaretinde Türkiye'nin foruma üye olmak istediğini Rusya Devlet Başkanı Putin'e iletti. O da talebi Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'e iletti ve olumlu karşılandı. Doğu Türkistan meselesi başta olmak üzere Çin rejimi, Türkiye'nin söz konusu talebine 'genişlemek için henüz uygun zemin oluşmadı' gerekçesiyle itiraz etti. Şimdilik ortaklığımız “diyalog ortaklığı” seviyesindedir.

Erdoğan, Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'nin ŞİÖ'ne üye olarak kabul edilmesi için onlarca demeç vererek kulis yaptı. Erdoğan 2016 yılında bir konuşmasında “Mesela, Şanghay Beşlisi içerisinde Türkiye niye olmasın?, Temenni ederim ki orada olumlu bir gelişme olması halinde, yani Türkiye'nin Şanghay Beşlisi içerisinde yer alması, bu konuda çok daha rahat hareket etmesini sağlayacaktır diye düşünüyorum.” (13) dedi.

Devletin başı tarafından sıkça dile getirilen üyelik isteği ŞİÖ'nün gündemine girdi ve birçok zirve toplantısına davet edildi. Türkiye ŞİÖ'nü AB'nin alternatifi olarak görmemektedir. Uzmanlar ikisinin farklı örgütler olduğunu ısrarla ifade etmektedir. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Ekonomi Araştırmaları Direktörü Sadık Ünay, BBC'ye verdiği demecinde ŞİÖ'nü, Türkiye için AB'ye karşı hem siyasi hem de ekonomik bakımdan önemli bir denge unsuru olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Türkiye'nin platforma üyeliğinin Avrupa çıpasını tamamen terk etmek ve doğuya yönelik bir eksen kayması değil, bir dengeleme olacağını söyler. Ünay, "Türkiye AB ile ilişkileri kesmeden ŞİÖ üyesi olabilir. Asya'daki pazarlara erişimi açısından böyle açılımlara da ihtiyaç var" (14) ifadesini kullanmıştır.

Türkiye'nin foruma katılmasının kendisi ve üye ülkeler için faydalı olacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin terörle mücadele, ekonomi koridorları, ticaret ve uluslararası saygınlık başta olmak üzere ŞİÖ'ne güç ve dinamizm getirmesi, Asya ile Avrupa arasında bir köprü vazifesi gören coğrafi konumu nedeniyle enerji zengini örgüt ülkelerine ulaşım ve dağıtım alanında fayda sağlaması öngörülmektedir.

NATO üyesi Türkiye'nin katılımı, örgütün bölgesel ve uluslararası alandaki etkinliğini artırır. Bu durumun bazı üye ülkelerin dış politika öncelikleri nedeniyle uyumsuzluklara neden olabileceği ifade edilse de, Türkiye'nin izleyeceği siyaset ve Batı ile münasebetleri vesilesiyle zor gibi gözükken meselelerin halledileceği öngörülmektedir. Her ne kadar savunma, ekonomi ve güvenlik alanında farklılıklar olsa da Türkiye'nin ŞİÖ'ne üye olması NATO ve aslında dünya barışı açısından iyi bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye 2017 yılında örgütün Enerji Kulübü'nün Dönem Başkanlığı'nı yürüttü (ŞİÖ'nde ilk kez üyeler dışında bir ülkeye başkanlık görevi verildi). Kulüp, üye ülkeler arasında enerji güvenliği konusunda diyalogu geliştirme, enerji stratejilerinin güncellenmesini ve enerji alanında işbirliği imkanlarının artırılmasını amaçlamaktadır. (15)

NATO'nun 75. Yıl Zirvesi'nde yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Rusya ve Çin liderliğinde büyüyen ŞİÖ'ne tam üye olma hedefinden vazgeçmediğini söyleyen Cumhurbaşkanı Erdoğan, Newsweek'e verdiği demeçte de bu görüşünü savundu ve ŞİÖ'nün NATO'ya alternatif olmadığı, Türkiye'nin biri için diğerinden vazgeçmeyeceği mesajını verdi.

Başkan Erdoğan'ın 2010'ların başlarından itibaren ŞİÖ'ye katılımı sıkça gündeme taşıdığını ve bu söylemi, Batı ile olan dalgalı ilişkilerini dengeleme amacıyla kullandığını savunan kaynaklar, son dönemde Türkiye'nin Doğu ile daha sağlam ve kurumsal ilişkiler kurma eğilimini göz ardı etmemek gerektiğini ifade etmektedirler.

Örgütün Geleceği ve Bölgeye Faydası

ŞİÖ Avrasya bölgesine ve üye ülkelere belli konularda faydalar sağlamaktadır. Üyelerin en çok çekindiği terör eylemlerine karşı ortak hareket etme kararının, zayıf ülkeleri rahatlattığı görölmektedir. Bütün üyelere yönelik getirilen eleştirilerin başında içi doldurulmayan “aşırıcılıkla mücadele” konusu gelmektedir.

Bölgenin temel sorunlarının başında altyapı ve ulaşım eksikliği geldiğinden ağlar genişletilmiştir. Enerji kaynakları bakımından zengin olan üyeler karşılıklı ticaret ve yatırımlar yoluyla ülkelerin kalkınmasında öncü rol oynamaya başlamıştır.

Üyeler ve bölgeyle alakalı olan devletler örgütün başarılı olmasını isterken ekonomi, siyasi ve nüfuz alanının ihlal edildiğine inananlar başarısız olması için karalama yapmaktadırlar.

Forumun başarılı olması için en çok Çin gayret göstermektedir. Diğer üyeler de ekonomi, enerji güvenliği, kalkınma gibi nedenlerle özellikle terörle mücadele konusunda örgüte büyük önem vermektedirler. Gözlemci ve üye ülkeler ise güvenliğin yanında ekonomi ve kültürel işbirliği fırsatlarından yararlanmayı ümit etmektedirler.

Üyelerin farklı ekonomik ve siyasi sistemleri, dış politika öncelikleri, çıkar ve hedefleri olduğundan bazen ortak hareket etmekte zorluklar çıkmaktadır. Özellikle Rusya ile Çin arasında rekabet ve liderlik yarışının, platformun uyumunu ve etkinliğini zayıflatacağı ileri sürölmektedir.

Örgütün güçlü kurumsal yapısının olmaması, karar alma ve uygulama süreçlerinde aksamalara neden olmaktadır. Bazı üyelerin önemli gördüğü projeler için yeterli finansmana ulaşmakta zorluk yaşanırken, ülkeler arasında hala ticaret ve yatırım engellerinin bulunması ekonomik işbirliğini sınırlamaktadır. Ayrıca üyeler arasında güvenlik bilgileri ve istihbarat paylaşımı alanında tam bir güven olmadığı için uyum içerisinde çalışılması mümkün olmamaktadır.

Bölgedeki askeri ve siyasi sorunlar nedeniyle birliğin etkinliği azalmaktadır. Bazı ülkelerin otoriter ve baskıcı yönetim tarzları, örgütün özgürlükçü söylemlerinin önüne geçmektedir. Üyelerin çoğunun insan hakları karnesi zayıf ve uluslararası alanda ciddi eleştirilere maruz kaldıkları için platform kendini baskı altında hissetmektedir.

Hindistan'ın Keşmir'i ilhak etme politikası, Pakistan'la birlikte Bangladeş'e yönelik düşmanca tavır bölgedeki gerginliği artırmaktadır. Rusya'nın Kafkasya ve bazı özerk cumhuriyetlerde izlediği ayrımcı politikalar, ŞİÖ bütünlüğüne zarar vermektedir. Öte yandan Çin, Tayvan ve Hong Kong sorunuyla uğraşırken, Doğu Türkistan'a yönelik aşırı insan hakları ihlallerine son vermesi, halkın yaşamına saygı göstermesi ve özerklik haklarını iade etmesi beklenmektedir. Bu üç ülke kendi iç sorunlarını çözemezse örgütün içeride ve dışarıda başarılı olma şansını kaybedeceği öne sürülmektedir.

Örgüt kurumsal yapısını güçlendirdiğinde, karar alma süreçlerini hızlandıracak, bölgesel ve küresel gelişmelere uyum sağlayacak ve ciddi reformlar yaparsa saygınlığını koruyacaktır. Azınlıkların hakları muhafaza edildiğinde, Çin'den Kafkaslara ve oradan İstanbul, Berlin, Paris, Londra ve Lizbon'a kadar uzanan güzergahta serbest ticaret yapılmasının önündeki engeller kalkacaktır. Aksi olursa ŞİÖ'nün etkinliğinin azalması muhtemeldir.

Jeo-politik ve jeo-ekonomik politikalar, örgütün gelecekteki durumunu belirleyecektir.

Kaynakça

- (1)- (The Shanghai Cooperation Organisation, About SCO, <https://sectsco.org>, 09.06.2017)
- (2)- (Prof. Dr. Süleyman Kızıltoprak, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü, Independent Türkçe, Avrupa'da kaygı, Asya'da heyecan: Şanghay İşbirliği Teşkilatı, 19.09.2022)
- (3)- (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Şanhay İşbirliği Teşkilatı (ŞİÖ), <http://www.mfa.gov.tr/sangha-y-isbirligi-orgutu.tr.mfa> 23.09.2024)
- (4)- (Meiramgul Kussainova, AA, "Astana, Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesi'ne hazır" <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/astana-sanghay-isbirligi-orgutu-devlet-baskanlari-zirvesine-hazir>, 01.07.2024)
- (5)- (C. Erdem Hepaktan, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Türkiye'nin ŞİÖ ile Gerçekleştirdiği Dış Ticaretin Analizi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2017). 15 (4), 395- 410. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/33453/37310>, 24.09.2024)
- (6)- (Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu, AA, Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, 3 Soruda - Yeni dünya düzeninde Şanghay İşbirliği Örgütünün rolü, 05.04.2023)
- (7)- (Mahammad Alakbar-Zada, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 10 (5), 1845-1855. 25, Şanghay İşbirliği Örgütünün Amacı ve Faaliyeti, 10.2023,)
- (8)- (Doç. Dr. Ersan ÖZ ve İrem ERASA, Gümrük Ticaret Gazetesi, sayı 1, Avrupa Birliği'ne Alternatif Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkisi, 01.01.2013)
- (9)- (Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu, AA, Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, 3 Soruda - Yeni dünya düzeninde Şanghay İşbirliği Örgütünün rolü, 05.04.2023)
- (10)- (The Shanghai Cooperation Organisation, About SCO, <https://sectsco.org>, 09.06.2017)
- (11)- (Tasam, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Geleceği, 20.04.2004, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1428/sanghay_isbirligi_teskilatnin_gelecegi, 25.09.2024)
- (12)- (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Şanghay İşbirliği Teşkilatı (ŞİÖ), <https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, 23.09.2024)
- (13)- (Onur Erem, BBC Türkçe, Beş soruda Şanghay İşbirliği Örgütü, 16 Eylül, 2022)
- (14)- (Sadık Ünay, Onur Erdem, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Ekonomi Araştırmaları Direktörü, BBC Türkçe, 16 Eylül, 2022)
- (15)- (Haber Ekonomi, Türkiye, Enerji Kulübü'nün 2017 dönem başkanı oldu, ht-

ps://www.haberekonomi.com.tr/index.asp?sayfa=haber HYPERLINK “https://www.haberekonomi.com.tr/index.asp?sayfa=haber&icerik=6898”& HYPERLINK “https://www.haberekonomi.com.tr/index.asp?sayfa=haber&icerik=6898”icerik=6898, 24.11.2016 ve Uluslararası ticarete çok taraflı / Bölgesel anlaşmalar ve örgütler, Makine İhracatçıları Birliği, S, 54-55, https://www.makinebirlik.com/images/d/library/42286ef1-e76d-48bb-92a8-a3bccae52183.pdf, Ekim 2021)

GELİŞEN SEKİZ ÜLKE (D-8) TEŞKİLATI

Aslan Balcı

D-8 Doğuşu

Ekonomik İşbirliği İçin Gelişen-8 Teşkilatı olarak bilinir ve kısaca D-8 olarak adlandırılır. Eski Başbakan Prof. Dr. Necmeddin Erbakan, Ekim 1996'da İstanbul'da düzenlenen "Kalkınmada İşbirliği Konferansı"nda, gelişmekte olan İslam ülkeleri arasında işbirliği fikrini ortaya attı.

Müslüman ülkeler arasında kalkınmaya yönelik işbirliğini geliştirmek, ekonomik ve sosyal ilişkileri zenginleştirmek amacıyla Erbakan'ın önderliğinde, 15 Haziran 1997'de İstanbul'da düzenlenen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde bir araya gelen 8 ülke, D-8'i kurdular. Üyeler, Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'den oluşur. D-8 Teşkilatı, kalkınmakta olan veya gelişmekte olan sekiz ülke anlamına gelir. "İstanbul Deklarasyonu" ile kurulan coğrafi ve bölgesel değil küresel bir organizasyon olan D-8

üyelerinin hepsi İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesidir. Üyeler, İİT içinde teknolojik ve ekonomik kalkınma düzeyleri, ticari potansiyelleri ve yoğun nüfuslarıyla öne çıkmaktadırlar.

Sömürüye dayanmayan ve dünyaya adil bir idare örneği sunmayı amaçlayan D-8; sanayi, enerji, tarım, bilim ve teknoloji gibi birçok alanda faaliyet ve projeler yürütür. Bu çalışmalarla gelişmekte olan ekonomilerin durumunu güçlendirmeyi hedefler.

Müslüman ülkelerin bir araya gelerek oluşturduğu uluslararası işbirliği teşkilatı, muadili olan kuruluşlara göre çok daha dinamik bir kalkınmayı öngörür.

Tek kutuplu dünya düzeninin yaygınlaşmasından sonra İslam dünyasına yönelik şiddet, işgal, ekonomik ve sosyal saldırılar, terör olayları ve İslamofobi gibi olumsuzluklar, halkı Müslüman olan ülkeleri küresel anlamda etkin bir platform kurma arayışına itmiştir.

Kurucular, zulüm yerine kuvveti ve hakkı üstün tutan yeni bir dünyanın kuruluşu olarak tanımladıkları D-8'in resmi dilini, Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak belirlediler. Altıncı zirvede teşkilatın daimî merkezinin İstanbul olmasına karar verildi.

Ezenin ve ezilenin olmadığı, herkese hakkını veren barışçıl bir dünyanın olabileceğini tasavvur eden teşkilatın bayrağında altı yıldız bulunur. Her yıldız bir manayı sembolize eder:

Savaş değil, barış

Çatışma değil, diyalog

Çifte standart değil, adalet

Sömürü değil, işbirliği

Üstünlük değil, eşitlik

Baskı ve tahakküm değil, insan hakları, hürriyet ve demokrasi. (1)

Ülkemiz, “üye milletlerin refahını ve huzurunu artırmak” hedefiyle kurucusu olduğu D-8 Teşkilatı'na önem vermekte ve Teşkilatın faaliyetlerine aktif olarak katılmaktadır. (2)

D-8'in Amaçları ve Hedefleri

Teşkilat altı ilkesini esas alarak, gelişmekte olan üyeler arasında ticaret ilişkilerinde yeni ufuklar açmayı ve fırsatlar oluşturmayı amaçlar. Yatırım, sanayi, tarım, enerji, ulaşım ve turizm gibi alanlarda işbirliğini teşvik eder. Örgüt, daha iyi hayat şartları sağlamak, müşahhas ortak projeler etrafında ekonomik işbirliğini geliştirmek ve üyelerin dünya ekonomisindeki durumlarını güçlendirmek için kurulmuştur. (3) Sekiz ülke imkânlarını birleştirerek aralarında başta kalkınma olmak üzere işbirliğini geliştirmeyi, sömürü ve dış saldırılara karşı ortak tavır almayı hedeflemektedir.

Hedefleri arasında ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve refahı artırmak amacıyla ortak girişimler geliştirmek; üyeler arasındaki ticaret engellerini azaltarak serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük kolaylıkları sağlamak bulunur. Bilim ve teknoloji alanında işbirliği yapmayı planlar, üye ülkelerin teknolojik kapasitelerini artırır; eğitim ve araştırma alanlarında ortak projeler geliştirir; kültürel ve sosyal işbirliğini teşvik eder; halklar arasındaki dostluk ve anlayışı güçlendirmek amacıyla kültürel değişim programları düzenler. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklemek, çevresel koruma alanında işbirliği yapmak, yoksulluğun azaltılması ve sosyal kalkınmanın sağlanması gibi projeler de amaçlar arasında yer alır.

Ayrıca, hedefleri arasında üye ülkelerin küresel ekonomideki konumlarını geliştirmek, ticari ilişkilerde farklı ve yeni fırsatlar ortaya koymak, uluslararası düzeyde karar verme süreçlerine katılımı artırmak ve hayat standartlarını geliştirmeyi ön planda tutar. (4) D-8, sadece üyeleri için değil, din, dil, milliyet farkı gözetmeden dünyada ezilen ve sömürülen ülkelere yardımcı olmayı hedefler.

Erbakan'ın çabalarıyla başlayan D-8, kuruluş aşamasında ana hedefini, 1997'de yapılan Birinci Zirve Deklarasyonu'nda "barış, diyalog, işbirliği, adalet, eşitlik ve demokrasi" olarak belirlemiştir. Üyeler arasında ekonomi, askeri, siyasi ve kültür alanında kalıcı ilişkiler esas alınır.

Her ne kadar ekonomik bir örgüt olarak planlanmış olsa da Erbakan D-8'i "Yeni Dünya Projesi" olarak adlandırmıştır. Erbakan, 20 Haziran 2009 tarihinde İstanbul'da yaptığı konuşmada, 8 ülkenin çekirdek olduğunu, akabinde D-60'lar, D-160'ların katılmasıyla ve Yeni Dünyanın 10

küresel kuruluşuyla ezilen tüm insanları ırkçı emperyalizmin sömürsünden kurtarıp Adil Bir Dünya Kurmak için bir araya toplanacaklarını ifade etmiştir.

D-8 üyelerinin her birinin sektörel bazda önemli vazifeleri bulunur. Bu kapsamda:

Bangladeş; Kırsal kalkınma,

Endonezya; Yoksullukla mücadele ve insan kaynakları,

İran; Bilim ve teknoloji,

Malezya; Finans, bankacılık ve özelleştirme,

Mısır; Ticaret,

Nijerya; Enerji,

Pakistan; Tarım ve balıkçılık,

Türkiye; Sanayi, sağlık ve çevre alanlarındaki çalışmaları koordine eder.

Fikir babası merhum Erbakan örgüt için, 20. yüzyılın gerçeklerinin ve alınması gereken derslerin D-8'in doğuşunun gerekçesi olduğunu belirtmiş ve aslında örgütün kuruluşunun emperyalist ülkelerin sömürgeciliğine karşı bir itiraz ve reddiye olduğunu ifade etmiştir. Erbakan, D-8'in, 20. yüzyılın en önemli olaylarından biri ve bu yüzyılın 21. yüzyıla en kıymetli hediyesi olduğunu söylemiş, D-8'in kurulmasının baştan sona harplerle ve çatışmalarla geçen 20. asrın sonunda, aydınlığa açılan bir kapı gibi" (5) olduğunu vurgulamıştır.

D-8'in önemi: İslam coğrafyasında önde gelen ekonomileri bünyesinde barındırması, D-8'in önemini artırmaktadır.

İlke ve hedeflerini benimseyen gelişmekte olan diğer ülkelere kapısını açık bırakan ve üye sayısını 20'ye çıkarmayı hedefleyen D-8 ülkeleri halihazırda yaklaşık 1,2 milyar nüfusuyla, 4 trilyon dolara yaklaşan ekonomisiyle, 7,5 milyon metrekareyi aşan bir coğrafyayı kapsamaktadır. (6) Üyelerinin ithalatı 600, ihracatı 700 milyar dolar civarında olan teşkilat, küresel ticaretin %14'ünü elinde bulundurmaktadır.

Teşkilat her zirvede yakın ve uzak gelecek için hedef belirler. Ticaret, sanayi, turizm, tarım, gıda güvenliği, enerji, özel ekonomik bölgelerinin kurulması, ulaşım konularında proje oluşturma ve hazırlamayı amaç-

lar. Bangladeş'in ev sahipliğinde 8 Nisan 2021'de çevrim içi düzenlenen 10'uncu Zirve Toplantısı'nda, "2020-2030 D-8 On Yıllık Yol Haritası"nı kabul eden üye ülkeler, 2030'un sonuna kadar iç ticaret hacimlerini toplam D-8 ticaretinin en az %10'una ulaştırmayı hedeflediler.

Dakka bildirisinde, "Üye devletleri, hayati önemdeki sektörlerde iş birliğini geliştirmek ve temin etmek için mümkün olan en kısa sürede tercihli ticaret, vize, gümrük anlaşmalarını onaylamaya ve uygulamaya koymaya teşvik ediyoruz" daveti yapıldı. (7)

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Dakka zirvesinin açılışında yaptığı konuşmada, "Ülkelerimiz arasındaki ticarete milli para birimlerimizi kullanmanın yolunu açabildiğimiz takdirde D-8 tarihinde bir devrime imza atmış olacağız. Kur baskısı altında ekonomimizi eritmeye gerek yok. Bir takas odası kurulması için merkez bankaları bir araya gelmelidir" (8) ifadesini kullandı.

D-8'in Organları ve İşleyişi

Örgüt dört ana organdan, Zirve, Konsey, Komisyon ve Sekreterlik'ten oluşur.

Zirve: Üye ülkelerin Hükümet veya Devlet Başkanlarından oluşan D-8 Zirvesi, örgütün en üst düzey karar alma organıdır. Toplantılar iki yılda bir gerçekleştirilir ve zirvenin hangi ülkede ve ne zaman yapılacağı üyeler arasında belirlenir. Üyeler, faaliyet ve projelere gönüllü olarak katılır ve alınan kararlar oybirliğiyle kabul edilir.

Konsey: Üye ülkelerin Dışişleri Bakanı düzeyinde temsil edildiği organdır. İhtiyaç duyulması halinde ilgili alanlarındaki Bakanların da katıldığı konsey toplantıları yılda bir kez yapılır. D-8'in siyasi karar alma organı olan konsey, zirve görüşmelerinden önce yapılır ve zirvenin çalışma programını hazırlar.

Komisyon: Yürütme organı olarak görev yapar ve üyeleri genellikle ülkelerin üst düzey Dışişleri Bakanlığı bürokratlarından oluşur. Burada görev alan her üye, kendi ülkesinin koordinasyonundan sorumludur. Komisyon, örgütün eşgüdüm çalışmalarını yürütmek için yılda iki kez toplanır.

Sekreterya: BM gözlemci statüsüne sahip olan D-8'in sekreteryası İstan-

bul'dadır. Üyeler arası iletişim, bilgi paylaşımı, toplantı ve organizasyon düzenlemelerini gerçekleştirir.

Kapitalist ve sosyalist ekonomilere alternatif olmak gibi büyük bir gayeyle kurulan ve daha etkin olmayı hedefleyen D-8 teşkilatı, üye ülkelerde ve dünyada yaşanan bazı dengesizlikler sebebiyle zirve toplantılarında aksaklıklar yaşayabilmektedir.

İlk olarak 1997'de İstanbul'da düzenleyen örgüt zirvesi, ilerleyen zamanlarda sırasıyla Mart 1999'da Dakka'da, Şubat 2001'de Kahire'de, Şubat 2004'te Tahran'da, Mayıs 2006'da Bali'de, Temmuz 2008'de Kuala Lumpur'da, Temmuz 2010'da Abuja'da, Kasım 2012'de Islamabad'da, Ekim 2017'de İstanbul'da ve 8 Nisan 2021'de çevrimiçi olarak Bangladeş'in ev sahipliğinde gerçekleştirildi. (9) Mayıs 2023'te 11. dönem Başkanlığını devralan Mısır, bu görevi 2025 yılı sonunda Endonezya'ya devredecek ve 12. Zirve Başkanlığını 2028'e kadar sürdürecektir.

Örgüte üye olmak için herhangi bir öncelik şartı aranmaz. Üyeliğin kabulünde ise aday ülkenin gelişmişlik durumu, jeopolitik konumu, nüfusu ve sahip olduğu kaynaklar gibi faktörler göz önünde bulundurulur. Ancak kuruluşundan günümüze yeni üye alınmamıştır. (10)

D-8 kuruluşundan sonra ilk kez, 19 Aralık 2024'te Kahire'deki toplantısında Azerbaycan'ı üyeliğe kabul etti. Böylece üye sayısı 9'a yükseldi.

D-8 Hangi Temeller Üzerine Kuruldu?

Dinamik bir örgüt olan D-8, gelişen ülkeleri ve dünyada ezilen tüm halkları kucaklamak anlayışıyla kurulan küresel bir kuruluştur.

Gelişmekte olan sekiz İslam ülkesini bir araya getiren örgütün fikir babası olan merhum Erbakan, "Mevcut global sömürü sistemi iflas etmiştir. Hiç kimse bu dünyanın adil temeller üzerine kurulduğunu iddia edemez. Bütün insanların eşit yaratılmasına rağmen, nimetlerin bölüşümüne gelince, hiç de eşit olmadıkları çok açık bir şekilde gözler önündedir" (11) demiştir.

Emperyalistlerin oluşturduğu örgütlerin çoğu, sömürü ve karşısındakini ötekileştirmeye yöneliktir. D-8 tüm insanlığa refah ve huzuru getirebileceğini ortaya koyarak iddialı bir projeye ortaya çıktı. Küresel sisteme alternatif olarak doğan D-8 daha başlangıçta hedef tahtasına

oturtuldu. Kurucu üyeler gerçekten teşkilatın gaye ve amacına inanmış olsalardı bu proje hedeflenen seviyeye ulaşabilirdi. Ancak bazı üyeler, Erbakan'a karşı gelemediği ve halkının tepkisinden çekindiği için D-8'e zoraki üye oldu. Söz konusu liderler ve onları takip edenler, örgütü zirveye taşıyamadılar.

D-8'in emek ve adalet fikri üzerine kurulduğunu belirten Erbakan, ESAM'ın 20 Haziran 2009'da organize ettiği konferansta şöyle dedi: "Tarih boyunca hakkı üstün tutan medeniyetle, kaba kuvveti üstün tutan medeniyetler birbirlerini takip etmiştir. Birinci kategoride peygamberlerin insanlara öğrettikleri gerçek hak anlayışına sahip medeniyettir. Bu medeniyetin temelinde insan hakları, emek, karşılıklı rıza ve adalet vardır. Kaba kuvvete dayanan firavunların hak arayışında ise kuvvet, çoğunluk, imtiyaz ve menfaat vardır. Firavunlar insanlara zulmederken 'biz size zulmediyoruz' dememiştir. 'Bunları yapmak sizin vazifeniz, bizim de hakkımızdır' demişler ve bunu söylerken de kuvvet ve menfaati hak sebebi saymışlardır. İşte zulümler buradan kaynaklanmaktadır." (12)

Üyelerin dışa bağımlı olmaması için D-8 büyük bir ağır sanayi hamlesi ortaya koydu. Projeye göre, güç birliğiyle üyeler kendi aracını üretecekti. Sivil amaçlı helikopterler, doğalgaz ve petrol sondaj ekipmanlarının üretimi, ülkelerin enerji ihtiyacını karşılamak için yenilenebilir güneş ve rüzgar enerjisi projeleri gibi birçok alan belirlendi. Doğalgazın taşınması ve depolanması için gemi üretimi gibi projeler teorik olarak hazırlandı ve üyelere sunuldu. Hangi ülkede hangi parçanın üretileceğini tasarlanmasına rağmen, uygulama aşamasına geçilemedi.

D-8 Hedefine Ulaştı mı?

Örgütün hedeflerine ulaşma potansiyelini sınırlayan bazı iç ve dış faktörler bulunmaktadır. Bu zorluk ve eleştiriler, örgütün faaliyetlerini ve işbirliğini sınırlar. Farklı ekonomik ve idari yapıya sahip olan örgütün bu durumu, ortak projelerin ve işbirliği girişimlerinin koordinasyonunu zorlaştırır. Üyeler arasındaki siyasi sistem ve ideolojik yaklaşımlardaki farklılıklar, uyum sağlamada sıkıntı oluşturmaktadır.

Türkiye'de Erbakan hükümetinin 28 Şubat 1997'de post modern darbeye görevden alınması, D-8 projesinin askıya alınmasına neden oldu.

Ardından gelen Bülent Ecevit, Süleyman Demirel ve Mesut Yılmaz gibi siyasiler, D-8'in gelişimine yönelik katkıda bulunmadılar. ABD başta olmak üzere, İMF ve küresel sermayeyi elinde tutanlar D-8'in mutlaka yok edilmesi fikrini üyelere ve dünyaya dayatmaya devam ettiler. Mısır'daki Hüsnü Mübarek yönetiminin birliğe zoraki katıldığı biliniyordu, 28 Şubat müdahalesi onun da işine yaradı ve örgüte ilgisini azalttı. Diğer ülkelerde de Türkiye'ye benzer darbe ve siyasi oyunlarla iktidarlar etkisiz hale getirildiler.

Üyelerin farklı bloklarla olan ilişkileri D-8 teşkilatıyla çakışınca uyumda sorun oldu. Bazı D-8 ülkeleri, Batılı emperyalist güçler tarafından baskı altında tutuldular. Bu baskılar, D-8 içindeki işbirliğini ve projeleri olumsuz etkiledi. Teşkilatın yaptırım gücünün olmaması, kurumsal yapı ile kapasitesinin sınırlı olması, projelerin hayata geçirilmesini zorlaştırdı.

Yeni bir dünya düzeni algısıyla kurulan D-8'in bugüne kadar somut ve büyük çaplı projeler gerçekleştirememesi, örgütün etkinliği konusunda eleştirilere yol açtı. Proje bazında bütün insanlığa fayda sağlayacak örgüt, hedeflerini fiiliyata geçiremedi. Bu eleştiriler, İslam ülkelerinin ve dış aktörlerin ilgisini azalttı. Her şeyden önce kurucular tarafından ilgi azalınca, başkaları da böyle örgüte itibar etmediler.

Karar alma süreçlerinin yavaş oluşu ve bürokratik engellere takılması işbirliği ve projelerin hayata geçirilmesini zorlaştırdı. Muadili olan örgütler ise bu sorunları aştıkları için ilerleme sağladılar. Üyeler arasında koordinasyonu her ne kadar sekreterlik yürütüyorsa da başarılı olduğu söylenemez. Komisyondaki bürokratlar eski statükocu durumu sergileyerek hayat kurtaracak projeleri fiiliyata geçiremediler.

Ancak, bu olumsuzluklara rağmen, D-8'in işbirliği ve kalkınma hedeflerine ulaşma ve üyeler arasındaki işbirliğini güçlendirmek için hâlâ potansiyeli bulunmaktadır. Daralan ekonomik piyasaların elverişli hale gelmesi için üyeler arasında hammadde, sanayi, ekonomi, ticaret, en önemlisi de serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük kolaylıklarıyla bu durum düzeltilebilir. Yatırımlarla ekonomik kalkınma ve kültürel değişim programlarıyla üyeler arası etkileşim artırılmalıdır. Uzmanlar, sömürüyü ortadan kaldıracak böyle makul projelerin devam etmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Artan İslamofobi, terör, siber güvenlik, enerji ve narkotik kaçakçılığıy-

la ortak mücadele ekibi kurulması gerekmektedir. Bu olumsuz durum hem üyeleri hem de bulundukları bölgeyi etkileyebilir. Pasif olmayı seçen hiçbir örgüt başarılı olamaz, eleştirilir ve dünyadaki tanınırlığı azalır. Taraflar aralarındaki siyasi çekişmeyi, dış baskıları bir kenara bırakarak ülkelerinin çıkarları için eski projelerin hayata geçirilmesi için ortaya ciddi bir irade koymalıdır.

D-8'in geleceği, bu senaryoların nasıl gerçekleşeceğine ve üye ülkelerin bu zorluklarla nasıl başa çıkacağına bağlı olarak şekillenecektir. Örgütün etkinliğini artırmak ve olumlu hedeflere ulaşmak için üyeler arasında güçlü bir işbirliği, kurumsal reformlar ve stratejik planlama önemli hale gelmektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan 8 Nisan 2021'de D-8'in durumuyla alakalı şöyle konuştu: "Bu teşkilat, savaşın yerine barışın, çifte standardın yerine adalet ve kalkınmanın, sömürü yerine paylaşımın, baskı ve tahakküm yerine insan hakları, özgürlük ve demokrasinin hakim kılınması gibi gerçekten ulvi değerler esas alınarak kurulmuştur. Dünyanın, bu değerlere olan ihtiyacı tartışmaya mahal bırakmayacak derecede açıkça ortadadır. D-8'i güçlendirmek için her türlü gayreti göstermeyi sürdürüreceğiz." (13)

D-8 üyeleri, yüksek enflasyonla mücadele, yüksek kur ve faiz oranları nedeniyle zor bir dönemden geçmektedir. Yatırım, üretim, istihdam ve ihracat, D-8 üyelerini rahatlatacak unsurlar olarak öne çıkmaktadır. D-8'i düzlüğe çıkarmak için liderlerin teşkilatı harekete geçirmeleri gerekmektedir. Örgütün geleceği, bu zorluklarla nasıl başa çıkılacağına ve üye ülkelerin işbirliği yapma iradesine bağlı olarak şekillenecektir.

Kaynakça

- 1- (D-8 Organization for Economic Cooperation, Purposes & Objectives, <https://developing8.org/about-d-8/purposes-objectives/>, 27.06.2024)
- 2- (T.C Dışişleri Bakanlığı, Gelişen Sekiz Ülke (D-8) Teşkilatı, https://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa, 01.06.2024)
- 3- (Ayhan Kamel, D-8 Ekonomik Birliği Örgütü, Avrasya Dosyası, Türkmenistan Özel, Cilt: 7, Say: 2, s. 250-260; <https://www.21yyte.org/assets/uploads/files>, Yaz 2001)
- 4- (Mehmet Şah Yılmaz, AA, Gelişen 8 ülkenin kurduğu D-8, 25'inci yılını kutluyor, 14.06.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/gelisen-8-ulkenin-kurdugu-d-8-25inci-yilini-kutluyor/2613145>, 14.9.2024)
- 5- (BBC, Necmettin Erbakan'ın fikir babası olduğu D-8 nedir? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41693289>, 20.10.2017)
- 6- (Mehmet Şah Yılmaz, AA, Gelişen 8 ülkenin kurduğu D-8, 25'inci yılını kutluyor, 14.06.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/gelisen-8-ulkenin-kurdugu-d-8-25inci-yilini-kutluyor/2613145>, 18.10.2024)
- 7- (D-8 Organization for Economic Cooperation, Purposes & Objectives, <https://developing8.org/about-d-8/purposes-objectives/>, 14.07.2024)
- 8- (Sabah Gazetesi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan D-8 ülkelerine flaş çağrı, www.sabah.com.tr, 20.10.2017)
- 9- (Gap Gündemi, Gelişen 8 ülkenin kurduğu D-8 24'üncü yılını kutluyor, <https://www.gapgundemi.com/>, 14.06.2021 and D-8 Organization for Economic Cooperation, <https://developing8.org>, 22.10.2024)
- 10- (Zülküf Dal, Türkiye ekonomisinde Erbakan modeli ve D-8teşkilatı, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2022, s. 112)
- 11- (Fatih Keleş ve Yıldırım Turan, Dergi park, Adil Düzen Kavramı Bağlamında Necmettin Erbakan'ın Dış Politika Anlayışı, 1, Ağustos 2023, Cilt. 9 (2) 35-50; <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3188430>, 17.09.2024)
- 12- (Milli Gazete, D8 nedir? D8'lerin fikir babası Erbakan Hoca anlatıyor..., <http://www.milligazete.com.tr/haber/1276611/>, 20.10.2017)
- 13- (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Recep Tayyip Erdoğan, D-8 Teşkilatı 10. Zirve Toplantısı'nda Yaptıkları Konuşma, <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/126505/d-8-teskilati-10-zirve-toplantisi-nda-yaptiklari-konusma> / 08.04.2021)

BÖLGESEL ÇEVRE SORUNLARI

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KRİZİ

Prof. Dr. Yılmaz ÇATAL & Salman SAUD

Giriş

İlk atmosferik buhar motorlarının verimsiz olarak çalışması, sonrasında 1763 yılında İskoçya'da James Watt tarafından buhar ile çalışan yoğunlaştırılmış makinenin bulunması Sanayi Devri olan Endüstri 1.0'ın itici gücü olarak ortaya çıkmıştır. Endüstri 1.0 devrinin başlangıcı ile 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da yeni buluşlar olmuştur. Bu buluşların üretim üzerindeki etkisi ve buhar gücüyle çalışan makinelerin tasarlanmasında hızlı bir arz ortaya çıkmıştır. Makineleşme ile her alanda makineleşmiş endüstri doğmuştur. Endüstri 1.0 Birleşik Krallık'tan sonra tüm Avrupa'yı etkilemiştir. Avrupa dışında da Kuzey Amerika ve Japonya'ya kadar yayılmıştır. Bu hızlı sanayileşme ve üretim ile daha çok enerji ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

İlk başlarda enerji ihtiyacı odundan sağlansa da fosil yakıtların daha çok kaloriye sahip olmasıyla kömür ve petrolün kullanı-

mı daha çok kabul görmüştür. Böylece fosil yakıtlar önemli enerji kaynağı haline gelmiştir. Bünyesinde karbon bağlayan fosil yakıtlar, yanma ile atmosfere CO₂ ve diğer sera etkisine neden olan gazları bırakmaya başlamışlardır. Sera gazlarının atmosfere daha çok salınması ile dünyanın atmosferde etrafını bir battaniye gibi saran, böylece güneş ışınlarını atmosferde tutarak sıcaklığı arttıran bir ortam oluşmuştur.

1988 yılında Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından kurulan Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (The Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC), 2013 yılında yayımladığı beşinci değerlendirme raporunda önemli bir bulguya dikkat çekmiştir. Raporda, “İklim değişikliği kesin olarak mevcuttur ve insan faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır” ifadesi, bilimsel verilerle net bir şekilde ortaya konulmuştur. Buradan hareket ile iklimdeki değişiklikler, bazen güneş aktiviteleri, dünyanın kendi etrafında ve güneşin etrafında dönüş hareketleri ile dünya yüzeyinde meydana gelen büyük volkanik olaylar gibi doğal etkenlerle açıklanabilmektedir. Ancak sera gazı salınımları ile iklim değişikliğinin ana nedeni insandır.

İklim değişikliği, sıcaklıklarda ve hava olaylarında uzun periyotlar içinde meydana gelen değişimler ve hava olaylarında meydana gelen ekstrem yani ani iklim olaylarındaki frekansların artmasını ifade etmektedir. Son yıllarda, iklim sorunlarının acil bir müdahale gerektirdiği anlaşıncı, “iklim değişikliği” terimi yerine daha güçlü bir ifade olan “iklim krizi” kavramı da daha sık tercih edilmeye başlanmıştır. Bu dil değişikliği hem bilim camiasında hem de medya organlarında, iklimin hızlı bir şekilde kötüye gidişine dikkat çekmek amacıyla kullanılmaktadır. Son yıllarda Güney Asya Bölgesinde yer alan Afganistan, Bangladeş, Bhutan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka çeşitli iklim problemleri ile karşı karşıya kalmakta, hem kıyı hem de kuraklık riski taşıyan bölgeleri içermesi nedeniyle iklim değişikliğine karşı oldukça hassastır. Bu ülkelerde değişen yağış modelleri, artan sıcaklıklar ve yükselen CO₂ seviyelerinin kullanılabilir su ihtiyacını, gıda güvenliği ve toplum sağlığını olumsuz etkilediği görülmektedir (Afzal vd., 2023; Behara vd., 2024). Bu çalışma kapsamında da bölgedeki ülkelerin coğrafi, iklimsel ve sosyoekonomik farklılıkları nedeniyle bu etkilerin farklı yoğunluklarda hissedilmesinden ülke bazlı işlenmiştir. Sıcaklık artışı, düzensiz yağışlar, kuraklıklar, sel felaketleri ve buzul erimeleri gibi faktörler gıda güvenliği, kullanılabilir su kaynakları, toplum sağlığı ve geçim kaynak-

larını tehdit etmektedir. Ülke bazlı iklim değişikliğine karşı alınacak acil önlemlerde analiz edilmiştir.

İklim Değişikliğinin Afganistan Üzerindeki Etkileri

Tarihsel süreçte zorlu coğrafi koşullar ve sosyo-politik zorluklarla mücadele eden Afganistan'da iklim değişikliğinin özellikle su kaynakları, tarım ve gıda güvenliği üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır. Ülkede yıllık ortalama sıcaklıkların arttığı ve bu artışın özellikle 1990'lardan itibaren hızlandığı görülmektedir (Akhundzadah vd., 2020). İklim değişikliğine bağlı olarak ülkede yağışlar düzensizleşmeye başlamış, özellikle güney ve doğu Afganistan'da, kuraklıklar daha sık hale gelmiş ve bu durum su kıtlığını derinleştirmiştir (Sultani vd., 2021). 2018 yılında yaşanan ciddi kuraklık, 2.2 milyon insanı etkilemiş ve milli gelirin yaklaşık %30'unu oluşturan tarımda büyük kayıplara yol açmıştır.

Afganistan'daki nehirler, dağlar ve yeraltı suyu rezervleri gibi su kaynakları da iklim değişikliği nedeniyle tehdit altındadır. Özellikle, Amu Derya ve Helmand nehirlerinin su seviyeleri düşmüş, bu da sulama gereksinimleri yüksek olan buğday, mısır ve meyve üretimini etkilemiştir. 2000'li yıllarda, ülkenin güneydoğusundaki kuraklık, tarım sektörünü sarsmış ve milyonlarca insanı göç etmeye zorlamıştır. 2011'deki kuraklık, yaklaşık 3 milyon insanı etkilemiş ve büyük bir gıda krizine yol açmıştır. Afganistan'da iklim değişikliğinin bir diğer önemli etkisi ise ekstrem hava olaylarının artışıdır. 2015 yılında gerçekleşen büyük sel felaketi, 2000'den fazla kişinin ölümüne yol açmış, altyapı hasarları ve tarım kayıpları meydana gelmiştir. Bu tür felaketler, ülkedeki altyapı yetersizlikleri ile birleşerek, halkın yaşamını daha da zorlaştırmıştır.

İklim Değişikliğine Karşı Afganistan'da Alınacak Tedbirler

Afganistan'da iklim değişikliğinin etkilerine karşı alınacak tedbirler hem adaptasyon hem de hafifletme stratejileri içermelidir. Kuraklık ve su kıtlığına karşı etkili bir su yönetim sistemi kurulmalıdır. Bunun için, yeraltı su seviyelerinin izlenmesi, suyun verimli kullanımını artırmak amacıyla geleneksel sulama sistemlerinin modernize edilmesi, ülkede yağmur suyu hasadı sistemlerinin yaygınlaştırılması, suya erişimi artıracaktır.

Tarım sektörü, iklim değişikliğinden en çok etkilenen sektörlerden biridir. Yeni iklim koşullarına uygun tarım tekniklerinin benimsenmesi, dirençli tohumların kullanımı ve su verimliliği sağlayan teknolojilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Aşırı hava olaylarının artmasıyla birlikte, erken uyarı sistemlerinin kurulması ile sel ve kuraklık gibi felaketlere karşı halkı uyararak, zararların en aza indirilmesini sağlayacaktır. Gelir seviyesi düşük olan Afganistan, küresel iklim değişikliği mücadelelerine katılarak, iklim değişikliğiyle mücadele fonlarından yararlanabilmelidir. Bu finansal yardımların adaptasyon stratejilerinin uygulanmasında hayati öneme sahiptir.

İklim Değişikliğinin Bangladeş Üzerindeki Etkileri

Güney Asya'nın en yoğun nüfuslu ülkesi Bangladeş, deniz seviyesinden en düşük rakımlı ülkesi olarak, deniz seviyesinin yükselmesi sonucu geniş çaplı göçlere maruz kalmaktadır. Deniz seviyesinde yükselmeye bağlı olarak tarım ve yaşam alanları kaybolmaktadır. Ganj, Brahmaputra ve Meghna nehirlerinin birleşiminden oluşan bir deltada olan ülke özellikle alçak kıyı bölgelerinde yaşayan halk için büyük bir tehdit oluşturmakta, ülkede 2100 yılına kadar 17 milyon insanın yerinden olabileceği tahmin edilmektedir (Huq vd., 2006). Bangladeş, okyanuslardan gelen tropikal fırtınaların sıkça etkilediği bir ülkedir. Küresel ısınma nedeniyle deniz suyu sıcaklıklarının artması, tropikal fırtınaların daha şiddetli hale gelmesine yol açmaktadır. 1991'deki Büyük Tayfun'un ardından yapılan araştırmalar, gelecekte bu tür fırtınaların şiddetinin artacağını göstermektedir (Khan vd., 2015). Yağışlar, özellikle 2000'li yılların başından itibaren sel olarak daha yoğun hale gelmiştir. Bu sel felaketleri can kaybına yol açarken ülke alt yapısına ciddi zararlar vermektedir. İklim olaylarının kısa sürede Bangladeş'in tarımsal üretiminde yıllık kayıpların %10'a kadar çıkabileceği belirtilmektedir (Fowler ve Hennessy, 2007). Bu durum, gıda güvenliğini tehdit etmekte ve yerel halkın yaşam standartlarını düşürmektedir.

İklim Değişikliğine Karşı Bangladeş'te Alınacak Tedbirler

İklim değişikliğinin etkilerini azaltmak ve Bangladeş'in karşılaştığı bu tehditlere karşı hazırlıklı olabilmek için ulusal düzeyde planlama, alt-yapı iyileştirmeleri ve halkın eğitimini önem arz etmektedir. Bangladeş,

sel ve fırtına gibi felaketlere karşı erken uyarı sistemlerini güçlendirmelidir. Özellikle kıyı bölgelerinde yapılacak olan dayanıklı yapılar, fırtınaların ve deniz seviyesi yükselmesinin etkilerini azaltabilmelidir. Ayrıca, tarım alanları için su yönetimi sistemleri ve sel drenajı gibi altyapı yatırımları tarım alanlarının korunmasına ve üretimin sürdürülebilirliğine yardımcı olacaktır.

Yerel halkın iklim değişikliği konusunda eğitilmesi, toplumsal uyumu sağlamak için gereklidir. Ayrıca, yerel halkın sürdürülebilir tarım tekniklerine adapte olması sağlanarak, iklim değişikliğine daha dayanıklı bir tarım sektörü oluşturulabilir. Bangladeş, iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası iş birliklerini güçlendirmeli ve gelişmiş ülkelerden finansal destek almalıdır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ve diğer uluslararası organizasyonlarla yapılan anlaşmalar, Bangladeş'in bu süreçten daha az etkilenmesini sağlayacaktır.

İklim Değişikliğinin Bhutan Üzerindeki Etkileri

Butan, Güney Asya'nın doğusunda yer alan, Himalayalar'da konumlanmış küçük bir dağlık ülkesi olup, çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla geçinen nüfusu sıcaklık artışının getirdiği kuraklık ve düzensiz yağışlardan ciddi şekilde etkilenmektedir. Himalaya bölgesindeki buzulların 2050 yılına kadar %30 oranında eriyeceğini ve bunun nehir akışlarını, tarımsal sulamayı ve içme suyu teminini tehdit edeceği ortaya koyulmaktadır (Khadka vd., 2014). Butan'da buzullardan beslenen başlıca nehirler Pho Chhu ve Wang Chhu buzulların erimesinden dolayı ülke için büyük bir su krizine yol açabilecektir. Butan'daki son yıllarda artan taşkınlar, bölgedeki ekosistemler üzerinde büyük tehdit oluşturmuştur. 2030 yılına kadar Butan'da sıcaklıkların 1.5°C daha artması beklenmektedir, bu da tarımsal verimliliği olumsuz yönde etkileyecektir (Bhutan National Environment Commission, 2018). Ülkedeki en temel gıda ürünlerinden olan pirinç üretimi ciddi şekilde azalmış, tarım alanlarında büyük verim kayıpları yaşanmıştır (Khadka vd., 2014). Ayrıca, Butan'ın ormanlarının iklim değişikliğine bağlı olarak yangınlara daha duyarlı hale geldiği ve bu yangınların ekosistemler üzerinde büyük tahribata yol açtığı gözlemlenmektedir.

İklim Değişikliğine Karşı Bhutan’da Alınacak Tedbirler

Butan, iklim değişikliğiyle mücadelede çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Ülke “karbon negatif” olarak tanımlanan nadir ülkelerden biridir, yani atmosfere saldığı karbondioksit miktarından daha fazlasını ormanlar yoluyla emmektedir. Butan, nehirlerin taşkınlarla karşı daha dayanıklı hale gelmesi için altyapı projeleri geliştirmelidir. Buzul erimesinin su kaynakları üzerindeki etkilerini azaltmak için yerel su depolama sistemlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Tarım sektörü, iklim değişikliğine daha dayanıklı hale getirilip, iklime uygun tarım çeşitlerinin teşvik edilmesi, su verimliliği sağlayacak teknolojilerin kullanılmaya başlanması bu konuda atılacak önemli adımlar olacaktır. Butan, ormanlarını koruyarak karbon emisyonlarını dengeleme konusunda başarılı olmuştur. Ancak bu stratejide küresel ısınmanın olumsuz etkilerine karşı devamlılık gösterilmelidir. Orman yangınları ve aşırı kesim gibi tehditlerle mücadele için daha sıkı denetimler yapılmalıdır. Butan’da iklim değişikliğiyle mücadelede halkı bilinçlendirerek, toplumsal düzeyde bir hareket başlatılması gerektiği bir diğer önemli noktadır. İklim değişikliği konusunda eğitim programları ile yerel halk çevresel etkiler hakkında bilinçlendirebilir ve sürdürülebilir tarım uygulamaları teşvik edilebilir.

İklim Değişikliğinin Hindistan Üzerindeki Etkileri

İklim değişikliğinin Hindistan’a etkileri, sıcaklık artışı, yağış düzenindeki değişiklikler, deniz seviyesi yükselmesi ve aşırı hava olayları gibi bir dizi faktörü içermektedir. 2019’da yapılan bir araştırma, Hindistan’da sıcaklık artışının global ortalamanın biraz üzerinde olduğunu göstermektedir. Bu durum, tarım verimliliği üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır. Örneğin, buğday üretimi, sıcaklık artışları nedeniyle Hindistan’ın kuzey bölgelerinde azalmaktadır. Yağış rejimindeki değişiklikler de önemli bir etkidir. Hindistan’ın güneydoğusundaki muson yağışları, geçtiğimiz yıllarda düzensizleşmiştir. 2000-2019 yılları arasında Hindistan’ın muson yağışları, yıllık ortalama %6 azalmıştır (Srinivasan, 2020).

2001’de Hindistan’da yaşanan kuraklık sırasında buğday üretimi %10-20 oranında azalmıştır. Ayrıca, 2014-2015 yıllarında yaşanan şiddetli sıcak hava dalgası, yaklaşık 2.300 kişinin ölümüne neden olmuştur. 2013’te Uttarakhand felaketi ani sel baskınları ve toprak kaymaları nedeniyle

Hindistan'ın kuzeyindeki Uttarakhand eyaletinde binlerce insanın ölümüne ve milyonlarca dolarlık maddi kayba yol açmıştır. Araştırmalar, bu felaketi tetikleyen yağış miktarının iklim değişikliği nedeniyle arttığını göstermektedir. Hindistan'ın buğday ve pirinç üretimi, su kaynaklarının azalması nedeniyle risk altındadır. Birleşmiş Milletler'e (UNFCCC) göre, 2050 yılına kadar tarımsal üretimin %2.5 ile %12.6 arasında azalması beklenmektedir. Hindistan'ın güneydoğusundaki kıyı bölgeleri, deniz seviyesi yükselmesi nedeniyle su altında kalma riskiyle karşı karşıyadır. 2100 yılına kadar Hindistan'ın kıyı bölgelerinde 150 milyon insanın su baskınlarından etkilenmesi beklenmektedir (Dasgupta vd., 2015). Bu, ciddi bir göç, yaşam alanı kaybı ve sosyal huzursuzluk yaratabilir.

İklim Değişikliğine Karşı Hindistan'da Alınacak Tedbirler

İklim değişikliğinin Hindistan üzerindeki etkilerini hafifletmek için ilk adım, sera gazı emisyonlarını azaltmak için etkili politikaların uygulanmasıdır. Hindistan, Paris Anlaşması'na taraf olup, 2030 yılına kadar emisyonlarını %33-35 oranında azaltmayı hedeflemektedir. Ancak bu hedeflere ulaşabilmek için, enerji üretiminde daha fazla yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş yapılması gerekmektedir. Hindistan, güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarında büyük bir potansiyele sahiptir. Bunun dışında, su yönetimi ve tarım politikaları da iyileştirilmelidir. Suyu verimli kullanmak, sulama sistemlerini modernize etmek ve kuraklık riskine karşı dayanıklı tarım tekniklerini teşvik etmek, Hindistan'ın gıda güvenliğini artırabilir. Ayrıca, iklim değişikliğine uyum sağlamaya yönelik erken uyarı sistemlerinin kurulması, felaketlerin etkilerini en aza indirecektir. Son olarak, Hindistan'daki kıyı bölgelerinde deniz seviyesi yükselmesine karşı koruma önlemleri alınmalıdır. Kıyı bölgelerine yönelik yapılaşma sınırlandırılmalı, suyun yükselmesini engelleyecek altyapılar inşa edilmelidir.

İklim Değişikliğinin Maldivler Üzerindeki Etkileri

Maldivler, Hint Okyanusu'nda yer alan 26 atol ve 1.192 mercan adasından oluşan bir ada ülkesidir. Yüksekliği deniz seviyesinden yalnızca birkaç metre olan bu ülke iklim değişikliğinin dünya genelindeki en kırılgan bölgelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu adaların en büyük

tehditi, deniz seviyesinin yükselmesidir. Maldivler, ortalama deniz seviyesinin sadece 1 metre yükselmesi halinde bile büyük oranda su altında kalma riski taşımaktadır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) 2019 yılında yayımladığı rapora göre, dünya genelinde deniz seviyesi 1900'den 2018'e kadar yaklaşık 15 cm yükselmiştir ve Maldivler, bu yükselmeden doğrudan etkilenmektedir. Bilimsel çalışmalara göre, Maldivler'de deniz seviyesi yılda yaklaşık 3.4 mm artmaktadır. Bu oran, dünya genelinden daha hızlı bir yükselme göstermektedir (Church vd., 2013). 1990'larda ve 2000'lerin başlarında Maldivler, şiddetli tropikal fırtınalar, deniz seviyesinin yükselmesi ve kıyı erozyonları gibi iklimle bağlantılı felaketlere maruz kalmıştır. Deniz suyu sıcaklıklarının artması, Maldivler'in mercan resiflerine zarar vermiş, 1998 yılında yaşanan büyük mercan beyazlaşması olayında, ülkenin mercan resiflerinin yaklaşık %90'ı ölmüştür. Bu durum hem ekosistem hem de turizm açısından büyük zararlara yol açmıştır.

İklim Değişikliğine Karşı Maldivler'de Alınacak Tedbirler

Maldivler, iklim değişikliğine karşı birçok strateji geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak bu tedbirlerin etkinliği, uluslararası desteğe ve küresel iklim politikalarına bağlıdır. Maldivler hükümeti, ülkenin geleceğini korumak için “iklim değişikliği adaptesi” ve “sıfır emisyon” hedeflerine dayalı bir dizi politika uygulamaktadır. Maldivler, ada zeminlerinin yükseltilmesi, kıyıların güçlendirilmesi ve dalga kıran yapılarının inşa edilmesi gibi mühendislik çözümleri geliştirmektedir. Örneğin, Hulhumalé Adası, deniz seviyesinin yükselmesine karşı koruma amacıyla yapay olarak yükseltilmiştir. Turizm, Maldivler ekonomisinin bel kemiğini oluşturan bir sektördür, ancak iklim değişikliğinden olumsuz etkilenmektedir. Ülke, ekolojik dengeyi koruyarak sürdürülebilir turizmi teşvik etmeye çalışmaktadır. Bunun yanında, mercan resiflerini koruma projeleri de ön plandadır. 2000'lerin başından itibaren, Maldivler hükümeti ve uluslararası çevre örgütleri, mercan resiflerinin restorasyonu ve deniz ekosistemlerinin korunması için bir dizi projeyi hayata geçirmiştir.

Maldivler, küresel iklim değişikliği ile mücadele için uluslararası platformlarda aktif rol oynamaktadır. Bali İklim Konferansı'nda Maldivler, karbon salınımlarının azaltılması ve küresel sıcaklık artışının 1.5°C ile

sınırlandırılması için ısrarcı olmuştur. Paris Anlaşması'nda da Maldivler, dünya genelindeki ülkeleri iklim değişikliğiyle mücadelede daha etkin bir şekilde sorumluluk almaya çağırmıştır. Maldivler, fosil yakıtlara bağımlılığını azaltmayı hedefleyerek yenilenebilir enerjiye yatırım yapmaktadır. Ülkede, güneş enerjisi gibi temiz enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilmektedir.

İklim Değişikliğinin Nepal Üzerindeki Etkileri

Nepal, dünyanın en yüksek dağlarının bulunduğu, özellikle Himalaya Bölgesi'nde yer alan bir ülkedir. Nepal'deki sıcaklık artışları, küresel ortalama sıcaklık artışlarının üzerinde bir hızla gerçekleşmektedir. Nepal'de son 40 yılda ortalama sıcaklık 0.6°C artmış olup, bu artış özellikle Himalaya Bölgesi'nde daha belirgindir (Shrestha vd., 2011). 1950'lerden itibaren, Himalaya bölgesindeki buzulların %21'i erimiştir. Bu, özellikle nehir taşkınları, su kıtlıkları ve sulama problemleri gibi sorunları gündeme getirmektedir. Nepal, büyük ölçüde tarım odaklı bir ekonomiye sahiptir ve iklim değişikliği, özellikle pirinç ve mısırın üretiminde büyük düşüşlere yol açmaktadır. Nepal'deki çiftçilerin %60'ının, iklim değişikliği nedeniyle daha düşük verim aldığı belirtilmiştir (Nepal Climate Change Risk Management, 2016). Himalaya Bölgesi'nde kar yağışlarının düzensizliği, dağcılıkla ilgili riskleri artırırken, buzul göllerinin taşma riskleri de büyümekte, bu göllerin taşması büyük sel felaketlerine yol açarak köyleri ve altyapıyı tahrip edebilmektedir. 2014'te Nepal'in kuzeyindeki Solu Khumbu bölgesinde, buzul göllerinin taşması sonucu büyük bir sel felaketi yaşanmıştır (Nepal Ministry of Environment, 2014).

Artan sıcaklıklar, su kaynaklarındaki mikroorganizmaların çoğalmasına neden olmakta, bu da su yoluyla bulaşan hastalıkların yayılmasına yol açmaktadır. 2008 yılında yaşanan kuraklık, büyük çapta su kıtlığına yol açmış ve ülke genelindeki su kaynakları daralmıştır. Ayrıca, 2015 yılında Nepal'i etkileyen büyük bir deprem sonrası meydana gelen sel ve toprak kaymaları, iklim değişikliği kaynaklı doğal afetlerin etkisini bir kez daha göstermiştir. Bu tür felaketler, yerel halkı, altyapıyı ve ekosistemleri ciddi şekilde etkilemiş ve toparlanma süreci uzun yıllar almıştır.

İklim Değişikliğine Karşı Nepal’de Alınacak Tedbirler

Nepal, iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmek ve uyum sağlamak için öncelikle, su kaynaklarının yönetimi ve buzul erimelerinin kontrolü konusunda uluslararası iş birlikleri güçlendirmelidir. Hindistan ve Çin gibi komşu ülkelerle, su paylaşımı ve nehir yönetimi konusunda iş birliği yapılmalıdır. Tarım sektörü için, iklim dostu tarım yöntemlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Özellikle yerel iklim koşullarına uyum sağlayabilen dayanıklı tarım türlerinin geliştirilmesi, sulama sistemlerinin iyileştirilmesi ve çiftçilerin iklim değişikliği hakkında eğitilmesi önemlidir. Ayrıca, yerel topluluklar için erken uyarı sistemleri kurulmalı ve afetlere hazırlıklı olabilmek için eğitimler verilmelidir. Nepal, iklim değişikliğine karşı duyarlılığını artırmak ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için ulusal düzeyde güçlü bir politika oluşturmali, çevresel bilinci artırmalıdır.

İklim Değişikliğinin Pakistan Üzerindeki Etkileri

Pakistan, coğrafi olarak, çoğunlukla çöl, yarı çöl ve dağlık alanlarla kaplıdır ve bu durum, iklim değişikliğinin etkilerini daha belirgin hale getirmektedir. 21. yüzyılın başlarından itibaren Pakistan’da iklim değişikliğinin etkileri, daha sık ve şiddetli sıcak hava dalgaları, artan yağışların yol açtığı sel felaketleri, uzun süren kuraklıklar ve eriyen dağ buzulları şeklinde kendini göstermektedir. 2015 yılında yapılan bir çalışmada, Pakistan’da sıcaklıkların 1950-2010 yılları arasında yaklaşık 0.5°C arttığı ve bu artışın, özellikle yaz aylarında daha belirgin hale geldiği belirtilmiştir (Nafees vd., 2024). Ayrıca, Pakistan’ın sulama sistemleri ve tarım altyapısı büyük oranda buzullardan beslenen su kaynaklarına dayalıdır. Bu buzulların erimesi, su kaynaklarını tehdit etmektedir.

2010 ve 2022 yılındaki seller ülkenin güneyinde yer alan Sindh, Belucistan ve Pencap bölgelerinde büyük yıkımlara yol açmış, milyonlarca insanı etkilemiş ve yerinden edilmesine neden olmuştur. Bu sel felaketleri Hindukuş ve Karakurum dağlarında meydana gelen ani kar erimeleri ve aşırı yağışlara yol açmıştır. 2015 yılında yaşanan kuraklık, bu etkilerin başka bir boyutunu göstermektedir. Kuraklık nedeniyle tarım üretimi ciddi şekilde azalmış, özellikle buğday ve pirinç üretimi büyük oranda düşmüştür. 2019 yılında yapılan bir araştırma, Pakistan’ın güneydoğu-

sundaki tarım alanlarında sıcaklıkların artmasının verimi %25 oranında azalttığını ortaya koymuştur (Ali vd., 2021). Bu durum, sadece gıda güvenliğini tehdit etmekle kalmayıp, aynı zamanda ülkenin ekonomi ve istihdam yapısını da olumsuz etkilemektedir.

İklim Değişikliğine Karşı Pakistan'da Alınacak Tedbirler

Pakistan'da iklim değişikliğine karşı etkili bir şekilde mücadele edebilmek için öncelikle, su yönetimi konusunda büyük reformlar yapılmalıdır. İklim değişikliğinin en büyük etkilerinden biri su kaynaklarının azalmasıdır. Bu nedenle su tasarrufu sağlamak, sulama yöntemlerini iyileştirmek ve yer altı su kaynaklarını koruyarak sürdürülebilir tarımı teşvik etmek önemlidir. Ayrıca, tarım sektöründe iklim değişikliğine dayanıklı ürünler yetiştirilmesi gerekmektedir. Genetik mühendislik ve tarım teknolojilerindeki ilerlemeler, bu tür dayanıklı ürünlerin üretimini mümkün kılmaktadır. Bunun yanı sıra, erken uyarı sistemlerinin kurulması, ani hava olayları konusunda toplumu bilgilendirme ve hazırlıklı olma noktasında büyük önem taşımaktadır.

Pakistan, güneş ve rüzgar enerjisi potansiyeli açısından büyük bir kapasiteye sahiptir. Bu kaynakların etkin bir şekilde kullanılması, fosil yakıt bağımlılığını azaltacak ve sera gazı emisyonlarını düşürecektir. Son olarak, çevre dostu altyapı projeleri ve şehir planlaması yapılmalıdır. Bu projeler, özellikle şehirlerde hava kalitesini iyileştirecek ve iklim değişikliğine uyum sağlamak için daha dayanıklı yapılar inşa edilmesine olanak tanıyacaktır.

İklim Değişikliğinin Sri Lanka Üzerindeki Etkileri

1950-2010 yılları arasında Sri Lanka'da yıllık ortalama sıcaklık 0.8°C artmıştır yağış düzeni de iklim değişikliği nedeniyle değişime uğramaktadır. Özellikle ülkenin batı ve güney bölgelerinde yağışlar artarken, kuzey ve doğu bölgelerinde ise kuraklıklar daha sık hale gelmektedir. Bu durum, tarım ve su kaynakları üzerindeki baskıyı artırmaktadır. 2016'da Sri Lanka'da yaşanan büyük kuraklık, yaklaşık 1.2 milyon insanın su ve gıda krizine girmesine neden olmuştur. Deniz seviyesinin 1 metre yükselmesi, Sri Lanka'da yaklaşık 1.2 milyon kişiyi etkileyebileceği ve 500 km²'lik tarım alanının kaybedileceği öngörülmüştür (Haigh vd., 2014).

Ayrıca, 2010 ve 2011 yıllarında meydana gelen şiddetli seller, ülkenin batı ve güney bölgelerinde büyük zararlara yol açmış, yüzlerce bina yıkılmış ve tarım alanları tahrip olmuştur. Sri Lanka'nın batı kıyısındaki mercan resifleri, iklim değişikliği nedeniyle %70 oranında zarar görmüştür (Nianthi vd., 2015). 2017 yılında yaşanan büyük sel felaketi, 200'den fazla kişinin hayatını kaybetmesine ve 500 binden fazla insanın evsiz kalmasına yol açmıştır (Disaster Management Center, 2017). Ayrıca, ülkenin farklı bölgelerinde kasırgalar ve tropikal fırtınalar daha sık hale gelmiştir. Bu afetler hem can kayıplarına yol açmakta hem de ekonomik kayıpları artırmaktadır.

İklim Değişikliğine Karşı Sri Lanka'da Alınacak Tedbirler

İklim değişikliğinin etkileriyle başa çıkabilmek için Sri Lanka'nın doğal afetlere karşı erken uyarı sistemlerinin kurulması, halkın sel, fırtına ve kasırga gibi afetler konusunda bilinçlendirilmesi önemlidir. İklim değişikliği nedeniyle tarımsal verimliliğin azalmasını önlemek için sürdürülebilir tarım uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır. Bu, yerel iklim koşullarına uygun bitki çeşitlerinin kullanımı ve su yönetimi stratejilerinin geliştirilmesiyle mümkün olacaktır.

Sri Lanka'nın kıyı alanlarında deniz seviyesi yükselmesine karşı kıyı koruma projeleri hayata geçirilmelidir. Bu projeler erozyonu önlemek ve yerleşim alanlarını korumak için önemlidir. Sri Lanka, iklim değişikliği ile mücadelede uluslararası toplulukla iş birliği yapmalı, finansal destek ve teknoloji transferi konusunda yardımlar almalıdır. Sri Lanka'nın doğal kaynaklarını korumak, biyolojik çeşitliliği korumak ve ekosistemlerin iyileştirilmesi, iklim değişikliğine karşı dayanıklılığı artıracaktır.

Sonuç ve Öneriler

İklim değişikliğinin başlıca sorumlusu karbondioksit ve metan emisyonlarının büyük bir kısmından sorumlu olan sanayileşmiş ülkeler ve gelişmiş ekonomilerdir. Uluslararası Çevre Programı (IPCC-2021) raporlarına göre sera gazı emisyonlarının %75'inden fazlası, yalnızca 20 ülke tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ülkelerin başında hızlı sanayileşme ve kömür ağırlıklı enerji üretimi ile Çin gelmekte olup, küresel toplam CO₂ emisyonunun %28'ini tek başına sebep olmaktadır. ABD

ikinci sırada gelmekte olup, fosil yakıt kullanımına dayalı enerji üretimi, ulaşım sektöründeki yüksek emisyonlar ve endüstriyel faaliyetler ile küresel emisyonların yaklaşık %15'ine sebep olmaktadır. Hindistan büyük bir nüfusa sahip olması ve kömürle çalışan enerji santrallerinin yaygınlığı nedeniyle dünya çapında %7'lik emisyon payı ile üçüncü sırada yer almaktadır. Diğer büyük emisyon kaynakları arasında Rusya, Japonya ve Avrupa Birliği yer almakta olup, küresel emisyonların %6'sına denk gelmektedirler.

Güney Asya olarak nitelendirilen bölge Hindistan, Bangladeş, Pakistan, Afganistan, Nepal, Maldivler ve Sri Lanka gibi ülkelerden oluşmaktadır. Bu ülkeler düşük emisyon oranlarına rağmen iklim değişikliğinin tahrip edici olumsuz etkilerini yoğun bir şekilde hissetmektedir. Bölgede yükselen sıcaklık, düzensiz yağışlar, buzulların erimesi, frekansı artan ekstrem hava olayları ve hava olaylarının şiddeti ile deniz seviyesindeki yükselmenin etkileri iklim değişikliğinin sonuçları olarak sayılabilmektedir. İklim kaynaklı bu değişiklikler, gıda güvenliği, su kaynakları, sağlık ve bölgesel ekonomik istikrar üzerinde önemli tehditler oluşturmaktadır, mevcut kırılganlıkları daha da artırmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin yalnızca kendi emisyonlarını azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda daha yoksul ve kırılgan bölgelere adil bir iklim geçişi sağlamak için sorumluluk taşıması gerekmektedir. Bu hem finansal yardım hem de iklim değişikliğinden etkilenenlerin yeniden yapılanma süreçlerine katılmalarını sağlayacak adil politikaların oluşturulmasını gerektirmektedir. İklim değişikliğine karşı önlemlerin alınması yüksek maliyetler getireceğinden Birleşmiş Milletler tarafından bölgedeki çevreci ve iklim dostu projelerin daha çok desteklenmesi gerekmektedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ve Paris İklim Anlaşması gelişmiş ülkelerin iklim değişikliğine karşı daha büyük sorumluluk taşıması gerektiğini vurgulamaktadır. Paris Anlaşması'nda, 2030 yılına kadar küresel ısınmayı 1.5°C ile sınırlama hedefi belirlenmiş ve gelişmiş ülkeler, daha az gelişmiş ülkelere maddi ve teknik destek sağlamayı kabul etmiştir. 2009'daki Kopenhag Anlaşması'na göre, gelişmiş ülkeler 2020 yılına kadar gelişmekte olan ülkelere yıllık 100 milyar dolar finansal destek sağlamayı taahhüt etmişler, ancak bu hedef hala yerine getirilmemiştir.

Bölgede iklim değişikliğinin varlığının net olarak ortaya koyulması ve

derecesinin kestirilmesi için iklim hassas kayıt sistemleri kurulmak zorundadır. Sadece klimatolojik değil aynı zamanda fenolojik ve afet kayıtları sayesinde bu yöredeki iklim değişikliğinin varlığı ve etkileri net olarak ortaya koyulabilecektir. İklim kırılganlıklarını ele almak için Güney Asya ülkeleri, ürün çeşitlendirmesi, sele dayanıklı altyapı, su tasarrufu uygulamaları ve erken uyarı sistemleri gibi uyum stratejileri geliştirmektedir. Ancak, bu önlemler çoğu zaman sınırlı kalmakta olup, daha geniş çaplı kurumsal destek ve uluslararası iş birliği gerektirmektedir. İklim duyarlı tarım uygulamaları, bölgesel su yönetimi anlaşmaları ve topluluk temelli uyum, dayanıklılığı artırmak için gereklidir. Yenilenebilir enerjiye geçiş gibi hafifletme çabaları da gelecekteki iklim etkilerini sınırlamak açısından önem taşımaktadır. Bölgenin kırılganlıkları göz önüne alındığında, sürdürülebilir kalkınma, geçim kaynaklarının korunması, sağlık ve ekosistemlerin korunması için acil eylem planları gerekmektedir.

İklim eylemi, hükümetlerin ve işletmelerin önemli miktarda mali yatırım yapmasını gerektirir. İklim krizi karşısında hareketsiz kalmanın maliyeti çok daha yüksektir. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin iklim uyum süreçlerine katkı sağlamaları ve onları yeşil ekonomiye geçişte desteklemeleri ve Güney Asya ülkeleri arasında koordinasyon ile sürecin yönetilmesi başarılı sonuçların elde edilmesi için son derece önemlidir.

Kaynaklar

- Afzal, J., Nishtar, Z., 2023. A substantial study on history of climate change in south asia for sustainable development. *Journal of History and Social Sciences*, 14(1):101-112.
- Akhundzadah, N.A., Soltani, S., Aich, V., 2020. Impacts of Climate Change on the Water Resources of the Kunduz River Basin, Afghanistan. *Climate*, 8(10):102.
- Ali, U., Wang, J., Ullah, A., Ishtiaque, A., Javed, T., Nurgazina, Z., 2021. The impact of climate change on the economic perspectives of crop farming in Pakistan: Using the ricardian model. *Journal of Cleaner Production*, 308: 127219
- Behera, B., Haldar, A., Sethi, N., 2024. Agriculture, food security, and climate change in South Asia: a new perspective on sustainable development. *Environment, Development and Sustainability*, 26(9):22319-22344.
- Church, J.A., Clark, P.U., Cazenave, A., Gregory, J.M., Jevrejeva, S., Levermann, A., Merrield, M.A., Milne, G.A., Nerem, R.S., Nunn, P.D., Payne, A.J., Pfeffer, W.T., Stammer, D., Unnikrishnan, A.S., 2013. Sea level change. In: Stocker TF, Qin D, Plattner GK, et al., editors. *Climate change 2013: the physical science basis. Contribution of working group I to the fth assessment report of the intergovernmental panel on climate change*. Cambridge: Cambridge University Press: p. 1137-1216
- Dasgupta, S., 2015. Climate change and sea-level rise: A review of impacts on population and socioeconomic development in South Asia. *Climate Policy*, 15(3):373-386.
- Fowler, H.J., Hennessy, K.J., 2007. The trends in global extreme rainfall. *Nature*, 433(7023): 120-122.
- Haigh, I.D., Wijeratne, E.M.S., MacPherson, L.R., Pattiaratchi, C.B., Mason, M.S., Crompton, R.P., George, S., 2014. Estimating present day extreme water level exceedance probabilities around the coastline of Australia: tides, extra-tropical storm surges and mean sea level. *Climate Dynamics*, 42:121-138.
- Huq, S., Reid, H., 2006. *Climate Change and Development Links*, 2006. Climate Change and Development Links. <https://www.iied.org/14516iied>
- Khadka, D., Babel, M.S., Shrestha, S., Tripathi, N.K., 2014. Climate change impact on glacier and snow melt and runoff in Tamakoshi basin in the Hindu Kush Himalayan (HKH) region. *Journal of Hydrology*, 511:49-60.
- Nafees, M., Bacha, M.S., Muhammad, M., Khurshid, M., Nawab, A., Ahmad, F., 2024. *Climate Change Impacts, Causes, mitigation and adaptation 2024*.
- Nianthi, K.W.G.R., Shaw, R., 2015. Climate change and its impact on coastal economy of Sri Lanka. *The Global Challenge*, 1-21.
- Shrestha, A.B., Aryal, R., 2011. Climate change in Nepal and its impact on Himalayan glaciers. *Regional Environmental Change*, 11:65-77.

AFGANİSTAN - PAKİSTAN ARASINDAKİ SU SORUNUN TARİHSEL SÜRECİ ve GÜNCEL DURUMU

Suhaib Rahman GHAFARY

Giriş

Su, kalkınmanın temeli ve kaynağıdır ve dünyanın ilk toplumları, ardından büyük medeniyetler, Nil, Huang, Dicle, Fırat, Herirud, Hirmend ve Amu gibi büyük nehirlerin kenarlarında ve yataklarında şekillenmiştir. Dünyanın üçte ikisini su teşkil etse de tatlı ve erişilebilir su kaynakları sınırlıdır ve bu suların dağılımı da eşit değildir; öyle ki, dünya nüfusunun %80'i, dünya tatlı su kaynaklarının yalnızca %20'sine erişebilmektedir.

Kara ile çevrili bir ülke olan Afganistan, birçok nehir havzasını komşu ülkeleriyle paylaşmaktadır ve beş büyük nehir havzasına sahiptir, bunların dördü sınır aşan olup ülkenin toplam su kaynaklarının yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır. Artan su, enerji ve gıda güvenliği ihtiyaçlarını karşılamak için komşu ülkelerle uluslararası iş birliği önemlidir. Bu nedenle, tek taraflı kaynak kullanımı ve barajlar ile kanalların inşası, aşağı havza-

daki komşularla potansiyel çatışmalara yol açabilir. Özellikle Pakistan, İran ve Özbekistan ile iş birliği büyük önem taşımaktadır.

Pakistan ve Afganistan, yıllık yaklaşık 18,3 milyon akre-fit akışa sahip dokuz nehir paylaşmaktadır ve bunlardan Kabil Nehri 16.5 akre-fit'i oluşturur. Bu nehir, üst havzada bulunan Afganistan ile alt havzada bulunan Pakistan arasında paylaşılmaktadır (Frontier Post, 2013).

Baraj inşa etmek, Afganistan'ın 2008 Kalkınma Gündeminin ayrılmaz bir parçasıdır (Kugelman, Alam & Bakhshi, 2011). Dolayısıyla, Kabil Nehri üzerinde çeşitli noktalarda kendi toprak sınırları içinde 12 baraj inşa etmektedir ve bunlar Hindistan'ın finansal yardımıyla yapılmaktadır. Bu barajlar, toplamda 4.7 Milyon akre-fit depolama kapasitesine sahip olacaktır.

Pakistan'ın endişesi, bu tür barajların Afganistan'da, ekim dönemlerinde suyu tutarak ve yağışlı sezonlarda suyu serbest bırakarak İndus Nehri'ne su tedarikini kesme imkânı sağlamasıdır. Eğer bu sorun çözülmezse, Pakistan'ın tarımını ve hidroelektrik enerji üretimini etkileyerek, Khyber Pukhtunkhwa eyaleti üzerinde, özellikle Peshawar, Charsada ve Nowshera olmak üzere üç büyük bölge üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir.

Diğer taraftan Pakistan, yaz aylarında Chitral Nehri'ni (Afganistan'da Kunar olarak bilinir) Pajkora Nehri'ne yönlendirmeyi planlamaktadır. Pakistan'dan Afganistan'a akan Chitral Nehri, Afganistan'da Kunar Nehri'ne akar ve Celalabat yakınlarında Kabil Nehri'ne katılarak tekrar Pakistan'a geçer. Bu nehir, Dir Bölgesi'ni sulamak ve Kabil Nehri'nin Charsada ve Nowshera bölgelerinde neden olduğu sel tehlikesini azaltmak amacıyla yapılacaktır. Eğer Pakistan, Chitral Nehri'ni, ana besleyici kolunu yönlendirirse, bu durum Afganistan üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır (Gandapur Fateh, 2011).

Bu nedenle, barajlar ve diğer su kontrol mekanizmaları aracılığıyla, aşağı havza ülkelerinde gıda güvenliği, çevre ve sosyo-ekonomik düzeyler üzerinde zarara yol açtığına alt havza ülkelerinin baskıları, bölgedeki üst havza ülkeleriyle olan çatışma riskini artırıp artırmayacağı sorusu büyük bir önem taşımaktadır.

Bu çalışma, Afganistan ve Pakistan arasında sınır aşan sular, iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların dünü ve bugününü farklı kaynakların analiziyle incelemeye alınmaktadır.

Afganistan ve Pakistan'ın Su Kaynakları, Coğrafi Dağılımı ve Önemi

Afganistan ve Pakistan, en az dokuz ortak nehri paylaşmaktadır ve Kabil Nehri, bunların en önemlilerinden biri olarak Afganistan'dan Pakistan'a Sindh Nehri'ne akar. Kabul Havzası'nın kuzey kısmı, Afganistan'ın %11 arazi kısmını kaplamakta ve ülkenin %26 suyunu temin etmektedir (Center for Afghanistan Studies, 2020). Kabul Havzası'nın güney kısmı ise Pakistan'da yer almakta olup, Pakistan'ın yaklaşık %1'ini oluşturmaktadır ve bu ülkenin yüzey suyu ihtiyacının %10'u ile %17'sini karşılamakta, ayrıca Sindh Havzası'na yıllık su akışının %12'sini sağlamaktadır (Tariq ve Van De Green, 2012).

Kabil Nehri, 700 kilometre uzunluğunda, doğusunda Afganistan ve kuzeybatısında Pakistan'da yer alan uluslararası bir nehirdir. Afganistan'ın Hindu Kuş Dağları'ndan kaynaklanarak, Pakistan'da Atok yakınlarında Indus Nehri'ne dökülmektedir. Bu nehrin havzasının yüzölçümü yaklaşık 67.000 kilometre kare olup, bunun 53.000 kilometre karesi (%79) Afganistan'da ve 14.000 kilometre karesi (%21) Pakistan'da yer almaktadır (Rasooli ve Kang, 2015). Kabil Nehri havzası hidro, iklimsel ve fizyografik özelliklerine dayanarak sekiz alt havzaya ayrılmaktadır: Logar, Ghurband, Panjshir, Laghman, Kunar, Kabul, Orta Kabul, Alt Kabul, ayrıca Gomal ve Kurram (Shroder ve Ahmadzai, 2016).

Havzanın bir diğer ana kolu ise, yıllık 8,65 milyar metreküplük akışıyla, Kabil havzasının toplam su miktarının yaklaşık %29'unu sağlayan Chitral Nehri'dir (WAPDA, 2013). Bu nehir, Pakistan'dan doğar ve Afganistan'a girdikten sonra Kunar Nehri olarak devam eder, Afganistan'ın toplam su kaynaklarının %12'sini üretir (Ullah ve Zulfikar, 2017). Bu nehir, Afganistan ve Pakistan'ın hem üst havzasında hem de alt havzasında konumlanmaktadır.

Pakistan'ın bu kol üzerinde üst havza konumunda olması, bazen suyun yönlendirilmesi ve baraj projeleri ile tehdit ederek, bu durumu Afganistan üzerinde baskı oluşturmak ve su projelerinin gelişimini engellemek için bir araç olarak kullanmasına neden olmuştur.

Afganistan ve Pakistan'ın Su Sorunu

İki kıyıdaş ülkenin Kabul Havzası su yönetimi konusunda yaşadığı anlaşmazlıkların yalnızca teknik meselelerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda ekonomik, tarihi, coğrafi ve siyasi konularda daha geniş bir anlaşmazlıklar yelpazesinin parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu nehirle ilgili anlaşmazlıkların ve onların kökenlerinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için tüm bu iç içe geçmiş boyutların dikkate alınması gerekmektedir.

Kabil Nehri'nin iki kıyı ülkesi arasındaki su kullanımı ve bu suya olan bağımlılık, bu nehrin hidro-politik yapısını büyük ölçüde etkilemektedir. Pakistan, yıllık 239 milyar metreküplük ve Afganistan ise 55,7 milyar metreküplük yenilenebilir su kaynaklarına sahiptir.

Pakistan, dünyanın en büyük sulama ağlarından birine sahip olup bu ülkenin tarım arazilerinin %90'ı sulama ile işlenmektedir. Bu sulama uygulaması, Pakistan'ın gayri safi milli hasılasının %19,5'ini oluşturmakta, iş gücünün %42'sini istihdam etmekte ve ihracat gelirlerinin %64'ünü sağlamaktadır. Ayrıca, bu sektör, ülkenin tarım temelli ekonomisinde halkın %62'sinin geçim kaynağıdır (Qureshi ve Ashraf, 2019).

2017 yılı itibarıyla Afganistan'ın tarım sektörü, ülkenin gayri safi milli hasılasının %23'ünü oluşturmuş ve iş gücünün %61'i bu alanda çalışmaktadır. Ülkedeki kırsal nüfus, toplam nüfusunun %70'ini oluşturmakta ve geçimlerini bu sektörden temin etmektedir. Afganistan'daki 652,000 kilometrekarelik toplam alanın yalnızca %12'si tarıma elverişli arazidir (Muradi ve Boz, 2018). Dünya Bankası, 2017'de bu ülkenin sulama yapılan tarım alanını, toplam tarıma elverişli arazilerinin %6,5'i olarak belirtmiştir.

Afganistan ve Pakistan arasındaki hidro-politik ilişkilerin analiz edilmesi, bu iki ülkenin tarihsel ilişkilerinin anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu iki ülke arasındaki bazı tarihi anlaşmazlıkların başlangıcı, Pakistan'ın 1947 yılında kurulmasından önceki döneme dayanmaktadır. Bu dönem, Doğu Hindistan'da bulunan İngiltere'nin Sovyetler Birliği'nden korunmak amacıyla, kuzeybatı Hindistan sınırlarında bir koruma katmanı oluşturmak ve o bölgelerdeki Peştun kabilelerine özerklik vererek Sovyet tehdidini kısmen azaltmaya çalıştığı bir dönemdir.

İngiltere'nin Afganistan'a yönelik politikası, Hindistan'daki varlığı bo-

yunca, kapalı sınırların savunmacı politikası (Sindh Nehri kıyısına geri çekilme) ile Peştun kabilelerinin imparatorluğa katılmasına yönelik saldırgan politikalar arasında gidip gelmiştir. Ancak nihayetinde 1893 yılında, bu bölgenin kolonyal sınırlarını Afganistan ile belirleyen stratejik bir adım olarak Durand Hattı oluşturulmuştur (Omrani, 2009).

Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir tarihi anlaşmazlığı da Pakistan ve Afganistan arasındaki ilişkiler üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Pakistan, Hindistan'ın Afganistan'daki varlığını, Hindistan'ın Pakistan'ın kuzeyindeki sınırını daha da yakınlaştırma fırsatı olarak görmüş ve Afganistan ise Pakistan'ı, Keşmir üzerindeki savaşta kullanılmak üzere Taliban'ı desteklemekle suçlamıştır (Abbas, 2014). Hindistan ve Afganistan arasındaki ortak düşmanlık, onları birbirine yakınlaştırarak 1950'lerde bir dostluk paktı imzalamalarına yol açmıştır.

Afganistan'ın eski hükümeti (Ashraf Ghani yönetimi) döneminde Kabil Nehri'nin yan kollarında 5.8 milyar metreküplük bir depolama kapasitesine sahip 12 baraj inşa etme çabası da, bu iki ülke arasındaki etkileşimleri karmaşıklaştıran önemli bir konu olmuştur (Ebrahim, 2017).

Yukarıda belirtilen tüm hususlar, Pakistan ve Afganistan arasındaki ilişkinin, bir yandan bu iki ülke arasındaki siyasi ve toprak anlaşmazlıkları, diğer yandan ise İngiltere, Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Arap ülkeleri gibi yabancı ülkelerin tarihi süreçlerdeki müdahaleleri tarafından şekillendiğini göstermektedir. Bu nedenle, hidro-politik analizlerin ve iki ülke arasındaki su ilişkilerinin, Pakistan ve Afganistan arasındaki tarihi ve siyasi ilişkilerin anlaşılmadan tam olarak değerlendirilemeyeceği söylenebilir.

İki ülke arasındaki su anlaşmazlığına baktığımızda Kabil Nehri üzerindeki iş birliği 1921 ve 1933 yıllarına kadar uzanır. O dönemdeki Britanya İmparatorluğu ile Afgan hükümeti arasında yapılan iki anlaşma, Britanya İmparatorluğu'nun sona ermesi ve Pakistan'ın kurulmasından sonra herhangi bir pratik anlam taşımamış veya uygulanmamıştır. 1947'de Pakistan'ın kuruluşundan 50 yıldan fazla bir süre sonra, 2003'te Pakistan, Afganistan ile Kabil Nehri konusunda ikili iş birliği başlatma çabalarına girişmiştir, ancak 2013 yılına kadar kayda değer bir ilerleme kaydedilememiştir (Atefa et al., 2019).

2003 ile 2013 yılları arasında, sınır aşan sular için iş birliği mekanizması oluşturma yönünde kayda değer bir ilerleme olmamıştır. Ancak, Ağus-

tos 2013'te, her iki ülkenin maliye bakanları, Kabil Nehri'nin büyük bir yan kolu olan Kunar Nehri üzerinde 1500 MW kapasiteli bir ortak hidroelektrik santrali inşa etme olasılığını tartışmış ve fayda paylaşımı ilkesi temelinde anlaşmışlardır. Ayrıca, Kabil Nehri Havzası Yönetim Komisyonu'nu kurma yönünde ilerleme kaydedilmesi konusunda anlaşmışlardır (J. Vick, 2014).

Bu fikir, 2015 yılında Afganistan, Pakistan ve Çin temsilcilerinin bir araya gelip konsepti daha da geliştirmeleriyle daha da ileriye taşınmıştır. Ancak, Afganistan'daki çatışmalar ve iki ülke arasındaki siyasi gerilimler nedeniyle henüz somut bir sonuç elde edilememiştir.

Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya Bankası, Pakistan ve Afganistan'ı, ortak su kaynaklarının faydalı paylaşımı için bir kurumsal düzenleme kurmaya dört yıldan fazla bir süredir teşvik ediyor. Dünya Bankası, Pakistan ve Hindistan arasındaki 1960 tarihli Indus Waters Anlaşması'na benzer bir ikili anlaşma kapsamında, iki ülkenin ortak su kaynaklarını yönetmelerine yardımcı olmak için finansal destek ve hizmetler sundu.

Ancak, bu çabalara rağmen, Afganistan'daki devam eden çatışmalar ve iki ülke arasındaki politik gerilimler nedeniyle somut bir sonuç elde edilememiştir.

Sonuç

Araştırma sonuçları, iki kıyıdaş ülkenin Kabul Havzası su yönetimi konusunda yaşadığı anlaşmazlıkların yalnızca teknik meselelerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda ekonomik, coğrafi ve siyasi konularda daha geniş bir anlaşmazlıklar yelpazesinin parçası olduğunu göstermektedir. Bu nehirle ilgili anlaşmazlıkların ve onların kökenlerinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için tüm bu iç içe geçmiş boyutların dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır.

Kabil Nehri, her iki ülkenin ortak malıdır ve her iki ülkenin de ekonomik kalkınma için bu kaynağı kullanma hakkı vardır. Ancak hiçbir ülkenin bu kaynağı bozulmasına yol açma hakkı yoktur. Bu nedenle, her iki ülkenin de Kabil Nehri'nin korunması, muhafaza edilmesi ve balıkçılık, ekoturizm, rekreasyon ve havza yönetimi gibi, başta Kabil Nehri ile ilgili ekonomik ve ekolojik faaliyetlere odaklanarak işbirliği yapmaları önerilmektedir.

İki ülkenin tarıma dayalı ekonomiye olan bağımlılığı, suyun önemini daha da artırmaktadır. Afganistan hem enerji güvenliğini artırmak hem de gıda güvenliğini sağlamak amacıyla daha fazla kalkınmaya ihtiyaç duyarken, Pakistan da mevcut durumunu korumak için Khyber Pakhtunkhwa eyaletinde Kabul Havzası'ndan gelen su kaynaklarına bağımlıdır. Yukarı havza ülkesi, gelişimini sağlamak amacıyla su depolama yapıları inşa etmeyi planlarken, aşağı havza ülkesi, sulama ağlarını geliştirmiş olmasına rağmen yalnızca yukarı havza ülkesinin bu tür gelişmelerini engellemeye çalışmaktadır.

Uluslararası su anlaşmazlıklarının çözülmesi genellikle uzun zaman alır. Örneğin, Indus, Ganj ve Ürdün nehirleri ile ilgili su anlaşmaları sırasıyla 10, 30 ve 40 yıl almıştır. Bu nedenle, Kabil Nehri Anlaşması için önerilen çözümde de tüm siyasi, kurumsal ve hidrolojik karmaşıklıklar göz önüne alındığında, kısa yollar yoktur. Ulusal sınırlar içinde sürdürülebilir su kaynakları yönetimi daha çok teknik ve kurumsal bir meseledir. Ancak, su kaynakları ulusal sınırları aştığında, yalnızca teknik çözümler etkili olmaz; hidro-politik yönlerin de etkili bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Afganistan ve Pakistan arasında farklı dönemlerde hükümetler ve devletler su sorunu için çözüm arayışında bulunmuştur ancak, bu çabalara rağmen, Afganistan'da devam eden çatışmalar ve iki ülke arasındaki politik gerilimler nedeniyle somut bir sonuç elde edilememiştir.

Kaynakça

Abbas, H. (2014). *The Taliban revival: violence and extremism on the Pakistan-Afghanistan frontier*. Yale University Press.

Atefa, Said Shakib, Fahima Sadeqinazhad, Faisal Farjaad, and Devendra M. Amatya. "Water Conflict Management and Cooperation between Afghanistan and Pakistan." *Journal of Hydrology*, (2019): 875-892. Accessed March 3, 2019. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022169419300538?ref=pdf_download&fr=RR-2&r=8e5effe3deb8de53.

Bakhshi, G., Kugelman, M., Alam, A. R. (2011). *Bridge over troubled waters*. Retrieved on May 24, 2015 from: www.indiatimes.com

Center for Afghanistan Studies. (2020). *Kabul-Kunar River Hydropower & Irrigation*. University of Nebraska Omaha. <https://www.unomaha.edu/international-studies-and-programs/center-for-afghanistan-studies/academics/transboundary-water-research/DLM12/DLM12.php#:~:text=The flow of the Kabul,about 21.5 km3%2Fyear>.

Daily The Frontier Post, Peshawar, May 25, 2013.

Ebrahim, Z. T. (2019). *With Kabul River flows controversy*. The News on Sunday. <https://www.thenews.com.pk/tns/detail/567223-kabul-river-flows-controversy>

Fateh G. Chitral River diversion to Panjkora River basin for reducing floods in Kabul River. Fateh Gandapur's Blog on Water Issues of Pakistan, (2012). URL: <http://fatehuk.blogspot.com/2011/03/chitral-river-diversion-to-panjkora.html>

J. Vick, M. (2014). *Steps towards an Afghanistan-Pakistan water-sharing agreement*. International Journal of Water Resources Development. https://www.researchgate.net/publication/263482125_Steps_towards_an_Afghanistan-Pakistan_water-sharing_agreement

Muradi, A. J., & Boz, I. (2018). *The contribution of agriculture sector in the economy of Afghanistan*. International Journal of Scientific Research and Management, 6(10), 750-755.

Omrani, B. (2009). *The Durand line: History and problems of the Afghan-Pakistan border*. Asian Affairs, 40(2), 177-195.

Qureshi, R. H., & Ashraf, M. (2019). *Water Security Issues of Agriculture in Pakistan*. Pakistan Academy of Sciences (PAS), Islamabad, Pakistan, 41.

Rasooli, A., & Kang, D. (2015). *Assessment of potential dam sites in the Kabul river basin using GIS*. International Journal of Advanced Computer Science and Applications (Ijacs), 6(2).

Shroder, J. F., & Ahmadzai, S. J. (2016). *Transboundary water resources in Afghanistan*:

Climate change and land-use implications. Elsevier.

Tariq, M. A. U. R., & Van De Giesen, N. (2012). Floods and flood management in Pakistan. *Physics and Chemistry of the Earth, Parts A/B/C*, 47, 11-20.

Ullah, R., & Zulfiqar, F. (2017). *Transboundary Water Issues between Pakistan and Afghanistan*.

WAPDA. (2020). Pakistan Water and Power Development Authority website. <http://www.wapda.gov.pk/index.php/river-flow-in-pakistan>

AFGANİSTAN - İRAN ARASINDAKİ SU SORUNUN TARİHSEL SÜRECİ ve GÜNCEL DURUMU

Sayed Sulaiman NABİL

Giriş

Afganistan ve İran arasındaki su sorunu, iki ülkeyi defalarca krizlerle karşı karşıya bırakan bir mesele olarak var olagelmıştır. Bu iki ülke arasındaki su gerilimi, bölgenin zorlu çevresel şartlarına bağlı olarak sınırı aşan su kaynaklarının paylaşımı konusunda var olan anlaşmazlıklardan doğmuştur. Afganistan'ın batısından doğan ve İran'ın çöl bölgelerine can veren Helmand Nehri, bu sorunun merkezinde yer alır.

Tarihsel olarak bakıldığında, Helmand Nehri üzerinden yaşanan anlaşmazlıklar, 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamış ve iklim değişikliğine bağlı olarak artan su ihtiyacı ile günden güne daha da artmıştır. Bu sorunun köklerini anlamak, hem iki ülkenin bu suya olan ihtiyacı, uygulanan politikaların tarihsel geçmişi ve mevcut bölgesel dinamikleri anlamayı gerektirir. Nitekim iki ülke arasında var olan bu an-

laşmazlıklar sadece iki ülkeyi değil bölgedeki ülkeleri de etkilemektedir.

Bu yazıda, Afganistan ve İran'ın su sorununu geçmiş, mevcut durumu ve geleceği ele alınarak genel bir çerçeve sunulacaktır.

Helmand Nehri ve Su Kaynaklarının Stratejik Önemi

Afganistan'dan doğan Helmand Nehri, Afganistan ile İran arasındaki en önemli su kaynaklarından biridir. Yaklaşık 1,150 kilometrelik uzunluğuyla bölgenin en büyük nehirlerinden biri olan Helmand nehri, hem coğrafi konumu hem de stratejik önemi nedeniyle yüzyıllardır bölgesel politikaları şekillendirmektedir (Khalili, Hashemi, 2016:37-38). Helmand Havzası 262341 kilometrekarelik yüz ölçümüyle Afganistan'ın yüz ölçümünün %40'ını ve su rezervlerinin %17'sini oluşturan en büyük havzalarından bir tanesidir. Bu nehir Afganistan'ın Baba Dağı, Pağman Dağı, Meydan Vardak'ın Behood'u, Penjab ve Daykundi'den kaynaklanmaktadır. Bu nehir İran'a doğru devam ederek iki ülke arasında 35 km'lik bir ortak su sınırı oluşturmakta ve sonrasında Sistan'daki Hamun Saberi ve Hamun Puzak'a akmaktadır (Fahim, 2016: 19-21). Böylece büyük bir alanı sulamakta ve yerel tarım ile hayvancılık için hayati bir rol oynamaktadır.

Helmand Nehri'nin Afganistan ve İran için bu denli önemli olmasının temel nedenlerinden biri, bölgenin sert çöl iklimi nedeniyle su kaynaklarının kıt olmasıdır. Afganistan'da nehrin suyu, genel itibarıyla tarım için kullanılırken; İran tarafında, Sistan ve Belucistan'daki yerel halkın su ihtiyacını karşılamakta ve tarım için hayati öneme sahiptir.

Ancak Afganistan'ın son yıllarda bu sular üzerinde gerçekleştirdiği baraj inşası faaliyetleri zaman zaman gerilimlere sebebiyet vermiştir. Nitekim Afganistan hükümetinin Helmand Nehri'nde gerçekleştirdiği baraj ve sulama projeleri, İran'a olan su akışını da etkileyerek tarım ve hayvancılık noktasında ekonomik zorluklarla karşı karşıya bırakmış ve iki ülke arasında diplomatik gerilimlere yol açmış; zaman zaman yetkililerce sert açıklamaların yapılmasına dahi sebebiyet vermiştir. Zira İran tarafına göre bu projeler, Helmand'daki suyun akışını önemli ölçüde azaltmış ve bu durum, İran'da kuraklığın şidetlenmesine neden olmuştur (Rahimi, 2021). İran tarafı, bu projelerin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ileri sürerken, Afganistan su kaynaklarının kullanımının egemenlik

haklarının bir parçası olduğunu ısrar etmiştir (Mohammadi, 2022).

Bu tarihsel anlaşmazlıklar, her ne kadar Taliban iktidarında bir önceki dönemde olduğu gibi gerilmelere neden olmasa da genel anlamıyla bir kriz potansiyeli olarak varlığını sürdürmektedir.

Modern Dönemde Helmand Nehri Sorunları ve Çatışmalar

Günümüzde, artan nüfus, tarımsal ihtiyaçlar ve iklim değişikliği gibi faktörler, suyun yönetimini ve dağıtımını daha zorlu hale getirmektedir. Bu durum, Helmand Nehri'nin akışında azalmalara ve kuraklıkların İran'ın doğu bölgelerinde ciddi etkilere yol açmasına neden olmuştur (Karimi, 2023). Kajaki Barajı gibi projeler, Afganistan'ın enerji ihtiyacını karşılamak ve tarımsal üretimi artırmak amacıyla inşa edilmiştir (Davoodi & Ahmadi, 2022). Ancak bu projeler, İran tarafında suya erişim konusunda büyük endişelere yol açmış ve diplomatik gerilimlerin artmasına neden olmuştur. İran, bu durumu uluslararası hukuk ihlali olarak değerlendirmekte ve Afganistan'ın nehir sularını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiğini savunmaktadır (Rezaei, 2021).

Özellikle, İran'ın doğusundaki Sistan ve Belucistan bölgesi, Helmand Nehri'ne büyük ölçüde bağımlıdır. Bölgedeki tarımsal faaliyetler ve içme suyu ihtiyaçları, nehirden gelen su miktarının azalması nedeniyle ciddi anlamda etkilenmiştir. Bu durum, İran'da kuraklık ve su kıtlığı sorunlarını daha da şiddetlendirmiştir (Ahmadzadeh et al., 2020). İran hükümeti, uluslararası platformlarda konuyu gündeme getirerek, Afganistan'ın su politikalarının yeniden gözden geçirilmesini talep etmiştir (Mohammadi, 2022).

Afganistan ise bu eleştirilere karşı, su kaynaklarının kullanımının kendi ekonomik kalkınmasını sağlamak amacıyla bu projelerin meşru olduğunu savunmaktadır. Afganistan'ın su politikalarını savunan bazı uzmanlar, baraj projelerinin ülkenin enerji üretimini ve tarımsal verimliliğini artırarak ekonomik büyümeye katkı sağladığını belirtmektedir (Rahimi, 2023). Ancak bununla birlikte bu sorun, potansiyel bir kriz mahiyeti taşımaktadır.

Tüm bunlarla birlikte 2021 sonrası dönemde her iki tarafın da geçmiş zamanlara nazaran daha uzlaşmacı bir tavır benimsediğini söylemek mümkündür. Nitekim mevcut Kabil hükümeti Ekim 2023- Eylül 2024

arası dönemde suyun İran'a akışını tamamen serbest bırakmıştır. (Ami-ni, 2024) Uzmanlar, Helmand Nehri üzerindeki sorunların çözümü için ortak bir su komisyonu oluşturulmasını ve uluslararası arabuluculuk çabalarının artırılmasını önermektedir (Harrison, 2023).

Su Anlaşmazlıklarının Tarihi ve Hukuki Çerçevesi

Afganistan ile İran arasında su kaynakları üzerindeki anlaşmazlıkların temelinde, hayati öneme sahip Helmand Nehrinin su yollarının payla-şımı yer almaktadır. Bu bağlamda kısaca, 1973 yılında imzalanan Hel-mand Su Anlaşması'nın geçmişi, süregelen uygulananışı ve günümüzdeki durumu ele alınacaktır. Ayrıca, bu anlaşmazlığın yerel ve uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

1973 Helmand Su Anlaşması ve Uygulanışı

Helmand Su Anlaşması 1973 yılında Afganistan ve İran arasında imza-lanmıştır. Bu anlaşma, Helmand Nehri'nin suyun kullanımı konusunda net bir paylaşım sağlama çalışması ve her iki tarafın ihtiyaçlarını dengeleme amacını gütmüştür. Anlaşma, Afganistan'a suyun %70'ini, İran'a ise %30'unu vermek suretiyle, her iki ülkenin nehirde faydalan-masını sağlamıştır. (Aram, 2022:618)

1973 Helmand Su Anlaşması, günümüzde hala geçerli olmakla birlikte, hem Afganistan hem de İran arasında çeşitli ihlallere ve anlaşmazlıklar-a yol açmıştır. Özellikle, Afganistan'daki hükümetin istikrarsızlık ve iç savaş gibi sorunlarla karşı karşıya kalması, anlaşmanın uygulanmasını zorlaştırmış ve İran'ın bu durumda daha agresif su talebinde bulunma-sına yol açmıştır. Afgan hükümetinin su yönetimi konusunda yeterli kaynak ve altyapıya sahip olmaması, su kaynaklarının verimli kullanımı konusunda büyük sorunlar yaratmıştır. (Ahmed, 2023)

İran, Afganistan'dan gelen suyun miktarını sınırlamak için zaman za-man Helmand Nehri üzerindeki barajlarda kapasite artırımı gibi proje-ler geliştirmiştir. Afganistan ise, İran'ın bu tür girişimlerini, ulusal ege-menlik hakkı ve doğal kaynakların adil paylaşımı açısından bir tehdit olarak görmüştür. Her iki taraf da zaman zaman anlaşmanın ihlaliyle suçlanmıştır. (Sadat & Sayed, 2024)

Uluslararası Hukuk Açısından Helman Su Sorunu

Helmand Su Anlaşması, yalnızca iki ülke arasındaki bir mesele olmanın ötesinde, uluslararası hukuk çerçevesinde de değerlendirilmesi gereken bir konu haline gelmiştir. 1997’de kabul edilen Birleşmiş Milletler Sınır-sal Su Yolları ve Uluslararası Göller Sözleşmesi, bu tür su anlaşmazlık-larının çözülmesinde temel referans kaynaklarından biridir. Sözleşme, su yollarının yönetimi ile ilgili adil bir çözüm için ülkeler arasında iş-birliğini teşvik etmeyi amaçlar. (McCaffrey, 2001; United Nations, 1997)

Afganistan ile İran arasındaki su paylaşımındaki hukuki meselelerde, bu tür uluslararası normların yeterince uygulanmadığı gözlemlenmek-tedir. Her iki ülke de zaman zaman kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ederek, uluslararası hukuk çerçevesinden sapmalar yapmıştır. Bu bağlamda, su paylaşımına ilişkin taraflar arasında yapılacak her tür-lü yeni anlaşma veya müzakere süreci, yalnızca yerel siyasi dinamiklere değil, aynı zamanda uluslararası hukuk ilkelerine de dayandırılmalıdır. (Khan, 2023)

İklim Değişikliğinin İki Ülkenin Su Kaynaklarının Üzerindeki Etkisi

Afganistan ve İran, bölgenin kurak bölgelerinde yer almaları nedeni-y-le su kaynakları büyük bir stratejik öneme sahiptir. Ancak iklim deği-şikliğine bağlı olarak sıcaklığın artması, kar ve buzulların erimesinin hızlanması, yağış miktarının azalması bu ülkelerdeki su kaynaklarının güvenliğini tehdit etmektedir (IPCC, 2022).

Afganistan’ın güneydoğusunda yer alan ve dağlık alanlarda karların eri-mesiyle oluşan Helmand Nehri, bu iklim değişikliklerinden büyük ölçü-de etkilenmiştir. (Afghanistan Research and Evaluation Unit [AREU], 2021). Ayrıca, bölgede artan kuraklık, yeraltı su seviyelerinin de düşme-sine yol açmaktadır.

İran’da da benzer bir durum söz konusudur. İran, Orta Doğu’nun en kurak ülkelerinden biridir.

Bunun yanı sıra iklim değişikliğinin etkisiyle, İran’daki su rezervleri gi-derek azalmakta, yeraltı su seviyeleri düşmektedir. Özellikle Zayendeh Rud gibi nehirler, yıllık yağışlardaki düşüş ve daha sıcak kışlar nedeniyle

debi kaybı yaşamakta ve bu da suyun yönetilmesini zorlaştırmaktadır (FAO, 2020).

Kuraklık ve Su Seviyelerindeki Değişikliklerin İki Ülkeye Etkisi

Afganistan, kuraklık nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. 2018 ve 2019 yıllarında yaşanan kuraklık, ülkenin tarım üretimini büyük ölçüde etkilemiş ve Helmand Nehri'nin su seviyelerindeki azalma, bu etkiyi daha da derinleştirmiştir. Tarım alanlarının kuraklık nedeniyle verimsiz hale gelmesi, aynı zamanda ülkenin su yönetimi sorunlarını da derinleştirmiştir (AREU, 2021). Su kaynaklarının azalması, özellikle sulama ihtiyacı duyan tarım sektörünü olumsuz etkilemekte, bu da bölgesel güvenlik ve sosyal huzursuzluklar yaratmaktadır.

İran, kuraklık konusunda benzer zorluklar yaşamaktadır. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren, İran'ın güneydoğusundaki kuraklık durumu, içme suyu kaynakları ve tarım alanları üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmuştur. 2008 yılında, İran'ın Çaharmahal ve Bahtiyari bölgesinde yaşanan su kıtlığı, bölgedeki yerel halkı ciddi şekilde etkilemiş, birçok köyde su temini konusunda krizler yaşanmıştır (Iranian Journal of Environmental Health, 2019). Ayrıca, İran'daki yeraltı su seviyelerindeki düşüşler, tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini tehlikeye atmıştır. Bu durum, hem içme suyu temini hem de sanayi için gerekli suyun temininde büyük zorluklar yaratmaktadır.

İklim değişikliğinde ciddi bir şekilde etkilenen iki ülkenin de bu bağlamda bir takım adımları atması gerekmektedir.

Afganistan, su kaynaklarını daha verimli kullanabilmek için ulusal su yönetim planları geliştirse de mevcut altyapı ve kapasitesi sınırlıdır. Bu nedenle, suyun daha verimli kullanımı, sulama sistemlerinin modernizasyonu, yeraltı su kaynaklarının korunması ve baraj inşaatları gibi konularda daha fazla eğitim ve kapasite geliştirme programlarına ihtiyaç duymaktadır (AREU, 2021).

İran, iklim değişikliğiyle mücadele etmek amacıyla su kaynaklarını koruma projeleri geliştirmekte ve özellikle tarımda suyun verimli kullanımı için damlama sulama sistemleri gibi teknolojilerin yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir. Ayrıca, yeraltı su seviyelerinin yükseltilmesi için çeşitli su depolama ve yeraltı su havzalarının yeniden doldurulmasına yönelik projeler uygulanmaktadır. Ancak İran'ın bu projelerindeki ba-

şarı, suyun adil ve sürdürülebilir paylaşımı konusunda bölgesel işbirliği yapabilme yeteneğine de bağlıdır (FAO, 2020).

Burada önemli olan husus Afganistan ve İran, bu sorunlarla yalnızca ulusal çabalarla başarılı olamayacakları gerçeğidir. İklim değişikliği ve su krizinin etkilerini daha iyi yönetebilmek için, her iki ülke arasında bölgesel işbirliği hayati öneme sahiptir. Su paylaşımına ilişkin anlaşmazlıkları çözmek için daha sıkı bir diplomatik ve hukuki çerçeve gerekmektedir. Ayrıca, iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için her iki ülke, daha fazla araştırma ve veri paylaşımına dayalı bir işbirliği geliştirebilir. (IPCC, 2022)

Afganistan'ın Helmand Nehri Konusundaki Tutumu

Afganistan'ın su yönetimi, coğrafi özellikler ve altyapı eksiklikleri nedeniyle büyük zorluklar yaşanmaktadır. Ülke, Helmand, Amu Darya ve Kabul gibi önemli nehir havzalarına sahipken, su kaynaklarının verimli dağıtımı ve sürdürülebilirliği hala sorun teşkil etmektedir. Son yıllarda, su yönetimi politikaları suyun doğru kullanımı, verimli dağıtım ve kirliliğin önlenmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak, bu stratejiler bölgesel işbirliği ve diplomatik çabalarla desteklenmekte olup, komşu ülkelerle olan gerilimlerden etkilenmektedir (Areu, 2021).

Afganistan, su kaynaklarını verimli kullanmak için çeşitli baraj projeleri başlatmıştır. Helmand Nehri üzerinde inşa edilen Kajaki Barajı, sulama, hidroelektrik enerji üretimi ve içme suyu temini açısından kritik öneme sahiptir. Ayrıca, yeraltı su kaynaklarını korumak amacıyla daha küçük ölçekli barajlar ve su depolama tesisleri yapılmaktadır. Ancak, bu projeler güvenlik sorunları, altyapı eksiklikleri ve finansal zorluklar gibi engellerle karşılaşmaktadır (FAO, 2020).

İran'ın Afganistan Su Projelerine Karşı Tutumu

Afganistan'ın su yönetimi politikaları, özellikle Helmand Nehri üzerindeki projeler, İran'ı doğrudan etkilemektedir. İran, Afganistan'ın Helmand Nehri üzerindeki baraj inşaatları ve su depolama projelerine karşı çıkmaktadır. İran, bu projelerin Helmand Nehri'nin su debisini düşüreceği ve İran'a akan su miktarını azaltacağı endişesini taşımaktadır.

İran, bu tür projelere karşı diplomatik baskılar yapmayı sürdürmekte ve

aynı zamanda su kaynaklarının adil paylaşımı konusunda Afganistan ile anlaşmazlıklar yaşanmaktadır.

İran'ın Helmand Nehri Konusundaki Tutumu

İran, sadece Helman nehri ile ilgili değil, genel manada su krizini hafifletmek için, suyun verimli kullanımına dair çeşitli eğitim programları, sulama tekniklerinin ve su tasarrufu yöntemlerinin uygulanması gibi çeşitli politikalar geliştirmiştir.(Mesgaran, 2018)

Bunun yanı sıra, İran, yeraltı su havzalarının korunmasına yönelik projeler geliştirmektedir. Yeraltı su seviyelerinin hızla düşmesi, İran'ın su krizinin önemli nedenlerinden biridir. Bu sorunu çözmek için, suyun yeraltı rezervuarlarında depolanması ve sulama suyu kullanımının azaltılması hedeflenmektedir (Iran Energy Press, 2023; Energy Information Administration, 2022).

Sonuç

Uzun yıllardan süre gelen bu sorun 2021 yılı sonrasında Afganistan'da sağlanan istikrar ile birlikte bir yol ayrımına girmiş bulunmaktadır. Ya iki ülke kazan kazan politikasını benimseyerek bu sorunu kalıcı bir çözüme kavuşturacak ya da kazan kaybet politikasını benimseyerek bölgede yeni istikrarsızlıkların temelini atacaklardır.

Süre gelen zaman içinde sorunun temelden çözülmesi için defaatle müzakereler gerçekleşmiş ise de hala iki ülke arasında tam bir anlaşmanın sağlandığı söylenemez. Bu bağlamda BM gibi uluslararası kuruluşlar ve bölge ülkeleri de bu iki ülke arasındaki su anlaşmazlıklarını çözmek için aracılık etmeye çalışmışsa da bu girişimlerin çoğu, politik engeller ve bölgesel gerilimler nedeniyle başarılı olamamıştır (IPCC, 2022).

Bu nedenle iki ülkenin suyun adil ve verimli paylaşımı konusunda sağduyulu yaklaşımı, etkili bir politika geliştirmesi, ortak bir stratejinin belirlenmesi, bölge ülkeleri ve uluslararası kuruluşların sorunun çözümü için sürece dahil olması önem arz etmektedir. Bu işbirliği, sadece su yönetimi değil, aynı zamanda bölgesel güvenlik, ekonomik kalkınma ve çevre koruma açısından da önemli fırsatlar yaratacaktır (UN Water, 2021). Ayrıca, her iki ülkenin de yerel halkı eğitmek ve suyun verimli kullanımını teşvik etmek için politikalar geliştirmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Ahmadzadeh, H., Rezaei, M., & Esfandiari, S. (2020). The impact of Helmand River water scarcity on Iran's eastern provinces. *Journal of Environmental Studies*, 15(2), 145-162.
- Amini, S. (2024, October 30). Helmand River supplies 300 million cubic meters of water to Iran. *TOLOnews*. <https://tolonews.com/afghanistan-191089>
- Areu, A. (2021). The impact of climate change on water resources in Afghanistan. Afghanistan Research and Evaluation Unit. <https://areu.org.af>
- Davoodi, A., & Ahmadi, K. (2022). Afghanistan's hydroelectric projects and their regional implications. *Middle Eastern Policy Journal*, 19(3), 200-215.
- Food and Agriculture Organization. (2020). Water scarcity and climate change: Growing risks for food security. <https://www.fao.org>
- Harrison, P. (2018). The strategic importance of the Helmand River: Historical conflicts and agreements. *Journal of Middle Eastern Studies*, 45(3), 234-256.
- Harrison, P. (2023). Transboundary water conflicts: Lessons from the Helmand River dispute. *Water Diplomacy Review*, 12(1), 78-95.
- Intergovernmental Panel on Climate Change. (2022). Climate change 2022: Impacts, adaptation, and vulnerability. <https://www.ipcc.ch>
- Iran Energy Press. (2023). Serious warning about the reduction of underground water resources. <https://energypress.ir>
- Johnson, M. (2020). Water politics in the Middle East: The Helmand dispute. *International Relations Review*, 12(4), 345-367.
- Karimi, L. (2023). Climate change and water management challenges in Afghanistan and Iran. *Journal of Water Resources Management*, 28(4), 300-319.
- Khan, A. U. (2023, June 14). Iran-Afghanistan water dispute and regional implications. *Modern Diplomacy*. <https://moderndiplomacy.eu>
- McCaffrey, S. C. (2012). *The law of international watercourses*. Oxford University Press.
- Mesgaran, M., & Azadi, P. (2018). A national adaptation plan for water scarcity in Iran. *Iranian Studies*. <https://iranian-studies.stanford.edu>
- Mohammadi, S. (2022). Afghanistan's water policies and their impact on Iran. *Journal of Geopolitical Studies*, 19(2), 98-114.
- Rahimi, A. (2021). Transboundary water management and regional conflicts: The case of Helmand. *Water Resources Journal*, 27(1), 112-130.

Rahimi, A. (2023). The strategic use of water resources in Afghan policy. *Geopolitical Analysis Quarterly*, 14(1), 123-140.

Rezaei, M. (2021). Legal perspectives on transboundary water rights: The case of Helmand. *International Law Journal*, 9(4), 245-259.

United Nations Water. (2021). Water for sustainable living: Opportunities for cooperation in transboundary water management. <https://www.unwater.org>

HİNDİSTAN - BANGLADEŞ ARASINDAKİ SU SORUNUN TARİHSEL SÜRECİ ve GÜNCEL DURUMU

Doç. Dr. Md. Nazmul ISLAM

Giriş

Bangladeş ve Hindistan arasındaki su anlaşmazlığı iki komşu ülke arasında tarihsel olarak önemli bir sorun olagelmıştır. Bu anlaşmazlığın odağı Ganj ve Teesta nehirlerinin su paylaşımıdır. Önemli bir anlaşmazlık noktası, Bhagirathi Hooghly Nehri üzerine inşa edilen Farakka Barajı'dır. Baraj, Hindistan hükümetinin Batı Bengal'in Murshidabad bölgesinde inşa planlarını duyurduğu 1950 yılından bu yana anlaşmazlığın merkezinde yer almaktadır. Anlaşmazlık, 1996 yılında Bangladeş ile bir anlaşma imzalanana kadar devam etmiştir. Başka bir anlaşmazlık, Batı Bengal hükümetinin Teesta Nehri üzerinde bir baraj inşa etmeye başladığı 1979 yılında ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmazlıkları çözmek için yapılan sayısız girişime rağmen, asgari düzeyde gelişme kaydedilmiştir. Bu nedenle, bu bölüm Bangladeş ile Hindistan arasındaki su paylaşımının ta-

rihsel gelişimini ve ortaya çıkan anlaşmazlıkları inceleyecektir.

Hem Bangladeş hem de Hindistan sıklıkla sel gibi doğal afetlerle mücadele etmektedir. İki ülke, Himalayalar'dan Bengal Körfezi'ne akan Ganj ve Brahmaputra dahil olmak üzere en az 54 nehri paylaşmaktadır. Bu nehirler, büyük çapta tarımsal kullanım, balıkçılık, ulaşım ve Bangladeş'te tuzlu su sızmasını önleme gibi çeşitli nedenlerle hayati önem taşımaktadır. Son kertede, her iki ülke de çeşitli su paylaşım anlaşmaları aracılığıyla çıkarlarını korumayı amaçlamaktadır.

Yakın zamanda, 2022 yılında, Bangladeş ve Hindistan, Kushiara Nehri'nin suyunu sulama amaçlı paylaşmak üzere bir anlaşma imzalamışlardır. Ancak bu anlaşma, su paylaşımı sorunlarının daha geniş bağlamında çok etkili olmamıştır. Hindistan merkezi hükümeti, iki ülke arasındaki ana nehirler için uzun vadeli su paylaşım anlaşmaları temin etmek için çok sayıda girişimde bulunmuştur. Buna rağmen, özellikle Batı Bengal'deki politikalar ve siyasi dinamikler gibi yerel Hindistan politikaları bu çabaları genellikle engellemiştir. Bu durum, Ganj ve Teesta gibi önemli nehirler üzerindeki anlaşmaların başarısız olmasına yol açmıştır.

Bangladeş'in bakış açısına göre su paylaşımı ve Hindistan ile yaşanan anlaşmazlıklar ülkenin karşılaştığı en ciddi zorluklardan bazılarına tekabül etmektedir ve son yaşanan olaylar durumun ciddiyetini vurgulamaktadır. Bulgular, Bangladeş'in ülkenin güney kesiminde on yıllardır gördüğü en kötü sel felaketlerinden birini yaşadığına ve buna Hindistan'ın eylemlerinin sebep olduğuna işaret etmektedir (Mitra, Saeed, Coren, Wright ve Harvey, 2024). Ayrıca, Hindistan'ın Tripura Eyaleti'ndeki Gumti Nehrinin yukarı akışında bulunan Dumbur Barajı'ndan su tahliyesi nedeniyle Bangladeş'in doğu sınır bölgeleri olağanüstü su baskınlarıyla karşı karşıya kalmıştır (Times of India, 2024). Bu olay, Bangladeş'in Hindistan'ı paylaşılan su kaynaklarını yönetmede ihmal ve pervasızlıkla suçlamasına sebep olmuş ve iki ülke arasındaki uzun süredir devam eden gerginlikleri yeniden alevlendirmiştir. Su kaynakları üzerindeki Hindistan-Bangladeş müzakerelerinin en temel özelliği, Bangladeş'in Hindistan'ı yalnızca kendi çıkarlarına odaklanmış ve genellikle Bangladeş'in aleyhine hareket eden bir hegemon olarak algıladığı güvensizlik ortamıdır (Subedi, 1999). Bu bölüm, böylece, Bangladeş ve Hindistan arasındaki en önemli iki su krizini inceleyecektir: Farakka ve Teesta ba-

rajları. Bölüm bu vakaları inceleyerek, su paylaşımıyla ilgili sorunları ve bu komşu ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların altında yatan nedenleri vurgulayacaktır.

Su Paylaşımından Su Anlaşmazlığına- Bir Jeopolitik Meselesi

Bangladeş'in bağımsızlığını kazandığı 1971 yılından bu yana, Hindistan ile su paylaşımı sorunları her iki ülke için de en önemli öncelik olmuştur. İki ülke 1972 yılında, bu sorunlara yönelik olası çözümleri araştırmak için Ortak Nehir Komisyonu'nu (JRC) kurmuşlardır. JRC, her iki ülkeden politika yapımcıların sınıraşan su sorunlarını ele alıp barışçıl bir şekilde çözmeleri için üst düzey bir platform olarak oluşturulmuştur (Islam, 2021).

Ortak Nehir Komisyonu (JRC) 1972 yılında su paylaşımı sorunlarını ele almak için kurulmuş olsa da, iki ülke arasında 1996 yılında Ganj Su Anlaşması imzalanana kadar bir çözüme ulaşamamıştır. Bangladeş'in BM'ye başvurması da dahil olmak üzere sorunu çözme çabalarına rağmen, bu girişimler başarısız olmuştur çünkü Hindistan sorunu ikili ilişkiler çerçevesinde ele almayı tercih etmiştir.

Farakka Barajı Siyasası ve Siyaseti

1975 yılı Bangladeş-Hindistan su paylaşımı sorununu anlamak için önemli bir yıl olmuştur. Hindistan, 1975 yılının Nisan ayında, Ganj Nehri'nden Hindistan'daki Hooghly Nehri'ne su yönlendirmek için Farakka Barajı'nı inşa etmiştir. Baraj, saniyede 1.100 metreküp suyu Hooghly Nehri'ne yönlendirmek üzere tasarlanmış ama bu miktar nehirdeki tortuyu temizlemek için yeterli olmamıştır (Mital, 2016).

Farakka Barajı'nın tamamlanmasının ardından, her iki ülke de başlangıçta kurak dönemde 41 gün boyunca su dağıtımını sürdürme konusunda anlaşmışlardır. Yine de, Şeyh Mujibur Rahman'ın 15 Ağustos 1975'te öldürülmesinden sonra, Hindistan 1977'ye kadar suyu bağımsız olarak yönlendirmiş ve bu da iki ülke arasında önemli bir sürtüşme yaratmıştır. Sorunu ele almak için, 1977'de beş yıllık bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşma 1988'de yenilenmiştir. Ayrıca, Bangladeş ve Hindistan arasında 1982 ve 1984'te iki Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Ancak,

kurak mevsimdeki su akışı konusunda bir fikir birliğine varılamamıştır. Su paylaşımı konusu, Ekim 1985'te Bahamalar'ın Nassau kentinde düzenlenen Milletler Topluluğu Zirvesi'nde yeniden ele alınmış ve her iki ülke de bir diğer Mutabakat Zaptı imzalama konusunda anlaşmışlardır (Rahman, 2006).

22 Kasım 1985'te, üç yıllık bir süre için yeni bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Ekim 1986'da, her iki ülke Ganj Nehri'nin Nepal'deki üst havzasında su tutma imkanlarını araştırmak üzere uzmanlar görevlendirmiş, ancak bu girişim başarısız olmuştur. 1988 ile 1996 arasında yeni bir anlaşma imzalanmamıştır. Bangladeş, Ekim 1993'te Kıbrıs'taki Milletler Topluluğu Zirvesi'nde ve 23 Ekim 1995'te 50. BM Genel Kurulu'nda meseleyi gündeme getirmiş ve halkının su derivasyonu nedeniyle karşılaştığı zorlukların altını çizmiştir. Ancak, bu çabalar herhangi bir olumlu sonuç vermemiştir (Rahman, 2006).

Hindistan, Farakka Barajı aracılığıyla, Ganj Nehri'nden Bangladeş'e giden doğal su akışını bilfiil bozmuştur. Hindistan Ganj'daki su seviyelerinin çok fazla olduğu muson mevsiminde Farakka Barajı'nın kapılarını açarak Bangladeş'te önemli su baskınlarına neden olmuştur (Nazrul, 2019). Diğer taraftan, yaz mevsiminde Hindistan kapıları kapatmakta ve bu da Bangladeş'te kuraklıklara, su kıtlıklarına, nehir ulaşımın engellenmesine ve halk sağlığı krizlerine yol açmaktadır. Bu su kıtlığı, yeterli suya erişimin kritik bir zorluk haline gelmesiyle Bangladeş'teki tarımsal üretimi ciddi şekilde etkilemektedir (Giordano, Giordano & Wolf, 1996).

Bangladeş'in Hindistan ile olan batı sınırından yaklaşık 17 kilometre uzaklıkta bulunan Farakka Barajı, coğrafi olarak aşağı akışta konumlanmış ve sulama ve iç su taşımacılığı için Ganj Nehri'ne önemli oranda bağımlı olan Bangladeş üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. 1975 yılındaki inşasından bu yana baraj, Bangladeş'teki Padma havzasına bağlı nehirlerin kademeli olarak tükenmesine yol açan süregelen bir su krizine neden olmuştur. Bu da Bangladeş'in ekolojisi, tarımı ve genel su kaynakları üzerinde uzun vadeli olumsuz sonuçlar bırakmıştır (The Daily Star, 2010).

Farakka Barajı'nın etkileri sadece Bangladeş halkına sirayet etmemektedir; baraj aynı zamanda Hindistan'daki Malda ve Murshidabad sakinleri için de ciddi sonuçlar doğurarak günlük geçim kaynaklarını önemli

ölçüde kesintiye uğratmaktadır (Farhin, 2018). Dahası, baraj Bihar'daki yıllık taşkınlara tesir ederek bölgesel zorlukları daha da şiddetlendirmektedir (Huffington Post, 2017). Bu durum, Hindistan tarafından inşa edilen tek bir altyapı projesinin yalnızca Bangladeş için değil, aynı zamanda Hindistan'ın kendisi için de çok geniş kapsamlı etkileri olduğuna ve nihayetinde Hindistan-Bangladeş ilişkilerinin uzun vadeli dinamiklerini nasıl etkilediğine dikkat çekmektedir.

Jeopolitik bir perspektiften bakıldığında, Bangladeş ile Hindistan arasındaki su sorunu ekonomi veya kaynak dağılımının ötesine uzanmakta; yerel ve bölgesel politikalarla derinlemesine iç içe geçmektedir (Singh, 2011). 1996'da imzalanan ve 2026'da sona erecek 30 yıllık Ganj Su Anlaşması'nın varlığına rağmen Hindistan sıklıkla şeffaf olmayan taktikler kullanarak bu sorunu şekillendirmede çoğu zaman birincil bir rol üstlenmiştir (Ray, 2011).

Teesta Nehri Su Paylaşımı Meselesinin Siyasası ve Siyaseti

Teesta Nehri'nin konumunu saptamak, nehrin hem Bangladeş hem de Hindistan için önemini kavramak için gereklidir. Hindistan'ın kuzey bölgesinden kaynağını alan nehir, Sikkim ve Batı Bengal olmak üzere iki önemli eyaletten geçmektedir. Oradan Bangladeş'e devam eden nehir, Brahmaputra Nehri ile birleşerek 12.540 kilometrekarelik bir alandan akmış olarak nihayetinde Bengal Körfezi'ne ulaşır.

Teesta Nehri, Ganj, Brahmaputra ve Meghna nehirleri gibi Bangladeş'teki en büyük sınıraşan nehirlerden biridir. Doğrudan veya dolaylı olarak kendisine bağımlı olan yaklaşık 21 milyon Bangladeşlinin geçiminde önemli bir rol oynamaktadır (Asya Vakfı, 2013). Nehir, Bangladeş'te 9.667 kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır ve bu da onu bölge için hayati bir kaynak haline getirmektedir.

Teesta Nehri hakkındaki su anlaşmazlıkları, Bangladeş'in kurak mevsimde kuzey bölgelerinin sulanmasını güvence altına almak için Teesta Barajı'nı inşa ettiği 1990'larda başlamıştır. Ancak Hindistan, 1996'da kendi çıkarlarını korumak için daha büyük Gajoldoba Barajı'nı nehrin yukarısına inşa etmiş ve bu da iki ülke arasındaki su anlaşmazlıklarını yoğunlaştırmıştır (Chandan, 2019). Hindistan'ın nehrin yukarı akışındaki konumu kurak mevsimde suyun çoğunu çekmesine izin verdiği

için bu baraj Bangladeş'te ciddi kuraklıklara ve siltasyona (kum adacıklarına) yol açmıştır. Gajoldoba Barajı, Bangladeş'in özellikle Rangpur Bölgesi'nde yaklaşık 3.000 dönümlük kayda değer bir kum adacığının oluşmasına neden olmuştur (Roy, 2015). Dahası, ortaya çıkan su kıtlığı Bangladeşli çiftçileri ciddi şekilde etkilemiş ve pirinç ve diğer mahsulleri yetiştirmeyi zorlaştırmıştır (The Daily Star, 2012).

Farakka Barajı vakasında olduğu gibi Hindistan'ın Teesta Nehri ile ilgili eylemleri Bangladeş'i önemli ölçüde etkilemiştir. Hindistan, uluslararası hukuka uymaksızın (Liton, 2019) muson mevsiminde sık sık Gajoldoba Barajı kapılarını açmakta ve Bangladeş'te ekili alanları yok eden, yüz binlerce insanı yerinden eden ve hayvanları öldüren yıkıcı sellere sebep olmaktadır. Bu tutum ayrıca Teesta Nehri kıyılarında yaşayan balıkçıların ve toplulukların geçim kaynaklarını da ciddi şekilde etkilemiştir (Chandan, 2019). Bangladeş'in 1983, 1996, 2000, 2010 ve son olarak 2011'deki çok sayıda girişimine rağmen, Teesta su paylaşımı anlaşmazlığı Hindistan'ın iç ve bölgesel politik dinamikleri nedeniyle çözülememiş durumdadır (Ranjan, 2017).

Sonuç

Bangladeş ve Hindistan çok sayıda uluslararası nehri paylaşmak durumundadır, bu nedenle de su anlaşmazlıklarını çözmek için çalışmaları gerektiği açıktır. Bu sorunların ele alınması, sağlıklı ikili ilişkilerin sürdürülmesi için de önemlidir. İki ülke arasındaki su anlaşmazlıklarının çoğu Hindistan'ın hegemonik davranış biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Hindistan, paylaşılan nehirleri yalnızca ulusal kaynaklar veya ulusal çıkar meseleleri olarak ele almaktan kaçınmalıdır. Bunun yerine, bu krizleri çözmek için daha dostane ve diplomatik bir yaklaşım benimsemek hayati önem taşımaktadır. Hindistan, mevcut uluslararası düzen içinde bir büyük güç olarak statüsünü sağlamlaştırmayı amaçlarken, komşularına karşı daha sorumlu davranmalıdır. Komşu ülkelerle çatışmaların sürdürülmesi, nihayetinde Hindistan'ın uzun vadeli ulusal çıkarlarına zarar verebilir.

Ayrıca, böyle bir krizin neticeleri, gıda güvenliğine, insan güvenliğine ve işsizliğe önemli ölçüde tesir edecek ve potansiyel olarak her iki ülke arasındaki sınır bölgelerinde kaos ve şiddeti tırmandıracaktır. Gelecekte

yaşanacak güvensizlik ortamının önünü almak ve daha fazla çatışmayı önlemek için, her iki ülke de daha yapıcı bir yaklaşım benimsemeli ve bir çözüm aramalıdır. Sürüncemede kalmış bir çatışmada kazanan yoktur; her iki taraf da nihayetinde kaybeder. Bu durum, komşu ülkeleri de içeren ve böylece sonuçlarının daha derin hissedildiği çatışmalar için özellikle geçerlidir.

Kaynakça

- Asia Foundation (Mart 2013). Political economy analysis of the Teesta River basin. New Delhi: Asia Foundation.
- Chandan, M.S.K. (7 Nisan 2019). The vanishing fishermen of Teesta. The Daily Star, 7 Nisan 2019.
- Giordano, M., Giordano, M., & Wolf, A. (2002). The geography of water conflict and cooperation: Internal pressures and international manifestations, The Geographical Journal, 168 (4), ss. 293-312.
- Huffington Post. (20 Şubat 2017). Bihar chief minister Nitish Kumar demands decommissioning of Farakka Barrage. https://www.huffingtonpost.in/2017/02/20/bihar-chief-minister-nitish-kumar-demands-decommissioning-of-far_a_21717674/ (Erişim tarihi: 12 Kasım 2024)
- Islam, M. S. (2021). Fifty Years of Bangladesh-India Relations: Issues, Challenges and Possibilities. New Delhi: Pentagon Press LLP.
- Liton, S. (6 Ekim 2019). Pledge after pledge flows down the Teesta. The Business Standard, 06 Ekim 2019. <https://tbsnews.net/analysis/pledge-after-pledge-flows-down-teesta> (Erişim tarihi: 25 Kasım 2024)
- Mital, A. R. (2016). "Indo-Bangladesh water sharing issues". International Journal of Humanities and Social Science Research, 2(11), 7–11.
- Mitra, E., Saeed, S., Coren, A., Wright, R., and Harvey, L. (2024). Floods kill more than 30, impact millions in Bangladesh and northeast India, CNN, 24 Ağustos 2024. <https://edition.cnn.com/2024/08/22/india/flooding-bangladesh-india-intl-hnk/index.html> (Erişim tarihi: 20 Kasım 2024)
- Nazrul, A. (2 Ekim 2019). [Bengalce] (Beklenmeyen taşkınlardan kim sorumlu?), Daily Prothom Alo.
- Rahaman, M. M. (2006). "The Ganges water conflict: A comparative analysis of 1977 Agreement and 1996 Treaty". Asteriskos, Journal of International & Peace Studies, 1(2), 195–208.
- Ranjan, A. (29 Mart 2017). Why India and Bangladesh need a resolution on Teesta water sharing. The Wire. <https://thewire.in/diplomacy/teesta-water-india-bangladesh> (Erişim tarihi: 20 Kasım 2024)
- Ray, J. K. (2011). India's Foreign Relations, 1947-2007. New Delhi: Routledge.
- Roy, P. (8 Mart 2015). Teesta woes for farmers. The Daily Star, 08 Mart 2015.
- Singh, R. (2011). Contemporary India with controversial neighbours. New Delhi: Gyan Publishing House.

Subedi, S. P. (1990). "Hydro-Diplomacy in South Asia: The Conclusion of the Mahakali and Ganges River Treaties." *The American Journal of International Law*, cilt. 93, no. 4, ss. 953–962., doi:10.2307/2555362.

The Daily Star (10 Ocak 2010). Mistrust must go to open new era of ties. <https://www.thedailystar.net/news-detail-121241> (Erişim tarihi: 10 Kasım 2024)

The Daily Star (23 şubat 2012). Steep decline in Teesta water flow. <https://www.thedailystar.net/news-detail-223577> (Erişim tarihi: 27 Kasım 2024)

Times of India (2024). Dhaka blames India for flooding, Delhi hits back, Times of India, 23 Ağustos 2024. <https://timesofindia.indiatimes.com/india/dhaka-blames-india-for-flooding-delhi-hits-back/articleshow/112724351.cms> (Erişim tarihi: 18 Kasım 2024)

HİNDİSTAN - PAKİSTAN ARASINDAKİ SU SORUNUN TARİHSEL SÜRECİ ve GÜNCEL DURUMU

Mehmet Öztürk

Giriş

Su hayatın hem dolaysız ve hem de dolaylı olarak membaidir. Su dünyada mebzul miktarda mevcut olup yeryüzünün dörtte üçü denizlerle kaplıdır. Deniz suları çeşitli oranlarda tuzludur ve toplam su oranının yaklaşık %97,5 ini oluşturmaktadır, geriye kalan %2,5 ise tatlı su olup kutuplarda buzul ve çok derin jeolojik tabakalarda yeraltı suyu olarak bulunur. Ancak, denizden buharlaşma ile yağmur üzerinden tuzludan tatlıya, akarsular üzerinden de tatlıdan tuzluya bir döngü iklim şartlarına göre hep süregelmiştir.

Su her canlı için hayatın temel unsurudur ve öyle kalmaya da devam edecektir. Suyun bol ve daha da önemlisi temiz, insanların az ve su üzerine kavgalarının nadir olduğu eski dönemler ne yazık ki mazide kalmıştır.

Su Savaşları

Günümüzde su azalmış değil ama su kavgaları artmış durumdadır. Su kavgalarının bazen savaşa dönüştüğü uzun bir mazi vardır insanlığın geçmişinde. Dünya tarihinin ilk bilinen su savaşı 4500 yıl önce, şurada burnumuzun dibinde, Mezopotamya'da Sümer şehir devletleri Umma ile Lagaş arasında Dicle ve Fırat nehirleri üzerine yaşandı.

Su Çatışma Kronolojisi isimli bir çalışma, günümüze doğru yaklaştıkça anlaşmazlık, kavga ve çatışmaların yoğunlaştığının altını çizerek, ilk su savaşından günümüze 1298 çatışma belirlemiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dünya bölündükçe, kaynaklar da bölünmeye ve anlaşmazlıklar büyümeye, özellikle sanayi devrimi sonrası su kaynakları ile ilgili sorunlar uç vermeye başladı.

Beton ile birlikte su depolama tekniklerinin gelişmesi, tarımsal ve endüstriyel tüketimin olağanüstü artması, yanlış su politikaları, verimsiz su yönetimi, nüfusun katlanarak çoğalması, kaynaklar ve mecraların kirlenmesi, kuraklıklar ve iklim değişikliğinin dengeleri bozması ile birlikte günümüzde su çok daha değerli bir hale geldi ve gelecekte değeri daha da artacaktır. İşin tuhafı, sadece sınır aşan sularla ilgili değil, ülke içerisinde de paylaşım bağlantılı su kavgaları başladı.

Dünyada Önemli Su Anlaşmazlıkları

Günümüz dünyasında sınır aşan sularla ilgili üç yüze yakın sınır aşan su havzasında irili ufaklı anlaşmazlıklar göze çarpıyor. Neredeyse tüm kıtalarda anlaşmazlıklar var. Afrika'nın şahdamarı Nil Nehri, Türkiye'den kaynaklanan Fırat ve Dicle nehirleri, Altkıta'da ve yazımızın da konusu olacak İndus Nehir sistemi, Orta Asya'ya hayat veren Amu Derya ve Siri Derya, Çinhindi'ni Kuzey'den güneye kat edip Güney Çin Denizi'ne dökülen Mekong Nehri, ABD ile Meksika arasında iki bin kilometreden daha fazla sınır oluşturan Rio Grande gibi nehirleri örnek olarak verebiliriz.

Su bağlamında ülke içi anlaşmazlıklar da az değildir. En çarpıcı örneklerden birisi 'Amerikan Nil'i' olarak bilinen Colorado Nehridir. ABD'nin 'yedi kurak' eyaleti bir asırdan fazla bir süredir nehrin suları üzerine kapışmaktadır.

Su kadim zamanlarda hendek kazma, nehir yatağı değiştirme, susuz bırakma, zehirleme vesaire gibi taktiklerle bir savaş enstrümanı olarak kullanıldı. Günümüzde insanlık tarihindeki belki de en değerli dönemi- ni yaşayan su yoğun bir şekilde bir istikrarsızlaştırma ve baskı enstrü-manı olarak kullanılıyor. Konunun yerli ve yabancı uzmanları ihtimal vermese de suyun kendisi bir savaş sebebi olma yolunda hızla ilerliyor.

Hint Alt Kıtada Su Krizi Tarihçesi

Üzerinde güneş batmayan Birleşik Krallık İmparatorluğu'nun yüzyıla yakın hâkim olduğu Alt Kıtadan çekilmesi kesinleşince bölge, coğrafya bazında değil, din bazında bölündü. Bir tarafta günümüz Pakistan'ı ve Bangladeş'ini kapsayan Pakistan, diğer tarafta ise Hindistan birer gün arayla 14 ve 15 Ağustos 1947'de bağımsızlıklarını kazandılar. Belli esas- lara göre yapılan bölünme (partition) tam olarak gerçekteştirilemeyecek ve yeni bağımsızlığını kazanan iki komşu arasında, savaşlar da dahil ve şu ana kadar çözülemeyen, kronik sorunlara yol açacaktır.

Bu sorunlardan en önemlisi Keşmir'in hangi ülkeye katılacağı oldu. BM'nin, Hindistan'ın çağrısıyla, Keşmir halkının kendi geleceğini tayin etmek üzere halk oylaması yaptırmak üzere araya girmesine rağmen o halk oylaması hiç yaptırılmadı. İki komşu ülke Pakistan ve Hindistan birbirlerinin ezeli düşmanı haline geldiler ve hatta savaşlara girdiler. Keşmir sorunu günümüze kadar çözülemedi ve BM masasında en uzun bekleyen sorunlardan biri haline geldi.

Keşmir'in jeo-stratejik konumu yanında, belki de o dönem fazla anlaşı- lamayan bir başka hayati önemi daha vardı; Hint Alt Kıta'ya hayat veren su kaynaklarının buradan kaynaklanması ya da buradan geçmesidir. Bu durum yeni bağımsızlık kazanan her iki ülke için de yaşamsal öneme haizdi. Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah meseleye vakıf gibi gözüküyordu.

Hindistan ve Pakistan Arasında Su Bölüşümü

Kaidi Azam olarak bilinen Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cin- nah 'Keşmir bizim şah damarımızdır' demişti. Konunun bilincinde idi ama bağımsızlıktan yaklaşık bir sene sonra hayatını kaybetmesi belki

de Pakistan için birçok noktada dönüm noktası oldu. Keşmir'in 'şah damarı' olduğu daha bağımsızlığının başında belli olacaktı.

İngilizler Hint Alt Kıta'daki hakimiyetleri esnasında, 1857'den 1947'ye kadar dünyanın kesintisiz en büyük sulama ağı olan İndus Havzası sulama sistemini geliştirdiler. Sistem o zamandan beri sürekli olarak gelişti. Sistem bünyesinde su akışını yöneten üç büyük baraj ve 100'den fazla küçük barajı barındırıyor. On iki bağlantı kanalı, nehirler arasındaki su transferini kolaylaştırıyor. Sistem, suyu kırsal alanlara dağıtan 64.000 km'den fazla küçük kanala uzanıyor. 1,6 milyon km'den fazla hendek ve akarsu kanalı, Pakistan'ın tarım arazilerini toplu olarak suluyor.

Bölünme gerçekleşip coğrafya da bölününce, tek parça çalışmak üzere tasarlanan sistem de bölündü. Sistemin dağıtım ünite ve su verme kapakları yukarı havza ülkesi konumuna gelen Hindistan'da kalırken, su kanalları aşağı havza ülkesi konumuna gelen Pakistan'da kaldı.

Dolayısıyla, Hindistan her ne kadar suyun akışını durduramasa da sulama sisteminde üstün el ve suyu kontrol eder bir konuma geldi.

Hindistan - Pakistan Arasında Su Krizi ve Uluslararası Öneriler

Hindistan 1948 yılında Pakistan'a su sağlayan iki su verme kapağını kapatınca iki komşu arasında su krizi başlamış oldu.

Acil ve kısa süreli çözüm için önce 'Olduğu Gibi Kalma' daha sonrada Pakistan'ın aldığı suya karşılık yıllık ödeme yapmasını öngören 'Dominyonlar Arası Anlaşma' yapıldı ama sorun çözülmedi.

Hindistan elindeki imkânı bir baskı enstrümanına dönüştürmüştü. Pakistan ise Hindistan'ı Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD) gitmekle tehdit ediyordu. Hindistan konuyu ikili müzakereler yoluyla çözmek istiyor, Pakistan'ın UAD'ye gitmemesi için bazı sözler veriyor ama çok geçmeden sorun yeniden alevleniyordu. Sonunda Hindistan'da sorunun çözümü için 1950'de Tahkim'e gidilmesini kabul etti.

ABD'de bir su geliştirme projesi olan Tennessee Vadisi Otoritesinin ve daha sonra da ABD Atom Enerjisi Komisyonunun eski başkanı olan David Lilienthal, görünüşte Collier's dergisi için bir araştırma makalesi yazmak üzere 1951'de bölgeyi ziyaret etti. Su anlaşmazlığı yaşayan her iki ülkeyi de ziyaret eden ve bölge de iş yapmak isteyen Lilienthal, yaz-

dığı makalesinde suyun Hindistan'ın elinde nasıl bir yıkıcı bombaya dönüşeceğini, bunun kaçınılmaz olarak bir savaşı tetikleyeceğini, savaşın engellenmesi gerektiğini, problemin siyasi değil, ekonomik olduğunu, İndus havzasında müşterek su geliştirme üzerine anlaşacak mühendislerle sorunun çözülebileceğine ve Dünya Bankası'nın yardımcı olması durumunda gerçekleşmesinin zor olmadığına vurgu yapacaktı. Lilienthal iki ülke arasındaki derin düşmanlığı görmezden gelmişti, çünkü bölge ile ilgili derin ticari düşünceleri vardı, iş yapmak istiyordu.

Post kolonyal dönem sonrası dünya düzenini kuranların hakimiyet sağlama enstrümanlarından birisi olan ve o dönem ismi Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) olan Dünya Bankası (DB) ise bu iş için çoktan hazır gibi gözüküyordu. Bazıları ise bunu Lilienthal ile Dünya Bankası başkanı arasındaki akçeli işlere bağlıyorlar. Lilienthal'ın makalesinin yayımlanmasından bir ay kadar sonra DB Başkanı Eugene Black konuyla ilgili iki ülkeye iyi niyet ziyaretlerinde bulundu. Dünya Bankası'nın da imzasının olacağı bir anlaşma önerdi, iki taraf da kabul etti.

İndus Su Havzası

İndus su havzası İndus nehri ve onlarca kollarından oluşmaktadır. Batı Tibet'teki Ngari vilayetinin yüksek dağlarından, Himalayalar'dan, Afganistan'daki Hindu Kuş'tan ve Karakurum'dan kaynaklanan buzullar ve irili ufaklı kollar geniş İndus nehrini ve genelde de İndus sistemini besler.

İndus Nehrinin belli başlı kolları, Jhelum, Chenab, Ravi, Satluj, Beas, Shyok, Kishan Ganga (Neelum), Zaskar, Gilgit, Swat, Kabul, Tochi, Kurram, Gumal ve birçok alt koldur.

İndus Nehrinin tahmini debisi 5500 m³/ saniye olup debi açısından dünyanın 52. büyük nehridir. Arap Denizine dökülene kadar 3100 km kat etmektedir.

Pakistan'da üretilen gıda maddesinin %90'ı ve istihdamının %65'i İndus tarafından desteklenen çiftçilik ve hayvancılığa bağlıdır. Dolayısıyla, Pakistan, diğer bazı küçük nehirlerle sahip olsa da İndus suyuna fazlasıyla bağımlıdır. Buna karşılık, Hindistan 14'i büyük, 44 ü orta ölçekte ve 55'i küçük nehir havzasına sahiptir.

İndus Su Anlaşması

Tam dokuz yıla yayılan bir süreç vardı. Hatta gecikmeden dolayı bir ara Hindistan 1962 yılına kadar anlaşma olmazsa su kullanımında tek taraf-
lı inisiyatif alacağına dair ültimatom verdi.

Dünya Bankası her iki ülke için kredi ve hibe musluklarını açınca taraflar 19 Eylül 1960'da o dönem Pakistan'ın başkenti Karaçi'de İndus Su Anlaşması'nı imzaladılar. Hindistan tarafında imzayı Başbakan Cevahir Lal Nehru, Pakistan tarafında ise Mareşal Eyüp Han, o dönem ismi 'Yeniden Yapılanma ve Kalkınma İçin Uluslararası Banka' olan Dünya Bankası adına W.A.B. Iliff atacaktı.

Anlaşma gereği İndus Nehri ve 5 kolu iki ülke tarafından bölüşüldü. Doğu nehirleri olarak anılan Beas, Ravi ve Sutlej nehirlerinin %100 kontrolü Hindistan'a bırakıldı. Batı nehirleri olarak anılan İndus Nehri ve iki kolu Chenab ve Jhelum Pakistan'a bırakıldı ama Hindistan'a 'belirli yerel, tüketim dışı ve tarım amaçlı su tüketim izni de verildi ki kaynaklar bunun suların kapasitesinin yüzde yedisine denk geldiğini söylüyorlar. Ayrıca, Hindistan Batı nehirleri üzerinde tasarım ve işletme için belirli bazı kriterlere tabi olmak ve operasyonu sınırlanmamak kaydıyla elektrik üretme hakkı da elde etti. Anlaşma uyarınca yeni barajlar ve bağlantı kanallarının inşasına Dünya Bankası üzerinden kredi ve hibe olarak mali yardımda da bulunulacaktı.

Anlaşma uyarınca, iletişim kanalı oluşturmak ve anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili sorunları çözmek için her ülkeden bir komisyon üyesinin katılımıyla bir Daimî İndus Komisyonu oluşturuldu. İki ülke arasındaki görüş "farklılıkları" tarafsız bir uzman tarafından çözülecek ve "anlaşmazlıklar" ise "Tahkim Mahkemesi" adı verilen geçici bir mahkemeye havale edilecekti. Uzun yıllar boyunca çok sayıda anlaşmazlık Daimî İndus Komisyonu aracılığıyla barışçıl bir şekilde çözüldü.

Kazananlar ve Kaybedenler

İndus Su Anlaşması kanlı bir 'bölünme' sonrası iki taraf arasında ilk gerçek uzlaşma idi. Dolayısıyla, iyi niyetle devam edilse İndus Su Anlaşması diğer sorunların çözümü için bir başlangıç teşkil edebilirdi ama öyle olmadı. Tarafsız gözle baktığımızda, aşağı havza ülkesi olarak su konu-

sunda sürekli dışa bağımlı olacak Pakistan, doğu nehirlerinin tamamını yüzde yüz Hindistan'a verip, batı nehirlerine az da olsa onu ortak ederek daha baştan kaybetmişti. Kanımızca Pakistan az bir hisse ile de olsa doğu nehirlerine ortak olmalı idi.

İndus su sisteminden Hindistan'dan daha fazla su sağlayacak olması, belki o günün şartlarında Hindistan'ın coğrafi koşullar ve teknik imkansızlıklardan dolayı suyun akışını engelleyemeyeceğini düşünüyor olması, belki de anlaşma üzerinden sağlanacak kredi ve hibeler Pakistan'ın aklını çelmişti.

Anlaşma bağlamında Pakistan'a yönetilen eleştirilerden biri de, anlaşma sürecini yetkin şahsiyetlerin yürütmediği eleştirisidir. Ayrıca, Pakistan'ın Hindistan kaynaklı dört atık su kanalının topraklarından geçmesine onay vermesi de işin uzmanları tarafından ağır bir şekilde eleştirilmektedir. Geline nokta itibari ile Hindistan ile su anlaşmazlıklarında Pakistan'ın elinde uluslararası mercilere şikâyetten başka bir enstrüman yoktur. Hindistan anlaşmayı kilitlemiştir.

Hindistan'ın ilk başbakanı ve İndus Su Anlaşması altında imzası bulunan Cevahirlal Nehru bir keresinde barajları 'modern Hindistan'ın tapınakları' olarak tanımlamıştı. Çünkü barajlar tarımsal gelişmeyi ve köy ekonomisini hızlı sanayileşme ve kentsel ekonominin büyümesiyle bütünleştirecekti. Dolayısıyla Hindistan bilinçli ve hazırlıklı idi ve adeta satranç oynar gibi geleceğin hamlelerini düşünerek anlaşma sürecini, biraz da zamana yayarak, Niranjan Das Gulhati gibi iyi bir teknokrat ile yürütmüş ve istediğini de almıştı.

Zaten yukarı havza ülkesi olma avantajını, nehirlerin üçünü tamamen kendisine veren ve diğer nehirlerle de ortak eden anlaşma ile pekiştirmiş, sular üzerinde kontrol sağlamıştı. Anlaşma garanti edildikten sonra diğer hamlelerine geçebilirdi. İlerleyen dönemde Hindistan her fırsatta suyu bir baskı enstrümanı olarak kullanmaya, hidropolitiksi devreye sokmaya başladı.

Hindistan ve Pakistan arasında devam eden gerginliklere rağmen İndus Su Anlaşması büyük ölçüde işe yaradı. Ta ki 1990'lı yılların sonlarında Hindistan, Keşmir'in kendi kontrolü altındaki bölümünde, bölüşümde Pakistan'ın kullanımındaki, Chenab Nehri üzerinde Baglihar Hidroelektrik Projesi'ni inşa etme planlarını açıklayana kadar.

Anlaşmazlık ve Çözüm

Pakistan, 1999 yılında inşaatına başlanan Baglihar Projesine, tasarım parametrelerinin 1960 tarihli İndus Su Anlaşması'nı ihlal ettiği gerekçesiyle itiraz etti. Pakistan'ın iddiası, Hindistan'ın bu barajları tasarlama biçiminin suların akmasına izin verme konusundaki mutlak yükümlülüğünü ihlal ettiği yönünde idi.

Ayrıca, Pakistan, Hindistan'ın Jhelum Nehri üzerindeki 330 megawattlık Kishanganga hidroelektrik projesi (2018'de tamamlandı) ve Chenab Nehri üzerindeki 850 MW'lık Ratle projesine de (2026'da bitirilmesi bekleniyor.) karşı çıktı. Pakistan'ın itirazlarının Hindistan'ın hızını kesemediğinin de altını çizmek gerekir. Dolayısıyla anlaşmazlıkların İndus Su Anlaşması uyarınca Pakistan'a tahsis edilen batı nehirleri üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Pakistan'ın bu projelere itirazı, İndus Su Anlaşması'nda önerilen tasarım kriterlerinin ihlalleri ve Hindistan'ın batı nehirleri üzerinde inşa ettiği depolama projeleriyle ilgilidir. Pakistan tarafında, bu projelerin Hindistan'ın, Pakistan'a akan su üzerinde manipülatif kontrol elde etmesine izin vereceği yönünde endişeler vardır.

İndus Su Anlaşması'nın 9. maddesi uyarınca sağlanan uyuşmazlık giderme mekanizması, Komiser, Tarafsız Uzman ve Tahkim Mahkemesi'nin yer aldığı kademeli, üç seviyeli bir mekanizmadır. 'Uyuşmazlık' ve 'Anlaşmazlık' olarak ikiye ayrılmış sorunların 3 aşamada çözülmesi öngörülüyor. Öncelikle iki tarafın uyuşmazlıklarının, anlaşma gereği sorunların çözümü için oluşturulan ve her ülkenin bir komiser ile temsil edildiği Daimî İndus Komisyonunda çözmeleri beklenmektedir. İki tarafın 'anlaşmazlığa' düştükleri konuların ise tarafsız bir uzman üzerinden çözmeleri bekleniyor. Bu da çare olmazsa arabulucuya gitme lüzumu doğuyor.

İki ülke arasındaki su anlaşmazlığını diğer sorunlardan özellikle de Keşmir anlaşmazlığından soyutlayamayız. Temel sorun, Keşmir üzerindeki anlaşmazlıktır ve su sorunu da Keşmir sorunu kronikleştikçe şiddetlenmiştir. Her iki ülkenin de Keşmir üzerinde tam hak iddia etmesi nükleer komşuları tam bir çıkmaza sokmuştur. Keşmir üzerine savaşlar da yapılmışlardır. Ayrıca, her birisi diğerini kendi topraklarında istikrarsızlık oluşturmakla suçlamaktadır.

Hindistan'da Hindu hegemonyası sağlamaya çalışan Hindistan aşırı sağının Hindu milliyetçisi Hindutva ideolojisine sahip mevcut Başbakan Narendra Modi'nin 2014 yılında iş başına gelmesiyle aradaki gerginlik daha da artmıştır. Nitekim, 2016 yılında Pakistan yanlısı Keşmirli militanlar tarafından Hindistan kontrolü altındaki Camu ve Keşmir'de Hindistan ordusunun tugay karargahına yapılan saldırıda 19 Hint askerinin öldürülmesi sonrasında Modi'nin retorığı de değişmiştir. Hindistan, saldırıdan Pakistan'ı sorumlu tutmuş ama İslamabad herhangi bir rolü olduğunu reddetmiştir.

Saldırının ardından, Hindistanlı yetkililer Başbakan Narendra Modi'den nakille Yeni Delhi'nin, Pakistan'ı su kısıtlamaları yoluyla cezalandırmak için İndus havzasındaki yukarı havza devleti olarak Hindistan'ın konumunu silah olarak kullanabileceğini belirttiğini söylemişler, medyaya yaptıkları açıklamada Modi'nin onlara "Kan ve su aynı anda akamaz." dediğini iletmışlerdir. Modi bu sözü ile Pakistan'ın suyunu kesmekle tehdit etmiştir. Bugün için bu mümkün olmasa da orta ve uzun erimde Hindistan böyle çılgınlığa gireceğinin sinyallerini vermektedir.

Mevcut Durum

Hindistan'ın Ağustos 2019'da kendi kontrolündeki Camu ve Keşmir'in özerkliğini iptal etme kararından bu yana, iki ülke arasındaki ilişkiler daha da kötüleşmiştir. Dünya Bankası 2022'de 'orta bir yol olarak, anlaşmazlıklarla ilgili Hindistan'ın istediği gibi hem tarafsız bir uzman atanmasına ve hem de Pakistan'ın istediği gibi Daimî Tahkim Mahkemesinin devreye sokulmasına karar vermiştir. Tahkimi kabul etmeyen Hindistan yalnızca tarafsız uzmanın arabuluculuklarına katılmaktadır.

Gelinen nokta itibarıyla, Hindistan'ın çok boyutlu güçlenmesi ve küresel etkisinin gitgide artmasından dolayı, Pakistan'ın suyla ilgili iddialarını uluslararası hukuk yoluyla sürdüreceğini, Hindistan'ın ise konumunu korumak için yukarı havza olma avantajını da kullanarak daha da dayatmacı bir boyuta evrilebileceğini söyleyebiliriz.

Anlaşmayı 'tarihi hata' olarak tanımlayan Hindistan tarafı, anlaşmanın revize edilmesi gerektiğini söylemekte, anlaşmazlıklarda üçüncü tarafın rolünü bitirmek istemektedir. Anlaşmada Pakistan'a fazla su verildiğini iddia eden Hindistan tarafı, terör meselesinin de anlaşmaya katılmasını

talep etmektedir. Pakistan kabul etmezse Hindistan anlaşmayı tek taraflı feshedeceği imalarında bulunmaktadır.

Hindistan öncelikle suyu kontrol eden bir yukarı havza ülkesi ve gelinen nokta itibari ile bir yarı – süper güç özgüveni ile masaya oturacaktır. Ayrıca, uluslararası güçler iklimi de Hindistan'dan yanadır.

Pakistan'a gelince, anlaşmanın daha baştan kaybeden aşağı havza ülkesi ve kendi iç sorunları ile boğuşan, ekonomik olarak zayıf ve dışarıya muhtaç bir ülke olarak eli zayıflamış bir vaziyette masaya oturacaktır. Pakistan temel konuları değiştirmek istemese de, İndus Su Anlaşması'nın revize edilmesine karşı değildir. Zaten mantık da anlaşmanın yapıldığı 1960'dan bu yana köprü'nün altından çok sular aktığını söylemektedir.

Gelişen dünya şartlarında 64 yıl önce yapılan anlaşmanın, her iki ülkenin de kabul ettiği üzere, revizeye ihtiyacı vardır. Ancak bu avantajlı konumdan dolayı dayatma altında değil, karşılıklı samimi müzakerelerle gerçekleştirilmeli, sonradan ortaya çıkmış iklim değişikliği, nehirlerin sularının % 85'inin kaynağı olan buzulların hızlı erimesi, kaynaklar ve mecranın kirletilmesi gibi güncel sorunlar da ele alınıp çözüme bağlanmalıdır.

Sorunların çözümü için anlaşmanın bir mekanizması vardır. Tarafların yapıcı bir diyaloga girmesi önemlidir. Önceden olduğu gibi bu sefer de sorunun üstesinden gelebilirler. Anlaşmaya imza atan üçüncü taraf olan Dünya Bankası da, bu konuda bir kolaylaştırıcı olarak aktif rol almalıdır. Konuya çözüm bulunamamasının orta ve uzun dönemde telafisi mümkün olmayan daha büyük sorunlar ortaya çıkaracağı açıktır. İki ülkenin paylaşımı üzerinde sorunlar yaşadığı suların büyük oranda kaynağı ve güzergahı konumundaki Keşmir'in 'Nükleer Parlama Noktası' olarak tanımlanması boşuna değildir ve tetikleme unsurlarından birisi de sudur. Ayrıca, yukarı havza ülkesi dayatmalarının Hindistan'a kendisi için yukarı havza ülkesi olan Çin üzerinden bumerang etkisi yapacağını iyi hesaplaması gerekmektedir.

Sonuç

1960'da imzalanan ve dünyanın en iyi su paylaşım anlaşmalarında biri olarak gördüğü İndus Su Anlaşması'nın, Hindistan tarafındaki baş mü-

zakerecisi Niranjan D. Gulhati, daha sonra önemli bir itiraf ve daha da önemlisi bir nasihatte bulunmaktadır. Niranjan D. Gulhati yaptığı bir açıklamada ‘en büyük hayal kırıklığının siyasi bir dava için müzakere masasında oturduğundan dolayı, profesyonel bir mühendis olarak verdiği söze şüpheyile bakılması olduğunu’ itiraf etmesidir.

Dolayısıyla Hintli baş müzakereci, aynı zamanda, Hindistan tarafının anlaşmayı uygulamada negatif bir tavır takındığını itiraf etmektedir. Bu, Hindistan tarafının o dönem başbakanları eliyle imzalanmış olsa da daha sonraki dönemde ve daha da güçlendikçe anlaşmanın uygulanması noktasında gösterdikleri olumsuz davranışı sergilemesi açısından önemlidir.

Gulhati’nin bu bağlamda tavsiye babında söylediği şu sözleri ise anlaşmanın revize edilmesinin çıkış noktası olabilir: ‘Şu da var ki, diğer tarafın çıkarlarını göz önünde bulundurmalıydık: onlar yaşamalı; biz yaşamalıyız. Onlar suya sahip olmalı; biz suya sahip olmalıyız.’

Güzel örnekler göz önüne alınıp her tarafa zarar veren anlaşmazlık yerine iş birlikleri ve dayanışmalar sorunların çözümünde her iki taraf için de uygun bir yol olarak gözükmektedir. İndus suları, bölmemeli aksine birleştirmelidir.

Kaynakça

- <https://thediplomat.com/2023/01/india-escalates-water-conflict-with-pakistan/>
- <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTs/Volume%20419/volume-419-I-6032-English.pdf>
- <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1960/11/india-and-pakistan/306376/>
- <https://www.usip.org/publications/2023/02/india-and-pakistan-are-playing-dangerous-game-indus-basin>
- <https://climate-diplomacy.org/case-studies/water-conflict-and-cooperation-between-india-and-pakistan>
- <https://www.worldbank.org/en/region/sar/brief/fact-sheet-the-indus-waters-treaty-1960-and-the-world-bank>
- <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/the-indus-waters-treaty-prospects-for-india-pakistan-peace/>
- <https://www.thehindu.com/news/national/india-serves-notice-to-pakistan-seeking-review-of-indus-water-treaty/article68655577.ece>
- <https://www.britannica.com/event/Indus-Waters-Treaty>
- <https://www.aljazeera.com/news/2024/9/22/is-the-indus-waters-treaty-the-latest-india-pakistan-flashpoint>
- https://www.yenisafak.com/hayat/su-savasları-kapıda-4542049?utm_source=twitter&utm_medium=social&utm_campaign
- https://www.youtube.com/watch?v=LPA_mW9HZQ0
- <https://www.youtube.com/watch?v=pVp93u2IgSg>
- <https://www.youtube.com/watch?v=fGNoaVcuAjE>
- <https://www.youtube.com/watch?v=Zsn-Q0uAxog>
- <https://www.youtube.com/watch?v=bef3L604b7A>
- https://www.youtube.com/shorts/-RNedg_7YJo
- <https://www.youtube.com/watch?v=em2fYaPtcJk>

BÖLGESEL SOSYAL ve KÜLTÜREL HAREKETLER

ETNİK, DİNİ, SOSYAL ve KÜLTÜREL TOPLUMLAR

Doç. Dr. H. Hilal Şahin

Güney Asya; etnik, dil ve din çeşitliliğini yansıtan, dünya nüfusunun önemli bir kısmını barındıran ve çeşitli kültürel imgelere ev sahipliği yapan, Afganistan, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Bhutan, Maldivler, Nepal, Sri Lanka gibi ülkelerden oluşan önemli bir bölgedir.

Afganistan

Afganistan, etnik çeşitliliği ile dikkat çeken, zengin tarihi, köklü kültürel gelenekleri ve doğal güzellikleriyle büyüleyici bir ülkedir. İpek Yolu'nun kilit parçası olan bu ülke Asya'dan Avrupa'ya uzanan ticaret rotaları üzerindedir. Stratejik konumundan dolayı Afganistan, sayısız kültürden etkilenmiş ve kendine özgü bir kültürel miras geliştirmiştir.

Afganistan, 18 farklı etnik grubun varlığı ile tanınır. En büyük

etnik gruplar arasında Peştun, Tacik, Hazara, Türkmen, Beluç ve Özbekler bulunmaktadır. Peştun, Tacik ve Türkler siyasi bir güç oluşturmaya kadar nüfuza sahiptir (Çınarlı, 2012, 74).

Afganistan'ın önde gelen grubu olan Peştunlar, Peştuca konuşur ve Müslümandır. Tacikler Dari (Afgan Farsçası) lehçesi konuşurlar. Tacikler büyük ölçüde kentsel ve diğer etnik nüfuslarla asimile oldukları Kabil ve çevresinde yaşamaktadır. Genellikle iyi eğitimlidir, sıklıkla bürokraside yer alır ve genellikle esnaf ve zanaatkar olarak çalışırlar.

Özbek ve Türkmenler, Afganistan'daki en kalabalık Türk boylarıdır. Özbek Türkçesi konuşmaktadırlar (Azaad, 2019, 11). Afganistan Türkleri, Özbeklerin nüfus ve siyasi liderliğinde varlıklarını sürdürmektedir (Çelikköknmez, 2021, İlhan 2022, 603-629).

Afganlar İslami gelenekleri sürdürmekte ve ortak bayramları kutlamaktadır. Afgan toplum yapısının genellikle kabile temelli olması, siyasi istikrarsızlık ve çatışmaların temel nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Etnik kökenler, günlük yaşamdan siyasi davranışlara kadar geniş bir yelpazede etkili olmaktadır. Her etnik grup, kendi gelenek ve göreneklerine sahiptir. Peştunlar misafirperverlikleriyle tanınırken, Tacikler zengin bir edebi geçmişe sahiptir. Özbekler genelde hayvancılıkla uğraşırken, el sanatları ürünleri, halı ve hayvansal gıda vb ticareti yapmaktadırlar. Söz konusu pazarlar aynı zamanda sosyal merkezler olarak da hizmet vermektedir.

Afganistan yemek kültüründe pilav, kebab, Ashak, Mantu, Kabuli, Bolani Avşak, Afgan ekmeği popülerdir. Geleneksel müzik ise özellikle klasik müzik formlarıyla zenginleşmiştir. Geleneksel müzik, dans, yemek, giyim ve el sanatları gibi unsurlar, Afgan kültürünün önemli parçasıdır. Afganistan'da Farsça şarkılar oldukça popülerdir. Afganistan'da nüfusun çoğu Müslüman olmakla birlikte Hristiyan, Budist ve Hindu toplulukları da bulunmaktadır.

Afganistan'da giyim kuşam, özellikle Taliban'ın yönetimi altında önemli değışiklikler göstermiş ve geleneksel kıyafetler yeniden benimsenmiştir. Türkmenlerin erkek kıyafetleri esnek deri çizmeler, kuşaklı tunikler, hacimli uzun kollu paltolar ve kuzu şapkalarını içerir. Kadınlar pantolon üzerine uzun, renkli, çiçek desenli elbiseler giyer ve takılarla süslü başörtüsü benzeri bir başlık ve bol miktarda takı takarlar.

Afganistan'da spor, özellikle futbol ve kriket gibi branşlarla öne çıkmaktadır. Spor, toplumsal ve kültürel değişimlerin bir yansıması olarak önem taşımakta ve uluslararası arenada temsil edilmeye devam etmektedir. Özbek kültüründe buzkaşı oyunu yer almaktadır.

Afganistan, tarihi boyunca birçok kültür ve medeniyetin etkisi altında kalmış, bu da zengin bir mimari ve sanat mirası oluşturmuştur. Afganistan'da yer alan önemli mimari yapılar arasında Mavi Cami (Hz. Ali Türbesi), Cam Minare ve Bamiyan Budist Heykelleri bulunmaktadır.

El sanatlarında el yapımı halılar önemli bir yer tutar. Ayrıca, minyatür sanatı da Afgan kültürünün önemli bir parçasıdır. Şiir, halk hikayeleri, şarkılar ve danslar zamana meydan okuyan sanatsal gelenekleridir.

Afganistan'da evlilikle ilgili sorunlar karmaşık bir yapıya sahiptir ve çözüm önerileri arasında eğitim seviyesinin artırılması, ekonomik destek sağlanması ve toplumsal farkındalık yaratılması yer almaktadır. Kadınların miras hakkı yoktur.

Güncel sosyal siyasi durumuna bakıldığında, tarih boyunca yaşanan iç çatışma ve savaşların, Afganistan'da ulusçu birliğin tesis edilememesinin en büyük göstergesi olduğunu söylemek mümkündür. "Afgan kimliği" var gibi görünse de bu kimlik sadece Peştunların çoğunluğunu öne çıkardığı için diğer etnik yapıların ülkeyle kader birliği yapmasına mâni olmuştur. Uluslararası ilişkiler düzleminde, "devlet vasfını yitirmiş devlet" durumu sık görülen bir durum olsa da Afganistan çağdaş tarihte müstakil bir devlet niteliği kazanamamış topluluk olarak dünya siyaset arenasında yer almıştır.

Afganistan'da yaşayan birçok aile, son yıllarda derinleşen ekonomik kriz nedeniyle zor şartlarda yaşamaktadır. Bamiyan bölgesinde 1400'den fazla aile mağaralarda yaşam mücadelesi vermektedir. Birleşmiş Milletler verilerine göre, ülkede 28.3 milyon insan acil insani yardıma muhtaç durumdadır. Son yıllarda Taliban'ın iktidara gelmesiyle birlikte kadın hakları ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Ancak bazı sosyal hizmet projeleri aracılığıyla kadınların toplumda daha aktif rol alması için çabalar devam etmektedir.

Afganistan'ın sosyal ve kültürel yaşamı, tarihsel bağlamda karmaşık bir yapıdadır ve günümüzdeki sorunlar bu yapıyı daha da derinleştirmektedir. Etnik çeşitlilik, kültürel zenginlik sağlarken aynı zamanda toplum-

sal çatışmalara da yol açmaktadır. Ekonomik zorluklar ve kadın hakları üzerindeki kısıtlamalar ise ülkenin sosyal yapısında önemli değişimlere neden olmaktadır.

Bangladeş

1971'de Batı-Doğu Pakistan'dan ayrılan, Bangladeş Halk Cumhuriyeti'nin, ekonomisi neredeyse Hindistan'ı yakalayarak 1960 yılından 2023 kadar ortalama kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hasıla 715.68 dolara yükselmiştir.

Parlamente demokrasi ve üniter devlet yapısına sahip olan Bangladeş'te resmi din İslam'dır. Hinduizm, Budizm ve Hristiyanlık ülkedeki diğer dinlerdir. Müslümanlar nüfusun yaklaşık yüzde 88,3'ünü oluşturur. Ülke içinde Hinduların inanç hürriyeti toplumun özen gösterdiği bir durumdur. Bu bağlamda Bangladeş'te Müslüman öğrenciler, yaklaşık 13 milyon Hindu'nun yaşadığı başkent Dakka'daki Hindu tapınakları ve kiliseleri koruma sorumluluğunu üstlenmiştir (Karataş, 2024). Bangladeş'te kültürel diyalog örnekleri çoktur. Bu bağlamda Dakka'daki bir Budist manastırının önünde Ramazan ayı boyunca her gün iftar yemeği verilmektedir. Yine Dharmarajika Budist manastırının yoksul ve muhtaç Müslümanlara yiyecek dağıtma girişimi, toplumsal uyumun parlak bir örneğidir. Bangladeş, tüm etnik ve dini grupların haklarını korumaya çalışmaktadır. Ülke, dinlerin ve çeşitli etnik kabilelerin barış içinde bir arada yaşadığı dünyadaki birkaç ülkeden biridir.

Sari ve Lungi, geleneksel kıyafetler olarak Bangladeş'in tekstil sanatındaki önemi gösterir. Taş işçiliği, dokumacılık ve metal işçiliği gibi el sanatları, kültürel mirasın bir parçasıdır.

Bangladeş'te bayramlar, kültürel ve dini öneme sahip çeşitli tatil günlerini içerir. Ramazan Bayramı, Hindu topluluğunun pujaları, Paskalya Pazarı, Noel ve Buddha Purnima gibi çeşitli dini bayramlar kutlanır. Bangladeş'teki bu bayramlar, toplumun sosyal hayatında önemli bir rol oynar ve kültürel değerlerin yaşatılmasına katkıda bulunur. Her bayramın kendine özgü gelenekleri ve kutlama biçimleri vardır, bu da ülkenin zengin kültürel dokusunu yansıtır. Farklı dinler ve etnik gruplar arasındaki barış ve iş birliği, Bangladeş'in kültürel zenginliğini korumak için kritik öneme sahiptir.

Phuchka, Pitha, Murgi, pilaf ve salata gibi yemekler, ülkenin gastronomik çeşitliliğini yansıtır.

Bhutan

1949'da Hindistan'dan ayrılan Bhutan, sosyal hayatı, etnik çeşitliliği, zengin kültürel yapısı ve insan odaklı politikalarıyla dikkat çeken bir ülkedir. Halkın büyük çoğunluğu Mahayana Budizmi'ne bağlıdır; bu din, günlük yaşamda önemli bir rol oynamaktadır. Bhutanda inanç özgürlüğü mevcut olsa da Budizm hayatın birçok alanında belirleyici bir faktördür ve Bhutan Krallığı'nda 2008 tarihinden beri Parlamenter Monarşi uygulanmaktadır. Bhutan, Asya'nın üçüncü en küçük ülkesi olmasına rağmen etnik ayrışmaların bölücü fikirlere dönüştüğü bir coğrafyadır (Türkmen, 2020).

Ngaloplar (Drukpa-Batı Bhutanlılar), Şarçoplar (Doğu Bhutanlılar), Lhotşampalar (Güney Bhutanlılar), Brokpalar, Kurtöpler, Bumthaplar ve Layalar gibi daha küçük etnik gruplar da bulunmaktadır.

Bhutan hükümetinin uzun süre Budizm'i tek egemen din olarak görmesi, Lhotşampalar arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Bu rahatsızlığın etkisiyle Lhotşampaların yaşadıkları bölgenin ülkeden ayrılması fikrine evrilmesi sonrası 1980'lerin sonlarında Bhutan devleti Lhotşampalara daha çok hak, demokratik ve kamusal haklar vermeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Bhutan'daki din bağlamı üzerinde sınıflandırılan etnik grupların ülkedeki nüfusa oranı şu şekildedir: Tibet Budistleri (Doğu ve Batı Nepalliler) yüzde 75, Hindular (Lhotşampalar ve Hintliler) yüzde 25 şeklindedir. Hükümet 1980'lerden öncesine kadar yasak olan farklı etnik gruplar arasındaki evlilikleri artık desteklemektedir (Uygur, 2024).

Bhutan'da Hinduların inanç topluluğu merkezi bulunur. Bhairab Kunda Shiva Tapınağı ve Bhairab Kunda Tapınağı geleneksel Bhutan mimarisini yansıtmaktadır. Bhutan'ın meşhur yemekleri ise şöyledir: Pirinç pilavı (Ema Datshi) Sakam Datshi, Kırmızı Pirinç Pilavı Tavuklu ve İspanaklı Bhutan Kırmızı pirinç pilavı, Jasha Maru, Phaksha Paa ve Suja'dır.

Bhutan mimarisi, sıkıştırılmış toprak ve çamurla örülmüş inşaat yöntemleri, taş işçiliği, pencere ve çatıların etrafında karmaşık ahşap işçiliği kullanarak belirgin bir şekilde gelenekselliğini korumaktadır.

Bhutan, anaerkil bir toplum yapısına sahiptir. Evlilik sonrası erkekler genellikle kadınların evine taşınır. Miras genellikle kadınlara bırakılır, bu da kadınların aile içindeki rolünü güçlendirir. Çok eşlilik de yasal olarak kabul edilmektedir. Butanlı kadınlar erkeklerle eşit haklara sahiptir. Yüzlerce manastır, stupa, dini kurum yaşayan inançlarının öğretileri için güçlü bir atmosfer sağlar.

Rahipler toplum hayatında önemli bir rol oynarlar. Rahipler topluluğunun temsilcileri tüm önemli durumlarda hazır bulunurlar. Geçmişte, her aileden bir erkek çocuğunun manastır düzenine girmesi yaygınken, bunun giderek azaldığı görülmüştür.

Bhutan'ın tekstil geleneği son yıllarda uluslararası önem kazandı. Bhutan'ın geleneksel kültürü, ülke genelindeki törenlerin ve festivallerin ayrılmaz parçaları olan dans ve müzik gibi sahne sanatlarında canlıdır. Birçok ülkenin aksine, geleneksel sanatlar, asırlık törenler, festivaller, sosyal davranış ve yapılar geçmiş bir çağın kalıntıları değildir. Geleneksel sanatlar ve el sanatları, yüzlerce yıl önce yapıldığı gibi hala uygulanmaktadır.

Hindistan

Hindistan, etnik, dilsel, dini ve bölgesel kimliklerin karmaşık bir dokusuyla karakterize edilen, sosyal ve kültürel yaşamdaki dikkat çekici çeşitliliği ile tanınmaktadır. Tarihsel göçler, yerel kabilelerin varlığı ve kültürel etkileşimler sonucu oluşmuş karmaşık bir yapıda olan ve dünyada bulunan mono tanrılı dinlerin yanı sıra politeist 8 büyük dinin de bulunduğu Hindistan'da, 22 eyalette ve dokuz birlik bölgesinde olmak üzere 22 resmi dil çeşitli lehçelerden oluşan çok sayıda dil konuşulmaktadır. Hinduizm, İslamiyet, Hristiyanlık, Sihizm, Caynizm, Budizm önemli yer tutmaktadır (Dawns, 2018; Majeed, 2010; Times of India, 2010). Hindistan'da Hint-Aryan, Dravid, Bengalli, Roman, Sindhi, Farsi, Peştun, Part, Tay halkı ve yerel kabileler gibi sayısız etnik grup bulunmaktadır (Ashutosh, 2010; The Economist, 2009; World Atlas, t.y; Taşçı, 2019a).

Hindistan, dünya genelinde en fazla Müslüman nüfusuna sahip ikinci ülke olup İslamiyet, Türkler sayesinde ülkeye yerleşmiştir. İlk cami, Kerala'daki Çeraman Cuma Mescidi'dir. Müslüman kültürü, Hindistan'ın

tarihi ve kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. İslam'ın yayılmasıyla birlikte birçok dini ve kültürel etkileşim yaşanmış; sufi gelenekler de bu süreçte önemli bir rol oynamıştır.

Hindistan'da etnik gruplara ilişkin ayrışma örneği en son Keşmir'de yaşanmıştır. Keşmir Vadisinin çoğu Müslüman olup 1947'de imzalanan katılım anlaşmasıyla Hindistan'a bağlanmıştır. Bölge için 1947,1965 ve 1999 yılları arasında Hindistan ve Pakistan 3 defa savaşmıştır (Taşçı, 2019b).

Birçok etnik grubun yaşadığı Hindistan'da Hint mimarisi yalnızca santsal bir ifade değil, aynı zamanda ülkenin tarihi evriminin de bir kanıtı olmuştur. Antik kaya oyma mağaralardan görkemli Babür saraylarına kadar her yapı Hindistan'ın kültürel zenginliğini yansıtır. Taj Mahal, Kızıl Kale, Ajanta Mağaraları, Agra Kalesi, Jama Mescidi, Shalimar Bahçeleri, Hümayun'un kabri örnek olarak verilebilir.

Hint kültürünün çeşitliliği, beslenme alışkanlıkları, giyim tarzları ve sayısız dans biçimlerinde görülmektedir. Hindistan'da kadınlar ve erkekler için pek çok geleneksel kıyafet bulunmaktadır. Kadınlar genelde "sari ve punjabi" adı verilen geleneksel kıyafetleri giymektedirler. (Kleiderschrank, 2012). Renkli kıyafetler insanların hayata olan bağını sembolize etmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde ve Türkiye'de yasin rengi siyah iken, Hindistan'da beyazdır (Stolz, 2007: 61). Hindistan'ın pek çok yerinde erkekler kafasına kavuğa benzer bir şekilde türban takmaktadır. Sihizm dinine mensup erkeklerin taktığı bu türbana, "dastar, pag, keski, pagri veya pagadi" gibi isimler verilmektedir.

Hindistan'da din harmonisinden dolayı sayısız festival ve bayram kutlanmaktadır. En meşhur festivalleri Holi, Diwali, Karwa Chauth, Gandhi Jayanti, Eid ul-Fitr ve Cumhuriyet Bayramı'dır. Hindistan'daki bu bayramlar, toplumun sosyal yapısını güçlendiren ve farklı toplulukları bir araya getiren önemli olaylardır. Her bayramın kendine özgü gelenekleri ve ritüelleri bulunmaktadır.

Popüler sporu kriket olan Hint kültüründe müzik ve dans çok önemlidir (Myriam, 2003: 72-73). Halk her kutlamada sevinçlerini dans ederek ve şarkı söyleyerek ifade etmektedir. Hint tiyatro ve sinemasında da müzik ve dansın etkisi büyüktür (Banerjee, 2012: 20; Anonim, 2011). Müzik ve dans eğlence amacı dışında dini ritüellerin yerine getirilmesinde önem-

lidir. Hint (Bollywood) filminin sevilmesi ve beğenilmesinde müzik ve dans ayrı bir önem taşımaktadır. (Myriam, 2003: 79-82). Film piyasası, Hint toplumu içindeki diğer kültürler arasında ve Güney Asya'daki diğer toplumlar için kültürel etkileşim aracı haline gelmiştir. Hindistan'da Mumbai dışında pek çok merkezde genellikle farklı yerel dillerde (Hindi, Tamil, Bengali vs.) çekilmiş filmler bulunmaktadır. Bunlar Kollywood, Tollywood gibi isimlerle anılmaktadır (Kara ve Kozluklu, 2020:73-109). Bollywood Hindistan'ın kuruluş felsefesindeki ülke harmonisinin korunup canlı tutulması fikrinin halen sürdürüldüğünün göstermesi açısından da Hindistan devletinin son derece kritik yumuşak güç aracı olarak işlevini görmektedir.

Hindistan'da pek çok kadın saçlarının arasına, evli olduğunu simgeleyen “sindur” ya da “kumkum” denilen kırmızı bir boya sürer (Anonim, Bindi, 2012). Düğünlerde dini ritüellerin tamamlanmasının ardından damat gelinin saçına sindur sürer ve böylece nikâhlanır. Dul kadınlar ise sindur sürmez. Hint toplumu ailesi dışında Hint mitolojisindeki karakterleri de örnek almaktadır.

Maldivler

Maldivler, etnik yapısı açısından homojen bir nüfusa sahip olup, bu nüfusun tamamını Maldivliler (Divehiler) oluşturur. Divehiler, Hint-Aryan kökenli bir halktır ve Maldivce (Divehi) konuşmaktadırlar.

Maldivler'in etnik yapısı, tarihsel olarak farklı kültürler ve medeniyetlerin etkisi altında şekillenmiştir. Adalar, eski ticaret yollarının kesişim noktası olması nedeniyle Arap, Hint, Afrika ve Asya kültürlerinin izlerini taşımaktadır. Maldivler'in tarihi boyunca Budizm etkili olmuş, 12. yüzyılda İslamiyet'in kabulüyle birlikte halkın büyük bir kısmı Müslümanlaşmıştır. Ancak, Hindular ve diğer dinlerin özel bir nüfus olduğu bilinmektedir. Maldivler'de Hindular, özel bir dini özgürlük sağlanan bir bölgede yaşamaktadır ve dini ritüellerini özel ortamlarda sürdürmektedirler.

Nüfusu oldukça az olan Maldivler'de birçok iş göçmen işçiler tarafından yapılmaktadır. Ülkede bu göçmen işçi konusunda en çok nüfusa sahip grup Filipinlilerdir (Britannica,ty; Eaglenews, 2018).

Maldivler, mimari açıdan zengin ve çeşitli projelere ev sahipliği yap-

maktadır. Bu projeler doğal çevreyle uyumlu ve sürdürülebilir tasarım anlayışını yansıtmaktadır.

Dünyanın ilk su altı oteli gibi projelerin yanı sıra Maldivler’de sadece İslam dinine ait ibadethaneler vardır. Hukuru Miskin Cami, Büyük Cuma Mescidi örnek gösterilebilir. Maldivler’de yemek olarak Mas huni, Gulha, Garudhiya, Rihaakuru, Maldiv Hint Turşusu da meşhurdur.

Maldivler’in kültürü, Sri Lanka ve Hindistan gibi komşu ülkelerin kültürleriyle benzerlikler taşımaktadır. Maldivler’de yerel inançlar ve gelenekler de önemli bir yer tutmaktadır. Ramazan ve Kurban Bayramı, Bağımsızlık Günü ve Balıkçılar Günü büyük bir tören ve kutlamalarla geçer.

Boduberu, Maldivler’in geleneksel müzik ve dans türüdür. Büyük davullar, vurmali çalgılar ve ritmik danslar eşliğinde icra edilir. Bu performanslar genellikle toplu kutlamalar ve festivallerde görülür.

Lakudis, el yapımı dokuma tekstil ürünleridir. Geleneksel desenler ve renkler kullanılarak yapılan bu ürünler, genellikle giysilerde ve dekoratif amaçlarla kullanılır.

Dhoni, Maldivler’e özgü geleneksel teknelerdir. Bu tekneler, yüzyıllardır süregelen geleneksel yöntemlerle inşa edilir ve genellikle balıkçılık veya ulaşım amaçlı kullanılır. Maldivler’in bu renkli kültürel festivalleri ve geleneksel sanatları, ülkenin zengin kültürel mirasını yansıtır.

Nepal

Nepal, etnik açıdan son derece zengin bir ülkedir. 125 etnik grup barındırmakta ve çok sayıda dil konuşulmaktadır. Nepal, Hinduizm, Budizm, İslam, Kirantizm, Hristiyanlık ve diğer birçok inancın birlikte var olduğu bir ülkedir. Nepal halkını Hindistan’dan gelen Racputana asıllı Gurkallarla Güney Hindistan’dan gelen Bhutialar ve Nevarlar, Chettri, Brahman-Hill, Magar, Tharu, Tamang, Newar, Kamiler oluşturmaktadır. Ülke halkının yüzde 80’i Hindu olan Nepal, kendisini dünyanın tek Hindu devleti olarak tanıtmaktadır. Budizm ve İslam gibi diğer dinler de mevcuttur. Müslüman nüfusun oranı ise tahminen yüzde 5’tir. Uzun süre prenslikle yönetilen ülkede 1996 yılında Maoocu bir savaş çıkmıştır. 1960-1990 arasında devam eden partisiz panchayat sisteminde gerek

demokrasi gerekse ekonomide ilerleme sağlanmazken kralın tüm gücü elinde toplaması da mevcut sisteme karşı muhaliflerin “radikalleşmesi-ne” neden olmuş (Bisikletçiler, 2020, 29) ve 10 yıllık Maoçu mücadelesi sona ermiştir. Buna göre 2006 yılında Kralın yetkisi sınırlandırılmış ve 2008 itibariyle yeni anayasa için referandum gerçekleştirilmiştir. Bu referandum neticesinde ülkedeki yönetim şekli federal parlamenter cumhuriyet şeklini almıştır (Aljazeera, 2008).

Nepal, Hinduizm, Budizm, İslam, Kirantizm, Hristiyanlık ve diğer birçok inancın birlikte var olduğu bir ülkedir.

Nepal mimarisine baktığımızda genel olarak Hindu ve Budist mimarisini harmanlayan yapılarıyla ünlü olup pagoda, stupa ve shikhara olmak üzere üç stil grubuna ayrılmaktadır. Son yıllarda Nepal, beton yapılarla odaklanarak modern mimari uygulamalara doğru bir kayma gördü. Pashupatinath Tapınağı, Bhaktapur Durbar Meydanı, Swayambhunath Stupa (Maymun Tapınağı), Boudhanath Stupası, Kasthamandap Tapınağı, Amitabha Manastırı, Kopan Manastırıdır. Newar sanatçıları tarafından yaratılan ahşap, metal ve taş işçiliği de bu çok kültürlü yapının bir parçasıdır.

Nepal mutfağı, zengin kültürel çeşitlilik sunar, farklı etnik ve dini grupların lezzetlerini bir araya getirir. Momo, thukpa, dal bhat ve chatamari popülerdir. Nepal'deki mutfak kültürü bize çok da yabancı değil. Köfte ve pide Nepal'de de var. Ancak onlar ekmek yerine bol miktarda haşlanmış pirinç tüketiyor. Bu örnekler, Nepal'deki çok kültürlülüğün sadece birkaç yönünü yansıtmaktadır. Ülkenin zengin kültürel mirası, farklı toplulukların barış içinde birlikte yaşadığı ve birbirlerinden etkilendiği bu ortamda daha da belirgin hale gelir.

Pakistan

Pencaplılar, Sindiler, Afganistan Muhacirleri, Peştunlar, Beluciler, Tacik, Hazara, Makraniler gibi etnik gruplar bulunmaktadır. Yüzde 97'si Müslüman olan Pakistan'da Hindu, Sih, Budist, Bahai gibi azınlıklar da bulunmaktadır. Belucistan'da yaşayan Beluciler dil temelli talepleriyle zaman zaman bağımsız Belucistan fikrini dile getirmektedirler. Azad Keşmir bölgesinde yaşayan Keşmirli de Hindistan veya Pakistan'a

bağlanmak yerine bağımsız bir Keşmir'den yana olduklarını dile getirmekteler (Rahimi, 2021, 52; Yiğit; 2014).

Ülkede 60'tan fazla yerel dil konuşulmakta olup, resmi dil Urduca ve İngilizcedir. Pakistan'da Hindu ile Müslüman evlilikleri görülmezken, Hindular daha çok kendi mahallesinde yaşamayı sürdürüyor ve kendi toplulukları içinde evleniyorlar. Burada etkileşimler kısıtlı olup Hindu-ların önemli bayramları Holi gibi günlere bazı Müslüman Pakistanlılar da dahil olmaktadır.

Pakistan'daki bazı antik Hindu tapınakları, Müslümanlar da dahil olmak üzere her inançtan insanın ilgisini çekmektedir. Hinduların önemli inanç merkezleri, Shri Hinglaj Mata tapınağı, Pakistan'daki Shakti pe-etha Yıllık Hinglaj Yatra, Pakistan'daki en büyük Hindu hac ziyaretidir. Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah, "Tapınaklarınıza gitmekte özgürsünüz, camilerinize ya da bu Pakistan Devleti'nde başka bir ibadethaneye gitmekte de özgürsünüz. Herhangi bir dine, kasta veya inanca ait olabilirsiniz. Devletin inanç işiyle ilgisi yoktur. Ayrımcılığın olmadığı, bir topluluk ile diğeri arasında ayırım yapılmadığı, bir kast veya inanç arasında ayrımcılık olmadığı günlere başlıyoruz. Hepimiz vatandaşı olduğumuz ve tek bir devletin eşit vatandaşları olduğu için bu temel ilke ile başlıyoruz." demişti. Pakistan'da bulunan topluluk arası etkileşimin zamanla çeşitli nedenle, yine ülkenin içinde bulunan sivil toplum kuruluşlarının projeler geliştirerek bu hoşgörüyü arttırmak için uygulamalar geliştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda muhafazakarlığıyla öne çıkan Karaçi'de Thespianz Tiyatrosu'nda sergilenen kukla gösterisini izleyenlere bu oyunla dinler arası uyum mesajı verilmiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Toplumsal hoşgörünün arttırılması için çeşitli inisiyatiflerin geliştirildiğini görmekteyiz (Meer ve Meyer, 2016; Voanews, 2019).

Pakistan mimarisi Türk izleri taşımakta olup İslami, Hint, Türk ve Fars stillerinin dikkate değeri bir karışımıdır.

Pakistan bir tarım ülkesidir. Tarım alanlarının büyük bir bölümünü oluşturan İndus Nehri'nin suladığı ovalarda daha çok çeltik, pamuk ve buğday, tütün, şeker kamışı, turunçgiller ve hurma yetiştirilir. Ekono-mide tarımdan sonra hayvancılık önemli yer tutar (Gelişim Ansiklope-disi,1981)

Pakistan mutfağı, zengin baharat kullanımı ile bilinir. Geleneksel yemeklerde genellikle köri, roti (pide) ve lassi (sütlü içecek) gibi yiyecekler öne çıkar. Bu yemekler, İngiliz, Hint ve Orta Asya mutfağından esinlenmiştir.

Sri Lanka

Budizm'in resmi din olduğu Sri Lanka'da resmi dil Sinhala ve Tamilce'dir. Ülkenin yüzde 70'inin Budist olduğu ülkede etnik yapı, Sinhala, Sri Lanka Tamilleri, Hint Tamilleri, Moor (Müslüman topluluk)'lardan oluşmaktadır (Mermer, 2022)

Sri Lanka'nın kültürü, Hint ve Avrupa etkilerinin birleşimidir. Ülke, zengin bir tarih ve çeşitli geleneklerle doludur. Sinhalese, Tamil, Müslüman ve Burgher kültürleri ile Budist, Hindu, İslam ve Hristiyan dinlerinden oluşur. Tüm dinlerin özgürlüğü yasalarla korunmaktadır (MFA, ty). Sri Lanka'da etnik evlilikler yaygın olmasa da gerçekleşmektedir.

Sri Lanka, dünyanın en zengin ve çeşitli kıymetli taş çıkarılan alanlarından biridir ve minerallerden sinhalit ilk defa burada bulunduğu için bu adı almıştır. Sri Lanka mimarisi, Budist tarzının yanı sıra Avrupa ve Asya stillerinin bir etkisini göstermektedir.

Sri Lanka mutfağının ünlü yemekleri şunlardır: Balık ambul thiyal (sour balık körisi), Kottu, Kukul mas köri (trem köri), Parippu (dhal köri) Lamprais. Sri Lanka'da deniz ve hava ulaşımı gelişmiş durumdadır. Ülkede farklı özelliklere sahip 16 havaalanı bulunmaktadır.

Sri Lanka'nın sosyo-kültürel yapısı, tarih boyunca birçok etnik grup ve dinin bir araya gelmesiyle şekillenmiştir. Zengin gelenekleri, renkli festivalleri ve derin dini inançlarıyla Sri Lanka, hem yerel halkı hem de ziyaretçileri için benzersiz bir deneyim sunmaktadır. Bu karmaşık yapı, ülkenin kimliğini oluşturan temel unsurlardandır.

Sonuç

Güney Asya'nın jeostratejik konumu ve ekonomik potansiyeli, uluslararası sistemin evrimi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Türkiye gibi ülkelerle güçlü tarihi ve kültürel ilişkiler geliştirilmekte ve bu ilişkiler

zerinden bölgesel işbirlikleri artırılmaktadır. Güney Asya'nın dinamik yapısı ve küresel stratejilerdeki yeri, bu bölgenin gelecekteki gelişmele-
rinde önemli bir etken olmaya devam edecektir.

Huntington Medeniyetler atışması kitabında ulus anlayışlarının deje-
nere olarak medeniyetler üzerinden bir g mücadelesi olacağını sy-
lerken, aslında temelde din temelli çatışmaların yaşanacağını arka plan-
da söylemeye çalışmıştır. Bu bağlamda bazı uzmanlar da Güney Asya'yı
sosyal entegrasyonun en düşük olduğu dünyadaki bölge şeklinde an-
maktadır. Fakat çalışmamızla da görülmektedir ki, artık insanlar özel-
likle kendi ülke ilerinde çatışma aramamaktadır. Bu talebi Güney Asya
zelinde çok haklı bulmalıyız. Çünkü, bu coğrafya 1980 sonrası ekono-
mi anlamında dünyanın yeni gözdesi durumundadır. Birleşip ekono-
mik refahı arttırap bunu paylaşmak yerine ayrışmalara girişmek uzun
vade de bölgeye kaybettirecektir. Bölgede uzun yıllar terör ile anılan
lkelerde barış sağlanmıştı. Yine Hindistan ve Pakistan'ı yıllarca savaş-
tıran Keşmir bölgesindeki halk, bu savaşın tarafı olmak istememektedir.

Elbette böyle si kırılğan bir bölgede münferit olaylar yaşanmış ve yaşa-
nacaktır. Fakat, her yıl 100 kilometre ekonomik arz merkezinin Asya'ya
kaydığı günümüzde, insanlar birbirlerinin kültürlerini yok etme arayı-
şında değil, standartları daha yüksek yaşam arzusundadır. Güney Asya
insanları, her geçen gün artan bir hoşgörüyle kendisi dışındakini bir
parçası saymaktadır. Güney Asya'da, Afganistan dışında bütün ülkeler-
de hızlı bir yükseliş söz konusudur. Onun için, Güney Asya'da bilinenin
aksi istikametinde yeni bir şafak skmektedir.

Kaynakça

- Ashutosh, V. (2010). "Ethnic and Religious Conflicts in India" <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/ethnic-and-religious-conflicts-india>
- Al Jazeera (2018). "Timeline of Nepal's civil war" <https://www.aljazeera.com/news/2008/4/8/timeline-of-nepals-civil-war-2>
- Azaad, A. (2019). "1990-2015 Arası Afganistan Siyasetinde Afganistan Türkleri ve General Dostum." Yüksek Lisans Tezi, (Gazi Üniversitesi) YÖK Tez Merkezi.
- Bisikletçiler, M. (2020). "Çatışma, Çözüm ve Barış İnşası Dünya Deneyimleri Serisi -1-, "Monarşiden, Demokrasiye Doğru, Nepal'de İç Savaş ve Barış İnşası." Disa Yayınları.
- CRS, (2009). "Sri Lanka: Background and U.S. Relations" <https://sgp.fas.org/crs/row/RL31707.pdf>
- Cınarlı, Ö. (2012). "Afganistan'ın Etnik Yapısı," Aksaray Üniversitesi, İİBF Dergisi, 4(1), ss.73-84.
- Çelikdönmez, Ö. (2021). Dik Gazete, Güney Türkistan İstiklal Mücadelesi ve Turan Coğrafyası!" <https://www.dikgazete.com/yazi/guney-turkistan-istiklal-mucadelesi-ve-turan-cografyasi-makale,3769.html-3769.html>
- Dawn, (2018). "CCI defers approval of census results until elections" <https://www.dawn.com/news/1410447>
- Eagle News (2018). <https://www.eaglenews.ph/phl-consul-in-maldives-filipinos-in-maldives-safe-despite-emergency-crisis/>
- Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi, (1981) Pakistan, İstanbul VIII, (2137-2164)
- İslam Ansiklopedisi (t.y.a.) Pakistan <https://islamansiklopedisi.org.tr/pakistan>
- İslam Ansiklopedisi (t.y.b.) Sri Lanka <https://islamansiklopedisi.org.tr/sri-lanka>
- Kara ve Kozluklu(2020)."Yumuşak Güç Bağlamında Bollywood Filmlerinin Değerlendirilmesi: İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğrencileri Üzerine Nitel Bir Araştırma", Uluslararası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt:4, Sayı:4, Sayfalar:(73-109).
- Karataş, D. (2024). "Bangladeş'te Müslüman gönüllüler, azınlıklara ait tapınak ve kiliseleri koruyor." <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/bangladeste-musluman-gonulluler-azinliklara-ait-tapinak-ve-kiliseleri-koruyor/1821147>
- Maldives (t.y.) <https://www.britannica.com/place/Maldives>
- Mermer, C. (2022). Küresel Siyaset Çerçevesinden Sri Lanka'nın Çöküşüne Bir Bakış," TASAM Yayınları

MFA, Turkey (t.y.). Sri Lanka,”Ülke Künyesi.” <https://www.mfa.gov.tr/sri-lanka-kunyesi.tr.mfa>

Meer ve Meyer. (2016). “Teaching Tolerance in Pakistan” <https://thedi diplomat.com/2016/06/teaching-tolerance-in-pakistan/>

Taşçı, M. (2019a). Anadolu Ajansı, “Hindistan’da Maocu isyanda 20 yılda 14 bin kişi öldü” <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistanda-maocu-isyanda-20-yilda-14-bin-kisi-oldu/1547784#>

Taşçı, M. (2019b). Anadolu Ajansı, “Hindistan Cammu Keşmir’in özel statüsünü ortadan kaldırdı.” <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistan-cammu-kesmirin-ozel-statusunu-ortadan-kaldirdi/1550255>

Türkmen, G. (2020). GASAM, “Hiç Kolonileştirilmemiş Bir Ülke: Bhutan” <https://gasam.org.tr/hic-kolonilestirilmemis-bir-ulke-bhutan/>

Times of India (2020). “Jai Shri Ram: Advani on being acquitted from Babri demolition case” <https://timesofindia.indiatimes.com/india/jai-shri-ram-advani-on-being-acquitted-from-babri-demolition-case/articleshow/78402831.cms>

Rahimi, G. (2021). 11 Eylül Sonrası Pakistan’ın Terörizmle Mücadelesinin Afganistan’ın Milli Güvenliğine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi (Kastamonu)

Uygur, T. (2024). “Gürleyen Ejderhanın ülkesi BHUTAN” <https://www.aydinlik.com.tr/haber/gurleyen-ejderhanin-ulkesi-bhutan-bhutan-nerede-bhutan-cinde-mi-494234>

Voanews(2019). “Puppeteers Lead Message of Tolerance in Pakistan”

<https://www.voanews.com/a/puppeteers-lead-message-of-tolerance-in-pakistan/4906766.html>

World Atlas, (t.y.) “Who are the Bengali People?” <https://www.worldatlas.com/articles/who-are-the-bengali-people.html>

Yiğit, O. (2014). 21. Yüzyıl Enstitüsü, “Pakistan’da Etnik Gruplar Arası İlişkiler ve Başlıca Etnik Sorunlar” <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/guney-kafkasya-iran-pakistan-arastirmalari-merkezi/pakistanda-etnik-gruplar-arasi-iliskiler-ve-baslica-etnik-sorunlar>

The Economist (2009). “The red heart of India” <https://www.economist.com/asia/2009/11/05/the-red-heart-of-india>

HİNDİSTAN'DA İSLAMOFOBİ

Dr. Hayati Ünlü

Giriş

Geride bıraktığımız yıl 15 Mart (2023) İslamofobiyle Uluslararası Mücadele Günü'nde Hindistan Büyükelçisi Ruchira Kamboj, İslamofobiyle mücadeleyi amaçlayan Birleşmiş Milletler karar tasarısı üzerinde oylamada çekimser kaldı (BM, 2024). Karar, Pakistan tarafından BM Genel Kurulu'nda gündeme getirilmiş ve Çin tarafından ortaklaşa desteklenmişti. Yine karar, dünya çapında Müslümanlara karşı düşmanlığı, kışkırtmayı veya herhangi bir şiddet türünü kınamıştı. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'ten ayrıca İslamofobiyle mücadele için bir Birleşmiş Milletler özel temsilcisi ataması istendi (UN Resolution, 2024).

Büyükelçi Kamboj, İslam'a karşı ayrımcılık eylemlerini kınamasına rağmen, "din korkusu" tehlikelerinin İbrahimî dinlerin sınırlarının ötesine uzandığını kabul etmenin zorunlu

olduğunu ileri sürdü. “İslamofobi sorunu şüphesiz önemli olsa da, diğer inançların da ayrımcılık ve şiddetle karşı karşıya olduğunu kabul etmeliyiz. Kaynakları yalnızca İslamofobiyle mücadeleye tahsis ederken, diğer inançların karşılaştığı benzer zorlukları ihmal etmek, istemeden bir dışlanma ve eşitsizlik duygusunu sürdürebilir” diye ekledi. Büyükelçi Kamboj, bu tür kararların kabul edilmesinin BM’yi dini çizgiler boyunca bölebileceği ve örgütü birlik ve uyum yolundan saptırabileceği konusunda önceden uyarıda bulundu. Hindistan’ın her türlü din düşmanlığıyla mücadele konusundaki sarsılmaz kararlılığını da yineledi. Dilekçesine rağmen, 193 BM üye devleti kararı kabul etti, hiçbirisi karşı oy kullanmadı; Hindistan, Brezilya, Fransa, Almanya, İtalya, Ukrayna ve Birleşik Krallık dahil olmak üzere 44 devlet çekimser kalmayı tercih etti.

Dünya genelinde tüm inançlara yönelik tehditlerin varlığı önemli bir gerçek, ancak İslamofobiyle mücadele gününde Hindistan’ın davranışının, Pakistan tarafından sunulan ve İslam’ı destekleyen herhangi bir çözüme karşı koyma konusundaki siyasi hırslarının bir yansıması olduğu yönünde bir tartışma doğurdu. Hindistan temsilcisinin uluslararası forumda bahsettiği konuyu doğru anlamak adına, Hindistan’ın kendi içerisindeki dini dinamiklerle başlamak büyük önem arz etmektedir. On yıllar boyunca elde edilen önemli kanıtlar, Hindistan genelinde yaygın olan İslamofobinin yadsınamaz gerçekliğini tartışmaya açmıştır. Müslümanlara yönelik bu tehditler, yalnızca toplumsal düzeyde desteklenmekle kalmamış, aynı zamanda devlet destekli kuruluşların çoğunlukla Müslümanlara karşı bu tür olaylara karıştığı ispatlanarak kayıtlara girmiştir.

Hindistan’daki Müslümanlara yönelik nefret söyleminin tarihsel kökenleri bulunmaktadır. Ancak son dönemdeki veriler İslam düşmanlığının önceki dönemlere göre en yüksek seviyelere ulaştığını ortaya koymuştur. Örneğin Hindistan Nefret Laboratuvarı Raporu tarafından toplanan veriler, günde yaklaşık iki Müslüman karşıtı nefret söylemi olayını belgelemiş ve toplam 668 örnek bildirilmiştir. Bu olayların yüzde 63’ü İslamofobik komplo teorilerine bile atıfta bulunmuştur. Bu olaylar, iktidardaki Hindistan Halk Partisi’nin (BJP) Ağustos ve Kasım 2023 arasındaki siyasi kampanyaları sırasında zirveye ulaşmıştır. Nefret söylemi olaylarının toplam yüzde 43’ü Maharaştra, Uttar Pradeş, Madya Pradeş, Karnataka, Racesthan ve Gucarat gibi üst düzey eyaletlerde kaydedil-

miştir. Ağustos 2023'te Haryana'nın Nuh bölgesinde yedi kişi öldürülmüş ve 70'ten fazla kişi yaralanmıştır. Beş Müslüman, Uttarakhand'ın Haldvani kentinde şehirdeki bir caminin ve dini okulun yıkılmasını protesto ederken öldürülmüştür (Singh, 2024).

Benzer şekilde Hindutva Watch, 2023'ün ilk yarısında Müslümanlara karşı şiddet ve sosyo-ekonomik boykot çağrısı yapan 255 nefret söylemi olayını belgelemiştir. Bu istatistikler, olayların yüzde 80'inin Başbakan Narendra Modi'nin BJP'si tarafından yönetilen eyaletlerde gerçekleştiğine dair ikna edici bir anlatı sunmuştur (Hindutva Watch, 2023). Müslümanlar, ülkenin kalabalık nüfusundan koronavirüsün yayılmasına kadar Hindu milliyetçileri tarafından her şeyden sorumlu tutulmuştur. Nisan 2020'de geniş bir Müslüman kitlesi, Tebliğ Cemaati tarafından Delhi'de düzenlenen bir toplantıya katılmış ve bu katılımın, bir dizi Kovid-19 vakasına yol açtığı iddia edilerek hızla İslamofobik bir kampanyaya dönüşmüştür. BJP, bu olayda organizasyonu "süper yayıcı" bir etkinlik olarak nitelendirmiş ve "Ülkeyi Korona Cihadı'ndan Kurtarın" gibi kışkırtıcı başlıklar haber ağlarında ve sosyal medyada trend olmuştur. Yaklaşık bin kişi suçlanmış olsa da, mahkemeler daha sonra hükümet talimatları uyarınca "kötü niyetle gözaltına alınan" kovuşturulan vaizleri serbest bırakmıştır (Bisht ve Naqvi, 2020).

Uluslararası Af Örgütü'nün yayınladığı bir rapora göre, Nisan 2017'den bu yana on Müslüman erkek kamusal alanda linç edilmiş veya öldürülmüştür. Maharastra'nın Pusesavali köyünde öfkeli bir Hindu kalabalığı bir camiye saldırmış ve 31 yaşındaki mühendis Nurul Hasan Shikalgar'ın ölümüne yol açmıştır (Amnesty International, 2017). Dahası, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yayınladığı bir raporda Hinduların Ram Navami festivali sırasında yaşanan trajik bir olay belgelenmiş ve silahlı Hindular, Müslüman mahallelerinden Müslüman karşıtı sloganlar atarak geçmişlerdir. Diğer olaylarda ise Assam, Jharkhand, Racestan ve Uttar Pradeş gibi çeşitli eyaletlerde inek hırsızlığı, kaçma veya Hindu kadınlarla ilişki yaşadıkları iddia edilen Müslüman erkeklere yönelik saldırılar yer almıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre, linçler ve Müslümanlara karşı nefret söylemi yaygın olup Mayıs 2015 ile Aralık 2018 arasında düzenlenen saldırılarda 36 Müslüman öldürülmüştür. 5.000'den fazla Hindistan WhatsApp grubundaki her üç gönderiden biri Müslümanlara ve İslam'a karşı korkuyu mobilize etmiştir. Radikal bir Hindu grubu, Bihar kasabasında 4.500 kitap ve antik kutsal yazıtlarla-

rın bulunduğu 113 yıllık bir medrese kütüphanesini yakmıştır (Human Rights Watch, 2023).

Bütün bu veriler Hindistan'da çok eski zamanlarda kökenleri bulunan İslamofobinin bugün neden en şiddetli boyutlara yükseldiğinin sorgulanmasına neden oluyor. Rakamlar ve verilerin ortaya koyduğu Hindistan'da olanın aşırı milliyetçiliğin bir çıktısı olarak siyasal bağlamda tartışılıyor. Haryana, Gurugram'daki lokantaları tahrip etmekten, son dönemlerdeki kriz bağlamında Hamas'ı kullanarak Müslüman karşıtı nefreti körüklemeye kadar üretilen söylem hep bu noktada ele alınıyor. Müslümanlara yönelik öğrenci burslarını geri çekmek, Vatandaşlık Değişikliği Yasası ve hicabı yasaklayan "Tek-düzen Medeni Kanun" gibi ayrımcı yasalar çıkarmak ve de din değiştirmeye karşı yasalar çıkarmak gibi politikaların hepsi Müslümanlara karşı devlet destekli eylemler olarak tahlil ediliyor. Müslümanların yanında Sihler ve Hristiyanlar da dahil olmak üzere diğer inanç gruplarının da ülkenin her yerinde baskıya uğraması meselenin sınırlarını aşan diğer bir boyuta karşılık geliyor.

Bu bağlamda çalışmada ülkedeki İslamofobi dalgasını analiz edebilmek adına öncelikle konunun tarihsel kökenleri araştırılacak ve modern döneme kadar ulaşan sürecin sebepleri tahlil edilecektir. Ardından meselelerin kurumsal, sosyolojik ve kültürel boyutu ele alınacak ve bu bağlamda patlak veren Müslümanlara karşı en büyük şiddet olayları sıralanacaktır. Akabinde İslamofobi'nin 21. yüzyılda ne anlam ifade ettiği sorusuna yönelinecek ve sorunun nasıl ulusal düzlemde uluslararası bir düzleme geçiş yaptığına vurgu yapılacaktır. Son olarak ise ülkedeki yükselen İslamofobi dalgasına geliştirilen uluslararası tepkilere bakılacak ve gelinen son durum değerlendirilecektir.

Tarihsel Kökenler

Hindistan'da İslamofobinin ya da Müslümanlara yönelik şiddetin tarihsel kökenlere sahip olduğu literatüre yansımıştır ve bu konuda üç temel sebebin altı çizilmiştir. Bunlardan birincisi, Orta Çağ'da Hindistan'ın Müslümanlar tarafından fethine karşı duyulan kızgınlıkken; ikincisi, İngiliz sömürgeciliği döneminde sömürge hükümeti tarafından oluşturulan bölücü politikalarla ilgili analiz edilmiştir. Üçüncü olarak ise Hint alt kıtasının Müslüman çoğunluklu bir Pakistan ile Müslüman azınlığa

sahip bir Hindistan devleti olarak bölünmesi sonrası yaşananlar bağlamında ele alınmıştır.

Hint alt kıtasındaki Müslümanların tarihi, Arap toplumların Hindistan kıyılarına ilk kez çıkarma yapmaya başladığı 600'lü yıllara kadar izlenebilir. Savaşlar yapılmış ama sonunda Arap toplumlar bölgeden çekilmiştir. (Anjum, 2007). Bunlar, Hz. Muhammed'in doğumundan yüzyıllar önce başlayarak Hindistan'ın batı kıyısında iş yapan tüccarlar olarak bilinmiştir. 600'lerde yerleşmişler ve Hindular tarafından kötü karşılanmamışlardır. Müslüman topluluklar da ticaret karakollarının etrafına evler inşa etmişler ve gönüllü yerlileri barışçıl bir şekilde İslam'a dönüştürmeye çalışmışlardır (Anjum, 2007).

Diğer yandan İslam imparatorluklarının Hindistan'da yüzyıllar süren bir tarihi vardır. Başkenti bugünkü Suriye'de bulunan Ommayî İmparatorluğu, 700'lerin başında Batı'dan Güney-Orta Asya'ya doğru genişlemiştir (Belmekki, 2008). Daha sonra, Gazneli İmparatorluğu ve Gurlu İmparatorluğu, 700'lerin sonlarında yükselmiş ve birkaç yüzyıl boyunca Asya'da genişlemiş ve sonunda 11. ve 12. yüzyıllarda Hindistan'ı da içerek esas olarak günümüz İran'ına dayanmıştır (Anjum, 2007). Daha büyük ölçekli fetihler ise Afganlar, Moğollar ve Persler tarafından Kuzey Hindistan'a göçü artırmış ve Müslümanlar ile Hindular arasında bir değiş tokuşa neden olan bilim adamları ve gezginleri de içermiştir (Anjum, 2007). Önceki imparatorluklar 12. yüzyılın son yıllarında dağılırken, Delhi Sultanlığı yükselişe geçmiştir. Fetih yoluyla güney Hindistan'a yayılmışlar ve 1500'lerin ortalarına kadar hüküm sürmüşlerdir (Kumar, 2021). Sonunda onlar da Babür İmparatorluğu tarafından fethedilmişlerdir. Babürlüler, Kuzey Pakistan ve Afganistan'dan gelen İranlılar veya Özbeklerle yüzleşmek istememişler, bu yüzden güneydoğuya dönmüşlerdir. (Moynihan, 2023) 1800'lerin ortalarına kadar hüküm süren Babürlüler, özellikle 1700'lerin başından itibaren zayıflama dönemlerinden geçmişler, ancak tüm bölgeyi büyük ölçüde kontrol etmede başarılı olmuşlardır.

Hinduların, çeşitli Müslüman hükümdarlar tarafından kabul edilmesi, onlara nasıl davranıldığı ve tüm bunlara yönelik günümüz Hindu milliyetçilerinin yorumu Hindistan'daki modern inançlar arası dinamikleri anlamak açısından anahtardır. 600'lü yıllardan başlayarak, Arap toplumlar Hindistan'daki bölgelere çıkarma yaptığında, iddia edilen şiddet

dini ideolojilerden kaynaklanmamıştır. Müslüman tüccarlar ise ticaret topluluklarında yaşamışlar ve de Hindistan'ın dört bir yanındaki köylere yayılarak ve eylemleriyle İslami değerlerini göstererek yakındakileri dönüştürmüşlerdir (Anjum, 2007). Delhi Sultanlığı dönemindeki Müslüman hükümdarlar, ekonomi ve medeniyet istikrarı için hayati önem taşıdıklarını bildikleri için Hindulara hoşgörülle davranmışlardır (Klune, 2014). Hükümdarlar, Hindulara İslam toplumlarında gayrimüslimlerin haklarını koruyan unvan olan “zimmiler” unvanını vermişlerdir. Hükümdarlar düzeni sağlayabilmek adına bazen sertleşmişlerse de kontrolü sağlamlaştırmak için çok liberal veya çok sert olmayı dengelemek zorunda kalmışlardır. (Klune, 2014). Babür yönetimi sırasında da büyük ölçüde aynı model devam ettirilmiştir. Bununla birlikte, birçok bölgede, özellikle Pencap gibi kuzey bölgelerinde, insanlar yüzyıllarca Müslümanların yönetimi altında yaşamış ve tüm inançlar, son derece entegre olarak bir medeniyet inşası gerçekleştirilmiştir (Perrigo, 2020).

Bugün Hindu milliyetçilerinin referans gösterdiği şiddet örnekleri ve fetih vakaları, sadece dini nedenlerle değil, daha ziyade, siyasi rekabetler ve güç dinamikleri nedeniyleydi (Thaper, 2018). Buna rağmen, inançlar, grupları ayırmak ve onları birbirine düşürmek için kolayca kullanılabilir açık bir farklılıktı. Hindu milliyetçilerinin şikayetleri, yüzyıllar boyunca Hindu olmayan ve Hintli olmayan yöneticiler tarafından zorla yönetildiklerine dairdir. Onlara göre, görünüşte dengeli ve hoşgörülü olan yaklaşım, Hinduların Müslümanlar tarafından zorla yönetilmesi şartı altındaydı. Uygun gördükleri şekilde iradelerini Hindulara dayatmışlardı. Halbuki bu şikayetin altında yatan nedenler bile inançtan ziyade kast dinamikleriyle ilgiliydi. Öyle ki şikayetin gerçek nedeni, farklı kastların basit bir “Hindu” etiketi altında toplanmasıydı (Thaper, 2018). Bugün bile bu durum, özellikle üst kast insanları tarafından, Müslümanlara yönelik şiddeti haklı çıkarmak için kullanılırken; Dokunulmazlar (Dalitler) kavramının Hindular tarafından Hindulara yönelik dini şiddet olduğu görmezden gelinmeye devam edilmektedir.

İslamofobinin buradaki önemli kaynağı, Müslümanların Hinduları dönüştürme ve İslam'ı yayma hedefine dayanmıştır. Ülkedeki birçok Müslüman, Hindu olmaktan vazgeçerek din değiştirmiştir (Lal, 1990). Başta Babürler olmak üzere birçok Müslüman imparatorluğun, birçok Hindu'yu zorla din değiştirmeye sevk ettiği iddia edilmiştir (Ushama, 2020). Bu durum, Hinduların neden İslam'a karşı korku ve nefret dolu

olabileceğine dair bir anlayış sağlamaktadır. İslam doğası gereği dışa doğru büyüdüğü için, Hindular tarafından zorla yönetilme ve din değiştirmenin uzun bir literatürü geliştirilmiştir. Bu arada, Hinduizm'in başkalarını Hinduizm'e dönüştürmeyi teşvik edecek gereksinimleri veya kuralları olmaması İslam'ın anlaşılmasını güçleştirmiştir. Tam da bu durum, başkalarının zorla din değiştirmesini istemeyen Müslümanlara karşı gelişen şiddet için tehlikeli bir gerekçe oluşturmuştur. Bu açıdan Hindu milliyetçi bakış açılarının İslam'a karşı bir önyargı sahibi olduğu ifade edilebilir. Tüm din değiştirmelerin zorla yapılmadığı önemli bir gerçekken; birçok alt kast Hindu'nun daha iyi bir yaşam kalitesi için çaresizlikten dönüştüğü de literatür de iddia edilmiştir (Lal, 1990). Sonuç olarak Hindistan'daki İslamofobinin temel nedeni, Hinduizm'den din değiştirmelerle birleştiğinde, dış Müslüman hükümdarlar tarafından yüzyıllarca süren işgal iddialarına kadar uzanmaktadır.

İngiliz Sömürge Yönetimi ve Alt Kıtanın Bölünmesi

İngilizler, 1700'lerde Babürlerin koruması altında tüccar olarak Hindistan'a geldiler. Ancak, Babürler dağıldıkça kıyı bölgelerinden içeriye doğru genişlemeye başladılar. Hindular ise, son birkaç yüzyıldır onlara tabi oldukları için yeni bir emperyalizm türünden çok fazla rahatsız olmamışlardır (Anjum, 2007). İngiliz yönetimini kabul eden Hindular, İngilizceyi, İngiliz ideallerini ve eğitim sistemlerini öğrendiler. Hintçe entelektüel topluluklar, örgütler ve hareketler inşa eden İngilizler, Hindu milliyetçiliğinin öncülerini yetiştirdiler (Belmekki, 2008). Bununla birlikte, birçok Hindu prensi ve hükümdarının gücü İngilizler tarafından alındı. Bu arada Müslümanlar daha az parlak bir döneme girdiler, yoksulluğa düştüler ve iktidardan uzaklaştılar.

Hindularla ittifak kuran İngilizler, iki dini toplumu o kadar ayırdılar ki, sömürgecileri devirmek için birlikte çalışmadılar. Hindular, İngilizler tarafından vergi toplama gibi işler için istihdam edilirken; bu durum daha sonra kıtlık sırasında bile Müslümanlardan fazla ücret alarak onları köylülere ve serflere indirgeyen yeni bir nihai toprak sahibi seçkinler sınıfı yarattı (Belmekki, 2008). Burada Müslümanların imparatorluk gururunun, Müslümanların yeni yöneticilere uyum sağlamasını engellemiş olabileceği tartışılabilir. Çünkü sadece nasıl yönettiklerine odaklanmışlar ve yüzyıllar boyunca bu dinamiğe alışmışlardı. Şimdi ise

yabancıların egemenliğini kabul etme konusunda hiçbir deneyimleri veya istekleri yoktu. Sonunda İngiliz yönetimine karşı ayaklanmışlar, ancak başarısız olunca İngilizler Hindistan'daki Müslümanlara yönelik baskısını artırmışlardır. Hindular da 1857 isyanının bir parçası olmasına rağmen, İngilizler işkence, toplu katliamlar, herhangi bir hükümet pozisyonundan uzaklaştırma, artan gözetim gibi daha sert muameleleri haklı çıkararak tek suçu Müslümanlara yüklemeye çalışmışlardır (Belmekki, 2008). Müslümanların ve Hinduların ortak bir düşmana karşı omuz omuza savaştığını görmekten hoşlanmayan İngilizler, Müslümanları baskı altına alarak onları bölmeye çalışmışlardır.

Tüm bunlar, bazıları Müslümanların kötü muamelesini memnuniyetle karşılayan Hinduların yararına gelişmelerdi. Hindu-Müslüman çatışmasının nasıl başladığına dair buradaki ortak bir sonuç, İngiliz sömürge yönetimiydi. İngiliz yönetimi, gruplar arasındaki nefreti büyütse de, zaten vardı. Müslümanlar yüzyıllar boyunca Hindistan'ın çoğunda Hinduları yönetmiş ve Hinduların anlaşılır bir şekilde olumsuz duygular taşımasına neden olmuştur. İngilizler alt kıtaya ayak basmadan yüzyıllar önce yerelliklerdeki gruplar arasında isyanlar yaşanmıştır (Verghese, 2018). İngilizler ise örneğin ulus-devlet kavramını ortaya koymada olduğu gibi bu konuları büyütmüşlerdir. Bu katı kavram, yalnızca bir ulusun gerçekten toplumun yüzü olabileceği anlamına geliyordu (Clark-Elseyed, 2022).

Sonunda, İngiliz yönetimi zayıflayınca ülkenin Pakistan (bugünkü Bangladeş dahil) ve Hindistan olarak bölünmesiyle sonuçlanmıştır. Bunun birçok nedeni sayılabilişken, en muhtemel olanı “böl ve yönet” sömürge stratejisi üzerinden tartışılmıştır. Ayrılmadan hemen önce, birleşik bir Hint alt kıtasının oluşmamasını sağlamışlar ve bölgeyi, başından beri fark ettikleri nüfusun tanımlayıcı bir özelliği olan dini ideolojiye dayalı devletlere bölmüşlerdir (Tharoor, 2017). Ancak yine de 1906'da kurulan bir siyasi parti olan Müslüman Birliği, diğer Müslüman gruplarla birlikte Müslümanlar için bir vatan talep etmişlerdir. Böl ve yönet stratejisi, birleşik bir Hindistan'ın asla var olamayacağı anlamına gelmişken; milyonlarca insanın ölmesine, bir düzine milyondan fazla göçe ve milyarlarca mülkün yok olmasına neden olmuştur. Her iki taraf da topluluklarını diğer taraftan kurtarmak için çaba sarf etmiştir (Singh Balla, 2019). Bölünme, Müslümanların ve Hinduların ayrılmasını hızlandıran hızlı bir çözüm olarak hesaplanmıştır.

Bölünme diğer yandan alt kıtadaki Müslümanları üç gruba ayırmıştır: Pakistan'daki Müslümanlar, şimdi Bangladeş olan bölge ve Hindistan. Hindular, medeniyetlerinin tarihini ve konumunu pekiştirerek canlı tutmaya çalışmışlardır. Müslüman liderlik, devletlerinin Hindistan'ın Kuzeybatı ve Doğusunda olmasının haklarını güvence altına almanın en iyi yolu olduğunu savunmuştur. Hindistan'da kalan Müslümanlar ise başkaları tarafından terk edilmiş ya da Hindu yerliler tarafından daha umut verici yeni devletler için evlerini terk etmeye zorlanmamışlardır (Puri, 1993).

Bağımsızlık sonrası Hindistan, demokrasi, azınlık hakları ve laiklik üzerine kurulmuştur. Ancak, Müslümanlar son derece zayıf kalmış, ekonomi ve hükümette çekince taleplerini geri çekerken Hintçe'yi resmi dil olarak kabul etmişlerdir (Puri, 1993). Çok az siyasi parti, üyelerini kimliklerine göre dışlamış, ama yine de Müslümanların itaatkarlığı uzun sürmemiştir. 1900'lerin sonlarında, liderleri öldükçe veya devlete yönelik algılanan tehlike nedeniyle hapse atıldıkça şikayetlerini protesto etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte, liderlerin ölümü ve Müslüman Birliği'nin bıraktığı güç boşluğu nedeniyle, Müslümanlar yeterli organizasyondan yoksun kalmışlardır. Keşmir'de Hz. Muhammed'in saçının çalınması üzerine protestocuların polis tarafından bastırılmasının ardından, alt kıtada isyanlar patlak vermiştir (Puri, 1993). Bu durum, sonunda 1965'te ilk Hint-Pakistan savaşına neden olmuş ve Hindistan'daki Müslümanlara daha fazla zarar vermiştir. Çünkü şimdi diğer Müslümanların eylemlerinin sonuçlarıyla karşı karşıya kalabilmişlerdir. Pakistan'a karşı Hindular kadar nefret dolu değillerdi, ama Hindistan'a sadakatsizlik çağrılarıyla karşı karşıya kalmışlardır. 1900'lerin sonlarında, Hindistanlı Müslümanlar varlıklarına ve kimliklerine daha fazla güvenmeye ve daha az suçlu görünmeye başlamışlarken; dilleri olan Urduca'yı, tarihsel olarak Müslüman bir üniversiteyi, Müslüman Medeni Hukuku ve de kimliklerinin ve inançlarının diğer önemli alanlarını savunmak için on yıllar boyunca çok kez isyan edebilmişlerdir (Puri, 1993).

Zamanla bu sorunlar, gruplar arasında protestolara ve isyanlara karşı Hinduların ve devletin evrensellik baskısına neden olmuşken; Müslümanlar farklı kimliklerini, uygulamalarını ve değerlerini korumaya çalışmışlardır. Eşitlik için bazı kabuller ve girişimlerde bulunulmuşken; genel dinamik, bazı bölgelerde Hindu milliyetçisi grupların aşırı şiddet

kalıplarına karşı huzursuz bir hoşgörü olmuştur. On yıllar boyunca, İndira Gandhi ve Rajiv Gandhi gibi Hindu yanlısı çeşitli hükümet liderleri, Hinduların çoğunlukçuluğunu artırarak Hindistan Halk Partisi'nin (Bharatiya Janata Partisi - BJP) yükselişi için yasama meclisinde elverişli koşulların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Maizland, 2022).

Kurumsal, Sosyolojik ve Kültürel Faktörler

Hindistan'da İslamofobi'nin kurumsal, sosyolojik ve kültürel faktörler tarafından desteklendiği kabul edilmektedir ve Müslüman karşıtı şiddet olayları politik olarak motive edilmiş ve organize edilmiş “pogromlar” ya da “isyanlar” olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda İslamofobi ile ilişkisi bağlamında her şeyden önce bir kurum olarak anayasanın rolü tartışılmaktadır. Ülkenin yetmiş beş yıllık anayasası, formel olarak toplumsal eşitlik ve ayrımcılık yapmama gibi eşitlikçi ilkeleri kutsallaştırmış ve “Laik” kelimesi önsöze 1976'da eklenmiştir. Bağımsızlık için mücadeleye veren Kongre Partisi liderlerinin, tüm vatandaşları ve inançları eşit olarak tanıyan bir Hindistan'ı savundukları literatüre yansımıştır. Örneğin ayrımcılıktan uzak birleşik bir Hindistan öngören Mahatma Gandhi, 1948'de bir Hindu milliyetçisi tarafından öldürülmüştür. Yine Hindistan'ın ilk başbakanı olan Cevahirlal Nehru, laikliğin barışçıl bir toplum inşa etmek ve bölünmeyi izleyen başka bir trajediden kaçınmak için elzem olduğuna inanmıştır. Nehru gibi birçok Kongre liderinin Hindistan'ı dini çizgilere göre bölmeye çalışanları, özellikle de Hindu grupları, ülkenin en büyük tehdidi olarak gördüğü her zaman referans gösterilmiştir (Maizland, 2022).

Diğer yandan Hindistan'da Müslüman karşıtı şiddet ve İslamofobi üzerine odaklanan birçok çalışma, İslamofobi'nin ülkenin daha ulus inşa sürecinin başında merkeze alındığını ve anayasa gibi kurumların da bu projenin bir parçası olduğunu iddia etmiştir. İslamofobi'nin varlığını reddeden, Müslüman karşıtı şiddeti Hindu milliyetçisi grupların eylemleri içinde tanımlayarak kullanımını sınırlama eğiliminde olan ve de bu grupların yükselişini Hindistan'ın laik ve çok kültürlü yörüngesine bir istisna olarak konumlandıran tüm literatür burada reddedilmiştir. Bunun aksine bu çalışmalar, İslamofobinin Müslüman siyasi öznelliğinin reddi olarak anlaşılması gerektiği fikrine dayanmış ve Hindutva'nın bir sapma olmadığını, bunun yerine Müslümanların bu projenin ötekisi

olarak yerleştirildiği Hindistan ulus oluşturma projesinin bir devamı olduğunu savunmuştur. Bu argümanlar, Müslüman toplumunun yaşadığı sosyoekonomik deneyime bakarak ve bunlar hakkındaki yorumları analiz ederek Müslüman karşıtı şiddetin ve toplumsal eşitsizliğin sistemik doğasını hesaba dahil etmiştir (Kattiparambil, 2023):

İslamofobinin kurumsal olarak desteklenmesine odaklanan tartışmaların bir diğer boyutu siyasal parti ve örgütlenmelerle ilgili gelişmiştir. Özellikle de Hindu milliyetçisi gönüllü militer örgüt Ulusal Gönüllüler Örgütü (Rashtriya Swayamsevak Sangh - RSS) ile bağlantılı siyasi partiler ve örgütlere burada büyük bir atıf yapılmaktadır. Yine RSS'nin siyasal kanadı olarak Hindistan Halk Partisi (Bharatiya Janata Partisi - BJP) ve Shiv Sena gibi partiler, Müslüman karşıtı şiddet olaylarında suç ortaklığı yapmakla ve daha geniş bir seçim stratejisinin parçası olarak Müslümanlara karşı şiddet kullanmakla suçlanmaktadır. Örneğin, Raheel Dhattiwala ve Michael Biggs'in araştırması, BJP'nin sert seçim muhalefetiyle karşı karşıya olduğu bölgelerde, zaten güçlü olduğu bölgelere göre cinayetlerin çok daha fazla olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda 1989'da Hindistan'ın kuzeyinde Müslümanlara yönelik organize saldırılarda artış görülmüş ve BJP yerel ve eyalet seçimlerinde daha fazla başarı elde etmiştir (Dhattiwala ve Biggs, 2002). Stanley Jeyaraja Tambiah ise, 1989'da Bhagalpur'da , 1987'de Haşimpur'da ve 1980'de Moradabad'da yaşanan şiddet olaylarının organize cinayetler olduğu sonucuna varmıştır (Tambiah, 1997). Yine Ram Puniyani'ye göre, Shiv Sena 1990'lardaki şiddet nedeniyle Maharaştra'da ve BJP, 2002 şiddetinden sonra Gujarat'ta seçimlerde zafer kazanmıştır. Bu kapsamda son yıllardaki Hindistan'da zirveye ulaşan İslamofobi ve Müslüman karşıtı şiddetin, diğer dini inançlara sahip vatandaşların ikinci sınıf statüye sahip olmasını öngören Hindutva ideolojisi nedeniyle ciddi şekilde arttığı savunulmuştur (Puniyani, 2003).

Hindu milliyetçileri, Hindistan'ın Müslümanlar tarafından tarihi boyunduruk altına alınmasını şiddet için bir bahane olarak kullanmanın yanında, kültürel, demografik ve ekonomik faktörleri de harekete geçirmişlerdir. Bu açıdan bölünmeden bu yana, Hintli Müslümanların Pakistan'la müttefik olduklarını, sürekli radikalleştiklerini ve bu nedenle Hinduların geçmişteki yanlışların tekrarını önlemek adına savunma adımları atmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Müslümanlar arasındaki daha yüksek doğurganlık oranı, Hindu milliyetçilerinin söyleminde

tekrar eden bir tema olmuştur. Müslümanlar arasındaki daha yüksek doğum oranının, Hinduları kendi ülkeleri içinde bir azınlık haline getirme planının bir parçası olduğunu iddia etmişlerdir (Weigl, 2012). Diğer yandan BJP gibi Hindu milliyetçisi siyasi aktörler, demografinin Hindistan seçimlerinde önemli bir rol oynadığını savunmuşlardır. Bu kapsamda bir seçim bölgesindeki Müslüman sayısı ne kadar yüksekse, merkezci partilerin azınlık gruplarının isteklerine boyun eğme şansının o kadar yüksek olduğuna ve bunun da Müslümanların Hindu komşularıyla “köprü kurma” şansını düşürdüğüne inanılmıştır. Bu nedenle, bu argümana göre “Müslümanlara hoşgörü” mezhepsel şiddetin temel nedenlerinden biri sayılmıştır (Varshney, 2003).

Müslümanlara karşı şiddeti kışkırtan BJP ve Shiv Sena gibi partilerin motivasyonlarının bir diğerinin kültürel milliyetçilik olduğu savunulmuştur. Örneğin Shiv Sena, 1984’te Maharaştra’daki Bhiwandi kasabasında ve 1992 ve 1993’te Bombay’daki şiddete ortak olabilmektedir. Müslüman karşıtı şiddet aynı zamanda Hindistan dışında yaşayan Hindular için de bir güvenlik riski doğurabilmektedir. 1950’lerden beri, Hindistan’daki Müslüman karşıtı şiddete yanıt olarak Keşmir, Pakistan ve Bangladeş’te Hindulara karşı misilleme saldırıları olabilmektedir. 1992’de Bombay’daki şiddet olaylarından sonra, Britanya, Dubai ve Tayland’da Hindu tapınaklarına saldırılar düzenlenebilmektedir (Chandavarkar, 2009). Bu gibi olaylar, Hindistan’da Müslüman karşıtı duyguları güçlendirmiş ve bu da Hindu milliyetçilerini güçlendirmiştir. Hindutva söylemi gittikçe Müslümanları vatanseverlikleri şüpheli olan hainler ve devlet düşmanları olarak tasvir etmiştir. Nitekim Sumit Ganguly, terörizmdeki artışın Hindutva güçleri tarafından uygulanan şiddete atfedilebileceğini savunmuştur. Bu tekrarlayan şiddet, Müslüman ve Hindu toplulukları arasında bir ayrım yaratan katı bir şekilde geleneksel bir kalıp haline geldi (Ganguly, 2003).

Bu şiddet patlamalarının bir diğer nedeni her zaman ekonominin genişlemesiyle alt kastların yukarı doğru hareketliliği bağlamında işaret edilmiştir. Şiddet burada sınıf gerginliklerinin yerine geçmiştir. Milliyetçiler, alt sınıftan gelen taleplerle uğraşmak yerine, Müslümanları ve Hristiyanları dinleri nedeniyle “tam anlamıyla Hintli” olarak görmemişler ve bu saldırıları gerçekleştirenleri çoğunluğu “anti-milliyetçilerden” koruyan “kahramanlar” olarak tasvir etmişlerdir (Metcalf, 2006). Nitekim Omar Khalidi’ye göre, Müslüman karşıtı şiddet, Müslümanları

ekonomik ve sosyal açıdan sakat bırakmak ve de bu ekonomik ve sosyal geri kalmışlığın nihai sonucu olarak onları Hindu toplumunun alt kademelerine asimile etmek için planlanmış ve uygulanmıştır (Puniyan, 2003). Yine Susanne ve Lloyd Rudolph, ekonomik eşitsizliğin Hinduların Müslümanlara karşı gösterdiği saldırganlığın bir nedeni olduğunu savunmuştur. Buna göre, Hindistan ekonomisi, küreselleşme ve denizasıırı şirketlerden gelen yatırımlar nedeniyle genişledikçe, Hindu nüfusunun beklentileri fırsatlarla uyuşmakta zorluk yaşamış ve huzursuzlukları körükleyerek günah keçisi olarak Müslümanlar gösterilmiştir (Price, 2012).

En Büyük İslamofobik Şiddet Patlamaları

İstihdam, eğitim ve barınma gibi alanlarda ayrımcılığa maruz kalan Müslümanlar, sağlık gibi temel hizmetlere erişim noktasında engellerle karşılaştığında adaleti güvence altına almak için protesto girişimlerinde bulunabilmişlerdir (Maizland, 2022). Ancak bunların hiçbiri herhangi bir şiddet eylemini barındırmamıştır. Nitekim tarih, Müslümanlara yönelik tüm toplumu mühendislik çalışmasına tabi tutan büyük şiddet olaylarına şahit olmuştur. Bu en büyük şiddet patlamaları içerisinde ilk olarak akla gelen 1992’de patlak veren Babri Mescidi çatışmasıdır. Kuzeydeki Ayodhya şehrindeki cami üzerindeki anlaşmazlıklar 1990’lı yıllarda ölümcül bir hal almışken; Hindular, Müslüman Babür İmparatorluğu’ndan bir generalin, 16. yüzyılda Hindu tanrısı Ram’ın doğum yerindeki camiyi inşa ettirdiğini iddia etmiştir. 1992’de Hindu militanlar camiyi yıkmış ve çoğunluğu Müslüman olmak üzere yaklaşık üç bin kişi, bölünmeden bu yana yaşanan en ölümcül dini çatışmaların ardından gelen isyanlarda öldürülmüştür (Metcalf, 2009). 2020’de Modi yönetimi, Yüksek Mahkeme’nin yapımını onaylamasının ardından bu alana yeni bir Hindu tapınağı için temel taşı koymuş ve Ocak 2024’te genel seçimlerden aylar önce inşaat henüz tamamlanmamış olmasına rağmen tapınağın açılışını yapmıştır.

Babri Mescidi Olayları sonrası sosyo-politik değişim açısından en fazla etki doğuran tarihsel an 2002’deki Gucarat İsyanları olmuştur. Ayodhya’dan batıdaki Gucarat eyaletine seyahat eden bir Hindu hacı treni alev aldıktan sonra ülke çapında çatışmalar çıkmış ve onlarca kişi hayatını kaybetmiştir. Yangını Müslümanların başlattığını iddia eden Guca-

rat'taki Hindu radikaller, yüzlerce Müslümanı öldürmüş, Müslüman kadınlara tecavüz etmiş ve de Müslümanların işyerleri ve ibadethanelerini tahrip etmiştir. Muhafız politikacılar, insan hakları grupları ve birçok ülkeden milletvekilleri, o zamanki Gucarat Başbakanı Modi'yi ve BJP'yi şiddeti önlemek için yeterli girişimde bulunmamakla ve bazı durumlarda teşvik etmekle eleştirmişlerdir. Hindistan hükümetinin yaptığı bir soruşturma, tren yangınının bir kaza olduğunu iddia etmiş, ancak ilişkili raporlar bunun kundaklama olduğu gerçeğini ortaya koymuştur (Ghassem-Fachandi, 2012).

Ayodya ve Gucarat Olayları sonrası bir daha aynı tarz hadiselerle karşılaşılması umulurken, 2013'teki Muzaffarnagar İsyanları bu umudu suya düşürmüştür. Muzaffarnagar şehrine yakın kasabalarda, iki Hindu erkeğin Müslüman erkeklerle girdiği kavgada ölmesinin ardından Hindular ve Müslümanlar arasında çıkan çatışmalarda altmıştan fazla kişi öldürülmüştür. Çoğu Müslüman olan yaklaşık elli bin kişi şiddetten kaçmış, birçoğu aylarca yardım kamplarında yaşamış ve bazıları asla evlerine geri dönememiştir (Berenschot, 2014). Muzaffarnagar sonrası dönemde Hindu çete saldırıları o kadar yaygınlaşmıştır ki Hindistan Yüksek Mahkemesi bunların “yeni normal” haline gelebileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Burada Müslüman karşıtı şiddetin en yaygın biçimlerinden biri olarak “İnek Koruma” çeteleri ortaya çıkmış ve birçok Hindu'nun kutsal olduğuna inandığı inekleri ticaretini yaptıkları veya kurban ettikleri gerekçesiyle Müslümanlara saldırı kampanyaları organize edilmiştir. 2019 İnsan Hakları İzleme Örgütü raporuna göre, çoğu Müslüman olan en az kırk dört kişi bu sözde inek koruma grupları tarafından öldürülmüştür. Müslüman erkekler ayrıca, Hindu grupları tarafından Müslüman erkekleri Hindu kadınları baştan çıkarmak ve onlarla evlenmek için dönüştürmeye çalıştıklarını tanımlamak için kullanılan bir terim olan “aşk cihadı” ile suçlandıktan sonra saldırıya uğramışlardır. Yüzlerce Müslüman erkek, BJP liderliğindeki birkaç eyaletin aşk cihadını önlemek amacıyla çıkardığı din değiştirme karşıtı yasaları ihlal ettikleri gerekçesiyle tutuklanmıştır (Human Rights Watch, 2019).

Siyasal iklim 2020'lere gelindiğinde eylem repertuarının merkezine şiddet iyice yerleşmiş ve 2020'deki Yeni Delhi çatışmaları burada başka bir örneğe karşılık gelmiştir. Müslümanlar ve diğerleri Yeni Delhi'de Vatandaşlık Değişikliği Yasası'nı protesto ederken şiddet ortaya çıkmış ve başkentte onlarca yıldır yaşanan en kötü mezhepsel saldırılarda ço-

ğunluğu Müslüman olmak üzere yaklaşık elli kişi öldürölmüştür. Bazı BJP politikacıları şiddeti kışkırtmaya yardımcı olmuş ve polisin Hindu çetelerinin Müslümanlara saldırmasını engellemek için müdahale etmediğı bildirilmiştir (Gettleman ve Abi-Habib, 2020). 2021 İnsan Hakları İzleme Örgütü raporu, yetkililerin bir düzineden fazla protestocuyu suçlarken, polisin suç ortaklığını araştırmadığı tespit edilmiştir (Human Rights Watch, 2021). Benzer şekilde Mayıs 2022’de iki BJP yetkilisi Hz. Muhammed hakkında küfürlü yorumlarda bulunarak Hindistan genelinde ölümcül protestolara ve Müslüman çoğunluklu ölkelerden kınamalara yol açmıştır. BJP, küfürlü yorumlarda bulunanları görevden almış olsa da, 2024 Genel Seçimleri öncesi Babri Mescidi yerine inşa edilen Ram Mandir tapınağı açılışı sırasında benzer şiddet olayları yaşanmıştır. Tapınak 2024’ün sonuna kadar tamamlanmayacak olsa da, seçim öncesi Hindu tabanı konsolide etmek isteyen BJP destekçileri ve Hindu çeteleri tapınağın inşasını desteklemek için sokaklara çıkmış ve kısa bir süre sonra Hindistan’ın kuzeydoğusunda mezhepsel şiddet ve çatışmalar patlak vermiştir (Human Rights Watch, 2024).

21. Yüzyılda Hindistan’da İslamofobi

Hindu milliyetçiliğinin, bir fikir olarak V.D. Savarkar’ın “Hindutva: Hindu Kimdir?” adlı kitabındaki sömürge dönemi yazılarıyla başladığı kabul edilir. Hindu milliyetçileri, kutsal toprakları Hindistan’da olmasına rağmen, Hristiyan ve Müslüman kutsal topraklarının Hindistan’ın dışında olduğu için Hinduların “toprağın gerçek oğulları” olduğuna inanmaktadırlar. Genellikle Hindistan’ı bir Hindu devleti yapmayı amaçlayan politikaları savunmaktadırlar. Birçoğı İslam’a geçen Hinduların torunları olmasına rağmen, birçok kişi Hintli Müslümanları şüpheli yabancılar olarak görmektedir. Hindu milliyetçileri, Müslüman sadakatsizliğinin nihai tezahürü olarak bölünmeyi ve Pakistan’ın ortaya çıkışını işaret eder (Jaffrelot, 2019).

Bugün iktidarda olan ve 1980’de kurulan BJP, kökenlerini Hindu milliyetçisi paramiliter gönüllü bir grup olan Ulusal Gönüllü Organizasyonu’na (Rashtriya Swayamsevak Sangh - RSS) dayandırmaktadır. Ancak ölkedeki İslamofobi’nin 21. yüzyıl versiyonu, ABD’de 2001’de yaşanan 11 Eylül Saldırıları sonrası şekillenmiştir. 11 Eylül nasıl dünya çapında İslamofobi’yi arttırmışsa, Hindistan da aynı süreçten etkilenmiş ve

“terörizm” gündemiyle İslam’a karşı küresel propagandanın ardından birçok radikal Müslüman’ın tutuklanması ve öldürülmesi gerektiği gündemi Hindutva gündemiyle örtüşmüştür. (Ahmad, 2014). O dönemde Gujarat Başbakanı olan Narendra Modi, yukarıda tartıştığımız Gujarat Olayları bağlamında oldukça popüler bir lider haline gelmiş ve eyaletteki bütün Hinduları birleştirme başarısı bir model olarak tüm ülkeye uygulanarak BJP liderliğinde yeni siyasal merkez inşa edilebilmiştir (Ellis-Peterson, 2023). Neoliberalist bir yaklaşımı benimseyen Modi, Gujarat Modeli olarak bilinen başarı hikayesiyle ekonomik büyümeyi teşvik etmiş ve gelenekçiler ile daha iyi yaşam koşulları arayanlar arasındaki uçurumları doldurmuştur (George, 2022). Daha sonra, onları desteklemek için daha düşük kастlara ihtiyaç duyulmuş ve bunu yapmak için de Müslümanlar yeniden ortak bir düşman olarak ötekileştirilmiştir. Teröre karşı küresel savaştan, Pakistan ile zehirli ilişkilerden, Babri Mescidi meselesinden, Müslümanlar tarafından fethedilme mirasından ve Hindistan’ın bir Hindu devleti olduğu fikrinden toplumsal bölünme yoluyla daha da güçlenerek önce 2014’te iktidarı ele geçirmiş ve “Hindistan sadece Hindular içindir” sloganıyla 2019 ve 2024 seçimlerinde benzer stratejilerle iktidarını korumayı başarmıştır.

Hindistan siyasetindeki Modi dönemi, hiç kuşkusuz İslamofobi’nin yükselişi ve şeffaflığında güçlü bir artışa karşılık gelmiştir. İslamofobik duyguları artık gizlemeye gerek duymayan Modi liderliğindeki yönetim, 2019’da Cemma ve Keşmir’in yarı özerk statüsünü geri çekmiş ve daha sonra Hindistan’dan bağımsızlığı destekleyen bölgelerdeki tüm siyasi muhaliflere sert bir şekilde baskıyı arttırarak binlerce kişiyi tutuklayabilmiştir (Silverstein, 2020). Keşmir bölgesinde militarizm, bölgesel stratejinin merkezine alınmış, aynı zamanda cinsel şiddetten işyerlerini kapatmaya ve internet erişimlerini engellemeye kadar gündelik hayatı sabote eden birçok uygulama hayata geçirilmiştir. BJP partisinin İçişleri Bakanı, Hinduların Müslümanlara yönelik toplumsal şiddetinin Müslümanların cezalandırılmasına neden olmasının ardından, Müslümanların evlerinin ve iş yerlerinin yıkılmasını, bunların yasadışı olarak veya kutsal mekanlarda inşa edildiğini söyleyerek savunmuştur (Tazamal, 2022).

Modi döneminde İslamofobi’nin yükselişine aracılık eden bir diğer düzenleme şüphesiz Vatandaşlık Değişikliği Yasası’dır. Bu yasa, çevre ülkelerden gelen göçmenler için hızlı vatandaşlık izni veren bir içeriğe sahip

olmuşken, tek şart gayri Müslim olmaları olarak belirtilmiştir. Hindu milliyetçisi iktidar, Bangladeş, Pakistan ve Afganistan gibi ülkelerdeki dini azınlıkların Müslüman çoğunluklu ülkelerde olduğu gibi ayrımcılığa uğramaması gerektiğini savunduğu için (Tripathi, 2019), burada farklı bir Müslüman karşıtı gündem takip ettiği iddia edilmiştir. Burada verilmek istenen mesajın, Müslümanların diğer inanç gruplarına karşı zalimce davrandığı ve de adil yargılanmalardan taciz ve şiddet içermeyen objektif yargı süreçlerine kadar eşitsiz bir gündeme tabi tutulduğu iması olarak değerlendirilmiştir (Chaudhry, 2019).

Kovid-19 salgını süreci de Hindistan'daki İslamofobi'ye yeni bir boyut eklemiştir. Salgının başlangıcında, Mart 2020'de, Müslüman bir topluluk olan Tebliğ Cemaati Derneği, bölgenin dört bir yanından üyelerden oluşan büyük bir organizasyona ev sahipliği yapmıştır (Ahuja ve Banerjee, 2021). Bu sorumsuzca bir davranış olarak değerlendirilebilecekken, o zamanlar Kovid-19 krizinin ciddiyeti bilinmediği gibi başka dini toplantılar da gerçekleştirilmişti (Perrigo, 2020). Hindu milliyetçileri, bu fırsat yapısını değerlendirerek söz konusu Müslüman organizasyonu hakkında önce şikâyet, sonra da büyük bir nefret kampanyası başlatıldılar. Hindu milliyetçisi medya, nefreti büyük ölçüde şiddetlendirerek “#CoronaJihad” gibi hashtagler altında dezenformasyonun yayılması şiddet içeren söylemleri yaymak için kullanılmıştır (Perrigo, 2020). Kısa sürede Hindistan'da salgına verilen yanıt, dini açıdan son derece bölünmüş bir hale geldi (Ahuja ve Banerjee, 2021). Hastalar inançlarına göre ayrıldı, Müslüman hastaların tedavisi reddedildi ve Müslümanlar rastgele karantinaya alındı. Kısaca Kovid-19 salgını, Hindistan'da yeni bir İslamofobi dalgasının büyümesine izin verdi.

Özet olarak 21. yüzyıl Hindistan'ında İslamofobi'nin hala canlı ve dinamik olduğu yönünde güçlü kanıtlar varlığını korumaktadır. İslamofobi'nin kök nedenleri tartışılmaya devam etmekteyken; statüko nefretinin temel nedeninin İslamofobinin “endüstriyel olarak üretilmiş” olmasından kaynaklandığı her geçen gün daha fazla kabul ediliyor (Ushama, 2020). Başka bir deyişle, nefret edilenler, güç kazanmak için siyasi yöneticiler tarafından sürekli yeniden üretiliyor ve manipüle ediliyor. Bunun belki de dikkatleri Hindistan'da var olan maddi ve sosyal eşitsizlikten uzaklaştırmak için uygun yöntem olduğu analiz ediliyor. Bu anlatının temelinin Hindistan tarihinde keşfedilmesi adına net kökler bulunmaktadır. Hindu milliyetçileri, Hindistan arasında birliği teşvik etmek ye-

rine, yalnızca Hindistan'ın bazı kısımlarını birleştirme politikası takip ediyor. Ülkenin bir parçasının başka bir parçaya bu sürekli karşı oluşu, bilinçli ya da bilinçsiz olarak sömürgecilerinin oyun kitabından bir stratejiyi akıllara getiriyor: böl ve yönet.

İslamofobinin Uluslararasılaşması

Hindistan'daki İslamofobi, Modi dönemine kadar çoğunlukla sınırları içinde yoğunlaşmış ve Hindu çoğunluğu ortak bir düşman etrafında birleştirme amacıyla siyasi bir taktik olarak kullanılmıştı. Ancak Modi döneminde Hindistan, İslamofobik taktiklerinin uluslararası etkilere ve kaynaklara sahip olabileceğini ve Hindistan'ın uluslararası politikasını etkileyebileceğini göstermiştir. En son ve göze çarpan gelişmelerden biri, Hindistan'ın küresel olarak İsrail'in en sesli destekçilerinden biri olarak ortaya çıkmasıdır. Başbakan Modi, Hamas'ın saldırılarını son derece erken kınamış ve İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'yu terörizme karşı açıkça desteklemiştir. Ardından Hindistan, BM Genel Kurulu'nda ateşkesi desteklemeyi reddetmiştir (Sharma, 2023). Hindistan hükümetinin tamamı Modi ve BJP'nin İsrail'e yönelik tutumuyla aynı fikirde olmasa da, iktidarın gücünü Siyonizm'i desteklemek için kullandığı tartışma doğurmuştur. Hindistan'ın, bölgede yaşayan, Hindistan'a işçi dövizi gönderen ve dolayısıyla istikrar arayan Hindistanlılar da dahil olmak üzere bölgede güçlü ekonomik çıkarları olsa da, Hindu milliyetçiliği hala hükümetin ve birçok vatandaşın duruma nasıl baktığına dair birincil bir çerçeve olarak değerlendirilmektedir (Markey, 2023). Her ikisi de yalnızca Yahudi ve Hindu olmaya çalışan medeniyetlerine karşı algılanan İslam tehdidiyle karşı karşıya oldukları için İsrail'e sempati duymuşlardır. Bu durum, Hindu milliyetçilerinin Müslüman karşıtı nefretlerini ilerletmek için mümkün olan her fırsatı kullanmaları nedeniyle Kovid-19 salgınına benzer başka bir örnek olarak analiz edilmektedir.

Hindistan sosyal medyası, büyük ölçüde Hindu milliyetçi duygularının ve Başbakan Modi'ye olan sadakatinin devam ettiği Hindistan'ın aktif diasporası nedeniyle küresel olarak İslamofobi'yi sürdürmüştür. Hindistan merkezli birçok radikal sosyal medya hesabı, aksi yöndeki kanıtlara rağmen, Gaze'de İsrail'in hastane bombalamalarından suçlu olduğunu reddetmiş ve bunları Hamas'a atfetmiştir (Hourany, 2023). Bu durum,

söz konusu çatışma etrafında da ne kadar büyük bir dezenformasyon yayılımı olduğunu göstermiştir. Körfez bölgesinde bulunan Hindu diaspora üyeleri öncelikle Hindistan'daki Müslümanlara, İslam'a ve genel olarak Müslümanlara yönelik nefret büyük bir nefret kampanyası organize etmişken; Birleşik Arap Emirlikleri, ayrımcılığa karşı kamuoyuna bir uyarı metni yayınlama ihtiyacı hissetmiş ve sosyal medyadaki İslamofobik paylaşımlar nedeniyle birçok Hintli işten çıkarılabilmektedir (Zhou, 2020). Benzer şekilde Kanada'da Hindu diasporası tarafından sosyal medyada ve her türlü İslam yanlısı politikaya karşı büyük bir tepki oluşturulmuştur. Müslümanlar hakkında dezenformasyon ve nefret yayan birçok sahte hesap fark edilmiş ve Kanada, Müslümanları ve tüm tarafları kapsayıcı olmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, 2023'ün sonlarında Britanya Kolombiyası'nda bir Sih ayrılıkçı lider öldürülmüş ve Başbakan Justin Trudeau, ölümünde Hindistan'ın parmağı olabileceğini öne sürmüştür. Buna dair bir kanıt olmasa da Kanada'daki Hindistan'a karşı olan ayrılıkçı liderlerin ölümü sonrası, aynı zamanda dünyanın dört bir yanındaki diğer ayrılıkçı liderlerin bastırılması ve öldürülmesi modelinin takip edilebileceği tartışılmıştır (Ellis-Peterson, 2023). Bu açıdan Batı'da sadık Hint diasporasının, politikacıların Hindistan'ı veya Modi'yi eleştirmesini engelleme çabaları ilgiyle takip edilmiştir. Nitekim Kanada, 50 kişinin öldürüldüğü Hindistan'daki İslamofobinin bir sonraki dalgasına sessiz kalmıştır. Bu eğilim, Modi'nin Keşmir'in anayasal olarak özerk statüsünü kaldırması gibi diğer konularda da devam etmiştir (Zhou, 2020).

Diasporanın yanı sıra Hint medyasının erişimi ve örgütlenme ağlarının da doğrudan veya dolaylı olarak birçok ülkede İslamofobiyi artırdığı gözlemlenmiştir. Buradaki kapasitenin, 65'ten fazla ülkede 265'in üzerinde sahte yerel haber sitesiyle büyük bir Hint nüfuz ağı tarafından yönetildiği çalışmalara yansımıştır (Alaphilippe ve diğerleri, 2019). Buna, Keşmir hakkında Pakistan karşıtı hikayeler de dahil olmak üzere diğer kuruluşlarla benzer haberler bildiren "timesofgeneva.com" da dahil olmak üzere çeşitli gazeteler dahil edilmektedir. Lobilerin, Hindistan'ın İslamofobik duygularını uluslararasılaştırmasının bir başka yolu olduğu kabul edilmişken; daha sonra ABD'nin Hintli lobi ağının, rehberlik için yerleşik İsrail lobi makinesine yöneldiği ve zaten ağırlıklı olarak Hindu milliyetçisi duyguları artırdığı gözlemlenmiştir (Morgan, 2023).

Hindistan'daki İslamofobi'ye Uluslararası Tepkiler

Hindistan, küresel sahnede büyüyen İslamofobik anlatısını kabul etmek konusunda büyük ölçüde isteksiz görünmüştür. Büyükelçi Zahir Akram, Cenevre'deki BM Daimi Temsilcisi olduğu sırada, özellikle İnsan Hakları Konseyi'nde, Hintli temsilcilerin Hintli Müslümanlara karşı herhangi bir ayrımcılığı kabul etmediklerini veya nadiren kabul ettiklerini belirtmiştir. BM İnsan Hakları Ofisi, Hindistanlı Müslümanlara yönelik muameleyi “işlevsel olarak ayrımcı” olarak nitelendirmişken, ülkeyi insan hakları sicilini uygulamaya çağırmıştır. Bu çağrılara ve çok taraflı düzeydeki diğer çağrılara rağmen Hindistan, işkence kullanımına karşı yapılan çağrılar konusunda kendini savunmuş ve insan haklarına saygısını yinelemiştir (Makhija, 2022).

Hindistan'ın şiddet eylemlerini kabul etme konusundaki isteksizliği, daha otoriter ve istismarcı bir devlete dönüştüğü tartışmalarını körüklemiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve BM'deki Müslüman halkı olan ülkeler arasındaki uluslararası ittifak, Müslüman halka ve Müslüman mekanlara yönelik artan sayıda şiddetli saldırıyı resmen kınamıştır. Ancak Hindistan, bu şiddet eylemlerini kınamanın, İİT'nin “komünal zihniyetini” sergileyerek itibarını zedeleyen açık bir “Hindistan karşıtı gündem” olduğu argümanı ile yanıt vermiştir (Morgan, 2023). Bu yanıt, Hindistan'ın kamuoyu önünde sorgulandığında bile eylemlerini kabul etmeyi reddetme eğilimini sürdürdüğünü göstermiştir. İİT'nin çeşitli üyeleri, Suudi Arabistan'ın gözlemci devlet olmasını istemesi, Bangladeş'in dahil edilmesini savunması ve Katar'ın üyeliğini desteklemesi gibi Hindistan'ı örgüte dahil etmeye çalışmıştır (Robbi, 2022). Ancak Hindistan, örgütün bir dini organizasyon olmasını kabul etmediği ve Keşmir gibi konularda Hindistan'a baskı yapabilmelerini istemediği için örgüte katılma davetlerini reddetmiştir. Hindistan, egemenliğini ve güvenliğini korumak için ikili ilişkileri sürdürmeyi tercih ederek İslam'a dayalı uluslararası işbirliğinde yer almak istememiştir.

Müslüman dünyasından gelen tepkilerin önemli bir örneği, BJP'li bir yetkilinin Hz. Muhammed'e alenen hakaret etmesi olmuştur. Kuveyt'teki büyük bir marketin CEO'su tüm Hindistan ürünlerini raflardan çekmiş; Katar ziyarete gelen Hindistan Başkan Yardımcısı'ndan özür dilemesini talep etmiş; Bahreyn yetkilinin görevden alınmasını memnuniyetle karşılamış; İran özür dilemek için Hindistan büyükelçisinin

hazır bulunmasını talep etmiş ve çoğunluğu Müslüman olan diğer çeşitli ülkeler de onaylamadıklarını dile getirmiştir. Burada Hindistan bir tereddüte düşmüş ve gerilimi dağıtmak için İran, Suudi Arabistan, Katar ve diğer ülkelere diplomatlar göndermiştir (Vanand, 2022). Bu politika trendinde bir değişiklik olarak görülmüştür. Hindistan, düşmanlıkları azaltmak için hasar kontrol diplomasisi ve diğer eylemleri hızla yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır. Politika modelini değiştirmiştir, çünkü bugüne kadar birçok ülkenin çoğunluğu tarafından hükümetlerine bir şeyler yapmaları için baskı yapan bu düzeyde açık bir öfke olmamıştır. İlk defa ortaya çıkan sert tepkilerle birlikte hükümetler reaksiyon göstermek zorunda kalmışlar ve öfkelerini geniş çapta dile getirmişlerdir.

Hindistan'ın strateji değişikliğinde güç ve ekonomik ilişkilerdeki değişimin de etki olduğu tartışılmıştır. Çünkü Hindistan, özellikle Körfez bölgesindeki birçok ülkeden gelen ticaret ve ekonomik işbirliğine giderek daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Örneğin Hindistan ile Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) arasındaki ticaret, başta petrol ve gaz olmak üzere 2022'de iki katına çıkmıştır (Solanki, 2024). Suudi Arabistan ve BAE, sırasıyla Hindistan'ın üçüncü ve dördüncü en büyük ticaret ortakları haline gelmiştir. Hindistan'da büyük altyapı yatırım projeleri ve bölgede yaşayan milyonlarca Hindistan diasporası, Hindistan ile Körfez arasındaki ekonomik alışverişi ilerletmektedir (Ganguly ve Blarel, 2020). Suudi Arabistan ve BAE, Hindistan'ın Keşmir'in özel statüsünü kaldırmasından sonra bile ekonomik işbirliğini sürdürmüş ve bunu Hindistan için bir "iç mesele" olarak nitelendirmiştir. Ancak her geçen gün Hindistan'ın İslamofobik davranışlarına karşı İslam ülkelerinin sahip olduğu karşı kapasite daha fazla tartışmaya dahil edilmektedir. Özellikle Rusya'nın Ukrayna Krizi sonrası enerji ihracatında ortaya çıkan azalmayla Hindistan ekonomisinin petrol ve gaz konusunda Müslüman ülkelere artan bağımlılığı burada kritik bir rol oynamıştır. İç işlerine karışmamayı tercih eden İslam ülkeleri de, Hz. Muhammed'e hakaret içeren olaylar sonrasında takındıkları tavırlar ile Hindistan davranışını etkileyebilecek kapasitede olduklarını ortaya koyabilmişlerdir.

İslamofobi konusunda Hindistan'ın tarihsel olarak güçlü ve önemli bir Müslüman ülke olan Türkiye ile girdiği etkileşim süreci de gergin bir seyir izlemiştir. 2019'da Hindistan, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Keşmir ihtilafına ilişkin sözleri üzerine Türkiye ile milyarlarca dolarlık bir ortak üretim anlaşmasını iptal etmekle tehdit etmiş ve Hindistan ile Pakistan

arasında işbirliği çağrısında bulunmuştur (Siddiqui, 2020). Bu özellikle Keşmir konusunda üçüncü tarafa karşı olma ve sorunu Pakistan ile birlikte çözme zorunluluğuna atıf anlamına geliyordu. Ancak Hindistan, Türkiye üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmaya, yalnızca Hindistan'ın eylemlerine karşı daha ileri duruşunu azaltmaya değil, aynı zamanda Pakistan ile ittifakını azaltmaya çalışırken anlaşma devam etti. Ertesi yıl, Keşmir statüsünün kaldırılmasının yıldönümünde Cumhurbaşkanı Erdoğan kamuoyuna herhangi bir açıklama yapmamış ama hükümet yetkilileri bu görevi yerine getirmiş ve Türkiye-Pakistan ittifakı stratejik ortaklığa yükseltilmiştir (Siddiqui, 2020). 2020'de Türkiye, Hindistan'ın Müslüman karşıtı eylemlerini tartışmak için akademisyenleri ve araştırmacıları bir araya getirmiş ve Hindistan'ın Hindistanlı Müslümanların radikalleşmesini teşvik ettiği suçlamalarına maruz kalmıştır. Bu doğrultuda ekonomik işbirliğine rağmen, Hindistanlı Müslümanları çevreleyen ve her iki ülkenin de daha az işbirliği yaptığı pek çok konu varlığını sürdürmüştür. Hindistan'da düzenlenen son G20 Zirvesi'nde ise Erdoğan, üye ülkeleri Kur'an-ı Kerim'in polis koruması altında yakılmasına izin veren eylem ve politikalarını yeniden değerlendirmeye çağırmıştır (Güldoğan, 2023). An itibarıyla iki ülkenin ilişkisi, Hindistan'daki İslamofobi nedeniyle diğer işbirliklerinin üzerine inşa etmek için daha az güçlü temellere sahip olmaya devam etmektedir.

En büyük Müslüman ülkelerden biri olan ve giderek daha güçlü bir bölgesel veya orta güç haline gelen Endonezya ise, her geçen gün Hindistan'ın büyüyen stratejik, güvenlik ve ekonomik ortağı olmasının yanında, Papua örneğinde olduğu gibi Endonezya'daki kendi ayrılıkçı bağımsızlık hareketi nedeniyle Hindistan'ın Keşmir'deki diğer ayrılıkçı hareketlere müdahale etmeme konusunda benzer çıkarlara sahip olmuştur. Ama yine de Vatandaşlık Değişikliği Yasası'na tepki olarak, Endonezya'daki çeşitli İslami kuruluşlar, Hindistan büyükelçiliği önünde protesto gösterileri düzenlemiş ve Endonezya hükümetine kamuoyu önünde baskı yapmıştır (Robby, 2022). Endonezya devlet destekli en yüksek dini organ olan Ulema Konseyi, Hindistan Büyükelçisini pozisyonlarını netleştirmek için Endonezya İslami örgütleriyle bir toplantıya davet etmiş, ancak Büyükelçi toplantıya katılmamıştır (Robby, 2022). Çok sayıda Endonezyalı parlamento üyesi ve yetkili, Hindistan'ın Din İşleri Bakanı da dahil olmak üzere Müslüman topluluğuna karşı eylemleriyle ilgili endişelerini dile getirmiştir. Ancak Endonezya hükümeti-

nin resmi tutumu yorum yapmamak ve bunu Hindistan içinde bir iç mesele olarak bırakmak yönünde olduğu için ortaklıkları büyük ölçüde değişmemiştir (Robby, 2022). Bu nedenle, ülkelerin kendi egemenlik topraklarında olduğu için hükümetin iç şiddet eylemlerine öncelik vermemesi modeli devam etmiş ve diplomasi, ticaret gibi daha maddi ve fiziksel faydaları olan diğer stratejik işbirliği alanlarını tercih edilmiştir.

Ekonomik olarak güçlü, ağırlıklı olarak Müslüman diğer bir ülke Malezya ise, Endonezya'ya göre daha büyük tepki repertuarı geliştirmişken, orada da büyük bir Hint diasporası varlığı sınırlandırıcı etki yapmıştır. Gayrimüslim Hindistanlı Malezyalılarda İslamofobi'nin konfigürasyonunu değerlendiren bir çalışma, Müslümanlara farklı düzeylerde maruz kalınmasına rağmen, İslamofobi seviyelerinin örneklem boyunca aynı kaldığını bulmuştur (Siah, Low, Anis ve Tan, 2022). Mahathir Muhammed'in liderliği, Keşmir'e dikkat çekerek, BM düzenlemesine uygun bir davranışı savunmuş, buna karşılık Hindistan Malezya'dan palmiye yağı ithalatını yasaklamıştır (Robby, 2022) Bu model Vatandaşlık Değişikliği Yasası ile devam etmiş, Mahathir'in yorumları Hindistan tarafından aşağılayıcı bulunmuş ve ithalat yasaklarını genişletmiştir. Diğer hükümet yetkilileri de onun açıklamalarını yansıtmışken, Hindistan'ın Malezya hükümetinin önemli bir kısmının gözündeki imajı değer kaybetmiştir. 2022 yılında Malezya Dışişleri Bakanı, Hindistan'ı İslamofobisinin birçok Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'ndeki (ASEAN) Müslüman topluluklara zarar vereceği konusunda uyarılmış ve Hindistan'ın bu sorunu azaltmak için Malezya'yla birlikte çalışması çağrısında bulunmuştur (Dunia, 2023).

Hindistan'ın İslamofobisini tartışırken Pakistan ve Bangladeş'i göz ardı etmek mümkün değildir. Hindistan'ın Pakistan'daki zaten kötü olan imajı, Hindistan'daki Müslümanlara karşı devlet onaylı toplumsal şiddetin her örneğiyle daha da kötüleşmiştir. Hindu milliyetçiliği, her türlü ikili angajmanı daha da engellemiştir (Syed, 2023). Örneğin, Keşmir'in özerk statüsünün elinden alınması, Hindistan'ın Keşmir halkının haklarını ihlal etmesine gerekçesiyle Pakistan'ın uluslararası bir tepki verilmesi çağrısında bulunmasına neden olmuştur. Keşmir çatışmasının gelişmesinin ardından Hindistan, Pakistan'ı En Çok Gözetilen Ulus (MFN) ülkesi olmaktan çıkarmıştır (Syed, 2023). Bu hamleler, Hindistan'ın Hindu milliyetçisi ülkeyi tehditlerden kurtarmaya yönelik stratejisiyle uyumlu gelişmiştir. Pakistan hükümeti, bu konjonktürel çatışmanın de-

vam etmesine karşı açıkça itirazlarda bulunmuştur. Bu, Pakistan'ın Hindistan'daki İslamofobiye yanıt vermek için kullandığı başlıca araçlardan biridir: isim ve utanç. BM Genel Kurulu'nda Hindistan'ı Müslüman karşıtı eylemleri nedeniyle sürekli olarak teşhir etmekte ve diğer Müslüman ülkeleri yükselen İslamofobiye karşı birlikte çalışmaya çağırmaktadır (Latif, 2020). Bu çabaların İslamofobiyi önlemede başarılı olması kolay değilken, bunun sebebi Pakistan'ın İİT'de Hindistan'ın katılmasını engelleyen ülkelerin başında gelmesidir.

Sömürge dönemi sonrası Hindistan'dan bölünmüş Müslüman bir ülke olarak ayrılan tarihi nedeniyle önemli bir bölgesel aktör olan Bangladeş'te ise ülkedeki binlerce Müslüman, BJP'li siyasetçilerin Hz. Muhammed'e hakaret etmesinin ardından yoğun bir şekilde protesto gösterileri düzenlemiş ancak hükümet, Hindistan hükümetini kınamakta sessiz kalmıştır (Mahmud, 2022). Bunun sebebi ülkede Hasina yönetiminin Hindistan ile sahip olduğu derin ilişkilerle ilgili olmuştur. Hasina yönetimi, Hindistan'ı kızdırmak istemediğini açıkça belirtmiş ve bu durum, Bangladeş'te iç çekişmelere neden olmuştur. Protestolara katılanlar, İslamofobik politikalarını değiştirene kadar Hint ürünlerini boykot etme çağrısında bulunmuştur (Mahmud, 2022). Tüm bu atmosfer, Bangladeş'te Hasina yönetiminin devrilmesi sonrası değişmiş ve Hindistan ile ilişkilerin krize girdiği yeni bir dönemin başlangıcına girilmiştir. Hasina yönetiminin devrilişinde ortaya çıkan protestolarda ve Hasina Hindistan'a kaçışı sonrası yükselen Hindistan karşıtlığı hem İslamofobi hem de Hindufobi tartışmalarını alevlendirmiştir. Hindistan'ın yoğun yağmurlar sonrası baraj kapaklarını açarak Bangladeş'te büyük bir afete neden olduğu tartışmalar ise söz konusu durumu daha da alevlendirmiştir. Şuan iki ülke ilişkilerinin merkezinde İslamofobi tartışmaları yerini korumaya devam etmektedir.

Hindistan'da İslamofobiye yönelik tartışmalar başta ABD'nin ülkedeki dini özgürlüğün ortadan kaldırıldığına dair raporları olmak üzere birçok ülke örneğinde genişletilebilir. Ancak burada kritik bir nokta, İslamofobi'nin küresel olarak Müslüman ülkeleri birbirine daha da yakınlılaştırdığı gerçeğidir. Türkiye, İran, Irak ve Malezya birlikte daha yakın çalışmaya başlamış ve BM Genel Kurulu'nda artan işbirliğini koordine etmek için hepsi ikili olarak bir araya gelmeyi arttırmıştır. Türkiye ve Malezya, küresel olarak İslamofobinin artmasını kınayan bir konuşma üzerinde birlikte çalışmış ve ikili olarak mücadele stratejilerini geliştir-

me Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Malezya ziyaretinde merkezi bir gündem maddesi olarak ortaya çıkmıştır (Tuğtekin, 2023). Ayrıca Pakistan, insanları eğiten ve İslam hakkında giderek artan yanlış kanılarla mücadele eden bir medya varlığına sahip olmak için İslamofobi karşıtı bir TV üzerinde çalışmak üzere bu ittifaka katılmıştır (Gul, 2019). Dolayısıyla Hindistan, İslamofobik davranışları sürdürmeye devam ederse, potansiyel ortaklarını ve müttefiklerini Pakistan ve İran gibi ülkelere doğru itmeye devam edeceği tahmin edilmektedir.

Sonuç

Hindistan'ın İslamofobisindeki yükselişin kökleri ülke tarihinde yatıyor; yüzyıllarca süren Müslüman göçü, kontrol ve yönetim, ardından iki gruba daha kolay yönetmek için ayıran İngiliz sömürgeciliği. Bunlar, BJP partisinin siyasi sadakat ve güç elde etmek için İslamofobiye kullanmasını kolaylaştıran bir temel oluşturdu. Şimdilerde ise BJP ve Başbakan Modi'nin, Hintli Müslümanların haklarını ihlal eden, protestoculara baskı uygulayan, Hindu Milliyetçilerinin Müslümanlara karşı şiddetine izin veren ve Müslümanların Hindu meslektaşları kadar müreffeh olmalarını engelleyen politikaları yürürlüğe koyduğu tartışılıyor. Uluslararası alanda, bu İslamofobi Hindistan'ın gündeminin bir parçası: İsrail gibi İslamofobik inançlarına sahip olan diğer ülkeleri şiddetle destekliyor ve aynı zamanda Hint diasporasının sadık Hindu Milliyetçisi kısımlarını ve dış politika müdahalelerinin karşılanmasını sağlamak için Hindu milliyetçisi örgütleri ve lobicileri kullanıyor. Buna şunlar dahildir: muhalifleri Hindistan hükümeti aleyhine konuşmaktan caydırmak ve Hindistan'ın lehine olan diğer ülkelerdeki politikaları güçlendirmek.

İslam dünyası, çok katmanlı ve tek taraflı olarak, Hindistan'ın eylemlerine karşı seslerini yükseltmiş, ancak çok az başarı elde etmiştir. Bunun başlıca nedeni, sesini yükselten ABD gibi, değerlerinden ziyade uluslararası çıkarlarının karşılanmasını sağlamayı tercih etmeleridir. Başka bir deyişle örneğin Hindistan'ın ekonomisine güvenli erişimi, İslamofobik eylemlerinde Hindistan'la savaşmaktan daha çok tercih edilmektedir. Hindistan İslamofobi için eleştirildiğinde son derece savunmacıdır, bu nedenle bu endişeler misilleme olasılığına dayanmaktadır. Hindistan yükselen bir güç, ancak kendisini büyük bir güç olarak sağlamlaştırıp sağlamlaştıramayacağı tartışılmaya devam etmektedir. Hindistan'ın İs-

lamofobik davranışları, dünyanın büyük bir kısmıyla daha iyi ittifaklar kurulmasını engelliyor; gerilimler, özellikle halkın Hint diasporasıyla daha fazla konuşması veya çatışmaya başlaması durumunda, ilişkilerde güven ve esnekliği engelliyor. İslamofobideki bu artış, diğer birçok ülkeye karşı artan güvensizliğin yanı sıra demokrasinin azalmasıyla karşılaşmakta, bu da Hindistan'ı uluslararası alanda daha agresif hale getirmekte ve Müslüman ülkelerle iyi ilişkileri engelleme-azaltma riski üretmektedir.

Son olarak, 1.5 milyar Hindistan'ın beşte birlik orandaki (280 milyon) Müslüman nüfusunu haklarından mahrum bırakması, sürdürülebilir ekonomik büyümesine zarar vereceği ve küresel bir ekonomik güç olma kabiliyetini zayıflatacağı tahmin ediliyor. Bununla birlikte gelecekte, Hindistan'ın BJP iktidarı büyük olasılıkla İslamofobik stratejisini sürdüreceği ve daha şiddetli davranışlar için daha olası bir atmosfer inşa edeceği iddia ediliyor. Bu, Hindistan'ın güvenli bir şekilde küresel bir güç haline gelme yeteneğini engelleyecek başka bir gelecek senaryosudur. Hindistan'ın uluslararası imajı hızla zedeleniyor ve örneğin radikal söylemin önüne geçmez ya da ekonomisini kendisini eleştirilerden korumak için kullanamazsa, kendisini uluslararası arenada her geçen gün ittifaklarını kaybeden bir aktör olarak bulabilecektir.

Kaynakça

Ahmad, I. "Fourteen Kafka in India: Terrorism, Media, Muslims. Academic Oup"; Oxford Academic, February 2014. <https://academic.oup.com/book/6156/chapter-abstract/149736996?redirectedFrom=fulltext>.

Ahuja, K. K., & Banerjee, D. "The "Labeled" Side of COVID-19 in India: Psychosocial Perspectives on Islamophobia During the Pandemic", *Frontiers in Psychiatry*, 11, 2021, <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2020.604949>.

Amnesty International, "India: Hate crimes against Muslims and rising Islamophobia must be condemned", 07 May 2017, <https://www.odvv.org/news-1699-India-Hate-crimes-against-Muslims-and-rising-Islamophobia-must-be-condemned>.

Anjum, T. "The Emergence of Muslim Rule in India: Some Historical Disconnects and Missing Links", *Islamic Studies*, Vol. 46, No. 2, Summer 2007, <https://www.jstor.org/stable/20839068>.

Belmekki, B. *The Impact of British Rule on the Indian Muslim Community in the Nineteenth Century*. University of Oran, Algeria, 2008. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/2535970.pdf>.

Berenschot, W. "Muzaffarnagar Riots: Perils of a Patronage Democracy", *Economic and Political Weekly*, Vol. 49, No. 12 (MARCH 22, 2014).

Bisht, Akash and Naqvi, Sadiq; "How Tablighi Jamaat event became India's worst coronavirus vector", *Al-Jazeera*, 7 April 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/4/7/how-tablighi-jamaat-event-became-indias-worst-coronavirus-vector>.

Chandavarkar, Rajnayaran "History, Culture and the Indian City", (1st ed.). Cambridge University Press, 2009.

Chaudhry, Suparna "India's new law may leave millions of Muslims without citizenship". *The Washington Post*, 13 December 2019.

Clark-Elsayed, Z. "The Origins and Future of Islamophobia in India", *Washington Report on Middle Eastern Affairs*, 31 December 2022, <https://www.wrmea.org/north-america/the-origins-and-future-of-islamophobia-in-india.html>.

Dhattiwala, Raheel; Biggs, Michael, "The Political Logic of Ethnic Violence: The Anti-Muslim Pogrom in Gujarat", 2002", *Politics & Society*, 2012, 40 (4): 483–516.

Dunia, B. "Islamophobia in India can affect ASEAN countries, Malaysian Foreign Minister says. *TVS*, 2023, <https://tvstv.my/2022/06/21/islamophobia-in-india-can-affect-asean-countries-malaysian-foreign-minister-says/>.

Ellis-Petersen, H. "Indian court acquits 69 people of murder of 11 Muslims during 2002 Gujarat riots", *The Guardian* 20 April 2023, <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/20/indian-court-acquits-69-people-of-of-11-muslims-during-2002-gujarat-riots>.

George, C. "The Rise of Hindu Nationalism", The Reader, MIT Press, 2022, [thereader.mitpress.mit.edu/the-rise-of-hindu-nationalism/](https://mitpress.mit.edu/the-rise-of-hindu-nationalism/).

Hindutva Watch, "2023 Half-Yearly Report: Anti-Muslim Hate Speech Events in India", 24 September 2023, <https://www.hindutvawatch.org/hate-speech-events-india/>.

Human Rights Watch, "India: Government Policies, Actions Target Minorities", 26 February 2021, <https://www.hrw.org/news/2021/02/19/india-government-policies-actions-target-minorities>.

Human Rights Watch, "India's Hindu Festivals Bring Increasing Anti-Muslim Violence", 31 March 2023, <https://www.hrw.org/news/2023/04/05/indias-hindu-festivals-bring-increasing-anti-muslim-violence>.

Human Rights Watch, "India: Violence Marks Ram Temple Inauguration", 16 January 2024, <https://www.hrw.org/news/2024/01/31/india-violence-marks-ram-temple-inauguration>.

Human Rights Watch, "Violent Cow Protection in India", 18 February 2019, <https://www.hrw.org/report/2019/02/19/violent-cow-protection-india/vigilante-groups-attack-minorities>.

Ganguly, Sumit "The Kashmir Question: Retrospect and Prospect", Routledge, 2003.

Ghassem-Fachandi, Parvis "Pogrom in Gujarat: Hindu Nationalism and Anti-Muslim Violence in India", Princeton University Press, 2012.

Gettleman, Jeffrey; Abi-Habib, Maria "In India, Modi's Policies Have Lit a Fuse", The New York Times, 1 March 2020.

Gul, A. "Pakistan, Turkey, Malaysia to Jointly Launch Anti-Islamophobia TV", VOA News, 26 September 2019, https://www.voanews.com/a/south-central-asia_pakistan-turkey-malaysia-jointly-launch-anti-islamophobia-tv/6176511.html.

Guldogan, D. "Turkish President Erdogan calls for unity against Islamophobia", Anatolian Agency, 2023, <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkish-president-erdogan-calls-for-unity-against-islamophobia-/2987614#:~:text=%22Instead%20of%20hate%20crimes%2C%20discrimination>.

Hourany, D. "Why India Is Leading the Pro-Israel Disinformation Campaign", The New Arab, 2023, www.newarab.com/analysis/why-india-leading-pro-israel-disinformation-campaign.

"International Day to Combat Islamophobia 15 March", 15 March 2024, <https://www.un.org/en/observances/anti-islamophobia-day>.

Jaffrelot, C. "The fate of secularism in India. In M. Vaishnav (Ed.), The BJP in Power: Indian Democracy and Religious Nationalism", Carnegie Endowment for International Peace, 2019.

Kattiparambil, S. "Conceptualizing Islamophobia in India", *Islamophobia Studies Journal*, 25 September 2023, <https://www.scienceopen.com/hosted-document?doi=10.13169/islastudj.8.1.0123>.

Klune, C. "The Delhi Sultanate's Treatment of Hindus. E-International Relations", 11 February 2014, https://www.e-ir.info/2014/02/11/the-delhi-sultanates-treatment-of-hindus/#google_vignette.

Kumar, S. *The Delhi Sultanate as Empire*. Oxford University Press EBooks, 2021, 571–596. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197532768.003.0020>.

Lal, K. "Indian Muslims: Who Are They?", Vedic Library, 1990, https://vediclibrary.in/public/storage/data/vedic_pdf/09272019064403_indian_muslims__who_are_they.pdf.

Latif, A. "Pakistani PM for "collective strategy" on Islamophobia", *Anatolian Agency*, 2020, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/pakistani-pm-for-collective-strategy-on-islamophob-ia/2022421>.

Maisland, L. "India's Muslims: An Increasingly Marginalized Population", *Council on Foreign Relations*, July 2022, www.cfr.org/backgrounder/india-muslims-marginalized-population-bjp-modi.

Makhija, Heena "India and Human Rights Diplomacy at the United Nations: The Discourse on Torture", *Jadavpur Journal of International Relations*, Volume 26, Issue 2, 31 August 2022, <https://doi.org/10.1177/097359842211202>.

Mahmud, F. "South Asia protests over prophet remarks by India's BJP officials", *Al-Jazeera*, 6 October 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/10/south-asia-protests-over-prophet-remarks-by-indias-bjp-officials>.

Markey, D. "Amid War in the Middle East, India-Israel Ties Reach New Milestone", *United States Institute of Peace*, 7 November 2023, <https://www.usip.org/publications/2023/11/amid-war-middle-east-india-israel-ties-reach-new-milestone>.

Metcalf, Barbara, ed. Robert W. Hefner; Muhammad Qasim Zaman (eds.). *Schooling Islam: The Culture and Politics of Modern Muslim Education*. Princeton University Press, 2006.

Morgan, Dylan "Islamophobia in India and its Impact on India's Foreign Relations", *Independent Study Project (ISP) Collection*, 3723, 2023, https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/3723.

Moynihan, E. *Mughal Dynasty*, *Encyclopædia Britannica*, 8 November 2023, www.britannica.com/topic/Mughal-dynasty.

Perrigo, B. "It Was Already Dangerous To Be Muslim in India. Then Came the Coronavirus", *Time Magazine*, 3 April 2020, <https://time.com/5815264/coronavirus-india-is-islamophobia-coronajihad/>.

- Price, Daniel E. "Sacred Terror: How Faith Becomes Lethal", Praeger, 2012.
- Puniyani, Ram, *Communal Politics: Facts Versus Myths*, Sage, 2003.
- Puri, B. "Indian Muslims since Partition", *Economic and Political Weekly*, 2840, 1993, 2141–2149. <https://www.jstor.org/stable/4400229?seq=1>.
- Robby, H. M. F. "India's Relations with Muslim Countries during the Implementation of CAA/NRC: India-Indonesia and India-Malaysia Relations", *Nation State: Journal of International Studies*, 5(2), 2022, 156–177. <https://doi.org/10.24076/nsjis.v5i2.87>.
- Siah, P. C., Low, S. K., Anis, N. M., Tan, S. A., & Tan, T. Y. "Islamophobia Among Malaysian non-Muslim Indian Undergraduate Students: A Focus group Study", *Makara Human Behavior Studies in Asia*, 26(1), 2022, 37–43. <https://doi.org/10.7454/hubs.asia.3171121>.
- Siddiqui, S. "Friends or foes: Are India-Turkey ties improving?", *New Arab*, 10 September 2020, <https://www.newarab.com/analysis/friends-or-foes-are-india-turkey-ties-improving>.
- Sharma, Prashant Kumar "About India's Stand on the Israel-Palestine Conflict – WP35", *South Asia Democratic Forum*, 2 November 2023, <https://www.sadf.eu/about-india-as-stand-on-the-israel-palestine-conflict-wp35/>.
- Silverstein, R. "Israel, India and the Islamophobic Alliance", *TRT World*, 2020, <https://www.trtworld.com/opinion/israel-india-and-the-islamophobic-alliance-46860>.
- Singh Bhalla, G. "What Really Caused the Violence of Partition?" *The Diplomat*, 28 August 2019, <https://thediplomat.com/2019/08/what-really-caused-the-violence-of-partition/>.
- Singh, Kanishka; "Anti-Muslim hate speech soars in India, research group says", 26 February 2024, <https://www.reuters.com/world/india/anti-muslim-hate-speech-soars-india-research-group-says-2024-02-26/>.
- Solanki, Viraj "The Gulf region's growing importance for India", *The International Institute for Strategic Studies*, 21 February 2024, <https://www.iiss.org/online-analysis/online-analysis/2024/02/the-gulf-regions-growing-importance-for-india/>.
- Syed, A. "Narendra Modi's Hindutva Policy: A Detailed Examination of Its Implications on Indo-Pak Diplomatic and Strategic Relations", *BTTN Journal*, 2(1), 2023, 55–76. <https://doi.org/10.61732/bj.v2i1.14>.
- Tambiah, Stanley J. "Leveling Crowds: EthnoNationalist Conflicts and Collective Violence in South Asia", *University of California Press*, 1997.
- Tazamal, M. "2022 Islamophobia in Review: India." *Bridge Initiative*, Georgetown University, 23 December 2022, bridge.georgetown.edu/research/2022-islamophobia-in-review-india/.

Thapar, R. "Syndicated Hinduism", Indian Cultural Forum, 21 February 2018,

<https://indianculturalforum.in/2018/02/21/syndicated-hinduism-romila-thapar/>.

Tharoor, S. "The Partition: The British game of "divide and rule." Aljazeera, 10 August 2017, <https://www.aljazeera.com/opinions/2017/8/10/the-partition-the-british-game-of-divide-and-rule>.

Tripathi, Rahul "Citizenship Amendment Act decoded: What it holds for India". The Economic Times, 17 December 2019.

Tuğtekin, Elif "Malaysian PM says inaction against Islamophobic acts 'dangerous'", Anatolia Agency, 22 September 2023, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/malaysian-pm-says-inaction-against-islamophobic-acts-dangerous/2998936>.

UN Resolution, " Marking International Day to Combat Islamophobia, General Assembly Adopts Resolution Condemning Anti-Muslim Violence, Calling for Action against Religious Intolerance", 15 March 2024, <https://press.un.org/en/2024/ga12587.doc.htm>.

Ushama, T. "Islamophobia in India: An Exploration of its Roots, Rise and History", Al-Shajarah: Journal of the International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC), 25(1), 2020, 1–29. <https://journals.iium.edu.my/shajarah/index.php/shaj/article/view/1030/417>.

Vanand, Apoor "Insulting Prophet Muhammad is straight out of the BJP playbook", Al-Jazeera, 7 Jun 2022, <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/6/7/insulting-prophet-not-an-anomaly-straight-out-of-bjp-playbook>.

Varshney, Ashutosh "Ethnic Conflict and Civic Life: Hindus and Muslims in India", (2nd Revised ed.). Yale University Press, 2003.

Vergheze, A. "British Rule and Hindu-Muslim Riots in India: A Reassessment", Berkeley Center, Georgetown University, 23 August 2018, <https://berkeleycenter.georgetown.edu/responses/british-rule-and-hindu-muslim-riots-in-india-a-reassessment>.

Weigl, Constanze "Reproductive Health Behaviour and Decision-making of Muslim Women: An Ethnographic Study in a Low-income Community in Urban North India", Lit Verlag, 2012.

Zhou, S. "From India, Islamophobia Goes Global", Foreign Policy, 2020, <https://foreignpolicy.com/2020/07/01/india-islamophobia-global-bjp-hindu-nationalism-canada/>.

GÖÇ ve MÜLTECİ HAREKETLİLİĞİ

Doç. Dr. Ömer ASLAN

Giriş

Ulus-devlet inşa çabaları, siyasi istikrarsızlık, yoksulluk ve ekonomik eşitsizlik, artmaya devam eden nüfus sayıları, sınır kontrollerinin zorluğu ve dış askeri müdahaleler göç hareketlerini Güney Asya'nın en karakteristik özelliklerinden biri yapmaktadır. Güney Asya'daki göç hareketliliğini dörde ayırabiliriz:

- Öncelikle İngiltere'nin 1948 Milliyet Yasasının oluşturduğu zeminde, ülkedeki işçi açığını gidermek için eski sömürgelerine tanıdığı sınırsız giriş hakkının getirdiği düzenli yasal göçten bahsedilebilir. Bu bağlantı sayesinde çok sayıda Hindistan ve Pakistan vatandaşı İngiltere'ye yerleşmiştir. Avrupa ile Güney Asya arasında düzenli göçün görüldüğü bir başka bağlantı ise Bangladeş ve İtalya bağlantısıdır. Günümüzde, İngiltere dışında en fazla Bangladeşlinin yaşadığı yer İtalya'dır (Zorko, 2018, 198-199)

- Bölgede ülkelerarası çatışmaların neden olduğu ve halen de devam eden sınır-ötesi göç dalgaları. Hindistan ve Pakistan'ın iki ayrı ulus-devlet olarak ortaya çıkması sürecinde iki yeni devlet arasında gerçekleşen büyük nüfus hareketleri ve Bangladeş'in kurulmasına giden süreci tetikleyen (daha sonra Hindistan'ın da müdahil olduğu) 1971 Doğu Pakistan iç savaşı esnasında Hindistan'a göç eden milyonlarca Doğu Bengalli bu türe örnek verilebilir. Akılda tutulmalıdır ki, Hindistan'ın bölünmesi esnasında yalnızca Pencap'ta on iki milyon, altkıtanın tamamında yirmi milyon kişi (Müslüman, Hindu, Sih, Budist vs.) yerlerinden edilmiş, böylesi bir insan hareketliliğinin tek, benzeri İkinci Dünya Savaşında görülmüştür (Fazila Yacoobali-Zamindar, 2007, s.6). Sovyetler Birliğinin Afganistan işgali neticesinde, Pakistan ve İran'a sığınan veya ülke içinde evlerini terk etmek zorunda kalan Afganlar da hatırlanabilir.
- Ülke-içi ayrılıkçı hareketler/terör/terörle mücadele kaynaklı iç göç dalgaları (yerlerinden edilen insanlar). Pakistan, Sri Lanka, Bangladeş veya Afganistan'da devletlerin/merkezi otoritenin terörle/ayrılıkçı hareketlerle mücadele adına gerçekleştirdikleri askeri operasyonlar neticesinde milyonlarca insan farklı dönemlerde evlerini terk etmek durumunda kalmıştır.
- Ekonomik nedenlerle gerçekleşen gönüllü, devlet-destekli yasal veya devlet-desteksiz düzensiz göç. Her ne kadar iki türü de aslında 'gönülsüz' göç olsa da, Güney Asya bölge dışına çıkmak üzere giden devasa bir ekonomik göçmen nüfusu barındırmaktadır. Hindistan 2022 yılında 111 milyar dolarla dünyada yurtdışında çalışan vatandaşlarının ülkeye en fazla para gönderdiği ülke durumundadır. Ülke dışına çalışmaya giden insanların ailelerine gönderdikleri paranın ülke ekonomileri için büyük önem arz ettiği Güney Asya'da devletler, ülke dışına işçi ihraç etmekte, dolayısıyla ekonomik göçü düzenlemekte ve teşvik etmektedir. Bangladeş, Pakistan ve Hindistan'da işgücü ihracı için kurulmuş hususi idari birimler bulunmaktadır. Diğer yandan, kaçakçıların organize ettiği, ülkelerinde iş imkanlarının olmamasından, fakirlikten kaçarak daha zengin ülkelere gitmek üzere göç etmek durumunda kalan milyonlarca Güney Asyalı bulunmaktadır.

Bu göçlerin kendisi ve göç eden nüfus ilerleyen yıllarda hem bölgedeki ülkeler arasında hem de ülkeler arasındaki ilişkilerin önemli bir dina-

miği oldu. Örneğin, Sovyetlerin Afganistan'ı işgaliyle Pakistan'a ve İran'a sığınan ve sayıları yıllar içinde doğal olarak yeni göçlerle artan Afganların yıllar sonra Pakistan ve İran hükümetleri tarafından Afganistan'a geri gönderilmesi kararlarını Pakistan-Afganistan ve İran-Afganistan ilişkilerinde yaşanan son gelişmelerden bağımsız değerlendirmek imkansızdır. Bölgenin derin etnik çeşitliliği, ulusal sınırların kolonyal dönemden gelişigüzel çizilmesinin getirdiği vatandaşlık ve kimlik konusundaki endişeler çoğu Güney Asya ülkesinin insan mobilitelerinden ürkmeleri sonucunu doğurmaktadır. Örneğin, 1971 İç Savaşı esnasında Hindistan'a sığınan yedi milyon Doğu Bengal'li hem Hindistan'a ekonomik yük oldukları hem de Batı Bengal'de var olan toplumsal sorunları derinleştireceği endişesiyle büyük endişe yaratmıştır (CIA, 1971). Diğer yandan Hindistan'ın Doğu Pakistan'da yaşanan karışıklığın yarattığı mültecileri de bahane ederek Doğu Pakistan'a askeri müdahale ettiğini de görmek gerekir. Göçlerin devletlerarası ilişkilerin önemli bir unsuru olmasına bir diğer örnek Hindistan'ın Dalai Lama önderliğinde 1959'da Hindistan'a sığınan on binlerce Tibetliye yıllardır ev sahipliği yapması ve ülkeye sığınan diğer etnik grupların aksine Tibetlilere tam vatandaşlık hakları ve ikamet olanaklarından yararlanma imkânı vermesidir. Murshid (2014, 77-78) bu politikanın Hindistan'ın Çin zulmünden kaçan sığınmacılara karşı insancıl duruşundan değil, Dalai Lama'nın uluslararası statüsü ve Tibetlileri Çin'e karşı kullanma güdüsünden doğduğunu belirtir.

2024 yılında ise bu kez Hindistan'ın yıllar sonra Vatandaşlık Yasasında yaptığı değişiklikle geçmişte Pakistan, Afganistan veya Bangladeş'ten Hindistan'a sığınmış Müslüman olmayan Hindu, Sih, Budist gruplara vatandaşlığın önünü açma kararı, Müslüman olanları vatandaş olarak istemediğini ilan etti. Hindistan, Bangladeş'i dini kimliğini kanıtlamayacak çok sayıda insanın Bangladeş'e geri gönderilmesi ihtimaliyle karşı karşıya bıraktı (Hindustan Times, 2020). 1971'den bu yana Bangladeş'te 'geçici' kamplarda kalan ve anadilleri Urduca olduğu için Pakistan'a sadık olduklarından şüphelenilen Bihariler ve 1979'dan bu yana Pakistan'da yaşayan Afganlar örneklerinden de anlaşılabileceği üzere, Güney Asya ülkelerinde vatandaşlık kolay kolay kazanılamamaktadır. Ne Pakistan ne de Hindistan ve Bangladeş 1951 Mülteci Sözleşmesini ve 1967 Protokolünü imzalamış değildir. Bu da, bu ülkelere sığınan Rohingyaların, Afganların, Bangladeşlilerin, Hinduların veya Budistlerin 'ya-

sadışı göçmen’ statüsü ile ‘geçici misafir’ statüsü arasında sıkışıp kalmaları, yani, hiçbir zaman, başka ülkelerde olduğu gibi belirli süreçlerden geçerek vatandaşlık kazanamamaları sonucunu doğurmaktadır.

Körfez-Güney Asya İlişkilerinde Göç

Güney Asya ülkeleri yüksek nüfus sayıları ve ekonomik imkanlarının kısıtlılığı nedeniyle yurtdışına işgücü ihraç etmeye büyük önem vermektedir. Yurtdışına çalışmaya giden ülke vatandaşlarının ülkeye gönderdikleri döviz bir yandan ulusal döviz açığını kapatmaya, ülke içinde birçok hanenin geçimini sağlamasına, ülkedeki işsizliğin azaltılmasına ve yoksulluğun kontrolden çıkmasını engellemeye yardımcı olur. Körfez bölgesinin işçi ihtiyacını uzun müddet karşılayan Mısırlı ve Filistinli işçilerin yerlerini Güney Asyalıların almasının ardındaki devlet çıkarlarını da görmek gerekir. Tsaroupas’ın (2019) da belirttiği gibi, Mısır’ın Nasır döneminde Körfez’e gönderdiği işçilerini Arap milliyetçiliğinin yayıcıları olarak aktif şekilde kullanması ve Filistinlilerin Filistin mücadelesi için Körfez rejimlerini zora sokmaları, Körfez ülkelerinin işçi ihtiyaçlarını ‘ideolojik’ olmayan Güney Asya ülkelerinden karşılama istahlarını arttırmıştır. Pakistanlı işçiler, Pakistan’a mal ve para geri göndermekte ancak ülkede istikrarı bozacak ideolojileri taşımamaktaydı. Aynı şekilde, çalıştıkları ülkelerde de hiçbir zaman istikrar bozucu bir unsur olmamışlardı.

Uluslararası Göç Örgütü’nün 2024 Dünya Göç Raporuna (s.73) göre, Güney Asya’daki üç ülke (Hindistan, Pakistan ve Bangladeş) dünyada en fazla işçi döviz girişi olan ülkelerdir. Hindistan’a 2022’de yurtdışında yaşayan Hindistanlıların gönderdiği döviz miktarı 111 milyar dolar, Hindistan ise yılda en fazla uluslararası göçmen veren ülke konumundadır. Nepal gayri safi yurtiçi hasılasının %25’i yurtdışında yaşayan Nepallilerin ülkeye gönderdikleri paradan gelmektedir. Bu rakam Pakistan için %8-10 civarındadır. Bu durum bir yandan bu ülkeler için önemli fırsatlar sunarken, diğer yandan 1983 yılındaki bir CIA raporunun da not ettiği gibi, Güney Asya ile Ortadoğu arasında bölgesel bağımlılık yaratmıştır. CIA (1983a) raporunda, Ortadoğu olarak belirtse de, Güney Asya kaynaklı ekonomik göçün önemli bir kısmı Körfez bölgesine olmaktadır. Körfez ile Güney Asya bağımlılık durumu ise en başta petrol fiyatlarının düşüşe geçtiği dönemlerde Körfez’de işçi talebinin de

düşmesine ve Güney Asya ülkelerinin de ekonomik anlamda zora düşmelerine neden olur. Oluşan bu bağımlılığın en açık görüldüğü dönem COVID-19 pandemisi nedeniyle Körfez bölgesinde yaşanan ekonomik daralma ve bunun işçi talebine olumsuz etkileri nedeniyle yüzbinlerce Güney Asyalı işçinin ülkelerine dönmek durumunda kaldıkları yıllardır. Bu durum bir yandan hayatlarını artık ülkelerinde iş arayan kişi sayısını bir anda artırırken, ülkeye giren döviz oranlarında büyük düşüşlere neden oldu.

Bu durumda Güney Asya ülkelerinin diplomasilerinde 'göç' önemli bir yer tutmaktadır. Adamson ve Tsourapas'ın (2019) göç veren, göç alan, göç rotalarında yer alan ülkelerin diplomasilerinde insan mobilitesinin önemine işaret etmek için kullandıkları 'göç diplomasisi'nin uygulamalarını Güney Asya özelinde net bir şekilde görebiliriz. Bangladeşte 2014-2024 yılları arasında iktidarda kalan Şeyh Hasina hükümeti İtalya'dan Malezya'ya kadar farklı ülkelerle işgücü ihracatı için anlaşmalar imzalamıştır.

Güney Asya ülke vatandaşlarının Körfez'deki varlığı, ülkelerarası ikili ilişkilerin önemli dinamiklerindendir. Örneğin, 1981 yılında yüzlerce Pakistanlının Libya'da 'ya Ziya hükümetine ya da Çad yönetimine karşı ayaklanmak üzere eğitim aldığı' söylentileri çıkınca, Ziya hükümeti bu meseleye yönelik acil bir inceleme başlatılması talimatını vermiş ve Libya'daki 10,000 Pakistanlı işçinin sınır dışı edilmesini engellemek için büyük çaba sarfetti. Yalnızca Pakistanlı işçilerin sınır dışı edilmesi engellenmekle kalmamış, bu hadiseden sonra Libya'daki Pakistanlı işçi sayısında bir artış da olmuştur (CIA 1983b, 7-8).

Petrol zengini Körfez ülkelerinde çalışan Pakistanlı işçilerin ülkedeki ailelerine yolladığı döviz, Pakistan'ın İran ve Suudi Arabistan arasında herhangi bir keskin politika izlemekten kaçınmasının önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Pakistan Körfez ülkelerini de tamamen karşısına almayarak veya Körfez ülkeleri arasında çatışmalarda Suudi Arabistan'ı tamamen dışlamayarak, bu ülkelerdeki vatandaşlarının sınır dışı edilmemesini sağlamaya çalışmaktadır. Kısacası, işçilerinin varlığının yarattığı bağımlılık Güney Asya ülkelerinin Körfez ülkelerine karşı seslerini çıkartmalarını engellemektedir.

Diğer yandan özellikle Körfez ülkelerinde göçmen işçilerin hakları yaygın olarak ihlal edilse de (Nagaraj, 2019; Al Jazeera, 2014), Güney

Asya ülkelerinin bu duruma karşı ses çıkarmaları zor olabilmektedir. Örneğin, İmran Han iktidara gelmeden önce Suudi Arabistan hapishanelerinde tutulan ve diğer şekillerde sömürülen Pakistanlı işçilere sahip çıkma sözü veriyse de, iktidarda kaldığı sürede bu konuda herhangi bir adım atamamıştır (Rizvi, 2018). Günümüz Bangladeş-Malezya ilişkilerinin önemli gündem maddelerinden birisi aracı şirketlerin iş bulma vaadiyle kandırdığı Bangladeşlilerin Malezyadaki kötü durumları, Malezyadaki işlere son başvuru tarihini kaçıran Bangladeşlilere ek süre tanınması ve Bangladeş'in Malezyadan Bangladeşteki Rohingyaların Myanmar'a güvenli şekilde geri gönderilebilmeleri için ASEAN'da öncülük etmesi talepleri oluşturmaktadır (Alam, 2024; Parkaran, 2024).

Pakistan-İran-Afganistan Arasında Afgan Mülteciler

İnsan hareketliliği Güney Asya ülkelerinin yalnızca bölge-dışı ülkelerle değil, bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri de derinden etkilemektedir. Pakistan'da hükümetin Sovyetler Birliğinin Afganistan işgalinden bu yana ülkede yaşayan yüzbinlerce Afgan'ı ülkelerine geri gönderme kararını, Taliban'ın iktidara geldiği 2021 Ağustos ayından sonra giderek kötüleşen Afganistan-Pakistan ilişkilerinin bir uzantısı olarak görmek gerekir. 2021 sonrası ortaya çıkan yeni göç dalgasıyla birlikte, Pakistan'da bulunan kayıtsız Afgan göçmen sayısı 2.2. milyona ulaşmış durumda. İran'da ise 500.000'i kayıtsız göçmen, 2.6 milyonu ise İranlı yetkililer tarafından sayımı yapılmış kişiler olmak üzere toplamda 4.5 milyon Afgan bulunduğu tahmin ediliyor (UNHCR, 2023).

Pakistan Talibanı TTP'nin Pakistan'da gerçekleştirdiği terör saldırıları, Taliban'ın da geçmiş Afgan hükümetleri gibi iki ülke arasındaki Durand Hattı'nı resmi sınır olarak tanımamakta ısrar etmesi gibi nedenler, Pakistan'ın Afganları geri göndererek zorlayıcı diplomasi uygulamaya itti. 541.000 Afgan'ın (Al Jazeera, 2024) bir anda geri gönderilmesi ise ekonomik anlamda zaten zor durumda olan Taliban hükümetini köşeye sıkıştırdı.

Benzer bir durumu İran-Afganistan ilişkilerinde de görmekteyiz. İran-Taliban ilişkilerinde Taliban'ın ilk iktidar döneminden süregelen karşılıklı şüphe, geçtiğimiz yaz ortaya çıkan Hilmend nehri sularının paylaşımına dair anlaşmazlık, İran'da meydana gelen terör saldırıları ve

sınırdaki iki taraf güçleri arasında meydana gelen çatışmalar İran'da süregelen ekonomik zorluklarla birleşince İran da Pakistan gibi milyonlarca Afgan'ı Afganistan'a geri gönderme kararı aldı (Von Heim, 2024).

Güney Asya'da devletlerarası sınırların tarihsel olarak denetimi zor ve bu nedenle geçirgen olması, insan mobilitesine izin verdiği kadar sınır ticaretini de kolaylaştırmıştır. Buna Afganistan özelinde kırk yıldan uzun süren savaş ortamını eklediğimizde, insan ve mal kaçakçılığı çok yaygın ve sofistike hale gelmiş durumdadır (Mohammadi, Nimkar ve Savage, 2019, 6).

Afganistan'da kaçakçılık neredeyse babadan oğula geçen bir iştir. Kaçakçılık ülkede utanılacak bir iş olarak da algılanmamaktadır (Mohammadi, Nimkar ve Savage, 2019) Aikins'in, dediği gibi, "İnsanların nesillerdir savaşlardan kaçtığı Afganistan'da herkesin sizi kaçakçılarla tanıştıracak ya bir akrabası ya da bir arkadaşı vardır" (Aikins, 2022). Kırk yılın sonunda Afgan göçmen ağları ulusaşırı nitelik kazanmış ve Afganistan'dan İran, Pakistan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Batı ve Doğru Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'ya kadar yayılmış durumdadır (Monsutti, 2016, 171).

Bu açıdan Afganistan kaynaklı düzensiz göçün rotası önemli ölçüde çok sayıdaki kaçakçılara kalmış gözükmemektedir (Majidi ve Danziger, 2016, 162). Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ile Mücadele ve Suç Ofisi'nin (UNODC) Asya ve Pasifikteki Göçmen Kaçakçılığına dair bir raporunda da belirttiği gibi, "birçok rol üstlenebilen kaçakçılar, göçmenleri bulabilir, ulaşımını sağlayabilir, kalacak yer temin edebilir, aracılık edebilir, organizasyon ve fonlamadan sorumlu olabilir ve operasyonu uygulayan konumda olabilir. Kaçakçılar, göç rotalarının rota üzerinde bulunan devletlerin aldıkları tedbirler sonucu kapanması başta olmak üzere değişen şartlara hızla uyum sağlayabilirler" (United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). July 2018). Örneğin, Aikins'e göre, 'Afganlar için İran sınırını aşmak eskiden basit bir işti; sınır muhafızlarına küçük bir rüşvet vermek yeterli olurdu. Sonra İran 90'lı yıllarda sınır kontrollerini arttırdınca, Afganlar Zahedan sınırına yürüyerek yolculuk yapıp, kaçakçılara 150 dolar ödeyip İran'a geçmeye başladılar. Daha sonra İran sınırı 4.5m yüksekliğinde bir duvar örünce göçmenler bu defa daha da güneye gidip Pakistan'da insan tüccarlarının ve ayrılıkçı grupların cirit attığı Belucistan eyaletinden İran'a geçmeye başladılar.

Sonuçta fiyatlar arttı ve örülen duvarın tek fonksiyonu bir iş kolunu tüm ekipman, rüşvet ve insan gücünü buna adanmış çetelerin eline bırakmak oldu' (Aikins, 2022).

Avrupa-Güney Asya İlişkilerinde Göç

Ülkeleri dışında yaşayan dokuz milyon Pakistanlı, on sekiz milyon Hindistanlı, altı milyon Afganistanlı, yedi buçuk milyon Bangladeşli, iki milyon iki yüz bin Nepal ve iki milyon Sri Lankalının en önemli göç hedefleri Avrupa ülkeleridir. Büyük çoğunluğu başta Birleşik Krallık olmak üzere Kuzey Avrupa ve Güney Avrupa ülkelerinde olmak üzere yaklaşık 850 bin Pakistanlı Avrupa ülkelerinde, 1.9 milyon (göçmen ve vatandaş) Hindistanlı Birleşik Krallıkta, Bangladeş asıllı 650 bin kişi İngiltere'de ve 150 bin kişi İtalya'da yaşamaktadır (IOM, 2023; Azad ve Vallentine, 2024; Montalvo ve Batalova, 2024; Thapa, 2024). Eskiden iş bulma amacıyla Körfez bölgesine ve Asya'nın farklı yerlerine gitmeye çalışan Nepallilerin yeni tercihi de Avrupa ülkeleri olmaktadır (Raut, 2024). Gerek Güney Asya ülkeleri ile Avrupa ülkeleri arasındaki anlaşmalara dayanarak gerekse düzensiz şekilde Avrupa ülkelerine girmeye çalışan kişiler arasında Güney Asya ülkeleri asıllılar en üst sıralarda yer almaktadır. Bu da göç konusunu günümüz Avrupa-Güney Asya ilişkilerinin en önemli gündem maddelerinden biri haline getirmektedir.

Avrupa Birliği (AB) ülkeleri özellikle 2015 'mülteci krizi'nden bu yana bir yandan sınır kontrolleriyle düzensiz göçün önüne geçmeye çalışırken, diğer yandan AB üyesi olmayan ve göç veren ülkelerle geri kabul anlaşmaları yaparak Avrupa'ya ulaşan yasadışı göçmenleri ülkelere geri göndermenin yollarını aramaktadır. Avrupa Birliğinde 2016 yılında 'Göç Ortaklık Çerçevesi' ile hızlanan bu çalışmada yasadışı göçmenler çoğu zaman 'sınırdışı etme' tehdidiyle kısmi maddi destekler verilerek 'gönüllü geri dönüş' adı vatandaşları oldukları ülkelere veya üçüncü ülkelere geri gönderilmektedir. Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Güney Asya gibi yoğun göç veren bölgelerdeki ülkelerle yapılan bu anlaşmalarda ülkelere kısa dönemli vize kolaylığı sağlanır ve vatandaşlarına mesleki eğitim gibi programları içeren bazı yardımlar sağlanmaktadır. Örneğin, Avrupa Birliği ile Pakistan arasında çıkış noktası Pakistan olan yasadışı göçmenlerin Pakistan'a geri gönderilmeleri için ilk anlaşma 2009 yılında imzalandı. Taliban öncesi dönemde Afganistan'a en fazla kalkınma yar-

dımı yapan aktör olan Avrupa Birliği benzer bir anlaşmayı 2016 yılında Afgan Hükümeti ile yapmıştı. Avrupa Komisyonu'nun 2020 yılında ilan ettiği 'Yeni Göç ve İltica Paktı' ile AB Bangladeş, Tunus, Pakistan, Mısır ve Fas gibi ülkelerle 'Yetenek Ortaklıkları' adı altında yeni anlaşmalar yapmakta, Avrupa Birliği ülkeleri piyasalarının işçi ihtiyaçları doğrultusunda daha eğitilmiş ve yetenekli ve yasal göçmen almak için bu ülkelerde dil becerileri ve mesleki eğitimler düzenlemektedir. Diğer yandan bu ülkelerin yoğun göç vermesinin altında yatan nedenler hakkında sorumlu politikalar geliştirilmemekte; aksine Avrupa Birliği'nin Tunus ve Mısır gibi ülkelerle yaptığı, yasadışı göçü engellemeleri karşılığında para yardımı anlaşmalarının da gösterdiği üzere insan hakları ihlalleri ve otoriter yönetimlerle işbirliği pahasına düzensiz göçün önüne geçilmek istenmektedir (Townsend, 2014).

Sonuç

Türkiye artık her ne kadar yalnızca transit ülke olmakla kalmayıp hedef ülke haline geldiyse de, Güney Asya'dan Avrupa'ya olan göç rotalarının merkezinde yer almaya devam edecektir. Dolayısıyla bu bölgenin en kritik dört ülkesinin üçünden (Pakistan, Bangladeş ve Afganistan) kaynaklanacak göç dalgaları Türkiye'nin güvenliğini ve politikalarını sınavacaktır. Afganistan'daki ekonomik durum ve Pakistan-Afganistan ve İran-Afganistan arasındaki gerginlikler ve göçmenlerin silah olarak kullanılması düşünüldüğünde, Türkiye sınır güvenliğini göçmenler sınırlarına gelmeden önlemek durumundadır. Türkiye, Afganistan'ı uluslararası gündemin üst sıralarında tutmalı; Hilmand nehri suları anlaşmazlığı gibi konularda hemen devreye girerek gerginlikleri engellemeye hazır olmalı; bölgenin ekonomik kalkınması için Orta Asya-Güney Asya bölgesel ekonomik ilişkilerini desteklemek ve teşvik etmeli; yasal olmayan göçmenlerin geri gönderilmesi için Afganistan ve Pakistan ile olduğu gibi Bangladeş'le de daha yakın ilişkiler geliştirmelidir.

Türkiye Taliban'ın, İran ve Pakistan'la olan münasebetlerinde, mevcut tartışmalı konuları ve yukarıdaki senaryolarda belirtilen tetikleyiciler ve göstergeleri iyi takip ederek, anlaşmazlıkları çatışmalara dönmeden engellemeye çalışmalıdır. Bir yandan Türkiye'nin Afganistan ve komşularını bir araya getirme konusundaki önemli tecrübesi, Türkiye'ye olası çatışma senaryolarını engellemek için ciddi bir arabulucu statüsü kazandırabilir.

Ayrıca, Afganistan'da kaçakçılığın tarihsel nedenlerle 'saygın' bir meslek gibi görüldüğünü düşünürsek, Taliban iktidarını 'kaçakçılığın' bir suç olduğuna dair ikna etmek uzun vadede önemli olacaktır. Taliban'ı düzensiz göçün engellenmesi anlamında sınır güvenliğine önem vermeye yönlendirmek de önemli olabilir. Taliban öncesi dönemde, ülke yönetiminin dış teşvik ve yönlendirmelere daha açık olduğu dönemde bile, 2008 yılı 'Adam Kaçırma ve İnsan Kaçakçılığı/Ticaretini Önleme Yasasında' hem her insan kaçakçılığı hem de insan ticareti için Dari dilinde aynı kelimenin (ghachag-e insan) kullanılması yasanın etkinliğini azaltmıştı (Majidi ve Danziger, s.172). Dolayısıyla, Taliban'ın önce kaçakçılığı suç olarak tanımlamaya ve ilgili uluslararası sözleşmelere taraf olmaya ikna etmek, ilerleyen süreçte de sınır güvenliği kapasitesini arttırmak da düzensiz göçle mücadelede önemli olacaktır.

Kaynakça

Aikins, M. (2022). *The naked don't fear the water: an underground journey with Afghan refugees*. Harper Collins Publishers

Al Jazeera. (23 November 2014). Gulf States Urged to Protect Migrant Workers. <https://www.aljazeera.com/news/2014/11/23/gulf-states-urged-to-protect-migrant-workers>

Al Jazeera. (30 June 2024). Pakistan to start second phase of Afghan deportations. <https://www.aljazeera.com/news/2024/6/30/pakistan-to-start-second-phase-of-afghan-deportations>

CIA. (1983a). Near East-South Asia: Regional Interdependence Spreads Misfortunes of Soft Oil Market. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP84S00927R000100030002-9.pdf>

CIA. (1983b). Pakistan: Implications of Labor Emigration to the Middle East. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP84S00556R000200030004-8.pdf>

CIA. (2 August 1971). India seeks support in growing crisis with Pakistan. <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP85T00875R001100110003-1.pdf>

Hindustan Times. (28 August 2020). 'Don't understand why': Bangladesh PM on India's amended citizenship law. <https://www.hindustantimes.com/india-news/don-t-understand-why-india-did-it-bangladesh-pm-sheikh-hasina-on-cao/story-fQZrFuSs-0yy9OWz0KWY2AK.html>

IOM. (2024). World Migration Report. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024>

Julhas A. (2024). Bangladesh's interim leader seeks Malaysia's support for repatriation of Rohingya refugees. *Associated Press*. <https://apnews.com/article/bangladesh-malaysia-yunus-anwar-59c33187e4f6152af362c6e46084c014>

K, P. (2024). 17,000 Bangladeshi workers stranded, Dhaka pleads for time. *Free Malaysia Today*. <https://www.freemalaysiatoday.com/category/nation/2024/06/02/17000-bangladeshi-workers-stranded-dhaka-pleads-for-time/>

Mohammadi, A., & Nimkar, R., & Savage, E. (2019). *MRS No. 56 - "We are the ones they come to when nobody can help" Afghan smugglers' perceptions of themselves and their communities*. IOM. <https://publications.iom.int/books/mrs-no-56-we-are-ones-they-come-when-nobody-can-help-afghan-smugglers-perceptions-themselves>

Monsutti, A. (2016). *War and migration: social networks and economic strategies of the Hazaras of Afghanistan*. Routledge.

Nagaraj, A. (2019). Trafficked, exploited, ransomed - Indian workers in the Gulf face new test. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/trafficked-exploited-ransomed-indian-workers-in-the-gulf-face-new-test-idUSKBN1WF03R/>

Nassim M. ve Majid D. (2016). 'Afghanistan'. In *Migrant Smuggling Data and Research: A global review of the emerging evidence base*. IOM. <https://publications.iom.int/books/migrant-smuggling-data-and-research-global-review-emerging-evidence-base>

Rizvi, Y. (1 October 2018). The time to demand Saudi Arabia to treat Pakistani workers properly is now. <https://www.dawn.com/news/1436145>.

'UNHCR Iran: Iran at a Glance'. (Eylül 2023). Operational Data Portal. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/104016>

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (July 2018). 'Migrant Smuggling in Asia and the Pacific: Current Trends and Challenges: Volume II.' https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Migrant-Smuggling/2018-2019/SOM_in_Asia_and_the_Pacific_II_July_2018.pdf, ss.7-8

Von Heim, S. (2024). Iran plans to deport two million Afghan refugees. DW. <https://www.dw.com/en/iran-plans-to-deport-2-million-afghan-refugees/a-70201549>

Zamindar, V. F.-Y. (2007). *The long partition and the making of modern South Asia: refugees, boundaries, histories*. Columbia University Press.

Zorko, M. (2018). Hardening Regional Borders: Changes in Mobility from South Asia to the European Union. *Reece Jones and Md. Azmeary Ferdoush (eds.). Borders and Mobility in South Asia and Beyond (187-207)*, Amsterdam University Press B.V., Amsterdam.

YAZARLAR HAKKINDA¹

Dr. Sayyad Sadri ALİBABALU

ORCID 0000-0002-4909-8411

İran, Erdebil Peyam Nur Üniversitesinde Tarih bölümünde Lisans eğitimini tamamladı. İran Kerman Shahid Bahonar Üniversitesinde Yüksek lisans eğitimini “Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığı Döneminde Türk Ekonomik Diplomasisi’nin Analizi” başlıklı teziyle 2014’te bitirdi.

2015’te Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü’nde başladığı doktora eğitimini “Türkiye ve İran’ın Suriye ve Irak Politikası: Neo-klasik Realizm Çerçevesinde Bir Analiz” başlıklı teziyle 2021’de tamamladı. İspanya’da Autonomous University of Barcelona ve Almanya’da Goethe University Frankfurt’ta misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Araştırma alanı Türkiye, İran ve Ortadoğu konularını kapsamaktadır.

1 Yazarlar, soyisimlerin alfabetik sırasına göre sıralanmıştır.

Doç. Dr. Ömer ASLAN

ORCID 0000-0003-4420-9845

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. 2024-2025 döneminde George Washington Üniversitesi, Sigur Asya Çalışmaları Merkezinde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye ve Pakistan'daki Askeri Darbeler – Komplo ve Gerçeklik Arasında (Palgrave Macmillan, 2018) kitabının yazarıdır. Makaleleri Turkish Studies, British Journal of Middle Eastern Studies, Middle East Critique, Mediterranean Politics, Third World Quarterly ve Oxford Research Encyclopedia of Politics'te yer aldı.

Aslan BALCI

ORCID 0009-0003-1050-7067

1990'da Pakistan Uluslararası İslam Üniversitesi'nde lisansını, 1992'de Punjab Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamladı. Ulusal ve uluslararası gazetelerde muhabir, editör, dış haberler müdürlüğü yaptı.

İnsan hakları, azınlıklar, göç, politika gibi farklı alanlarda uzmanlaşan, özellikle Ortadoğu, Asya ve Balkanlar gibi kritik bölgelerdeki dış politika konularında analizler yazdı. Doğa, tarih, sanat ve kültür alanında belgesel filmler yaptı. İngilizce, Arapça ve Romence konuşabilen Aslan Balcı, Analiz yazmaya ve basın danışmanlığı yapmaya devam etmektedir.

Prof. Dr. Yılmaz ÇATAL

ORCID 0000-0003-3236-0433

1999 yılında SDÜ Orman Fakültesi'nden mezun oldu. 2010 yılında Yardımcı Doçent, 2012 yılında Doçent ve 2018 yılında Profesör oldu. Orman Fakültesi Dekanlığı (2019-2022), TMMOB Yönetim Kurulu Üyeliği (2020-2024) görevlerini yaptı. Avrupa Ormancılık Konseyi (Council of the European Foresters-CEF) yürütme kurulunda yer almaktadır. Ayrıca CEF'e bağlı Avrupa Ormancılık Akademik Topluluğu (European Forestry Academic Society-EFAS) Başkan Yardımcılığını ve Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Rektörü olarak görevini sürdürmektedir.

Prof. Dr. İsmail ERMAĞAN

ORCID 0000-0003-1687-8208

Halen İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesi olan Ermağan, lisansını Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi'nde, yüksek lisansını Hamburg Üniversitesi Sosyoloji ve Siyaset Bilimi Bölümlerinde yaptı. Ermağan doktora derecesini Erfurt Üniversitesinin Max Weber Yüksek Araştırmalar Merkezi'nde aldı.

Ermağan, 2014 yılından itibaren Türkiye'nin Afrika, Asya Pasifik ve Latin Amerika ile ilişkilerini araştıran seriler edite etmektedir. Bu çerçevede yakın zamandaki çalışmaları; Dünya Siyasetinde Afrika 10; Dünya Siyasetinde Asya Pasifik 5 ve Dünya Siyasetinde Latin Amerika 5'tir.

Suhaib Rahman GHAFFARY

ORCID 0009-0002-3048-2496

2013 yılında Türkiye Bursları ile Türkiye'ye gelmiştir. Erciyes Üniversitesi'nde lisans eğitimini tamamlayan Ghaffary, 5 yıl boyunca Türkiye Maarif Vakfı Afganistan Temsilciliği'nde Özel Kalem Müdürü olarak görev almış, Türkçe öğretimi ve kültürel etkinliklerde aktif rol oynamıştır. 2023'ten itibaren Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yüksek Lisans Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde eğitimine devam etmektedir.

Doç. Dr. Md. Nazmul ISLAM

ORCID 0000-0002-8660-0415

Islam, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (AYBU) Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü ile Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsünde (ULİSA) Öğretim Üyesidir. Türkiye, Asya ve Hint Pasifik Çalışmaları (TAIPS) Başkanı olarak görev yapmaktadır.

Dr. Emrah KAYA

ORCID 0000-0001-6873-8309

2011 yılında Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun olmuştur. Yüksek lisans derecesini 2014 yılında Süleyman De-

mirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde hazırladığı “Latin Amerika’da Sol Liderlerin Yükselişi ve Uluslararası Politikaya Etkisi: Venezuela-Bolivya Örneği” başlıklı teziyle almıştır. Doktora derecesini 2022 yılında aynı üniversitede hazırladığı “Terörle Mücadelede Müzakere Yöntemi: ETA-FARC-LTTE-PKK” başlıklı teziyle elde etmiştir. “Terörizmle Mücadelede Müzakere Yöntemi: ETA-LTTE-PKK-FARC” adlı kitabı yayınlanan Kaya, uzun süre düşünce kuruluşunda çalışmıştır. Afganistan, Pakistan ve Irak dahil olmak üzere farklı çatışma bölgelerinde saha araştırması yapan Kaya’nın başlıca araştırma alanları Latin Amerika, Orta Asya, terörizm ve barış süreçleridir.

Dr. Ghulam Farooq KESKİN

ORCID 0000-0001-6834-0333

2011 yılında Kırgızistan’daki Celal Abad Türk Dünyası İşletme Fakültesi’nden Uluslararası İlişkiler alanında lisans derecesi aldı. 2013 yılında Sakarya Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans derecesini tamamladı. Aynı üniversitede ve aynı bölümde “Devlet İçi Çatışmalarda Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Roller: Afganistan Örneği (1989-2018)” başlıklı teziyle 2020 yılında doktora eğitimini tamamladı. Araştırma alanları Afganistan, Pakistan, Hindistan ve bölgesel jeopolitik rekabeti kapsamaktadır.

Sayed Sulaiman NABİL

ORCID 0000-0002-7813-9075

Lisansını 2020 yılında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde, yüksek lisansını ise 2023 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Güvenlik Çalışmaları alanında tamamladı. Doktora eğitimine Ankara Üniversitesi’nde devam etmekte olup, ileri seviyede Farsça ve Türkçe, B2 düzeyinde Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Mehmet ÖZTÜRK

Uluslararası ilişkiler alanında özellikle çatışma ve barış konularıyla alakalı gazetelerde yazılar yazmakta ve televizyon programlarında yer

almaktadır. Afgan - Sovyet savaşı döneminde sahadan haberler yaptı. Alt kıta ülkeleri Pakistan, Hindistan ve Afganistan'a özel ilgisi var. İslam Dünyası çatışma bölgeleri ile ilgili onlarca makale yazdı. TRT Arapça' da koordinatör yardımcılığı, Anadolu Ajansında diller daire başkanlığı görevlerinde bulundu. Çatışma ve Barış Araştırmaları Merkezi eş kurucusudur. Halen serbest gazeteci olarak gazete yazılarına devam etmekte ve televizyon programlarına katkıda bulunmaktadır.

Doç. Dr. H.Hilal ŞAHİN

ORCID- 0000-0002-3192-4658

Lisans, Yüksek Lisans, Doktora eğitimimi Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinde tamamladı. 2015 yılından itibaren Öğretim Elemanı olarak görev yapmakta olup akademik hayatına Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Bölümünde Öğretim Üyesi olarak devam etmektedir.

Araştırma alanları, temelde Genel Türk ve Yeni Çağ Orta Asya, Türk Kültür Tarih ve Medeniyeti olmakla birlikte özelde, Hindistan ve Hindistan Türk Tarihidir. İngilizce, Hintçe, Sanskritçe bilmekte olan Şahin'in birçok bilimsel yayını bulunmaktadır.

Dr. Hayati ÜNLÜ

ORCID 0000-0002-2645-5930

Doktorasını Eylül 2019'da "Hindistan'da Hâkim Parti Sistemi'nin Değişimi: Kurumsalcı Bir Analiz" teziyle İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda tamamlayan Ünlü' nün çalışma alanları, başta Güney Asya olmak üzere Asya siyasetine dair karşılaştırmalı strateji ve güvenlik, devlet-toplum ilişkileri, siyasal kurumlar, milliyetçilik ve siyasal partilerdir.

Halihazırda, Milli Savunma Üniversitesi Müsterek Harp Enstitüsü Güvenlik ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

GÜNEY ASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
SOUTH ASIA STRATEGIC RESEARCH CENTER

www.gasam.org.tr | /gasam_tr

